

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ – 2014

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Київ, 21 березня 2014 року

**Київ
2014**

УДК 34

А 43 **Актуальні проблеми юридичної науки – 2014** : [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції], (Київ, 21 березня 2014 р.) / За заг. ред. д.ю.н., професора В. К. Матвійчука, д.ю.н., доцента Ю. В. Нікітіна, д.ю.н., професора Є. О. Гіди. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2014. – 324 с.

ISBN 978-966-8406-86-7

Рекомендовано до друку вченою радою
ВНЗ «Національна академія управління».
Протокол № 3 від 29 травня 2014 р.

Друкується в редакції авторів.

Рецензенти:

Костенко О. М., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної Академії наук України.

Зайка Ю. О., доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ.

УДК 34

© ВНЗ «Національна академія
управління», 2014

© Журнал «Юридична наука», 2014

ISBN 978-966-8406-86-7

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

Актуальні проблеми філософії права, теорії та історії держави і права, політичних і правових вчень, конституційного права, міжнародного права, міжнародного гуманітарного права та міжнародно-правових стандартів у сфері охорони прав людини і громадянина.

Актуальні проблеми теорії управління адміністративного права і процесу, митного права, фінансового права, банківського та податкового права	8
<i>Бернюков А. М.</i> До питання про сучасний стан філософсько-правового дослідження правової реальності	8
<i>Білошицький С. В.</i> Кризові явища в системі захисту «прайвесі» у практиці сучасних західних суспільств	12
<i>Гіда Є. О.</i> Заходи підвищення ефективності забезпечення правопорядку в Україні	15
<i>Грачова В. В.</i> Роль Статуту ООН в якості правового фундаменту міжнародного антитерористичного співробітництва	19
<i>Денисов С. Ф.</i> Правові акценти захисту прав дітей	24
<i>Жуков С. П.</i> Адміністративна юстиція України: поняття та ознаки	26
<i>Журавлев Нил.</i> Homo moralis или Homo juridicus?	31
<i>Заболотня Ю. Ю.</i> Суд присяжних США та в Україні: порівняльна характеристика	35
<i>Зубко Г. Ю.</i> Фактори, що спричиняють вплив на поведінку особи	38
<i>Липець Л. В.</i> Інтеграційні процеси України до ЄС та перспективи підвищення стандартів вітчизняного законодавства в сфері міжнародного приватного права	42
<i>Малько А. В.</i> Право для человека: ограничение или стимул? ...	47
<i>Матвійчук В. К.</i> Юридична наука в епоху глобалізаційного поступу	51
<i>Нікітіна І. В.</i> Розвиток інноваційної особистості студента під час професійної підготовки	56
<i>Нікітіна О. Ю.</i> Юридична відповідальність як складова соціальної відповідальності фахівця	60
<i>Орел У. П.</i> Презумпція винуватості чи вини?	63

<i>Панченко С. В.</i> Джерела та форми права	65
<i>Присухін С. І.</i> Проблема прав людини в світлі соціального вчення католицької церкви	72
<i>Салій П. І.</i> Питання недоторканності житла та іншого володіння особи в контексті Конституції та чинного законодавства України, Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини	77
<i>Слюсаренко О. Л.</i> Розвиток ідей глобального інформаційного громадянського суспільства, як складової сучасного міжнародного правопорядку	82
<i>Томкіна О. О.</i> Недоборочесність державної влади України як сучасна проблема	87
<i>Усеїнова Г. Р.</i> Государственно-правовые взгляды А.Н. Букейханова	91
<i>Христенко В. В.</i> Професійна діяльність державного службовця: етичний аспект	93
<i>Чугаєнко Ю. А.</i> К вопросу о принципе территориальной целостности государства и права наций на самоопределение (на примере Грузии и Южной Осетии)	96

РОЗДІЛ 2.

Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу, сімейного права та міжнародного приватного права.

Актуальні проблеми господарського права, господарського процесу, трудового права, житлового права, правового забезпечення державних гарантій та реформування у соціальній сфері, правового забезпечення засад внутрішньої політики в економічній сфері

<i>Бойко Д. І.</i> Визначення місця спадкового договору в системі цивільного права України, з урахуванням іноземного досвіду ..	102
<i>Браславець О. Ю.</i> Податковий регламент як правовий інструмент конституювання податків, зборів та обов'язкових платежів в Україні	105
<i>Дараганова Н. В.</i> Система державного управління охороною праці в Україні	122
<i>Дорохіна Ю. А.</i> Майно як предмет злочинів проти власності ...	126
<i>Заїка Ю. О.</i> Виконання договору поруки: проблеми теорії та практики	129

<i>Коломієць Ю. М.</i> Дослідження письмових та речових доказів як складова частина розгляду цивільної справи по суті	132
<i>Кравченко Н. С.</i> Специфіка діяльності прокурора щодо пред'явлення та підтримання цивільного позову	135
<i>Матвійчук А. О.</i> Поновлення особистого немайнового права в системі способів захисту особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище	138
<i>Мурга Р. В.</i> Проблеми державної реєстрації речових прав на нерухоме майно	143
<i>Панченко О. В.</i> Договір зберігання за цивільним правом України	147
<i>Прилуцький Р. Б.</i> Методологічні аспекти розробки господарсько-правового механізму забезпечення розвитку економіки України	151
<i>Самбор А. М., Самбор М. А.</i> Трудове виховання, як ціль законодавства про адміністративні правопорушення	161

РОЗДІЛ 3.

Актуальні проблеми судоустрою, статусу суддів, прокуратури та адвокатури, кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи.

Актуальні проблеми земельного, аграрного, космічного, екологічного, природоресурсного права та правового забезпечення засад внутрішньої політики в екологічній сфері.

Актуальні проблеми кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права та правового забезпечення засад державної політики у сфері національної безпеки України

167

<i>Александренко О. В.</i> Основні напрями попередження серійних сексуальних вбивств та інших злочинів на сексуальному ґрунті	167
<i>Аракелян Р. Ф.</i> Вітчизняне доктринальне тлумачення медіації як форми відновного правосуддя	170
<i>Архіпова К. С.</i> Особливості окремих видів загроз інформаційній безпеці України	177
<i>Беліков Ю. М.</i> Протидія правопорушенням недержавними охоронними організаціями під час масових безладів або надзвичайного стану	179
<i>Босак К. С.</i> Витоки християнських традицій та їх роль у запобіганні злочинності	183

Брахман Г. А., PhD. Применение новейших подходов социальной информатики в моделировании криминального процесса	188
Волкова Т. І. Суб'єктивна сторона незаконного заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом	192
Денисова Т. А., Доробалюк О. П. Соціально-правовий захист персоналу кримінально-виконавчої системи України	194
Закревський А. В. Слідчий як суб'єкт порушення права на захист	199
Звоненко О. О. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 288 КК України	202
Зубець Ю. Г. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: порівняльно-правове дослідження за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних держав	205
Каменський Д. В. Деякі питання кримінальної відповідальності за корупційні злочини в США	221
Карпенко М. І. Норми кримінального закону про відповідальність за військові злочини потребують удосконалення	225
Козлюк Л. Г. Громадськість у протидії службовим злочинам у сфері охорони довкілля	230
Кузьменко Б. В. Кібервіруси військового призначення: політико-правові проблеми	233
Лисюк Ю. В. Деякі особливості приватного спілкування під час здійснення негласних слідчих дій у кримінальному провадженні ..	238
Лопашук Д. І. Кваліфікація та відмежування складу злочину вбивства, вчиненого на замовлення, від суміжних складів злочину	240
Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Систематизація негласних слідчих (розшукових) дій	247
Матвійчук О. В. Соціальна обумовленість криміналізації діяння, передбаченого ст. 253 КК України	252
Мельниченко В. Л. Важливе дослідження стосовно засобів вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України	256
Мороз А. О. Поняття та суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 397 КК України	264
Мороз В. Г. Місце вчинення злочину і індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання	266

Нікітін Ю. В. Кримінологічне забезпечення внутрішньої безпеки України	270
Ольховенко О. І. Суб'єкт злочину, передбачений ст. 385 КК України: теоретичні та практичні питання	274
Орлов Ю. В. Особливості кваліфікації кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації	277
Павлов В. Г. Режим відбування покарання та його каральний і виховний зміст	280
Попченкова І. М. Попередження злочинів у сфері сімейних відносин	284
Решнюк А. В. Загальнотеоретичні положення для подальшого з'ясування суб'єкта складу злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги	286
Рябчинська О. П. Поняття система покарань: описовий та конструктивний підхід	290
Савенкова Т. Г. Предмет злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення	294
Статівка А. М. Стан і перспективи розвитку аграрно-правової науки	297
Сказко Ю. А. Протидія злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів: зарубіжний досвід та імплементація його в Україні	300
Стрелков В. О. Соціальна обумовленість кримінально-правового захисту відносин, що забезпечують умови з охорони земель від їх забруднення або псування	304
Стрелков Л. О. Суспільна небезпечність злочину, передбаченого статтею 200 КК України	307
Харь І. О. Необхідна сучасна концепція суб'єкта злочину за кримінальним законодавством України	309
Шеремет О. С. Місцеві програми із запобігання злочинам як завдання органів місцевого самоврядування	315
Шнипко О. С. Соціальна обумовленість криміналізації діяння завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою	320

РОЗДІЛ 1.

Актуальні проблеми філософії права, теорії та історії держави і права, політичних і правових вчень, конституційного права, міжнародного права, міжнародного гуманітарного права та міжнародно-правових стандартів у сфері охорони прав людини і громадянина.

Актуальні проблеми теорії управління адміністративного права і процесу, митного права, фінансового права, банківського та податкового права.

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНИЙ СТАН ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

*Анатолій Миколайович Бернюков,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
Хмельницького інституту соціальних
технологій ВМУРОЛ «Україна»*

Сьогодні ми переживаємо ренесанс проблеми права. У сучасній юридичній науці з'ясування його змісту є однією з найбільш актуальних тем. Незаперечним доказом цього служить те, що до аналізу цього явища звертаються все більша кількість відомих авторів – як вітчизняних, так і зарубіжних. Практично кожен юрист-науковець у своїх роботах намагається дослідити, насамперед, його сутність.

Свідчення посиленого інтересу до іus та безпосереднього вияву його дії в нашому суспільстві у формі правової реальності, є поява останніми роками великої кількості робіт з даного питання. Однак, незважаючи на це, доводиться констатувати, що відповідна тематика в нашій науковій літературі розроблено поки ще недостатньо повно. Багато чого тут залишається ще нез'ясованим, оскільки незважаючи на ряд досліджень з проблем права, останньому, як відомо, ще не дана вичерпна оцінка. Основна сутність іus й досі продовжує викликати суперечки та дискусії. Тому завдання подальшого філософсько-теоретичного осмислення у цьому напрямку й надалі залишається бути критичним та гостроназрілим.

Наразі, ми вже можемо з усієї впевненістю констатувати (і з цим доконаним та беззаперечним фактом, напевно, ніхто не буде сперечатися),

що в українській державі назавжди відійшли у минуле як марксистське розуміння права (в якості інструмента класового панування), так і його пострадянський палімпсест. В свою чергу, зняття з подальшою відмовою наприкінці минулого століття в країні монополії на істину породило у вітчизняній науці відповідний плюралізм бачення поняття *ius*. На цьому тлі спостерігається наявність численних концепцій праворозуміння, що взаємовиключають одна одну. Причому, іноді створюється враження присутності ефекту «вавілонської вежі, яка завалилася»: учасники загально-юридичного диспуту часто не чують один одного. Постійно тільки-но й зустрічаються, що різні, а часом й суперечливі оцінки *ius*. Занадто різними іноді виявляються і самі теоретичні образи, розуміння правових завдань, цілей, засобів їх досягнення. Тому, замість з'єднання розумових зусиль і душевної енергії, часом виникає враження розмови «на різних мовах», «сліпого з глухим», картина пересічених потоків мислення. Ми усі загрузли у зтяжних диспутах та пустій балаканині, але ефективних відповідей, які нас цікавлять, так і не знайдено. Однак, настільки безвідрадною може здатися картина теоретико-правового дискурсу лише на перший погляд. Оскільки існуючий різнобій, великий розкид позицій, одночасне існування безлічі парадигм і, подекуди непродуктивна полеміка на цьому ґрунті «самовихваляння», породили, разом з тим, й багато корисних напрацювань в різних осмисленнях цього багатогранного явища. При цьому, обговорення сутності права виявляється тією платформою, на якій зустрічаються дослідники різних напрямків.

Попри це, ще нерідко право невинувато ототожнюється з іншими явищами, і, в першу чергу, із законом, що задає антиконструктивний напрямок полеміки з даної теми. Цей неправильний підхід «прирівнювання» далеко не скрізь подоланий, а тому, не завжди, у зв'язку з цим, покищо знаходиться і на належному рівні принципове розрізнення *ius* зі схожими феноменами. Так, зараз мало хто всерйоз сприймає спроби довести виключно позитивістську природу права. Але, як не дивно, до цих пір, хоч і не таких розмахів як в минулому, ще «на ходу» та зберігається в нашому обороті подібна думка, яку ми ніяк не можемо позбутися остаточно, викинувши її назавжди зі своєї голови. Подекуди, такий підхід, колишні слава, харизматичність та незаслужено високий статус якого давно потухли, розвінчані та значною мірою вивітрились, продовжує існувати у нас як останній, до кінця неподоланий оплот тоталітарного мислення, затримуючи подальше вдосконалення та осучаснення юриспруденції, і аж ніяк не сприяючи повноцінному охопленню правової реальності у всій її повноті. На жаль, зустрічаються й інші випадки некомпетентного розгляду в цій важливій

галузі знань, зводячи нанівець всі наші спроби вирватися з дна, на яке ми себе самі опустили свого часу. Усе це серйозно продовжує роз'їдати як іржа нашу юридичну науку зсередини, підточуючи її невгамовним шашелем.

З іншого боку, спостерігаються непоодинокі спроби уникнення пошуків істинної суті *ius* шляхом навмисного приймання відомої пози страуса, або ж, що значно гірше, – навмисне приховування правди про це явища. Подібна позиція ставить, в першу чергу, перед інтерпретатором надважке завдання – перепливти завжди неспокійний «океан» праворозуміння не на комфортному лайнері, а на хиткому човні. Тим часом, світоглядне і методологічне значення чіткого теоретичного усвідомлення таких ключових юридичних положень важко переоцінити. Ось чому подальше обговорення цих питань й надалі залишається бути нагальним завданням. Проте, лише тільки тепер ми можемо говорити з усією впевненістю, що на порядок денний вітчизняної науки в якості головного пункту по-справжньому поставлено таку мету. І в першу чергу, зрозуміло, через розвиток філософії права.

В нашій країні ця наука перебуває вже не в стані свого зародку, її насіння проросло, а ідеї «проклюнулися», зуміли вкоренитися і видно їх очевидний потенціал. Разом з тим, філософія права поки що не встала міцно у нас на ноги, вона важко пробиває в гору собі шлях, і тому поки не зайняла гідне місце в теоретичній юриспруденції, як це відбулося на заході, де вона має потужну традицію та славу історію свого розвитку. Отже, досить нам плентатись в хвості світового думки осмислення *ius*. Вже прийшов час виправляти ситуацію.

На сьогоднішній день вже значна кількість дослідників займаються проблемами філософії права, яка ще 20 років назад була незаслужено заборонена в нашій країні, маючи принизливий статус «псевдознання» та, будучи таврованою ганебним клеймом «буржуазна». Нині, ця галузь юрнауки – це все ще чисте незоране поле, з непочатим краєм та значним об'ємом роботи. Але і на ньому вже стартувала, закипіла відповідна велика та перспективна дослідницька праця. Тут спостерігається сьогодні значний приплив свіжої крові та буйним цвітом розквітла і проявилась творча потенція багатьох талановитих сучасних науковців. Нова тематика притягує головним чином, як магніт, позбавлених колишньої заангажованості сучасних, новаторських, самобутніх українських вчених. Так, за цим нелегким завданням, у невтомній, напруженій, запальній та жвавій праці, сьогодні, зокрема, можна помітити таких відомих теоретиків права, як Козловський А.А. (Київ-Чернівці), Сливка С.С. (Львів), Рабінович П.М. (Львів), Максимов С.І. (Харків), Бігун В.С. (Київ-Львів-Тятчів)), Стовба О.В. (Харків),

Балинська О.М. (Львів), Бочаров Д.О. (Дніпропетровськ) тощо, які з великим натхненним бажанням, неабиякою наснагою, захоплено та окрилено розпочали свій експериментальний «засів» зернами істини. Безумовно, що такі спроби повинні тільки вітатися та відповідним чином заохочуватися.

Значним же сьогоднішнім досягненням світової науки стало визнання того, що ідентифікація правової реальності повинно будуватися на комплексній методології, а не з використанням лише принципу монізму. Це означає як критику одностороннього підходу до «багатофакторності» проявів *ius*, так і штучних сумативно-інтеграційних тенденцій, а в позитивному плані, також прагнення представити єдність онтологічного та гносеологічного в якості потужно «працюючого» дослідного фактору. Ймовірно, цим пояснюється той факт, що про правову реальність все частіше говорять як про раціонально-ірраціональне явище, а щодо комплексного її пізнання, підкреслюється необхідність розвитку досліджень, що знаходяться на «стику» юридичних і філософських наук. Актуальність саме такого роду аналізу, зокрема, наголошується в матеріалах деяких західних авторів сучасного спрямування. Вітчизняних же дослідників, хто дотримується такої орієнтації, нажалі, покищо не так багато, як би хотілося.

Недооцінка комплексного підходу до вивчення розглядуваних об'єктів тісно пов'язана з невизначеністю в розумінні предмета юриспруденції, усвідомленим або неявним бажанням надмірно наблизити засоби регулювання суспільної поведінки до «залізного» порядку, або, навпаки, без остачі злитися з системою *ius naturale*. Зняття юснатурального юрпозитивістським аспектом виявляється простим поглинанням, якщо «закон» ототожнюється з правом і до нього намагаються застосувати критерії теорії емпіричного раціоналізму. Природна невдача при цьому породжує чомусь не подив перед непізнаним, а просте вилучення ідеального *ius* зі сфери існуючої реальності.

В цілому, не можна сказати, що і проблема співвідношення права та його пізнання взагалі не ставилась в нашій літературі, або їй не приділялася увага. Цим питанням присвячена певна частина наукових досліджень. У ряді робіт українських авторів вона вже отримала певне висвітлення. Однак, навряд чи можна вважати її повністю розкритою. І це, незважаючи на те, що вказані питання в історії філософії права не нові, багато списів було зламано при їх розв'язанні, зокрема, в боротьбі всім відомих двох класичних юрконцепцій.

Подібна проблема розглядалася порівняно часто в українській науці. Попри це, слід зазначити, що в більшій частині таких робіт дане питання, як онтологічна тема та одночасне гносеологічне рішення,

відкрито не формулюється. Крім того, як правило, дослідники всю увагу зосереджують на бутті права і при цьому залишаються осторонь процесу його пізнання. Тому природно, що в таких працях важко знайти чіткі відповіді про дійсну природу *ius*. При ретельному аналізі нашої наукової літератури виявляється, що спроб розглянути ці питання з сучасних системних позицій, до недавнього ще практично не робилося. Українські вчені не поспішали дійсно ґрунтовно взятися за них, а тому їх позиція стосовно цього залишається бути незрозумілою.

Лише останнім часом стали з'являтися роботи, які коротко висвітлюють даний предмет, при цьому не ставлячи завдання більш поглибленого аналізу. І хоча на сьогодні вже є чимало наукових праць, в яких розглядаються окремі аспекти функціонуючої навколо *ius* реальності, однак, це не повинно давати підстав для поспішного та радісного оптимізму, оскільки й досі немає повноцінного дослідження, спеціально присвяченого праву та його розумінню крізь призму онтології та гносеології (як основоположних філософсько-теоретичних методологій), що, зрозуміло, не посилює ступінь розробленості визначеної нами теми, а тому, значно її заaktuалізовує.

Таким чином, сьогодні все гостріше відчувається потреба у фундаментальних наукових працях, в яких був би здійснений серйозний сучасний синтетичний аналіз правової реальності. Існуюча ж строка-тість концепцій розуміння *ius* поки що не зробила цю проблему менш таємничою, хоча, слід визнати, що процес покриву зняття з неї невідомого все-таки розпочався. Крига у цьому відношенні нарешті повільно скресла, залишається тільки більш щільно взяти це поняття в оборот системних наукових досліджень.

КРИЗОВІ ЯВИЩА В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ «ПРАЙВЕСІ» У ПРАКТИЦІ СУЧАСНИХ ЗАХІДНИХ СУСПІЛЬСТВ

Сергій Володимирович Білошицький,

доктор політичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І.Ф. Кураса НАН України (м. Київ)

У рамках сучасної англо-американській політико-правової традиції особливі права громадянина на захист приватного життя від зовнішнього вторгнення позначаються поняттям «*privacy*» («прайвесі»). Джерелом цієї концепції є західна культурно-історична традиція, яка

розглядає наявність фізичного анклаву, що належить індивідові або займаного ним, як неодмінна умова приватності сфери особистого життя, тому що в цьому фізичному анклаві матеріалізується «персональний життєвий простір» індивіда.

Юридичною основою права на «прайвесі» є IV поправка до конституції США, у якій, зокрема, говориться про право народу на охорону особистості, житла, паперів і майна від необґрунтованих проникнень, обшуків і вилучень, а також інші конституційні поправки, що стосуються політичних і особистих прав громадян. Концепція «прайвесі», таким чином, втілила загальнодемократичні ідеали охорони особистості, її прав від втручання з боку влади, протиставляючи це практиці деспотичних режимів.

Однак реальна практика функціонування ліберально-демократичних режимів надалі засвідчила, що «прайвесі» у західному світі останні десятиліття почало зазнавати серйозних обмежень і вилучень із боку влади. Якщо у 1990 р., згідно з даними спеціального опитування Інституту Геллапа, присвяченого цій проблемі, майже половина опитаних американців (47%) відповіли, що вони «повністю або майже повністю позбавлені «прайвесі», оскільки держава може довідатися про них усе, що забажає» [1, с. 73], то у 2000 р. дослідження, проведене компанією ПТАА, показало: вже близько 80% американців вважають, що уряд країни використовує їхні персональні дані [2].

Після терористичної атаки на США в 2001 р. були прийняті закони «USA PATRIOT» і «Про внутрішню безпеку», які обмежили доступ громадськості до урядової інформації й одночасно дозволили уряду одержувати важливу особисту інформацію, полегшили обмін нею між федеральною владою, владою штатів і місцевими органами влади. Нові закони значно розширили права федерального уряду прослуховувати телефонні розмови громадян, контролювати електронну пошту й відслідковувати контрольні записи бібліотек, медичних, банківських, туристичних і транспортних організацій [3].

Нове антитерористичне законодавство ФРН 2001–2002 рр. (що одержало в суспільстві назву «Каталог Отто») дозволяє спецслужбам робити запити інформації у банках про рух грошових коштів, контролювати поштові відправлення, дізнаватися в авіакомпаніях відомості про переміщення громадян, а також контролювати телефонні розмови і електронне листування. З 1 квітня 2005 р., відповідно до закону ФРН «Про сприяння чесній сплаті податків», працівники фінансових і соціальних установ повинні надавати правоохоронним структурам інформацію про всі рахунки та грошові збереження громадян без усякого рішення суду [4].

Паралельно, а можливо, і разом з державою приватне життя громадян починають відслідковувати та контролювати корпорації. У жовтні 1999 р. британський уряд оприлюднив правила, згідно з якими компанії-роботодавці одержали право на прослуховування телефонних розмов і перегляд електронної пошти своїх співробітників. Ці правила стали частиною закону «Regulations of Investigatory Powers», яким також установлювалося стеження за графіком Інтернет-провайдерів, а всі громадяни зобов'язувалися надавати компетентним органам будь-які паролі або криптографічні ключі, а також достатню кількість інших даних, що мало узгоджуватися з поняттям «права людини» [5, с. 203].

Держава прагне активно використовувати потенціал корпорацій зі збору інформації. У 2002 р. Міністерство внутрішніх справ США затвердило програму «Terorism Information and Prevention System» (TIPS), у рамках якої співробітникам корпорацій, що працюють із клієнтами вдома (будівельникам, електрикам, сантехнікам, кур'єрам і т.д.), пропонується повідомляти по Інтернету або по телефонній «гарячій лінії» про всі підозрілі події, пов'язані з їхньою робочою діяльністю. Отримана інформація далі зосереджується в єдиній для всієї країни базі даних, яку можуть використовувати оперативні співробітники спецслужб [6].

Значні обсяги інформації про спосіб життя громадян збирають корпорації, що займаються виробництвом товарів широкого вжитку або наданням послуг населенню. Як підкреслює відомий соціолог Е. Тоффлер, досить відвідувачеві придбати в супермаркеті пачку маргарину і журнал, щоб у базу даних, пов'язану з касовим апаратом, надійшов певний взаємозалежний набір інформації. «Шляхом комбінування всієї цієї інформації, – стверджує соціолог, – незабаром стане можливо скласти дивовижно деталізовану картину стилю життя окремої людини, включаючи звичні поїздки, подорожі, гостинність, переваги в читанні, список благодійних пожертвувань...» [7, с. 132].

Можливість зіставляти розрізнені інформаційні повідомлення створює принципово нову ситуацію. Наприклад, стверджує німецький аналітик Й. Бітгнер, маючи інформацію про те, яку газету передплатує окремо взята людина, чи купує вона екологічно чисте молоко і які замовляє книги, можна зробити висновок, за яку партію найімовірніше вона буде голосувати, що може «позбавити її можності вільно висловлювати свою думку» [4].

Подібна форма контролю за стилем життя з боку держави і корпорацій порушує «прайвесі» громадянина і в кінцевому підсумку впливає на його поведінку. Збереження курсу на обмеження прав людини приводить до демонтажу ліберально-демократичних практик і заміни їх «повзучим авторитаризмом».

Список використаних джерел

1. Геевский И. А. Американская мозаика / И. А. Геевский, Н. К. Сетунский. – М. : Политиздат, 1991. – 445 с.
2. Правительство США «снижает стандарты» на прайвеси [Електронний ресурс] // Права человека в России. – 2000. – 6 окт. – Режим доступу : <http://www.hro.org/editions/alert/4-9/23.htm>, вільний. – Назва з титул. екрану.
3. Vidal Gore. Somos los patriotas / Gore Vidal // Rebellion. – 2003. – 30 mayo.
4. Bittner Jochen. Denn sie wissen, was wir tun / Jochen Bittner // Die Zeit. – 2005. – 3 März.
5. Хозиков В. И. Информационное оружие / В. И. Хозиков. – СПб. : Изд. дом «Нева»; М. : Изд-во «ОЛМА-ПРЕСС Образование», 2003. – 480 с.
6. Humes-Schulz Von Stacy. US-Regierung will Bürger zu Spionen machen / Von Stacy Humes-Schulz // Financial Times Deutschland. – 2002. – 22 Juli.
7. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Э. Тоффлер; пер. с англ. – М. : ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 669 с.

ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Євген Олександрович Гіда,

д.ю.н., професор,

завідувач кафедри теорії та історії держави та права

ВНЗ «Національна академія управління»

Забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави в цілому є важливою умовою власне самого існування громадянського суспільства. Забезпечення особистої безпеки є стійкою тенденцією для розвитку суспільства. Це зумовлено об'єктивними потребами та інтересами людей, що мають використовувати усі наявні правові засоби для постійного зміцнення особистої безпеки. Безпека, стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз має бути гарантована правоохоронними органами в різних сферах життєдіяльності – економічній, політичній, військовій, технологічній, інформаційній, екологічній та ін.

Що стосується правопорядку, то він є складовою частиною, елементом правової реальності, що утворюється у суспільстві в результаті існування і функціонування у ньому права та правових явищ, суспільно-правових наслідків і процесів, що породжуються правом. Як і право в цілому, правопорядок є загальновизнаним наочним фактом і невід'ємною частиною заведеного у суспільстві офіційного, державно-публічного і приватноправового життя, яке щоденно виявляється в багатоманітних обставинах життєдіяльності окремих осіб, спільнот людей та їх об'єднань.

Правопорядок охоплює ті сфери відносин між людьми, що пов'язані з найважливішими цінностями для людини і суспільства в цілому: життя, здоров'я, свобода, власність та ін. Забезпечення впорядкованості відносин між людьми на основі правових принципів складає передумову безпечного буття людини, задоволення її найважливіших людських потреб. Для повноцінного фізичного і духовного життя людині необхідно створити умови для підтримки природних функцій організму, розвитку особистості. В межах суспільства буття людей піддається багатьом небезпекам – не тільки природним (холод, зливи, буревій, голод, старість, хвороби), й соціальним (злочинність, бідність, безробіття). Стан правопорядку виступає певним тлом, своєрідним правовим кліматом, в умовах якого спливає життя окремих людей і всього суспільства. Відсутність правопорядку, хаос і безлад негативно впливають на життя людей. Наприклад, під час війн, міжнаціональних конфліктів страждає сталий порядок життєдіяльності, різко знижується досягнута суспільством якість життя, руйнується духовна сфера життєдіяльності («коли говорять гармати, музи мовчать»). Негативні результати відбиваються на свідомості кількох поколінь людей, а на їх подолання, повернення до нормальних цивілізованих відносин потрібен не один десяток років.

Підтримка правопорядку – це одне з головних завдань кожної демократичної сучасної держави. Демократія і навіть права та свободи людини і громадянина залишаються лише словами доти, доки відсутній надійний та ефективний механізм практичної реалізації та забезпечення цих прав і свобод. При всій значущості самоорганізації народу, ролі суспільних об'єднань тільки держава через спеціально створювані органи та структури здатна забезпечити реальне виконання завдань щодо захисту життя, честі, гідності своїх громадян, їхніх законних інтересів і власності. Навіть приватні детективні та охоронні організації зобов'язані діяти тільки на основі чітко встановлених державою правил поведінки (норм права).

Розв'язання проблеми неухильного вдосконалення і зміцнення правового порядку на шляху побудови правової держави в Україні має складний і багатогранний характер, що визначає необхідність використання деонтологічних засад. Тому завдання щодо забезпечення правопорядку не можна вирішити разовими заходами, навіть найсуворішими і нещадними. Тут необхідна ґрунтовна та тривала робота у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Які ж конкретні заходи необхідно вжити, щоб підвищити ефективність правопорядку та активізувати процес побудови правової держави?

У сфері посилення легітимності державної влади, на наш погляд, необхідно розробити жорстке правове забезпечення деонтологічних засад в роботі державних органів, оскільки трансляції кулачних боїв депутатів або їхня словесна гризня зводять авторитет державної влади нанівець. З цією ж метою необхідно законодавчо оформити простий і дієвий спосіб позбавлення повноважень депутата, якщо він не виправдав довіри виборців.

Величезне значення для віри населення в те, що влада здійснює свою діяльність, керуючись передусім його інтересами і потребами, має чітко функціонуючий механізм розгляду скарг громадян.

Для зміцнення правопорядку потрібне налагодження загального, універсального й усеосяжного контролю з боку держави, суспільства, громадян на основі деонтологічних засад. Особливо це стосується тих ланок державного апарату, які покликані безпосередньо слідкувати за виконанням законів і протидіяти злочинності.

Для цього необхідно прискорити реформу суду, слідчого апарату, прокуратури з тим, щоб їх положення, права та обов'язки відповідали завданням, які вони покликані вирішувати. Неприпустимо, з точки зору праксеології, маючи розгалужену систему правоохоронних органів, допускати зростання рівня злочинності, уникнення покарання правопорушників, систематичні порушення прав і свобод людини та громадянина.

Зараз треба надати перевагу не стільки збільшенню чисельності міліції, скільки її належній підготовці, фінансуванню, матеріально-технічному забезпеченню, правовому та соціальному захисту.

Треба здолати існуючу відчуженість правоохоронних органів і суспільства, підвищити авторитет і престиж міліційної служби. Слід узгодити результати діяльності працівників міліції з рівнем їх грошового утримання. Ця міра сприятиме збільшенню дійсно професійних кадрів у службах і підрозділах міліції.

Правоохоронні органи повинні розвивати та зміцнювати зв'язки з громадськістю, колективами, державними органами, органами місце-

вого самоврядування, а також міжнародне співробітництво. Потрібно посилити координацію та взаємодію різних правоохоронних структур. На загальнодержавному та місцевому рівнях доцільно законодавчо закріпити порядок створення і діяльності різних громадських формувань з охорони правопорядку.

Для ефективного забезпечення правопорядку необхідно, окрім законодавчих заходів, докласти істотних зусиль щодо належного правового виховання громадян. Для цього слід забезпечити отримання громадянами в загальноосвітніх установах, передусім у школах, хоча б основ правових знань і вмінь захищати свої права.

Останніми роками помітно зросла увага вчених-юристів до питань правового інформування різних категорій населення. Через юридичну необізнаність громадян значною мірою знижується попереджувальна сила закону, ускладнюється своєчасне розв'язання питань, що стосуються прав і свобод людини та громадянина, а це породжує зайві звернення до різних установ і організацій, «потік» скарг і заяв у вищестоящі інстанції.

Нині необхідно вжити заходів, щоб навчити кожного користуватися законами, захищати свої права, свободи та законні інтереси, протидіяти правопорушенням і виконувати покладені державою обов'язки; тобто виховувати населення країни у дусі глибокої поваги до законів.

Величезне значення має права освіта журналістів, статті яких часто-густо відрізняються грубою правовою безграмотністю, формують у населення помилкове уявлення про право. Необхідно навчати журналістів не просто основам права, а забезпечити отримання ними правових знань щонайменше на рівні середньої юридичної освіти. Тільки в цьому випадку в їхніх репортажах права інформація не спотворюватиметься.

Систематичну активну і цілеспрямовану роботу з правового виховання громадян покликані проводити не лише засоби масової інформації, а й передусім органи, що безпосередньо перебувають на варті законності та правопорядку: прокуратура, міліція, органи юстиції, а так само науковці-юристи. Усі вони мають активізувати пропаганду права серед широких верств населення.

Це може бути досягнуто шляхом активнішого висвітлення через засоби масової інформації питань протидії злочинності, позитивного досвіду участі громадян і громадських формувань в забезпеченні правопорядку, особливості діяльності працівників правоохоронних органів із забезпечення прав і свобод людини та громадянина від злочинних посягань.

Для підвищення рівня правових знань як державних службовців, так і депутатів усіх рівнів вже на початковому етапі їх суспільно-правової діяльності потрібно ввести правове навчання, проходження якого було б неодмінною вимогою для відповідності обійманій посаді. Результати навчання мають виступати одним з основних чинників при атестації і переатестації посадовців. Тривалість і спеціалізація навчання залежить від посади, на яку претендує кандидат.

Отже, сучасному українському суспільству потрібна нова правова ідеологія – гуманніша та демократичніша, що сприятиме консолідації нашого суспільства на основі загальнолюдських цінностей. Але для цього деонтологічні засади мають використовуватись не лише представниками конкретної професійної групи, а й кожним членом суспільства. Тому необхідно використовувати дієві заходи для впровадження в життя ідеології на основі деонтологічних засад, пропагувати, формування в суспільстві упевненості в їх необхідності, що, безумовно, полегшить процес забезпечення правового порядку.

РОЛЬ СТАТУТУ ООН В ЯКОСТІ ПРАВОВОГО ФУНДАМЕНТУ МІЖНАРОДНОГО АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

***Вікторія Вікторівна Грачова,**
аспірантка Українського
державного університету фінансів
та міжнародної торгівлі*

Розвиток сучасного міжнародного антитерористичного співробітництва безпосередньо пов'язаний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Ще в липні 1945 р. авторитетний юрист Є. О. Коровін зазначив, що прийняття Статуту було «великим кроком уперед у справі зміцнення безпеки та миру у міжнародних відносинах та впровадження до них начал законності й права» [4, с. 21], і цей міжнародний договір став основою для широкого співробітництва держав у підтриманні міжнародного миру та безпеки.

Як установчий акт міжнародної організації Статут ООН є міжнародним договором особливого роду (*sui generis*). Такий договір визначає не тільки права та обов'язки держав-учасниць, але й цілі міжнародної організації, компетенцію її органів, взаємовідносини між організацією та її членами тощо, виступаючи як «більш складне явище, ніж звичайний багатосторонній договір» [8, с. 286]. Водночас Статут ООН, який

відіграє провідну роль у правовому регулюванні міжнародних відносин, є особливим документом взагалі, зокрема, В. М. Федоров слушно охарактеризував його як «унікальний універсальний договір» [9, с. 39]. Важливе значення цього документу визнано у Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнятій 8 вересня 2000 р., в якій Статут ООН та власне ООН розглядаються як «непохитні основи більш мирного, процвітаючого та справедливого світу» [2, с. 1], що, зокрема, зумовлює їх центральну роль у забезпеченні міжнародного співробітництва. Властивості Статуту ООН, які визначають його особливий статус, розглядалися широким колом учених, таких як Л. Гудрич, Г. К. Єфімов, Е. С. Кривчикова, Г. І. Курдюков, І. І. Лукашук, В. І. Менжинський, А. П. Мовчан, Г. І. Морозов, Ф. Седе, В. М. Федоров, Н. Шрівер тощо, однак актуальним завданням і новим напрямком досліджень є комплексний розгляд цього документа в якості правової основи міжнародного антитерористичного співробітництва.

Під час розробки Статуту ООН питання міжнародного тероризму як потенційної загрози міжнародному миру та безпеці не розглядалося. Однак він став правовим фундаментом глобального антитерористичного співробітництва, виступаючи, з одного боку, загальним регулятором поведінки держав у міжнародних відносинах, а з іншого – основою для безпосереднього забезпечення міжнародної боротьби з тероризмом. Вказані функції співвідносяться зі структурою Статуту ООН, який включає положення, розраховані «на регулювання міждержавних відносин у власному сенсі», та положення, що відносяться «до діяльності самої організації» [3, с. 21].

Регулювання поведінки держав у Статуті ООН, як вказав Дж. Абі-Сааб, «є стислим, але повним, оскільки ґрунтується безпосередньо на принципах» [10, с. 259]. Закріплені у ньому основні принципи міжнародного права суттєво вплинули на розвиток міжнародних відносин, сприяючи, зокрема, переходу від мирного співіснування до активного співробітництва держав. Усвідомлення ними спільних загроз та інтересів призвело до необхідності «нового світового порядку», який має забезпечити вирішення глобальних проблем, спираючись на «високорозвинену систему співробітництва всіх держав на базі єдиних принципів і цілей» [5, с. 4, 7, 10]. Основними серед них є принципи й цілі Статуту ООН, які, зокрема, мають першочергове значення для подолання глобальної проблеми тероризму.

Принципи Статуту ООН прямо забороняють державам вдаватися до терористичної діяльності; зокрема, у резолюції 748 (1992) від 31 березня 1992 р. Рада Безпеки ООН підтвердила, що принцип, викладений у п. 4 ст. 2 Статуту (який стосується утримання від погрози силою

або її застосування в міжнародних відносинах), зобов'язує держави «утримуватися від організації, заохочення терористичних актів в іншій державі, сприяння таким актам або участі в них, а також потурання в межах своєї території організованій діяльності, спрямованій на здійснення подібних актів» [6, с. 74]. Згадані принципи забезпечують об'єднання зусиль держав у боротьбі з тероризмом та її безпосереднє регулювання, зокрема, принцип співробітництва перетворює співробітництво держав у боротьбі з тероризмом на їх обов'язок; принцип суверенної рівності визначає право кожної з них на участь у цій боротьбі, а принцип сумлінного виконання зобов'язань є запорукою її ефективності; принцип невтручання у справи, які входять до внутрішньої компетенції іншої держави, та принцип поваги до прав людини й основних свобод обмежують спектр засобів цієї боротьби тощо. Нарешті, оскільки основні принципи міжнародного права є головним критерієм законності при створенні й застосуванні всіх інших норм міжнародного права, Статут впливає на створення й застосування міжнародно-правових антитерористичних норм, визначаючи, зокрема, «рамки правомірного нормоутворення» [7, с. 214] при укладанні міжнародних антитерористичних договорів.

З іншого боку, Статут ООН визначив умови, дотримання яких дозволяє побудувати безпечний, демократичний світ, в якому, зокрема, можливе ефективне запобігання негативним соціально-політичним явищам. Реалізація принципів Статуту забезпечує зміцнення міжнародного миру у широкому розумінні (йдеться як про відсутність збройних протистоянь, так і про створення загальних умов для співробітництва й процвітання), що, зокрема, має знижувати той конфліктогенний потенціал, який лежить в основі тероризму. Положення Статуту забезпечили визнання протиправної природи тероризму, зокрема, Група високого рівня із загроз, викликів та перемін вказала, що «тероризм завдає удару по цінностях, які лежать в основі Статуту Організації Об'єднаних Націй», таким як «повага прав людини», «терпимість між народами й країнами», «мирне врегулювання конфліктів» [1, с. 56] тощо. На цій основі сформувався спеціальні принципи міжнародного антитерористичного співробітництва: принцип беззастережного засудження як злочинних та таких, що не мають виправдання, всіх актів, методів і практики тероризму тощо.

Серед положень Статуту організаційно-правового характеру найбільш важливими з точки зору забезпечення міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом є ті, що визначають компетенцію ООН, порядок її діяльності та правовий статус її членів. Універсальна предметна компетенція ООН дозволила зосередити світові зусилля по

боротьбі з тероризмом у її рамках та забезпечити комплексний підхід до проблеми тероризму, відображений, зокрема, у Глобальній контр-терористичній стратегії Організації Об'єднаних Націй, прийнятій 8 вересня 2006 року. Статут ООН жорстко визначив основу інституційного механізму ООН, але й передбачив можливість його пристосування до нових потреб, тому у процесі боротьби з тероризмом використовуються, з одного боку, елементи цього механізму, створені безпосередньо Статутом, а з іншого – для вирішення нових завдань відповідно до Статуту створюються нові елементи (наприклад, розмежування компетенції Ради Безпеки ООН та Генеральної Асамблеї ООН забезпечує збалансовану антитерористичну діяльність ООН; для виконання відповідних спеціальних завдань вказані головні органи ООН створюють допоміжні органи тощо).

Закріплений у Статуті принцип універсальності членства в ООН сприяв тому, що «вперше в історії людства поступово склалася загальносвітова мережа взаємодії» [12, с. 39], і цей принцип найкращим чином відповідає потребі забезпечення всесвітнього співробітництва у боротьбі з тероризмом. Статут ООН створив основи для формування нової системи міжнародного права, яка відбиває інтереси міжнародного співтовариства в цілому та висуває на перший план універсальне міжнародно-правове регулювання суспільних відносин [11, с. 51–53, 68], пов'язане передусім із вирішенням глобальних проблем. За цих умов універсальність членства в ООН забезпечує здійснення універсального міжнародно-правового регулювання у сфері боротьби з тероризмом.

Реалізація положень Статуту ООН щодо індивідуальних прав та обов'язків держав-членів ООН забезпечує їх безпосереднє співробітництво у боротьбі з тероризмом. Важливу роль у забезпеченні міжнародного антитерористичного співробітництва відіграють положення Статуту щодо спеціалізованих установ і регіональних угод та органів, які стосуються зовнішньої сфери дії інституційного механізму ООН. На їх основі сформувалася система ООН та мережа регіональних організацій, які стали невід'ємними складовими глобального антитерористичного співробітництва. Зокрема, у виконанні Глобальної контр-терористичної стратегії Організації Об'єднаних Націй задіяні різноманітні елементи системи ООН (Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародне агентство з атомної енергії, Міжнародний валютний фонд, Міжнародна морська організація, Міжнародна організація цивільної авіації, Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй тощо), а міжнародні регіональні організації забезпечують антитерористичне співробітництво держав з урахуванням регіональної специфіки, яке доповнює антитерористичні зусилля на універсальному рівні та

здійснюється на основі відповідних правових засад, вироблених на універсальному рівні.

Таким чином, вищенаведені характеристики Статуту ООН, міжнародного договору *sui generis*, обумовили його фундаментальну роль у забезпеченні міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом.

Список використаних джерел

1. Более безопасный мир: наша общая ответственность. Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам [Електронний ресурс] // Документ ООН A/59/565 от 2 дек. 2004 г. – С. 9–121. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/602/33/PDF/N0460233.pdf?OpenElement>.

2. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций, принята резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 55/2 від 8 верес. 2000 р. [Електронний ресурс]. – 11 с. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/559/53/PDF/N0055953.pdf?OpenElement>.

3. Ефимов Г. К. Устав ООН – инструмент мира [Текст] / Г. К. Ефимов. – М. : Наука, Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1986. – 136 с. – (Серия «Международный мир и разоружение»).

4. Коровин Е. А. Устав Объединенных Наций [Текст] : стенограмма публичной лекции д-ра юридич. наук проф. Е. А. Коровина, прочитанной 9 июля 1945 г. в Лекционном зале в Москве / Е. А. Коровин. – М. : [б. и.], 1945. – 22 с.

5. Лукашук И. И. Мировой порядок XXI века [Текст] / И. И. Лукашук // Международное публичное и частное право. – 2002. – № 1. – С. 4–10.

6. Резолюция Ради Безопаси ООН 748 (1992) від 31 берез. 1992 р. [Електронний ресурс]. – С. 73–76. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/012/55/IMG/NR001255.pdf?OpenElement>.

7. Рулько Е. Т. Роль императивных норм в организации системы международного права [Текст] / Е. Т. Рулько, С. А. Войтович // Советский ежегодник международного права, 1983. – М., 1984. – С. 213–218.

8. Тункин Г. И. Теория международного права [Текст] / Г. И. Тункин ; под общ. ред. Л. Н. Шестакова. – М. : Зерцало, 2000. – 416 с.

9. Федоров В. Н. Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в XXI веке [Текст] / В. Н. Федоров. – М. : Логос, 2007. – 944 с.

10. Abi-Saab G. Whither the international community? [Text] / G. Abi-Saab // European journal of international law. – 1998. – № 2. – P. 248–265.

11. Lukashuk I. I. The law of the international community [Text] / I. I. Lukashuk // International law on the eve of the twenty-first century. Views from the International law commission. – New York, 1997. – P. 51–68.

12. Tomuschat C. International law as the constitution of mankind [Text] / C. Tomuschat // International law on the eve of the twenty-first century. Views from the International law commission. – New York, 1997. – P. 37–50.

ПРАВОВІ АКЦЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Сергій Федорович Денисов,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

Роль та значення правового захисту дітей загальновідомі, оскільки він є пріоритетним завданням кожної держави. Світова спільнота багаторазово зверталася до вирішення проблем, пов'язаних із захистом прав і законних інтересів дітей. Так, в ст. 3 Конвенції про права дитини (кожної людської істоти до 18-річного віку) підкреслюється, що у всіх діях щодо дітей незалежно від того, якими державними чи приватними установами вони вживаються, першочергова увага повинна приділятися найкращому забезпеченню інтересів дитини. Аналогічний захист проголошено в Декларації про права дитини (1959 р.), у Всесвітній декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990 р.), в Мінімальних стандартних правилах судочинства у справах неповнолітніх – Пекінських правилах (1985 р.), Загальній декларації прав людини тощо. Щодо України, то тут прийнято низку законів на захист неповнолітніх та молоді, серед яких Закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» 1992 р., «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей» 1995 р. у редакції від 07 лютого 2007 р., «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» 2001 р., «Про охорону дитинства» 2001 р., «Про попередження насильства в сім'ї» 2001 р. тощо.

В сучасному світі накопичений чималий досвід протидії розповсюдженню різних форм втягнення дітей у злочинну діяльність та іншу антисоціальну поведінку. Кримінальне право, охороняючи суб'єктів суспільних відносин, їх життя, здоров'я, права і свободи, честь і гідність, тим самим охороняє і суспільні відносини, які стосуються безпосередньо юнаків і дівчат.

Більшість держав, які прагнуть до інтеграції в новий тип світової спільноти, приймають на озброєння реститутивну парадигму кримінальної, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики. Сутність останньої полягає в пріоритетності громадсько-неформальних, соціально-корпоративних і нерепресивних засобів корекції і перевиховання молодих людей, що скоїли ті чи інші злочини. Достатньо пригадати позитивний досвід країн Скандинавії, в основу якого покладено соціальне попередження злочинів, а лише потім, в останню чергу, у крайньому випадку в дію вступає кримінальний закон. На це неодноразово звертали увагу Я. Гілінський, Н. Крісті, Х. Курі, М. Хавронюк та ін. Незважаючи на непоодинокі критику ювенальної юстиції, необхідно враховувати й її позитивні елементи, які переважають, зокрема, в Італії, Франції та Швейцарії.

Треба зазначити, що дослідження правового захисту дітей, охорони їх морального та духовного розвитку, особливостей застосування кримінальної відповідальності до осіб, яким не виповнилось 18 років, характерні для багатьох праць фахівців права, психологів, педагогів, соціологів, медичних працівників. І це не випадково, оскільки небезпечність і складність цієї соціальної проблеми заявляє про себе не тільки постійним ростом числа засуджених неповнолітніх, а й осіб, які втягують молоде покоління у злочинну діяльність. В останні роки в кримінально-правовій науці проблеми злочинності неповнолітніх та молоді досліджували Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, О. М. Джужа, О. Г. Кальман, М. В. Костицький, О. М. Костенко, О. М. Литвак, А. Й. Міллер, В. О. Навроцький, М. І. Панов, Н. М. Пісоцька, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. І. Шакурн та інші вчені-криміналісти. Їх праці дозволяють осмислити багатоаспектні проблеми злочинності серед молоді, як кримінологічного феномену та виробити практичні рекомендації щодо її профілактики та подолання. Усіляко підтримується думка про те, що репресивний уклін при застосуванні покарань до осіб, які вчинили злочин може призвести до поширення практики криміналізації населення та послаблення засобів кримінологічної превенції (інституції освіти, сім'ї, праці, сфери дозвілля тощо). Адже відомо, що вже з початку свого життя діти намагаються копіювати поведінку дорослих. Переміщення в негативне середовище у дитячому віці однозначно призведе до загострення конфлікту із законом, налаштує на агресивну поведінку і спонукатиме до вчинення різних видів злочинів.

Треба вказати, що незважаючи на положення Конституції України, введення в дію законів на підтримку неповнолітніх та правового захисту дітей в Україні, недостатньо приділяє уваги захисту

прав дитини з боку держави. Так, у ст. 52 Конституції України лише сказано, що будь-яке насильство над людиною та її експлуатація переслідуються за законом. Інші положення цієї статті та інших статей Конституції ніяк не стосуються тих випадків, коли підліток опиняється в сфері дії кримінального законодавства. До того ж, конституційні положення та принципи щодо захисту дітей, їх прав залишаються декларативними. Можна наводити й інші приклади, коли навіть за наявності захисних норм, дієвого захисту дітей, їх підтримки та сприяння розвитку не відбувається.

Як красномовно свідчить статистика, держава до цього часу не наважується здійснити рішучих кроків в напрямку розширення блоку засобів і методів юридично-соціально-педагогічної превенції, а також профілактики та ресоціалізації неповнолітніх злочинців після відбуття ними кримінального покарання. Тому сьогодні ми змушені констатувати, що байдуже ставлення держави до свого підростаючого покоління викликало з його боку відповідну реакцію, яка вилася у сплеск тяжких і корисливих злочинів, духовну деградацію, ріст наркоманії та проституції тощо.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що на сьогодні в Україні немає єдиної визначеної концепції або національної програми запобігання злочинності серед неповнолітніх, тому, як видається, для цієї категорії осіб потрібна розробка програм по організації та функціонуванню системи запобігання злочинності неповнолітніх, які можуть бути використані в процесі побудови загальної системи запобігання злочинності в Україні.

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Жуков Сергій Петрович,

студент 3 курсу

ВНЗ «Національна академія управління»

В статті розглядається поняття, ознаки, принципи, система адміністративної юстиції України, та запровадження адміністративного судочинства в Україні.

Ключові слова: *Адміністративне судочинство, підсудність, підвідомчість, правосуддя, закон.*

Административная юстиция Украины: понятие и признаки

В статье рассматривается понятие, признаки, принципы, система административной юстиции Украины, и внедрение административного судопроизводства, в Украине.

Ключевые слова: Административное судопроизводство, подсудность, подведомственность, правосудие, закон.

Zhukov S. P.

Administrative justice of Ukraine: concept and signs

In the article a concept, signs, principles, system of administravnoy justice of Ukraine, and introduction of the administrative legal proceeding, is examined in Ukraine.

Keywords: Administrative legal proceeding, cognizance, jurisdiction, justice, law.

Актуальність теми дослідження. Метою судово-правової та адміністративної реформи, що здійснюється в Україні, є формування демократичної правової держави, де гідність особи, її здоров'я, права і свободи, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю та гарантуються Конституцією. Визнання нашою країною найважливіших міжнародних стандартів у галузі захисту прав людини потребує відповідного юридичного механізму забезпечення захисту прав і свобод громадян, юридичних осіб, що обумовлює актуальність проблеми утворення в Україні адміністративної юстиції.

Завдання адміністративної юстиції повністю збігаються із загальними завданнями правосуддя як одного із видів державної влади це розгляд та вирішення правового спору, захист порушених суб'єктивних прав особи, утвердження законності у державі. Безпосереднім завданням адміністративної юстиції як однієї із гілок правосуддя є вирішення публічно-правових спорів [3].

Сучасна наука адміністративного права додає до переліку завдань адміністративної юстиції ще два: 1) оцінка якості виконання встановлених для посадових осіб обов'язків, які спрямовані на посилення юридичних гарантій особи, та 2) забезпечення правового статусу особи шляхом реалізації заходів відповідальності до органів публічної адміністрації, їх посадових та службових осіб за невиконання чи неякісне виконання своїх обов'язків³². Постановка цих завдань перед судом зумовлена тим, що головним критерієм законності та достатності заходів організуючого впливу публічної адміністрації є зміст

суб'єктивних прав та свобод особи. Хоча орган адміністративної юстиції і не може вдаватись до перевірки доцільності адміністративного акта по суті, усе ж застосування адміністративного розсуду оцінюється з точки зору адекватності критеріїв його застосування змістові прав особи [4].

В наукових працях вчених Росії та України з цих питань особлива увага приділяється визначенню поняття інституту адміністративної юстиції, в якому одні автори вбачають судово-контрольний інструмент держави, що забезпечує законність у державному управлінні, а інші – відносять цей інститут до правозахисного механізму держави, при цьому не відхиляючи можливості певного контролювання у сфері публічного управління органами адміністративної юстиції [5].

Мета роботи. Визначення поняття, сутності та змісту адміністративної юстиції, її місця, як інституту адміністративного права, у системі українського права, дослідження процесу становлення та розвитку.

Об'єкт дослідження – сутність і зміст адміністративної юстиції як однієї з основних рис правової держави та суспільні відносини, що виникають у процесі формування і розвитку цього інституту громадянського суспільства, а також при розгляді і вирішенні в судовій процесуальній формі спорів у сфері державного управління між громадянами чи юридичними особами, з одного боку, та адміністративними органами – з іншого.

Предмет дослідження – особливості адміністративної юстиції, її співвідношення з адміністративною юрисдикцією, а також теоретичні питання створення та функціонування (діяльності) інституту адміністративної юстиції в Україні, системи спеціалізованих адміністративних судів.

Адміністративна юстиція як правове утворення поєднує у собі матеріальні норми (судоустрій) та процесуальні (судочинство). Теорія права розробила ряд засад, які відображають вимоги належного запровадження та узгодженого розвитку як першої, так і другої групи норм. Колодій А. М. пропонує такі принципи ефективного виконання юридичним процесом, у тому числі правосуддям, завдань, що перед ним поставлені: синхронності, рівності, збалансованості, поділу сфер регулювання, демократичності, неодноманітності, антибюрократичності, законності, надійності, доступності, раціональності, послідовності, гарантованості. Представники науки судового права визнають, що зазначені принципи можуть мати застосування і у дослідженні та вдосконаленні інституту адміністративної юстиції [9].

У літературі можна зустріти думку, що важливим є не те, як організовані суди, а наскільки реально вони незалежні від адміністрації при здійсненні своїх функцій. Питання про те, чи слід передати розгляд адміністративних спорів спеціальним судам, чи потрібно залишити їх у віданні загальних судів не є першочерговим. Це питання не принципу, а техніки; головне, щоб були забезпечені необхідні процесуальні гарантії [6].

Однією з проблем створення спеціалізованих судів називають труднощі, які виникають при розмежуванні підсудності справ між судами різних спеціалізацій. Зазвичай при цьому у нас говорять про «підвідомчість» справ судам. Однак, на мій погляд, коли мова йде про розмежування повноважень між судами різних спеціалізацій, правильно було б вживати термін «підсудність». Термін «підвідомчість» був актуальним раніше, коли необхідно було розвести повноваження щодо вирішення спорів між адміністративними органами і судами, які мали досить обмежену юрисдикцію. Стаття 124 Конституції України 1996 року поширила юрисдикцію судів на всі правовідносини, що виникають у державі. Тому усі правові спори підсудні судам [2].

Обговорення питань про створення в Україні адміністративних судів пройшло стадію дискусій довкола їх необхідності. Потреба у створенні системи адміністративних судів дістала офіційне визнання: спочатку на рівні концепції, згодом – на законодавчому рівні.

Концепцією судово-правової реформи, затвердженою Верховною Радою у 1992 р., було передбачено поступове запровадження адміністративної юстиції: починаючи від спеціалізації суддів і утворення спеціалізованих судових колегій і закінчуючи створенням вертикалі адміністративних судів [8].

Створення системи адміністративних судів з метою повноцінного судового захисту прав і свобод громадян у сфері виконавчої влади передбачене також Концепцією адміністративної реформи в Україні, схваленою Президентом України у 1998 р. [7].

Висновки.

Отже, розглянувши інститут адміністративного судочинства, його засади, а також окремі положення організації даного судочинства, можемо тезово вивести такі висновки:

Принципами здійснення правосуддя в адміністративних судах є: верховенство права, законність, рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі, гласність і відкритість адміністративного процесу, забезпечення апеляційного та

касаційного оскарження рішень адміністративного суду, обов'язковість судових рішень;

Таким чином, адміністративна юстиція – це встановлений законом порядок розгляду й вирішення в судовій процесуальній формі справ, що виникають у сфері державного управління між громадянами чи юридичними особами з одного боку та органами виконавчої влади й місцевого самоврядування (посадовими особами) – з іншого, здійснюваний загальними або спеціально створеними для вирішення правових спорів судами.

У цілому адміністративна юстиція становить один із засобів обмеження виконавчої влади, а адміністративні суди – засіб реалізації принципу розподілу влади, додатковий захисний механізм суб'єктивних прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / Автори-упорядники І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. – К. : Факт, 2003. – 146 с.

2. Адміністративна юстиція. Адміністративне судочинство: навчальний посібник / За заг. ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулевської. – К. : Істина, 2007. – С.59 (–152 с.).

3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. –1996. – № 30. – 48 с .

4. Кримінальний кодекс України. – К. : «Скіф», 2009. – 160 с.

5. Основи адміністративного судочинства в Україні. (навч. посіб. для юридичних факультетів та юридичних клінік) / За заг. ред. Александрової Н. В., Куйбіди Р. О. , 2006. – 256 с.

6. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні. – К., 2003. – 204 с.

7. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: монографія / Ю. С. Педько. – К. : Ін-т держави і права ім. М. Корецького НАН України, 2003. – С. 63 (– 208 с.).

8. Про концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – 426 с.

9. Стефанюк В. Запровадження адміністративної юстиції в Україні // Право України. – 1999. – 155 с.

НОМО MORALIS ИЛИ НОМО JURIDICUS?

Журавлев Нил,

доктор юриспруденции

Высшая школа социальных технологий (Латвия)

Мораль и право тесно взаимосвязаны, более того, можно говорить о глубоком взаимопроникновении права и морали. Они взаимообуславливают, дополняют и взаимообеспечивают друг друга в регулировании общественных отношений. Объективная обусловленность такого взаимодействия определяется тем, что правовые законы воплощают в себе принципы гуманизма, справедливости, равенства людей. Другими словами, законы правового государства воплощают в себе высшие моральные требования современного общества.

Право и мораль имеют также общее функциональное назначение: они формируют эталоны и стандарты поведения, составляющие, ценностно-нормативную ориентацию общества. Наиболее характерной чертой взаимодействия права и морали является их сближение, взаимопроникновение, усиление их согласованного воздействия на общество. В процессе совместного регулирования общественных отношений возникает качественно новое явление – морально-правовое воздействие.

Право и мораль как составные части этого явления, не растворяясь в нем и не теряя своих индивидуальных качеств, в совокупности образуют социальную ценность, реально существующую и активно влияющую на практику. Характерной чертой права должна быть его моральная обоснованность, ибо сохранение нравственных отношений есть не только право законодателя, но и его обязанность. На действие норм морали оказывают влияние весь уклад жизни общества, само социальное общение индивидов. Учреждения культуры воспитывают граждан в духе правового и нравственного сознания. Активную роль в воспитании нравственной культуры личности играет положительный пример сограждан, способствующий тому, что требования общественной морали становятся убеждением, составной частью самосознания, жизненной позиции человека. Вместе с ростом сознательности граждан возрастает эффективность правового регулирования общественных отношений, выполнение требований норм права воспринимается гражданами как долг перед обществом и государством, расширяется и углубляется взаимодействие права и морали. Таким образом, если право и мораль, отделившись друг от друга, избирают для себя самостоятельные пути развития, то они все же не утрачивают своего

взаимодействия: там, где право отказывается давать какие-либо предписания, выступает со своими велениями мораль; там, где мораль бывает не способна одним своим внутренним авторитетом сдерживать проявления эгоизма, на помощь ей является право со своими средствами внешнего принуждения. С течением времени взаимодействие права и нравственности скорее крепнет, чем ослабляется.

С другой стороны, между правом и нравственностью могут быть и противоречия, отражающие отсутствие их должной согласованности. Вопрос о порождающих их причинах решается по-разному. Одни объясняют это изменениями в экономической жизни, другие – влиянием иных частей надстройки, формальной определенностью правовых норм. Противоречия эти устранимы. Эти противоречия преодолеваются, как путем выработки новых нравственных принципов и норм в ходе развития общества, так и путем внесения корректив в действующее законодательство. И для права, и для нравственности их тесная связь оказывается с течением времени неудобной; обе сферы отношения стремятся к отдалению друг от друга. Отделение права от нравственности вызывается развитием общественной жизни, когда более сложные отношения и более частые столкновения отдельных лиц заставляют позаботиться об установлении более твердых основ юридического оборота. Обособление нравственности от права обуславливается развитием личности, когда пробудившееся сознание отказывается следовать во всем принудительному руководству общества и требует для своей духовной жизни свободы убеждений и действий. Право должно рано или поздно выработать для себя такие формы, которые ставит его в известное противоречие с началом нравственной свободы и способствуют его обособлению от нравственности. Первым шагом к этому обособлению является установление правил, точно и подробно определяющих отношения отдельных лиц друг к другу и к обществу. И нравственность имеет свои законы и свои правила, но эти правила и законы указывают лишь общее направление человеческой воли, предоставляя нравственному чувству каждого отдельного человека определить способ и избрать меру исполнения нравственных предписаний. Высказывая заповедь любви к ближним, нравственность не определяет точно способов и размеров проявления этой любви. Все это предоставляется нашей нравственной свободе. Отсюда постоянные и вполне допустимые колебания в исполнении нравственного закона, который у одних вызывает лишь слабую дань признания к его требованиям, у других – пожертвование всех своих сил и средств на служение нравственным целям. Внести сюда какие-нибудь точные требования – значит извратить саму

сущность нравственности, которая необходимо предполагает свободу каждого в исполнении нравственного закона. Это не значит, конечно, чтобы в моральной области не было общих норм поведения: не может быть для каждого лица совершенно особой нравственности и своего особого кодекса правил. Это значит только, что нравственные заповеди не должны ни связывать свободы человека мелочными и подробными определениями его действий, ни тем более навязывать ему при посредстве актов принуждения и насилия. Они должны лишь руководить его свободной деятельностью и давать отправную точку для его собственных решений. Основные нравственные заповеди навсегда и для всех должны сохранять свое безусловное значение, но в отношении к осуществлению их человеку должна быть предоставлена полная свобода. Наоборот, право, достигая определенной степени развития, должно усвоить для себя твердые и определенные нормы, принудительно господствующие в жизни. Оно должно выработать точные и подробные правила, определяющие устои общественной жизни. Не связанные в своих решениях ничем, кроме своей совести и своих нравственных воззрений, судьи могут постановлять различные приговоры в сходных случаях в зависимости от своего настроения и чувства. Но этого не может допускать развитый юридический оборот. Предназначенное для того, чтобы создавать надежную почву для разрешения споров, право само должно быть бесспорным. Имея своей целью охранять отдельных лиц от произвола, оно не может зависеть от субъективного усмотрения судей. Оно должно быть свободным от изменчивых и временных колебаний личного чувства, ибо только в этом случае может оно служить задаче установления общественного мира. Оно должно установить определенные нормы, наделенные авторитетом непререкаемостью и последовательно применяющиеся ко всем случаям, которые под них подходят. В этих качествах – твердости и определенности – заключается главный залог успешного действия права в жизни; без них оно лишается своего существенного значения. Эти свойства организованного правового порядка и составляют то, что называется положительным характером его. Стремление к усвоению этого характера составляет самую основную черту в развитии права. Санкции, содержащиеся в законах, прямое побуждение к осуществлению юридических норм, наказание за их неисполнение – таков комплекс внешних средств, и которых выражается принудительный характер права и с помощью которых поддерживается его общеобязательное значение. Но чем в большей мере право приобретает подобный характер, тем более стремится оно к отрешению от непосредственной связи с нравственностью, идеалом

которой является свободное осуществление закона, независимо от контроля власти и силы принуждения. Чем более право приобретает черты положительного и принудительного порядка, чем сильнее проявляется необходимость обособления нравственности от тесного союза с ним. Эта потребность возникает в тех случаях, когда личное нравственное сознание отказывается следовать авторитету общественного мнения и заявляет притязания на свободу нравственных действий. С постепенным усложнением общественных отношений и с постоянно возрастающим разнообразием положений и мнений сама собой открывается возможность столкновения между нравственным сознанием отдельных лиц и среды, к которой они принадлежат. Если в случаях подобных столкновений общество рассматривает все свои этические требования как нормы, подлежащие принудительному осуществлению, это должно вызывать протесты и противодействие со стороны лиц, не согласных с этими требованиями. Поступать в соответствии с общей нормой, но вопреки своему нравственному решению для нравственно развитой личности представляется таким невыносимым внутренним противоречием, что рано или поздно она должна потребовать и завоевать для себя свободу в этом отношении. Принудительная система нравственности в случае несогласия лица с общими требованиями не оставляет иных выходов, как лицемерие для слабых и мученичество для сильных. Отнимая у человека возможность делать добро по собственному побуждению и постичь истину за счет собственного внутреннего развития, она, фактически, преграждает доступ к высшему нравственному совершенствованию. Общественное мнение воздействует, поэтому с неизбежной необходимостью на нравственное настроение отдельных лиц, и устранить подобное воздействие не представляется возможным. Право, например, разрешает согнать с квартиры бедняка, не уплатившего вовремя деньги, ибо оно позволяет требовать своего, допуская в известных пределах эгоизм. Мораль же, при любых условиях, требует сострадания к ближнему, она зиждется на любви. Во многих случаях то, что дозволяется правом, запрещается моралью, которая обращается к человеку с заповедями высшими и более строгими.

Разграничивая нравственность и право, утверждая практическую необходимость разделения их сфер, мы не можем отрицать несомненной связи их между собой. Жизнь приводит к их обособлению, но она не может устранить их взаимодействия.

СУД ПРИСЯЖНИХ США ТА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Заболотня Юлія Юрївна,

студентка 3 курсу

ВНЗ «Національна академія управління»

З прийняттям нової Конституції Україна зробила спробу здійснити перехід у сфері гарантій прав людини, та і загалом у правовій галузі, до демократичної системи, що базується на верховенстві права. Однак, як свідчить досвід інших демократичних країн, єдиного шляху захисту і здійснення прав людини, необхідних для збереження демократії, не існує. Слід також зазначити, що Конституція України чітко не передбачає механізму забезпечення та реалізації певних прав та свобод, залишаючи ці питання для врегулювання на рівні законів. У такий спосіб Конституція залишила декілька ключових питань відкритими для дискусії під час підготовки цих законів. Серед таких питань є роль суду присяжних в Україні. Конституція гарантує право на розгляд справи судом присяжних, проте ані Конституція, ні Закон України «Про судоустрій України» від 2001 року не встановлюють процедур, необхідних для реалізації права на суд присяжних. Новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2010 року також не торкається цього питання. Однак зміни до закону, прийняті Верховною Радою 13 квітня 2012 року, доповнюють і пояснюють положення щодо здійснення правосуддя через присяжних та інших пов'язаних з цим питань. *(Закон 4652- VI, ухвалений Верховною Радою 13 квітня 2012 року (Зміни і доповнення до закону про «судоустрій і статус Суддів»)*. Хотілось би вірити, що ці зміни до закону зможуть на практиці втілити права, гарантовані Конституцією 1996 року щодо суду присяжних. Конституція Сполучених Штатів Америки гарантує суд присяжних у всіх кримінальних справах. Верховний Суд США визначив право на суд присяжних як «основоположне в американській системі правосуддя» та як найважливіший елемент шостої поправки до конституції США, яка стосується права на суд присяжних у кримінальних справах, та сьомої щодо права на суд присяжних у цивільних справах *(Sullivan v. Louisiana, 113 S. Ct. 2078, 2080 (1993))*.

Суд присяжних що складається з громадян, які обираються сторонами у справі, є невід'ємною частиною судової системи у Сполучених Штатах. Під час судового розгляду присяжні визначають факти по справі та визначають чи ці факти свідчать на користь сторони обвинувачення, чи сторони захисту. На час прийняття

конституції США суд присяжних складався з дванадцяти членів. Така кількість не є вимогою Конституції, оскільки Верховний Суд дозволив розглядати судові справи у тяжких злочинах на рівні штату судом, що складається з шести присяжних (*Williams v. Florida, 399 U.S. 78 (1970)*). Оскільки доля підсудного у судовій системі США багато в чому залежить від рішень суду присяжних, який складається з пересічних громадян, то вирішальне значення має забезпечення безсторонності суду присяжних. Ця безсторонність гарантується двома вимогами щодо формування суду присяжних. По-перше, суд присяжних повинен обиратися з представників громадськості. Однак наявність того факту, що вибірка присяжних не є пропорційно представлена різними групами населення (чи то жінки, чи афро-американці) не є достатньою підставою для демонстрування порушення цієї вимоги. Сторона, що подає протест, повинна також довести факт маніпулювання присяжними, задля того, щоб відсторонити цей конкретний склад суду присяжних. Другою вимогою є те, що присяжні повинні бути безсторонні та повинні ухвалити рішення лише на підставі доказів, представлених на судовому розгляді. Таким чином, якщо хтось з присяжних був схильний піддатися тиску або впливу (наприклад хабар), це є порушенням права обвинуваченого на безсторонній розгляд справи судом присяжних. А отже, якщо подібне трапляється, суддя повинен провести слухання з метою визначення, чи є суд присяжних неупередженим, чи ні. Іншими обставинами, що загрожують безсторонності і можуть бути підставами для подання протесту, є приватне спілкування учасників судового процесу з присяжними, факт, що місце проведення судового процесу було «бомбардовано» інформацією про судовий розгляд, а також факт, що присяжні володіють інформацією щодо істотних обставин справи ще до початку процесу. Конституційна гарантія в Україні на суд присяжних поєднує елементи характерні як для континентальної системи права, так і для системи загального (звичаєвого) права. Це може бути наслідком міжфракційного компромісу, необхідного в той час для прийняття конституції. Така двозначність також може свідчити про невизначеність щодо остаточної ролі суду присяжних у правовій системі України. Наприклад, стаття 124 вказує, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних, не даючи визначення цим термінам. Подібно, стаття 127 Конституції України передбачає, що «правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні». Ані термін «народні засідателі», ні «присяжні» не роз'яснено статтею 127 Конституції України, і незрозуміло, чи Конституція передбачає існування

«народних засідателів» і «присяжних» окремо, чи як взаємозамінювані суб'єкти. Конституція відокремлює присяжних від суддів, отже, автори, очевидно, бачили роль присяжних такою, якою вона є у Сполучених Штатах Америки, де завдання присяжних полягає у встановленні фактів у справі та визначенні вини підсудного, не роблячи при цьому жодних інших правових висновків. З іншого боку, називаючи в цій статті суддів «професійними суддями», розробники, очевидно, мали на увазі, що присяжні діють як непрофесійні судді, як це є у системі континентального права. Наступне свідчення саме такого значення терміна «суд присяжних» міститься в статті 129 Конституції України, якою встановлено що «судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних». Таким чином, спосіб формулювання цього положення видається таким, що дозволяє судочинству здійснюватись безпосередньо «судом присяжних» без головування судді. У цьому випадку мало ймовірно, що розробники мали намір визначити, що суд присяжних складається лише з непрофесійних суддів, які здійснюють судочинство. Це положення мало б сенс лише у тому випадку, якби розробники визначили термін «суд присяжних» як такий суд, що містить принаймні одного професійного суддю серед декількох присяжних. Більше того, варто зазначити, що стаття 129 Конституції України не передбачає участі народних засідателів. Незважаючи на неіснування чітко виписаних обов'язків суду присяжних в Україні, сама згадка про запровадження цього інституту без подальшої деталізації викликає ряд інших питань. Наприклад, Конституція не деталізує чи має особа право на суд присяжних у цивільних та кримінальних справах, чи лише у кримінальних справах. Стаття 124 Конституції взагалі не встановлює право особи на суд присяжних, а лише визначає, що «народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через [...] присяжних». У Сполучених Штатах Америки ця проблема вирішується шостою поправкою до конституції, яка гарантує право на суд присяжних у всіх кримінальних справах. Сьома Поправка зберігає право на суд присяжних у позовах, що стосуються загального (цивільного) права, коли «сума позову перевищує двадцять доларів». Собівартість двадцяти доларів була набагато вищою у 1791 році, коли ця поправка була ратифікована, проте ця сума ніколи не була Конституція України гарантує їй громадянам право на розгляд справи судом присяжних, але для конкретизації і застосування цього права Конституція вимагає подальших законодавчих актів. Цей рік знаменує шістнадцяту річницю затвердження Конституції України, тому треба покінчити з подальшою невизначеністю конституційних гарантій. Новими

поправками (Закон 4652-VI) до Закону про «Судоустрій і статус суддів» Верховна Рада намагається пояснити право на суд присяжних і установити певну процедуру в кримінальних судових процесах. Однак немає там жодних пояснень щодо цивільних судових процесів (у ЦПК суд присяжних також не передбачено). Тому додатковий закон ще мусить бути прийнятий. Але треба визнати, що Верховна Рада зробила певний крок уперед.

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЧИНЯЮТЬ ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ ОСОБИ

*Зубко Георгій Юрійович,
кандидат юридичних наук,
заступник директора
департаменту ПАТ ХК «Київміськбуд»*

Правильне визначення та розпізнавання рис характеру людини дає змогу обрати опоненту відповідну модель поведінки. Крім цього, можна визначити ступінь зневіри особи у чинні норми права. А для цього необхідно з'ясувати рівень правової культури, правової свідомості та правового нігілізму особи.

Таке прогнозування рис є позитивним для суспільства, однак, на жаль, не всі вміють виявляти та розпізнавати властивості характеру опонента. Вважаємо, що найбільш прості риси характеру особи зможе визначити будь-хто, варто лише поставити собі це за мету.

У характері людини виділяють такі риси:

повноту характеру – розкриває багатство характеру особистості, її різнобічність;

цілісність характеру – вказує на внутрішню єдність особистості, її визначеність;

сила характеру – підкреслює енергійність особистості;

оригінальність характеру – розкриває індивідуальну своєрідність людини, її самобутність;

моральну вихованість – визначає особливості людини щодо її ставлення до інших людей, форм поведінки, до суспільства загалом: доброта, тактовність, гуманізм тощо.

Зазначені риси характеру можуть стати критеріями при дослідженні поведінки людини та виявленні особливостей її спілкування. Люди можуть або відчувати, або ж спостерігати риси характеру іншої людини. Природна здатність відчуття одне одного розвинуте в кожній

особи по-різному. Часто-густо вона може доповнюватись пильністю спостереження, що надане особі від природи.

Саме психічний стан особи, на наш погляд, є визначальним фактором, що обумовлює маргінальну поведінку. З точки зору психології – починається внутрішньоособистий конфлікт, результатом якого і стає маргінальна поведінка особи. Пропонуємо виокремити певні чинники, які спричиняють певний вплив на цей процес і можуть сповільнити формування в особи мотивів маргінальної поведінки. Передусім – це характер особи.

Характер розглядається як сукупність стійких індивідуальних особливостей особи, що складаються і виявляються в діяльності та спілкуванні, обумовлюючи типові способи поведінки [1, с. 88]. Пізнання характеру людини дає змогу спрогнозувати її поведінку в майбутньому і, скоригувати її дії або вчинки. Характер не є випадковим набором рис, це завжди система взаємообумовлених залежностей. Характер є цілісною організацією, що називається структурою характеру. Цінність структури характеру полягає в тому, що знаючи одні риси, можна припускати, прогнозувати наявність (чи відсутність) інших.

Характер віддзеркалює індивідуальні особливості й обумовлює вчинки особи, її стосунки з людьми, природою, зовнішнім світом. Залежно від переваги психічних процесів у діяльності людини в характері розрізняють певні риси:

інтелектуальні (гнучкість розуму, спостережливність тощо);

вольові (цілеспрямованість, дисциплінованість, самостійність, твердість та ін.);

емоційні (грубість, афективність тощо) [1, с. 88–89].

Досліджуючи психічну стійкість особи, можна провести асоціації зі стійкістю її поведінки. Якщо поведінка особи має ознаки маргінальної, а за складом характеру особа відзначається стійкістю, то прогноз стосовно подальших її вчинків є очевидним. Крім того, з часом сама людина починає звикати до своєї поведінки, і, те, що вчора ще було новим і незвичним, завтра може стати нормою життя. Психологія розглядає несвідомі психічні явища і процеси як один із факторів, що спричиняють вплив на поведінку особи та стиль життя, її окремі вчинки тощо. Неусвідомлена психічна діяльність – це така діяльність людини, яка усвідомлюється нею важко або взагалі не усвідомлюється. Однак це не означає, що вона може бути усвідомлена індивідом. Несвідоме може бути виявлено чи усвідомлено іншою людиною, наприклад, дослідником, який має за мету виявлення тих психічних явищ та процесів, які не відкриті свідомості самого суб'єкта. Несвідоме спричиняє вплив на стиль життя та поведінку особи, активно бере участь у формуванні мотивів [2, с. 52].

В юридичній літературі зазначається, що несвідомі людські вчинки – це не просто негативні процеси, вони є винятково людською формою психічного віддзеркалення дійсності особою поряд зі свідомістю і в нерозривному зв'язку з нею. Дане твердження може розглядатись як одне з вихідних при дослідженні несвідомої поведінки. По-перше, воно орієнтує нас на те, щоб завжди враховувати несвідомі явища і процеси в поведінці в сукупності з поглядами та уявленнями, які фіксуються свідомістю. По-друге, воно надає можливість не перебільшувати значення несвідомого навіть в аномальних суб'єктів, оскільки вони наділені свідомістю. Їхня свідомість буває доволі розвиненою, а її звуження у зв'язку з наявністю психічних порушень можна розглядати як результат взаємовідносин свідомого та несвідомого, характерних саме для даного порушення психічної діяльності і для конкретної людини. Можна спрогнозувати, що значна активність несвідомого в деяких психічних аномаліях в якості умови вимагає «скорочення» сфери свідомості [3, с. 45-49].

Проаналізувавши роль, яку відіграють несвідомі процеси у поведінці особи можна дійти висновку, що значна кількість людських вчинків не охоплюється свідомістю і причини прояву тієї чи іншої активності слід шукати на підсвідомому рівні. Спробуємо висунути припущення, що на початкових етапах маргінальної поведінки діяння особи можуть носити також несвідомий характер, або ж, принаймні, вона над цим не замислюється.

Загалом можна зазначити, що наявність аномалій психіки підвищує роль несвідомих явищ і процесів у поведінці в аспекті, коли справжні мотиви поведінки особи усвідомлюються менше ніж здоровою людиною. Керувати своєю поведінкою особі з психічними аномаліями набагато складніше [2, с. 53].

В юридичній літературі вольовий аспект розглядається як необхідний для будь-якого виду відповідальності, оскільки без можливості виробляти, виражати та реалізовувати персоніфіковану волю не можна говорити про дієздатність і, у зв'язку з цим, про правомірну поведінку та її значення для суспільства і держави. Як правило, вольовий акт містить у собі боротьбу різнопланових мотиваційних тенденцій. Якщо в цій боротьбі беруть гору безпосередні подразники (в тому числі морального характеру), діяльність реалізується поза її вольовою регуляцією. На відміну від цього вольова поведінка передбачає наявність таких психічних процесів, за допомогою яких людина посилює мотиваційні тенденції, які породжуються свідомо поставленою метою і протидіють протилежній [1, с. 54].

Мораль і моральність становлять основу ціннісної бази будь-якого суспільства. Без єдиної ідеології, що є одним із напрямів державної політики, кожна верства населення буде нав'язувати інший свій світогляд, який залежить від соціальних обставин оточуючого середовища. Неконтрольована ринкова економіка з корупцією і значною кількістю порушень з боку посадових осіб призвела до того, що для особистого збагачення використовуються всі засоби. Медицина, освіта, культура стають доступними тільки для громадян, доходи яких значно перевищують прожитковий мінімум. Громадяни, які належать до нижчого прошарку суспільства, виявляються практично виключеними із громадського життя, по-перше, через відсутність коштів, а по-друге, через брак вільного часу, адже основною метою цих людей є елементарне забезпечення родини хоч би харчами.

Перераховані негативні прояви визнаються всіма членами українського суспільства. Незважаючи на часові рамки та політику, спрямовану на їх усунення, масштаб розповсюдження тієї самої корупції вражає. Можливо, причини неефективної протидії перебувають у площині поверховості вжитих заходів, відсутності комплексних програм розв'язання гострих соціальних проблем, в яких потенційно проглядається позитивний результат. У випадку з поширенням маргінальної поведінки серед членів українського суспільства також необхідно проведення глобальних перетворень, що торкатимуться правової, соціальної, економічної, політичної сфер суспільного життя, а не обмежуватимуться конкретною піддослідною групою чи колективом.

І хоча на думку правознавців, маргінальна поведінка не являє собою таку загрозу стабільності суспільних відносин, як протиправна поведінка, проте, встановлювати її причини та проводити профілактичні заходи, спрямовані на її зменшення, в українському суспільстві безсумнівно необхідно.

Список використаних джерел

1.Юридична психологія : [Підруч.]. / В. Коновалова, В. Шепітько – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. – 378 с.

2.Ковалёва Е. Правомерное и протиправное поведение: их соотношение: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Ковалёва Елена Леонидовна. – М, 2002. – 288 с.

3.Преступное поведение и психические аномалии / Ю. Антонян, С. Бородин ; Под ред. : В. Кудрявцев – М. : Спарк, 1998. – 215 с.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ ДО ЄС ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ СТАНДАРТІВ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВТВА В СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

*Липець Людмила Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

В той час як Україна de jure ввійшла до сучасної універсальної системи захисту прав людини ще у 1945 р., коли було підписано Статут ООН, до європейської системи в рамках НБСЕ (сьогодні ОБСЄ) Україна вступила лише у 1992 р., а в рамках Ради Європи – у 1995 р. З того часу і до сьогодні Україною було підписано і ратифіковано численні як універсальні, так і європейські акти з прав людини, представники України є в багатьох міжнародних та європейських контрольних та правозахисних органах. Однак, і досі, на думку українських науковців у галузі прав людини все таки залишається проблема з перебуванням нашої держави у європейській системі захисту прав людини, де до країн-членів ставляться більш жорсткі вимоги у порівнянні з міжнародною [1, с. 20].

Україна приєдналася до Ради Європи 9 листопада 1995 році згідно з Висновком Парламентської асамблеї № 190 [2], взявши на себе низку зобов'язань у сфері реформування чинного законодавства на основі норм та стандартів Ради Європи. Таким чином, вступ до Ради Європи засвідчив визнання Україною не тільки принципу верховенства права, але і відповідно її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини, врешті-решт, підтвердив її демократичний вибір. Іншими словами, вступ до Ради Європи був авансом довіри з розрахунком на майбутні суттєві перемини в українському суспільстві.

Станом на сьогодні, аналіз виконання Україною своїх обов'язків та зобов'язань свідчить про те, що вони не до кінця реалізовані. Україні залишається ще привести у відповідність до норм Ради Європи низку положень вітчизняного законодавства. Хоча деякі вимоги Україна вже виконала та продовжує виконувати, зокрема в тому, що стосується діяльності прокуратури, ухвалення законів стосовно функціонування гілок влади, нового Кримінально-процесуального кодексу, продовження реформування судової системи, зокрема приведення її у відповідність з європейськими нормами згідно рекомендаціями Венеціанської комісії.

Вже у 1997 році Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 р. не тільки з дипломатичної точки зору, але і в інтересах всього українського народу. Ці події, вітчизняні правники називають новим етапом у розвитку української юриспруденції у питаннях юридичного захисту прав людини та основних свобод [3, с. 92], які заклали початок перенесення європейських правничих цінностей на український ґрунт [4, с. 15].

Приєднанням України до Конвенції про захист прав і основних свобод людини не лише було гарантовано весь спектр прав і свобод, але й забезпечено дієвий судовий контроль за їх дотриманням. Відтак, нормативно-правовими підставами застосування Конвенції є: Конституція України (ст. 8, ст. 9, ст. 22, ст. 55, ст. 56 тощо), Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» (назва – в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законів України» № 3436-IV від 9 лютого 2006 року) та Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р.

Варто відзначити, що наша держава бере активну участь у інституційному співробітництві з Радою Європи, оскільки на сьогодні Україна представлена у всіх трьох головних органах РЄ: Комітеті міністрів Ради Європи (КМРЄ), Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи (КМРВРЄ). Стосовно співпраці України з ПАРЄ, то на сьогодні постійна делегація Верховної Ради України в ПАРЄ складається з 24 депутатів, які діють у всіх комітетах ПАРЄ. Зокрема експертів України залучали до розробки Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 р. та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р. У свою чергу, по відношенні до нашої держави ПАРЄ вже більше як 10 років здійснює так звану «процедуру моніторингу» щодо дотримання Україною зобов'язань у сфері реформування чинного законодавства на основі норм та стандартів РЄ. Так, Резолюцією ПАРЄ від 5 жовтня 2005 року за № 1466 «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» [5] виокремлено такі правові проблеми України: брак законів про Президента України та Кабінет Міністрів України, а також закону про Регламент Верховної Ради України (п. 1); потреба ратифікувати Європейську конвенцію про транскордонне телебачення (п. 8); брак нового закону про адвокатуру (п. 12); невідповідність ролі та функцій прокуратури вимогам підпункту 11 Висновку ПАРЄ № 190 та пункту 9 Перехідних положень Конституції України 1996 року (п. 13); брак проекту нового Кримінально-процесуального кодексу (п. 15); брак

ратифікації Конвенції про корупцію у контексті кримінального права, Конвенції Ради Європи про діяльність проти торгівлі людьми, Протоколу № 14 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод, Протоколу № 12 до Європейської конвенції з прав людини та Європейської соціальної хартії (п. 17); брак закону про виконання рішень Європейського суду з прав людини та невиконання рішень Європейського суду з прав людини (п. 18). За роки, що минули, деякі з переліку цих проблем уже розв'язано, зокрема, прийнято Закон «Про Кабінет Міністрів України», ратифіковано Європейську соціальну хартію тощо.

Важливою подією за вісімнадцятирічну історію членства України в Раді Європи стало головування нашої держави у Комітеті Міністрів Ради Європи, яке тривало з травня по листопад 2011 року. Зокрема, Головою Комітету міністрів був Міністр закордонних справ України К. Грищенко. І пріоритетами головування України в КМРС було визначено захист прав дітей, права людини та верховенство права в контексті демократії і стабільності в Європі, зміцнення та розвиток місцевої демократії. В цьому контексті Українське головування здійснило ряд практичних кроків у напрямку продовження реалізації основних пріоритетів діяльності Ради Європи, а також спрямовувало свою діяльність на посилення політичної ролі Ради Європи у системі європейських інституцій, здатності Організації ефективно реагувати на виклики сьогодення та виконувати свою місію збереження та захисту загальноєвропейських демократичних цінностей. Окрім співпраці України з ПАРС та КМРС наша держава має можливість брати участь у Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи (КМРВ РС), де делегація України бере участь в обговоренні спільних проблем та обміні досвідом на рівні представників органів місцевої і регіональної влади європейських країн.

До того ж, Україна і надалі продовжує з 1992 р. розвивати активний діалог з Венеціанською комісією РС «За демократію через право», яка є загальноновизнаним європейським та світовим консультативним юридичним органом. Відповідно результатом такої тісної співпраці на сьогодні є прийняття більше 55 висновків та більше сотні документів в цілому з питань конституційних реформ, законодавства про вибори, прокуратуру, мову, демонстрації та мирні збори, судоустрій та статус суддів, адміністративно-територіальної реформи тощо. Зокрема, у 1997 р. у Висновку членами Венеціанської комісії було надано коментарі щодо конституційних аспектів смертної кари, враховуючи боротьбу Ради Європи за скасування цієї міри покарання та взяті Україною на себе відповідні зобов'язання. Майже за 20 років співпраці було проаналізовано багато проектів законів та чинне законодавство у різних

сферах, надано рекомендації з багатьох питань, зокрема щодо проектів закону про судову систему України, про прокуратуру, про конституційний референдум та питання імплементації результатів референдуму, про політичні партії, про принципи державної політики України у сфері захисту прав людини, також прийнято висновки та коментарі щодо проектів та законодавства у сфері захисту національних меншин в Україні, концепції державної етнічної політики в Україні тощо.

У вересні 2011 р. Рада Європи надала план дій щодо України на 2011-2014 рр., який спрямований на підтримку демократичних реформ у судовій системі, на боротьбу із корупцією, забезпечення чесних виборів, місцевої демократії, свободи слова тощо. Такий план є третім за рахунком (перший план охоплював період з 2005 по 2008 р., другий з 2008 по 2011 р.) планом РЄ по відношенню до України. До того ж планом передбачено 3 напрями стратегічних дій-здійснення заходів у сфері прав людини, зокрема укріплення потенціалу судової влади, розширення інформування про конвенції про права людини та прецедентної! судової практики в Україні. Тому, з кожним роком співпраця України з Радою Європи посилюється, зокрема через інституційне співробітництво, участь нашої країни у політичних процесах Ради Європи тощо.

Більше ніж через п'ять років інтенсивних переговорів 30 березня 2012 року в Брюсселі розпочалося парафування Угоди про асоціацію між Євросоюзом і Україною. Після підписання кожної зі 160 сторінок політичного тексту 19 липня 2012 року було парафовано 1100 сторінок об'ємної політичної частини стосовно створення поглибленої та всеосяжної ЗВТ (Зони вільної торгівлі).

Повний англійський текст Угоди про Асоціацію ще не є відкритим для загального доступу. За ініціативою Фонду Конрада Аденауера експерти київського Інституту Євро-Атлантичного співробітництва та їхні партнери підготували аналіз Угоди, у якому майже на 50 сторінках спробували пояснити її основні моменти.

Ніколи раніше Європейський Союз не надавав жодній із країн, що не мала статус кандидата на вступ, такої широкої та документально зафіксованої перспективи, як це зроблено в Угоді про асоціацію.

Вона охоплює такі аспекти співробітництва:

1. Зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, а також посилена участь України в програмах Європейського Союзу.
2. Транскордонне співробітництво в галузі зовнішньої політики та політики безпеки, зокрема – у попередженні конфліктів та у військовій сфері.

3. Наближення України до європейських стандартів у галузі права та внутрішніх справ шляхом сприяння розвитку принципів правової держави, демократії та прав людини в Україні, а також підтримки боротьби з корупцією, налагодження ефективної роботи органів юстиції та поліпшення захисту даних.

4. Посилення співробітництва в галузі економіки шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС і Україною, налагодження секторальної співпраці в більше ніж 30 сферах, зокрема – у сільському господарстві, промисловості, енергозабезпеченні або в захисті прав споживачів.

5. Налагодження нових форматів співробітництва, надання фінансового сприяння, створення платформи громадянського суспільства.

Насьогодні зроблено повний переклад тексту та його остаточна юридична перевірка. Наприкінці минулого року Угода була готовою для підписання. Тоді урядам усіх країн – членів ЄС, Європейській комісії та уряду України необхідно було в рамках офіційної зустрічі поставити свої підписи на знак повної згоди з документом. Після цього мав розпочатися процес ратифікації Угоди парламентами 27 країн-членів та Європейським парламентом. Та нажаль, інтеграційні процеси України до ЄС було призупинено попереднім урядом. Нинішній же уряд змінив спрямування України в бік ЄС, та, відповідно, в бік законності та подальшого розвитку нашої країни, взірцевим прикладом чого є здійснення політики сусідства Євросоюзу, і даний аналіз чітко це демонструє. А якщо через політичні рамкові умови її буде заморожено на середньострокову перспективу, то все ж таки для України буде надзвичайно важливо мати вельми конкретний документ, за допомогою якого суспільство можна буде підготувати до імплементації Угоди, яка зможе відбутися швидко й успішно будь-якого часу. Фонд Конрада Аденауера і в майбутньому опікуватиметься поширенням знань про Угоду та її переваги. Для її імплементації й надалі відбуватиметься цілеспрямована підготовка мультиплікаторів. Сподіваюся, що змогла викликати Вашу зацікавленість до цієї публікації.

Список використаних джерел

1. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: кризь призму України / М Антонович // Український часопис міжнародного права. – 2004. – № 3. – С. 18–22.

2. Висновок Парламентської асамблеї № 190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon.racla.gov.ua&gibir^aws/mam.cgi?nreg^94_^ropey_sud_ukr.htm.

3. Шевчук С. Європейський суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики / С. Шевчук // Право України. – 2011. – 4» 7. – С. 88-92.

4. Головатий С. Нові можливості щодо захисту прав людини в Україні / С. Головатий // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 1. – С. У – 18.

5. Резолюція ПАРЄ № 1466 вщ 5 жовтня 2005 р. «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://feakon.l.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mam.cgi?nreg=994_611

6. Угода про асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ.

7. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

8. Sullivan v. Louisiana, 113 S. Ct. 2078, 2080 (1993).

9. Williams v. Florida, 399 U.S. 78 (1970).

10. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI.

ПРАВО ДЛЯ ЧЕЛОВЕКА: ОГРАНИЧЕНИЕ ИЛИ СТИМУЛ?

Малько Александр Васильевич,

доктор юридических наук, профессор,

профессор кафедры теории государства и права

Саратовской государственной академии права (Россия)

Изменения, происходящие в нашем обществе, закономерно сопровождаются переосмыслением многих понятий, переоценкой ценностей. В современный период, как, впрочем, и в иные времена реформ и исканий, проблемы человека, его свободы, отношения с государством вновь выдвигаются на первый план. Они являются «вечными», традиционно философскими, а поэтому поднимались и в древности (вспомним идеал Протагора «человек – мера всех вещей!»), и, уже неоднократно, в сегодняшнем столетии (в частности, отдадим дань памяти Пьеру Тейяр де Шардену, который предложил рассматривать человека как «ось Я вершину» эволюции) [1, с.].

Однако утверждение императива «человека как цель, а не средство» наталкивается в нынешних реалиях и на патерналистское видение взаимоотношений личности и государства, и на этатистское правопонимание, и на деформированное правовое регулирование. Без устранения подобных препятствий трудно рассчитывать на существенный прогресс буквально во всех направлениях жизнедеятельности.

Правовое стимулирование и правовое ограничение устанавливают объем свободы субъектам (гражданину, коллективу, государству), ставят границы удовлетворению их интересов в конкретных правоотношениях. Другими словами, сочетание правовых ограничений и правовых стимулов – это вопрос о пределах свободы, о мере свободы. Понимая право в качестве масштаба и меры свободы (так понимали право, в частности, В. Ф. Гегель, Б. Н. Чичерин; среди современных ученых на подобной позиции стоят, например, В. С. Нерсисянц, В. Д. Зорькин, В. А. Кучинский, Г. В. Мальцев, Л. С. Явич и др.), важно принять правовое ограничение и правовое стимулирование за сущностные стороны правового регулирования.

Правовой режим стимулирования для человека и формирование правового государства. Становление демократического правового общества меняет подходы во взаимоотношении человека и государства, в юридической регламентации их статусов. Здесь уже личность должна стоять на первом месте, а правовой режим ограничения создается преимущественно для государства.

В отношении человека необходимо создавать условия для его правовой свободы, своеобразный механизм правового стимулирования, в основе которого лежит принцип «дозволено все, что не запрещено законом». Человек как автономный субъект свободен распоряжаться своими силами, способностями, имуществом. Право же, являясь формой и мерой свободы, должно максимально раздвинуть границы ограничений личности прежде всего в экономике, сфере внедрения научно-технического прогресса в производство и т. п. Не случайно в современный период в Российской Федерации приняли целый пакет приоритетных экономических законов: о собственности, налоговой системе, приватизации государственных и муниципальных предприятий, местном хозяйстве и самоуправлении и т. п. Почему речь идет об этих актах? Потому что именно они фиксируют многообразие форм собственности, признавая в том числе и частную, создают мощные материально-правовые стимулы, открывают шлюзы для инициативы людей, дают возможность почувствовать себя настоящими хозяевами.

Права личности, предоставляя определенные возможности, свободу, позволяют ей осуществлять власть, составляют в своей системе собственно основную часть права. Здесь уместно напомнить известные слова Р. Иеринга, который отмечал, что «кто защищает свое право, тот в узких пределах его защищает право вообще» [2].

Наиболее, крупные и значимые блоки права-стимула в отношении личности (свобода, собственность, равенство и т. д.) воплощаются в формуле «права человека». Права человека – фундаментальные права

в том смысле, что они призваны обеспечивать первичные предпосылки достойного человеческого существования и лежат в основе конкретных и многообразных субъективных прав личности. Права человека, как главное звено правового режима стимулирования для индивида, есть источник постоянного воспроизводства его инициативы, предприимчивости, инструмент саморазвития гражданского общества. В современный период проблемы прав человека выходят на международный, межгосударственный уровень, что подтверждает правомерность их приоритета над проблемами государства, свидетельствует об их общецивилизованном характере. Они все прочнее становятся точкой отсчета в национальных правовых системах, правовом регулировании.

Права человека и правовое государство, несомненно, характеризуются общими закономерностями возникновения и функционирования, ибо существовать и эффективно действовать подобные явления могут только в одной «связке». Оба феномена (как отражено в названии) имеют в своей основе право, хотя роль последнего для них практически прямо противоположна, но одновременно и внутренне едина. Это свидетельствует о том, что связующим звеном между человеком и государством должно выступать именно право, а отношения между ними должны быть истинно правовыми. Более того, между данными феноменами «налажены» довольно глубокие генетические взаимопереходы, выражающиеся, например, в том, что права человека положены в основу системы «сдержек и противовесов», правового режима ограничения для государства, не допуская тем самым излишнего регулирующего вторжения в частную жизнь. Верно заметил в начале XX века А. Эсмен, что «индивидуальные права представляют все одну общую черту: они ограничивают права государства... Государство должно воздерживаться от вмешательства в известные области, предоставляя известный простор личной деятельности» [3, с. 398]. С другой стороны, как зафиксировано в ст. 12 Декларации прав человека и гражданина Франции, «обеспечение прав человека и гражданина делает необходимым наличие государственной силы», и именно от степени гарантированности государством прав человека, от состояния дел в этой области будет зависеть успешная эволюция общества, поступательное движение его к прогрессу, в том числе и к политико-правовому.

Иначе говоря, государство в такой степени является правовым, в какой в обществе развиты и осуществляются права человека. И наоборот, наиболее полная реализация прав человека, их максимальное уважение возможны лишь в условиях правовой государственности. Подобная взаимообусловленность прав человека и правового

государства есть доказательство того, что это две характеристики, два феномена одного и того же уровня культуры. Необходимость в достижении данного качественного состояния жизни – насущная потребность дня, которую можно удовлетворить лишь совместными созидательными усилиями всего нашего общества.

Таким образом, права человека и система правовых сдержек и противовесов выступают наиболее важными средствами ограничения прямого политического влияния на общество, его огосударствления, неоправданного вторжения в личную жизнь граждан. «В правовом государстве власть, – писал Б. А. Кистяковский, – должна быть организована так, чтобы она не подавляла личность и чтобы как отдельная личность, так и совокупность личностей – народ – были бы не только объектами власти, но одновременно являлись бы и субъектами ее» [4, с. 147]. Б. Н. Чичерин также считал, что самая существенная гарантия свободы и прав личности – состояние, при котором «власть сдерживает власть» [5, с. 356]. Концепция правового государства – есть концепция взаимоуправления гражданского общества и государства, предполагающая разрушение монополии государства на власть с одновременным изменением соотношения свободы государства и общества в пользу последнего и отдельной личности.

Список використаних джерел

1.Тейяр де Шарден. Феномен человека. / П. Тейяр де Шарден – М. : Наука,1987. – 240 с.

2.Иеринг Р. Борьба за право [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://constitutions.ru/archives/5716>. – Заголовок с экрана.

3.Эсмен А. Общие основания конституционного права: Перевод с 4-го французского издания / А. Эсмен; Под ред. : Н.О. Бер. – 2-е изд. – С.-Пб. : СПб. О. Н. Попова,, 1909. – 461 с.

4.Кистяковский Б.А. Государство правовое и социалистическое / Б.А. Кистяковский // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 141–151.

5.Чичерин Б.Н. История политических учений. Часть вторая. Новое время [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://az.lib.ru/c/chicherin_b_n/text_1872_istoria_politicheskikh_ucheniy_part_2.shtml. – Заголовок с экрана.

ЮРИДИЧНА НАУКА В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ

*Матвійчук Валерій Костянтинович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник народної освіти,
завідуючий кафедрою цивільного та господарського права,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління»*

Приєднуюсь до привітань, які прозвучали звичайно у складний для України час, проте потрібно бути оптимістами і наша з вами впевненість у нашому майбутньому буде потужною основою для зміцнення нашої державності, розвитку права та процвітання України і всіх нас у незалежній, демократичній, правовій та соціальній державі, де буде панувати мир і злагода.

Враховуючи регламент конференції, я зупинюся лише на деяких, на мій погляд, ключових проблемах у своїй доповіді.

Таким чином, звертаю Вашу увагу на те, що незважаючи на численну кількість джерел з проблем юридичної науки, її методології, реалізації результатів дослідження у практиці державотворення та правової системи, все ж залишаються питання, які потребують з'ясування.

У своїй доповіді мені потрібно було б зупинитися на системі принципів, поглядів, цінностей, ідеалах, що визначають як ставлення до дійсності, загального розуміння глобального світу, так і життєвих позицій, програмах діяльності людей у правовій сфері, іншими словами – теоретичному освоєнні світу права.

Проте зупинюся лише: 1) на загальних проблемах юридичної науки; 2) на теорії прав людини та перспективах Європейського суду з прав людини.

Юридична наука є одним із важливих соціальних інститутів, якому належить значна роль у життєдіяльності суспільства і держави, зокрема, у державотворенні, удосконаленні сучасної системи національного законодавства, правозастосовної діяльності, формуванні правової культури людей тощо. Науково обґрунтовані висновки і пропозиції науковців мають становити основу в розробці загальнодержавних доктрин, концепцій і програм соціально-економічного і політичного розвитку України.

Одним із таких питань є те, що стосується визначення природи, місця і ролі у юридичній науці такого явища як доктрина. З цього приводу відбуваються гострі дискусії.

У правознавстві термін «доктрина» найчастіше застосовується у зв'язку з тлумаченням норм права, позначенням джерела права і самого права, основоположних вчень про право і державу, наприклад доктрина верховенства права, доктрина поділу державної влади тощо. Головним чином саме цими обставинами зумовлено вживання відповідної термінології: доктрина і похідних від неї понять – доктринальне тлумачення, доктринальне право тощо.

Необхідно з'ясувати її поняття, місце у юридичній науці та в юридичній практиці. У довідковій літературі термін «доктрина» латинського походження, за змістом означає «вчення, зокрема, наукове, філософське, політичне, військове...це теорія, система поглядів, теза, принципи, світогляд...» [1, с. 581]. Проте не всі погляди і теорії можуть іменуватися доктриною. Доктрина є набагато складнішим явищем у юридичній науці, ніж авторська позиція з питань права чи держави.

Поняття доктрина. І. Семеніхін визначає правову доктрину як «зумовлену характером політико-правової культури суспільства систему ідеї та наукових поглядів на право, актуальні напрямки розвитку правової системи, що визначаються юридичною спільнотою і є концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної і правотлумачної діяльності [1, с. 581]. Дещо сумнівним є певні положення цього визначення. На наш погляд потрібно говорити про науково-правову доктрину. Це дає можливість виокремити її від державних актів – доктрин, зокрема «Воєнна доктрина України». Крім того, науково-правова доктрина не зумовлена характером політико-правової культури суспільства, а є автономним самодостатнім явищем, не обмеженим часом і державою. Наприклад, таким є доктрина природного права, народного суверенітету, суспільного договору теологічні вчення про державу і право тощо. Також необов'язково правова доктрина має бути визнана юридичною спільнотою, та що собою представляє юридична спільнота? Чи це юридична громадськість, чи об'єднання? Деякі доктрини нав'язувалися, а деякі не підтримуються спільнотою, наприклад ліберально-юридична доктрина. Подібні спори мають місце в сучасній юридичній науці.

Доктрина і юридична наука. Категорію доктрина здебільшого розглядають як тотожну поняттю «наука». Це, на наш погляд, є правильним. Її дотримується А. А. Васильєв: «Правова доктрина – це сукупність знань, теорій, ідей, понять, суджень про право, правові явища». Проте, це надто широке поняття. Доктриною також називають державні акти. За часів тоталітаризму була марксистсько-ленінська доктрина про державу і право.

Разом з тим, юридична наука у структурному і функціональному відношенні є явищем значно складнішим, ніж доктрина. Наука завжди перебуває у динаміці, здійснює функції пізнання закономірностей держави і права. Юридична наука – це складна багатогалузева система фундаментальних і прикладних знань, які прямо та опосередковано спрямовані на вирішення практичних завдань у сферах державотворення, місцевого самоврядування, правової системи, міжнародних відносин тощо.

Природа науково-природної доктрини полягає передусім у тому, що вона є результатом пізнання, юридичної науки, її невід’ємною структурною частиною, вона є статикою, ніж динамікою наприклад, доктрина природного права.

Стосовно місця науково-правової доктрини в юридичній науці, то вона є: 1) центром, стрижнем науки, навколо якої здійснюються дослідження; 2) є цілісною, автономною і логічно побудованою системою основоположних ідей, сформульованих в певну теорію (науково-правові доктрини прав людини тощо); 3) складовою доктрини є аргументація, доказовість її тверджень, що визначає її як науково-правову.

Стосовно другої проблеми, то у своїй доповіді я спробую зупинитися на деяких основних проблемах юридичної науки на етапі глобалізаційного поступу людства.

Перш за все, на наш погляд, необхідно зупинитися на питанні теорії прав людини і, зокрема, на перспективах Європейського суду з прав людини відповідно до нового Протоколу № 15 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це стосується постійного реформування процедур Європейського суду з прав людини. Не секрет, що одна з причин такого реформування з огляду на надмірну завантаженість Суду справами є необхідність в більшій ефективності його роботи, позбавлення Суду від накопичення справ і забезпечення належного виконання державами учасниками Конвенції рішень Суду на національному рівні.

Згідно зі статистичною інформацією Суду станом на 30 квітня 2013 р., основну масу його «клієнтів» забезпечують: Росія (21,2%), Туреччина (13,5%), Італія (11,5%), України (9,9%) та Сербія (8,5%). А це означає, що від загальної кількості заяв, які перебувають на розгляді Суду (124900), більше половини стосуються цих п’ятьох держав. Це свідчить про те, що майбутнє цього Суду в тому, що він не призначений для боротьби з великими масштабами порушень прав людини і абсурдом є витрачання часу суддів на боротьбу з повторюваними порушеннями. Виходячи з цього, такі держави мають бути піддані збільшеному відшкодуванню завданої шкоди.

Текст нового Протоколу до Конвенції (процедурний) – розвивати у практиці Суду принципи субсидіарності та свободи розсуду держав (ст. 1 Протоколу), це обов’язок Високих Договірних Сторін належно виконувати Конвенцію на національному рівні (тобто така юрисдикція є обов’язковою). **Свобода розсуду держави щодо імплементації положень Конвенції;**

– вік 65 (замість 70) як підстава для завершення повноважень судді;

– з дня набрання чинності Протоколу № 15 сторони позбавляються права заперечувати проти відмови палати від розгляду справи на користь Великої палати. Це означає, що хоча Суд не послуговується будь-якою формальною доктриною прецеденту, але вважає, що в інтересах правової визначеності, передбаченості та рівності перед законом він не відійде без переконливих причин від прецедентів, сформульованих у попередніх справах. Одним із напрямів забезпечення такої послідовності має стати скасування права сторони «ветувати» відмову палати від розгляду справи на користь Великої палати (для неможливості звуження процедурної частини);

– строк на звернення до Суду скорочується від 6-ти до 4-х місяців;

– критерій прийнятності індивідуальних заяв;

– усувається одна з гарантій запобігання відхилення заяви за критерієм «суттєвості шкоди», якщо національний суд не розглянув відповідну справу належним чином, то в таких справах немає місця для справедливого судочинства;

– 24 червня 2013 р. цей Протокол набирає чинності і через три місяці має бути ратифікований державами.

Тут можна прийти до таких висновків:

1. Принципи субсидіарності та свободи розсуду держав «зв’яже» Суд і не має на меті суворої уніфікації стандартів прав людини в Європі.

2. Це завдяки порятунку авторитету Суду, а не забезпечення контролю з дотримання конвенційних прав у всіх без винятку випадках.

3. Надасть можливість вищим судовим інстанціям звертатися до Суду за консультативними висновками з питань тлумачення конвенційних прав і свобод у конкретних справах, що перебувають у їх розгляді.

У контексті зазначеного слід звернути увагу на новітні тенденції розвитку та юридичного гарантування основоположних прав людини в Європейському Союзі на прикладі Хартії основних прав Європейського Союзу, і значення таких тенденцій для захисту прав людини в Україні.

Ця Хартія ЄС набула юридичної сили одного з установчих договорів ЄС.

По-перше, переважна більшість прав, які закріплені в хартії, це – «права людини», а отже вони є важливими для громадян України.

По-друге, вони є важливими з огляду на перспективи удосконалення конституційно-правового механізму охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.

По-третє, вона закріплює загальні фундаментальні цінності: людську гідність, свободу, рівність та солідарність і висуває на перше місце захист гідності людини, як основи загальнолюдських основних прав, свобод та цінностей.

Які ж з її положень можуть мати значення для удосконалення положень Конституції України в напрямі зростання їх відповідності сучасним європейським стандартам.

Формулювання прав людини навколо поняття людської гідності свідчить про визнання означеної властивості людини джерелом усіх її прав, а також про поступове зростання гуманізму, як системоутворюючої з-поміж інших засад сучасного інституту прав людини. Зокрема, така інтерпретація поняття «гідність» людини (як його вжито в Хартії ЄС) покликана втілити на практиці ідею «соціальної компенсації органічної повноцінності людини», іншими словами, забезпечити виживання, гідне існування та розвиток індивідів, які внаслідок вроджених чи набутих вад потребують створення спеціальних «умов та засобів», котрі забезпечують їм «перемогу, а не поразку в боротьбі за життя».

Це стає очевидним стосовно неповної відповідності норм Конституції України соціальним стандартам, закріпленим у Хартії ЄС.

Розгляд інституту прав людини крізь призму гідності людини дозволяє пояснити відмову розробників Хартії ЄС від традиційного поділу прав на особисті, політичні, соціально-економічні та культурні групи, а використання натомість загальнолюдських моральних понять як критеріїв класифікації.

Тому, гідність як властивість людини і джерело її основних прав вимагає забезпечення рівного правового статусу усіх її можливостей, що дозволяє вести мову про їх неподільність, тобто однакову значимість для носія, як характерну рису сучасної інтерпретації феномену прав людини.

Це свідчить про те, що такий внесок Хартії у вирішення сучасної проблеми загальної теорії прав людини, як визначення універсальності, взаємозв'язаності, невідчужуваності та непорушності прав людини.

Системний аналіз Хартії ЄС дозволяє дійти висновку про Подальший розвиток інституту прав людини в напрямі більшого задоволення потреб людини, що відображається можливостями людини, які необхідні для задоволення її життєво необхідних потреб. Зокрема,

доступ до послуг загальноекономічного значення (послуги, які мають ключову роль для економіки і життєдіяльності сучасного суспільства, і які подаються у сферах телекомунікацій, транспорту, енергетики тощо). Маю надію, що запровадження однойменного права людини у тексті Нової Конституції України зумовить проведення цілеспрямованої державної політики у зазначених сферах.

Свідченням розширення кола потреб людини, які отримують задоволення через розвиток інституту прав людини, є захист персональних даних. Це право на самопрезентацію (на збереження неспотвореної інформації, а вразі спотворення внесення в неї змін).

Потрібно доповнити ст. 21 Конституції України ч. 2 такого змісту: «Гідність людини є основою її прав та свобод».

П.1 ст. 22 Конституції України: «Що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними».

Ст. 46 Конституції України: «Людам похилого віку та людям з особливими потребами держава гарантує вжиття заходів, спряваних на забезпечення їхньої належної соціальної та професійної інтеграції й повноцінної участі у суспільному житті».

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови [у 3-х Т.] / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Т. 1. А – К. – К. : Аконіт, 2007. – 928 с.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Нікітіна Ірина Всеволодівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Національного університету харчових технологій

Зміни у суспільному житті та свідомості вимагають від педагогів, визначити нову мету навчання та виховання – розвиток інноваційної особистості, здатної до життєтворчості та самореалізації у нових соціальних умовах незалежної України.

Дослідники виділяють певні стратегії формування та розвитку адаптованої, інноваційної особистості. Це, в першу чергу: відкритість новому досвіду. В умовах, коли швидко змінюється світ, людина також повинна постійно бути готовою до оновлення, накопичення нового соціального та життєвого досвіду, що має сприяти самореалізації. Це

стосується усіх сфер життя: професійного, політичного, особистого, адже у сучасному світі люди часто змінюють професію, сферу діяльності, місце проживання тощо. Важливим чинником адаптації та успішності при цьому виступає вміння особистості відігравати різні соціальні ролі. Ці ролі можуть бути формальними і неформальними, пов'язаними з виробничими, сімейними, суспільними, політичними, дружніми стосунками, проте, успішність у кожній з них є запорукою загальної успішності та задоволеності людини власним життям. Таким чином, система виховання сьогодні повинна у повній мірі задовольнити потребу студента у розвитку соціальної активності, у засвоєнні нових соціальних ролей. Тоді особистість буде відкритою до нового досвіду, адаптованою до вимог і умов життя у динамічному сучасному суспільстві [1].

Педагогічною стратегією, що забезпечує формування такої риси особистості є постійне розширення рольового простору кожного студента, включення його в різноманітні види діяльності, що створює можливості для творчої самореалізації та накопичення досвіду соціальних стосунків.

Педагогічні технології, що використовуються у сучасній освіті, створюють сприятливі умови для вирішення даного питання: інтерактивні техніки розвивають комунікативні навички та активність, проектні технології у навчанні створюють можливості для самостійних досліджень, тренінги допомагають опанувати нові соціальні ролі та отримати можливість експериментувати у сфері застосування набутих знань та спілкування, проекти у виховній роботі – обрати вид діяльності відповідно до власних нахилів та уподобань.

Важливою рисою інноваційної особистості є внутрішня свобода. Для її становлення потрібно постійно створювати для студентів ситуації вибору, як в навчальній, так і в поза аудиторній діяльності. Ситуація вибору стимулює пізнавальний інтерес, відчуття відповідальності та власної гідності. Вибір студентами напрямків та завдань для самостійної роботи, гнучка система організації навчально-виховного процесу з урахуванням здібностей, нахилів, побажань, можливість реалізувати себе в обраних видах діяльності є головною умовою формування внутрішньої свободи та відповідальності особистості.

Напруженість та зростання темпу життя часто призводять до перевантаження, виснаження людини. Саме тому особливого значення набуває така риса як емоційна стабільність та стресостійкість. Головною стратегією формування цієї важливої якості сучасної особистості є розвиток емоційного інтелекту, вміння керувати власними емоціями та протистояти стресам. Що ж необхідно для емоційної саморегуляції?

Розуміння особливостей цієї сфери, вміння здійснювати емоційний обмін під час спілкування, відчувати почуття інших, допомагати їм та самому собі у складних, емоційно напружених ситуаціях. Проблема становлення емоційної культури особистості, розвиток емпатії є на сьогодні одним із найбільш важливих завдань будь-якого викладача, і, в першу чергу куратора як головного вихователя й наставника. Проте, у процесі психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості є ще один не менш актуальний напрямок: психологічна допомога у травмуючих ситуаціях, стресах. Стреси можуть бути пов'язані з різними причинами: втратою близької або просто референтної людини, відчуттям самотності у зв'язку з негативною позицією у міжособистісних стосунках, втратою мотивації навчання та смислу життя, почуттями провини, страху, сорому. Такі стреси часто не спроможна подолати сама особистість, на допомогу їй повинен прийти дорослий: педагог, куратор, психолог. Від того наскільки вчасною і ефективною буде психологічна допомога залежить не тільки стан здоров'я, але й майбутнє людини.

Для інноваційної, креативної особистості дуже важливою є адекватна самооцінка. Правильна самооцінка є визначальним фактором становлення позитивної «Я-концепції» особистості. Вона є основою розгортання певного сценарію життя людини. Сценарій, що формується і закріплюється у студентському віці, стимулює процеси саморозвитку та самореалізації особистості через мотивацію досягнення успіху та усвідомлення власної мети. Самооцінка формується та змінюється упродовж всього життя. Якщо самооцінка студента є низькою, виникає емоційна напруга, невдоволеність собою, що може привести до проявів компенсаторної поведінки, коли студентові здається, що всі проти нього, ніхто не розуміє його проблем та труднощів. Прагнучи захистити себе від однокласників, студенти з низькою самооцінкою часто поповнюють лави неформальних груп з асоціальною спрямованістю, що може приводити до негативних проявів у поведінці, шкідливих звичок та правопорушень. У той же час студенти з занадто високою самооцінкою, часто бувають конфліктними, відчують проблеми у спілкуванні, мають завищений рівень домагань.

Саме тому дуже важливо у системі виховної роботи створити умови для розвитку достатньо високої, але адекватної самооцінки. Для цього студент повинен краще пізнати себе, розкрити власні можливості, оволодіти навичками оцінювати свої досягнення і невдачі, порівнювати різні способи вирішення життєвих проблем. Для цього педагог може використати можливості психодіагностики, психологічні

тренінги, різноманітні проекти (для стимулювання самостійної творчої діяльності відповідно до потреб та інтересів).

Рівень можливостей особистості багато в чому залежить від її рефлексивності. Стратегією розвитку цієї якості є включення студентів у процес самоаналізу. Рефлексія може відбуватися на рівні усвідомлення психічних процесів та засобів оптимізації пізнавальної діяльності, аналізу моральних вчинків та соціальних ролей, що створює сприятливі умови для самоактуалізації особистості. Сучасні технології навчально-виховного процесу у значній мірі побудовані на механізмах рефлексії, коли студенти постійно ведуть внутрішній діалог, відповідаючи на актуальні питання [2].

Сучасні педагогічні технології позитивно впливають на розвиток спонтанності, тобто вміння швидко та адекватно реагувати в нестандартних ситуаціях, приймати миттєві ефективні рішення. Спонтанність розвивається у діяльності, що вимагає творчого підходу, гнучких нестандартних рішень. Така діяльність може бути реалізована, як на заняттях, так і в поза навчальний час.

Сучасна людина має мислити позитивно. Позитивне мислення може бути сформоване в процесі становлення основних складових позитивної «Я-концепції» особистості студента: когнітивної, емоційно-оціночної та поведінкової. Воно утверджує, насамперед, цінність людини, її гідність, вміння набувати досвід, навіть через помилкові дії, спрямованість на позитивне сприйняття реальності та її активне перетворення.

Інноваційний потенціал особистості в значній мірі залежить від рівня її життєвої компетентності. Реалізація компетентного підходу є важливим напрямком оновлення діяльності закладів освіти. При цьому компетентність розглядається як загальна здатність, що ґрунтується не лише на знаннях, але і на досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Безперечно, формування компетентності особистості є цілеспрямованим процесом, що здійснюється професорсько-викладацьким складом. При цьому функції самого педагога суттєво змінюються: на перший план виходять уміння організувати самостійну пошукову діяльність студентів, їх взаємодію з метою розвитку як мотивації, так і соціальних навичок. Такі можливості створюють сучасні продуктивні технології навчання, побудовані на основі активних методів та інтерактивних технік організації навчально-виховного процесу, за умови реалізації індивідуального підходу та психологічного супроводу студентів.

Таким чином, проблема формування та розвитку інноваційного потенціалу особистості є складною і багатофакторною, вона потребує системного дослідження з боку педагогів, психологів, фахівців.

Список використаних джерел

1. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молодого людини в період повноліття. Монографія. – К. : КНТ, 2007. – 192 с.

2. Нікітіна І. В. Психологічні особливості гендерної педагогіки вищої школи для майбутніх юристів // Актуальні проблеми юридичної науки – 2012: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної науки – 2012», (Київ, 14 грудня 2012р.) / За заг. ред. В. К. Матвійчука, Ю. В. Нікітіна, М. І. Карпенка. – Київ, 2013. – С. 110 – 112.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ

Нікітіна Ольга Юрївна,

секретар судового засідання

Вищого господарського суду України

Соціальна відповідальність є комплексною категорією, що передбачає наявність різноманітних форм та видів. Важливим різновидом такої відповідальності є юридична.

Науковці визначають соціальну відповідальність як діалектичний взаємозв'язок між особою та суспільством, що характеризується взаємними правами та обов'язками з виконання приписів соціальних норм та покладенням різноманітних засобів впливу у разі її порушення. При цьому серед науковців відсутня єдність думок про кількість видів соціальної відповідальності. Так, на думку Н. Фокіної, соціальна відповідальність складається з моральної та правової. Н. Головка вважає, що соціальна відповідальність існує у формі політичної, правової та моральної відповідальності. Л. Грядунова до соціальної відповідальності відносить політичну, громадянську, партійну, виробничу, правову, моральну, сімейно-побутову, а О. Плахотний об'єднує всі ці види відповідальності, приєднуючи до них економічну, національну та державну. Якби поєднуючи ці думки Р. Хачатуров вважає, що у суспільстві існує стільки різновидів соціальної відповідальності, скільки в ньому діє різновидів соціальних норм.

Аналізуючи зазначені підходи щодо цієї проблеми можна зазначити, що науковці поділяють соціальну відповідальність на неправову та правову.

Неправова соціальна відповідальність не має юридичного підґрунтя бо у своїй основі виражається у формі моральної, політичної, корпоративної, релігійної, етичної тощо.

Моральна відповідальність є наслідком порушення звичаїв, норм культури, естетичних норм тощо. Вона відображається у суспільному осуді та соціальному відмежуванні від суб'єкта, що порушує чи ухиляється від виконання норм поведінки. Моральна відповідальність має важливе значення, оскільки забезпечує відповідність життєдіяльності суб'єктів прийнятим у суспільстві уявленням про добро та зло, справедливість та несправедливість.

Політична відповідальність настає при порушенні норм політичного упорядкування життєдіяльності суспільства, держави. Їх дотримання покладається суспільством на публічного політика. Її призначенням є забезпечення упорядкування політичної сфери суспільних відносин.

Корпоративна відповідальність настає у випадку порушення корпоративних правил, які прийняті певною соціальною структурою, але вона не має правового значення. Відображається у осуді чи недовірі членами корпорації, фірми порушнику.

Релігійна відповідальність засновується на нормах, що регламентують порядок відправлення релігійних культів, та вірі у Бога. Вона забезпечує організацію релігійної сфери, взаємовідносин між конфесіями шляхом визначення можливих засобів впливу до суб'єктів, що порушують вимоги релігійних норм.

Всі зазначені вище види соціальної відповідальності мають пасивний характер, оскільки негативна реакція з боку суспільства у цих випадках не передбачає примусового впливу на правопорушника. Вона не заснована на праві вимагати відповідної поведінки, а відображається у бажанні висловити негативне ставлення шляхом відмови у спілкуванні чи дистанціюванні.

Правова відповідальність настає у випадку порушення норм права. Вона має активний характер, оскільки передбачає діяльність правоохоронних органів та суду щодо осіб які загрожують безпеці особи, суспільства, держави. При цьому правопорушник зіштовхується також із активним психологічним впливом суспільства, що проявляється у формі осуду щодо злочинця [1; 2].

Вбачаючи це можна наголосити, що соціальна та правова відповідальність співвідносяться як загальне та особливе. Для них притаманні

наступні соціально-правові функції: 1). Охорона суспільних відносин. 2). Гарантія прав людини у суспільстві. 3). Забезпечення необхідного рівня розвитку економічних, політичних, соціально-психологічних та правових відносин. 4). Забезпечення системного функціонування і розвитку суспільства як соціального утворення. 5). Формують у свідомості громадян і суспільства повагу до прав та свобод людини і є проявами культури суспільства.

Також слід виділити специфічні особливості їхньої реалізації та взаємозв'язку: 1). Встановлюються визначеними суб'єктами та гарантуються певними засобами. 2). Мають динамічний характер, тобто розвиваються та трансформуються разом із суспільними відносинами. 3). Існують у певній сфері та регламентуються певним різновидом соціальних норм. 4). Переслідують досягнення певної мети та мають функціональну спрямованість. 5). Передбачають настання певних наслідків для правопорушника.

Разом з тим наявність зазначених вище спільних рис не заперечує самостійного характеру юридичної відповідальності як основного різновиду соціальної.

Юридична відповідальність	Соціальна відповідальність
Призначається компетентними органами держави	Призначається недержавними структурами
Передбачається правовими нормами	Регламентується соціальними нормами
Має примусовий характер	Не є засобом примусу
Застосовується відповідно до нормативно закріпленого процесу	Регламентується у довільному порядку
Має визначений вид і форму	Має довільну форму
Породжує додатковий обов'язок	Націлена на реалізацію основного обов'язку
Є невіддільною від правопорушення та є його наслідком	Пов'язується з порушенням соціальних норм
Пов'язана з державно-владною діяльністю	Пов'язана із засобами суспільного впливу
Призначається відповідно до санкції правової норми	Соціальні норми, що регламентують відповідальність, не мають структурних елементів

Настає незалежно від розуміння змісту норм суб'єктами та ставлення до них	Настає лише в результаті порушення норм у залежності від розуміння їх змісту і ставлення до них
Має виключно правовий характер	Існує у різних видах

Список використаних джерел

1. Воробей В., Журовська І. «Соціальна відповідальність бізнесу. Українські реалії та перспективи» (Слухання парламентського комітету з питань промислової і регуляторної політики та підприємства). [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.svb.org.ua

2. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 228. – 2008. – 400 с.

ПРЕЗУМПЦІЯ ВИНУВАТОСТІ ЧИ ВИНИ?

Орел Уляна Павлівна,

студентка 3 курсу

ВНЗ «Національна академія управління»

Згідно ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувачу вальним вироком суду. В українському законодавстві саме ця правова норма є основоположною для забезпечення презумпції невинуватості. Вона практично дублює п. 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку». Кожен має законне право на захист себе і своїх інтересів у судових органах, а також доведення обвинувачем своєї вини. Формулу презумпції невинуватості складають такі положення: 1) особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Це основне положення, згідно з яким особа визнається невинуватою перед законом і суспільством і не може піддаватись покаранню до набрання сили обвинувальним

вироком, незважаючи на суб'єктивне переконання будь-якої особи щодо фактичної винуватості підозрюваного або обвинуваченого; 2) особа не несе обов'язку доводити свою невинуватість; 3) сумніви у доведеності вини тлумачаться на користь обвинуваченого. Недоведена винуватість дорівнює доведеній невинуватості; 4) підозра і обвинувачення не можуть ґрунтуватись на доказах, отриманих незаконним шляхом.

На противагу їй в теорії права існує так звана презумпція вини: підозрюваний винен доки не буде доведено протилежне. З прямим посиленням ця норма ніде прямо не закріплена. Однак презумпцію вини не завжди називають антиподом презумпції невинуватості, деякі юристи вважають її скоріш різними правовими концепціями. Відомий правознавець Філіпп Рейчел, професор кримінального права і процесу при університеті Августини, вважає, що презумпція невинності – це щось на зразок формальної інструкції для влади, про те як виконувати правосуддя, незважаючи від їх думок по ці справі. Презумпція вини, в свою чергу, виступає для влади цими самими думками, які виникли з приводу звершення правосуддя, свого роду забороненою доктриною, яку дозволяє їм вважати певних людей винними до чи без пред'явлення доказів, незважаючи на накладену на них презумпцію невинуватості.

Водночас заборона на використання презумпції вини, часто долається прийняттям законів або підзаконних актів, які в тій чи іншій мірі вносять обмеження дії презумпції невинуватості, наприклад Патріотичний акт в США, який дозволяє затримання на невизначений термін без пред'явлення звинувачень, що по суті є презумпцією вини.

Професор Гаррі Маркс, ще в 1984 році висловив пропозицію, що подальше більш серйозніше оснащення поліції і різного роду спецслужб все більш вдосконаленими засобами аудіо- та відеоконтролю, засобами розпізнання обличчя і голосу, засобами контролю пресування тощо, зможе призвести до появи технічної презумпції вини в кримінальному праві, коли наприклад зроблений відеозапис, будуть однозначно трактуватися в сторону обвинувачення і доказування автоматично перейде від обвинувачення на обвинуваченого.

Поняття презумпції вини тісно пов'язане з питанням розумінням самого поняття «вина». Цивільне законодавство, на відміну від кримінального, виходить із припущення про те, що особа, яка діє проти-правно, є винуватою. Інакше кажучи, у цивільному праві діє презумпція винності правопорушника. Цей принцип впливає із аналізу ст. 614 ЦКУ, в якій сказано, що особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного

виконання зобов'язання. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання. В основі кримінального права теж лежать припущення, які ґрунтуються на оцінці певних обставин, які вказуються на вину особи. Це є підставою для порушення кримінальної справи. Лише у випадках відмови від порушення кримінальної справи, може бути визнано, що певна особа є невинуватою у вчиненні певного діяння.

Презумпцією невинуватості необхідно керуватися у процесуальних діях під час досудового розслідування і судового провадження, тобто упродовж усього кримінального провадження. Принцип презумпції невинуватості розповсюджується на всіх без винятку, а на слідчого, прокурора, суддю особливо. Даний принцип є правилом їхньої поведінки, згідно з яким забороняється поводитись з обвинуваченим як із злочинцем до моменту, поки не набере законної сили обвинувальний вирок суду.

В Україні принципом презумпції невинуватості здебільшого нехтують. Причому порушення даного принципу відбувається різними суб'єктами і за різних обставин.

З прийняттям Верховною Радою України 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України і запровадженням поряд із злочинами нового виду кримінальних правопорушень – кримінальних проступків, – кримінальні проступки не «вписалися» в принцип презумпції невинуватості. А мали б. Це зайвий раз свідчить про ігнорування принципу презумпції невинуватості самим законодавцем. Та й принцип цей мав би бути не десятим у низці принципів кримінального судочинства, а першим, як і належить бути основоположним принципом кримінального судочинства.

ДЖЕРЕЛА ТА ФОРМИ ПРАВА

*Панченко Сергій Володимирович,
студент V курсу, денної форми навчання
юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Для формулювання джерел та форм права потрібне глибоке проникнення в їх сутність, визначення їх основних властивостей, виявлення і пояснення існуючих закономірностей їх функціонування. Саме переосмислення підходу до визначення джерел права дасть змогу передбачати подальший шлях їх розвитку. Завдання правового дослідження джерел полягає у з'ясуванні того

рівня загальності ознак окремих джерел права, який їх характеризує і визначає їх сутність.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Здійснюючи огляд останніх публікацій та досліджень розглядуваної проблеми, слід відмітити значну різноманітність. Зокрема, Гураленко Н. А. [5] стверджує, що питання, пов'язані із сутнісним розумінням та творчим застосуванням теоретичних і практичних аспектів пізнання й функціонування джерел права, є методологічним орієнтиром як у процесі дослідження всіх інших правових інститутів, так і самого права.

Кельман М. С., Мурашин О. Г. [2] вважає джерелом права слід вважати, те, що породжує їх, а не відтворює чи формулює, бо право може встановлюватись поза офіційною формою- законодавством.

Мета дослідження. Відповідно, є з'ясування особливостей понять та видів джерел та форм права.

Основні результати дослідження. Та обставина, що в полі зору вітчизняних і зарубіжних дослідників традиційно перебувають актуальні проблеми, які стосуються різних аспектів джерел права, переконливо свідчить про академічне значення вивчення цих питань для розвитку національних і зарубіжних правових систем сучасності та права як такого й водночас про їх прикладний характер. У нас є всі підстави стверджувати, що питання, пов'язані із сутнісним розумінням та творчим застосуванням теоретичних і практичних аспектів пізнання й функціонування джерел права, є методологічним орієнтиром як у процесі дослідження всіх інших правових інститутів, так і самого права. Вказуючи на методологічне значення глибоких наукових досліджень, Леонардо да Вінчі, зокрема, наголошував: «Той, хто захоплюється практикою без науки, – немов керманіч, який ступає на корабель без керма або компаса; він ніколи не впевнений, куди пливе. Завжди практика повинна ґрунтуватися на дуже розвиненій теорії»

Відомо, що способом юридичного нормоутворення відповідають властиві їм форми відображення юридичних норм: односторонньому волевиявленню органів держави- юридичний нормативний акт, дво- чи багатосторонньому волевиявленню суб'єктів права на паритетних засадах-юридична нормативна умова, санкціонуванню- правовий звичай, визнанню прецедента- судовий прецедент і т. ін.. [5]

У правознавстві і юридичній практиці термін «джерело права» розуміється багатозначно, а іноді вживається як тотожний до терміна «форми права». Зміст цих понять буде різним залежно від того, в якому контексті вони вживаються- чи по відношенню до права як цілого, чи по відношенню до окремої норми, групи норм.

Взагалі, право має внутрішню і зовнішню форму, під якими традиційно розуміється, у першому випадку, внутрішня будова права, цього структура, поділ на галузі та інститути; зовнішня форма – це система законодавства.

Внутрішньою формою правової норми є її структура, поділ на гіпотезу, диспозицію, санкцію, а зовнішньою – стаття нормативного акта чи група статей, в яких відображена правова норма.

Розглядаючи об'єктивне право, необхідно одним з перших розглянути питання про джерела права. Походження самого цього терміну пов'язують із творчістю Тита Лівія, який, вказуючи у своїй історії Риму на закони XII таблиць, сказав, що ці закони становлять джерело всього публічного і приватного права.

Найчастіше під джерелами права вчені-правники розуміють ті форми, в яких закріплюються загальнообов'язкові правила поведінки, тобто правові норми, які, власне, складають об'єктивне юридичне право. Тобто, під джерелами права слід розуміти форми об'єктивізації правових норм, які служать ознаками їхньої обов'язковості в даному суспільстві і в даний час.

Джерелом права слід вважати, те, що породжує їх, а не відтворює чи формулює, бо право може встановлюватись поза офіційною формою – законодавством. [2]

Поняття форми права розкриває те, як право, правові норми встановлюються і відображуються зовні. З цього боку, форми встановлення права – це засоби (види) юридичного нормовстановлення (правотворчості), тобто юридизація права органами державної влади і управління шляхом делегованого чи санкціонованого нормовстановлення, визнання судового прецеденту.

Основною формою встановлення правових норм є юридичні нормативні акти органів держави. Другою за значущістю формою є юридичні нормативні договори. Правовий звичай має обмежене застосування, а судовий прецедент не використовується в Україні взагалі.

Правовий звичай – акт-документ, що містить норми-звичаї (правила поведінки, які склалися в результаті багаторазового повторення людьми певних дій), які санкціоновані державою і забезпечуються нею. Держава визнає не всі звичаї, що склалися в суспільстві, а лише ті, що мають найбільше значення для суспільства, відповідають його інтересам і відповідають історичному етапу його розвитку. Правовий звичай – найстародавніше джерело права, він історично і фактично передував закону. Зберігав значення в середньовіччя, не втратив популярності в сучасних правових системах традиційно-общинного типу.

Нормативно-правовий акт – офіційний акт-документ компетентних органів, що містить норми права, забезпечувані державою (конституції, закони, укази президента, постанови та ін.). Є основним юридичним джерелом права більшості країн, особливо романо-германського типу (сім'ї) правових систем – Франція, ФРН, Італія, Іспанія та ін. [3]

Нормативно-правовий договір – спільний акт-документ, що містить нові норми права, які встановлюються за взаємною домовленістю між правотворчими суб'єктами (результат двосторонньої або багатосторонньої угоди) із метою врегулювання певної життєвої ситуації, і забезпечується державою. На відміну від договорів-операцій, які мають індивідуально-разовий характер, нормативно-правовий договір розрахований на кількаразове застосування: його зміст складають норми – правила поведінки загального характеру (колективний, трудовий договір, типовий договір та ін.). Він має суттєве значення у сфері комерційних відносин і майнового обороту.

Нормативно-правовий прецедент – це письмовий юридичний акт правозастосовного органу держави, що містить норму чи принцип права і набуває загальнообов'язкового характеру під час вирішення аналогічних справ.

Прецедент застосовується тоді, коли мають місце прогалини в правовому регулюванні чи є потреба в юридичній кваліфікації конкретних обставин, а за судом чи іншим органом держави визнається право нормотворчості, тобто офіційного формулювання юридичних норм. Судовий прецедент як джерело права властивий англосаксонській правовій системі (Англія, США, Індія). [1]

На сьогоднішній день, основним джерелом права більшості сучасних держав є нормативно-правовий акт, який характеризується наступними ознаками:

- 1) ухвалюється органами державної влади, посадовими особами та іншими суб'єктами правотворчості;
- 2) має зовнішню форму у вигляді певного писемного документа;
- 3) містить нові норми права або скасовує чи змінює
- 4) існує певна процедура прийняття
- 5) має юридичну силу

Нормативно-правові акти класифікуються за різними критеріями:

1. За суб'єктами ухвалення – на акти органів держави, народу в процесі референдуму, громадських об'єднань, трудових колективів, акти державних і недержавних формувань.

2. За юридичною силою – на закони і підзаконні нормативні акти.

3. За сферою дії – на загальнооб'язкові, спеціальні, локальні.

4. За ступенем загальності правових норм – на загальні і конкретизаційні.

5. За характером волевиявлення – на акти встановлення, зміни та скасування норм права.

6. За галузями – на цивільні, кримінальні і т.ін.

7. За часом дії – де строк визначений і не визначений.

Поширеною диференціацією актів є їх класифікація за суб'єктів нормотворчості.

В нашій країні це Верховна Рада України – видає закони та постанови;

Президент України – укази; органи виконавчої влади України видають: Кабінет Міністрів – декрети і постанови; керівники відомств і міністерств – інструкції та вказівки.

Закон як один із видів нормативно-правових актів належить до основних джерел права у вітчизняній правовій системі та має серед них вищу юридичну силу. Саме на нормативно-правові акти припадає найбільший обсяг правового регулювання, оскільки жодне інше джерело права не має настільки широкої сфери застосування та регулятивних властивостей. На сьогоднішній день результатом законотворчої діяльності Верховної Ради України є понад 172 650 законів, але не дивлячись на значимість та значну розповсюдженість, ані законодавцем, ані юридичною наукою не вирішені остаточно питання визначення поняття «закон» класифікація законів та їх співвідношення з іншими джерелами права.

Враховуючи, що комплексні та спеціальні закони, як явище правової дійсності притаманні для всіх галузей, підгалузей або інститутів права в Україні, вітчизняні закони за предметом правового регулювання можна поділити на:

– спеціальні закони (регулюють окрему однорідну сферу суспільних відносин і є джерелом права для однієї галузі, підгалузі або інституту права). При цьому спеціальні закони можна поділяти також на два види: приватні (регулюють приватноправові відносини, наприклад Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України) та публічні (регулюють публічно-правові відносини Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», Закон України «Про Регламент Верховної Ради України»);

– комплексні закони (регулюють окрему неоднорідну сферу суспільних відносин і тому є джерелом права для декількох галузей, підгалузей або інститутів права, що, відповідно є комплексними, наприклад: Господарський кодекс України, Закон України «Про банки і банківську діяльність». [4]

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що в умовах глибокого реформування правової системи України є необхідним переосмислення традиційних підходів до розуміння системи джерел (форм) права. А тенденція до підвищення ролі правової доктрини є характерною для всього сучасного права. Це обумовлюється практичною значущістю доктрини в якості джерела (форми) права.

Правова доктрина («дух права» та зміст законодавства) є центральною ланкою, свого роду стрижнем системи джерел (форм) права. Саме правові ідеї складають найбільш глибоку основу правової матерії. Це має суттєве значення для тлумачення права та прийняття правових рішень в умовах багато численних правових прогалін. [4]

Правові ідеї спрямовують нормотворчий процес та опосередковують його результати. Загальновідомі правові ідеї безпосередньо входять до правової системи. Не потребуючи формального закріплення в силу своєї загальновідомості, доктринальні положення заповнюють пусті місця в писаному праві та гнучко реагують на зміни суспільних відносин.

До правової доктрини як джерела права апелюють суб'єкти правової діяльності, звертаючись до формулювання: «на думку, що склалась в науковій літературі». Безперечно, доктринально стійкі юридичні цілі та принципи правового регулювання слугують поступовому перетворенню суспільства. На сьогоднішній день правова доктрина позбавлена прямого механізму реалізації положень, які в ній містяться, але завдяки втіленню в інші форми вияву права, вона може слугувати безпосередньою юридичною основою для вирішення юридичних питань. Якщо відсутній реальний механізм прямого регулювання відбувається опосередковане входження доктрини в діюче право.

Не заперечуючи провідної ролі нормативно-правового акту, слід приділяти правовій доктрині більшої уваги. Можна з твердістю вести мову про те, що в недалекому майбутньому саме правовій доктрині надаватиметься перевага як джерелу, що формує норму права.

Висновки. Отже, під «джерелом права» розуміють самі форми права, тобто способи його вираження і закріплення.

Джерела права різноманітні і мають свої відмінності у різних країнах, це пов'язано з різними поглядами на право, його джерела та різними моделями правових систем, існуючих в країнах світу.

Розрізняють: правовий звичай; адміністративний чи судовий прецедент; нормативно-правовий акт; нормативний договір.

Найпоширенішим джерелом права в Україні є нормативно-правовий акт. Це офіційний письмовий документ держави, прийнятий чи санкціонований правотворчим органом держави у спеціально визначеному процесуальному порядку, змістом якого є норми права.

Це «джерело права» є головним в країнах континентальної Європи (Австрії, Італії, Іспанії, Німеччині, Україні та інших).

Зміст законодавчих актів є результатом правотворчого процесу спеціально уповноважених органів (посадових осіб). Так, в Україні нормативно-правові акти видають:

– Верховна Рада України – закони, постанови та інші акти (ст. 91 Конституції України);

– Президент України – укази (ст. 106 Конституції України);

– Кабінет Міністрів України – постанови (ст. 117 Конституції України);

– інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Має місце також правова доктрина. На сьогоднішній день вона є актуальною при дослідженні питань у різних сферах. Поки що в Україні на офіційному рівні правова доктрина не визнається формальним джерелом права: правила, теоретичні конструкції, положення і принципи, що сформульовані юридичною наукою і набули ознак доктринальності, не визнаються як загальнообов'язкові норми права, вони не забезпечуються примусовою силою держави, у той час як загальнообов'язковість й гарантованість є одними з ключових ознак джерел (форм) права.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар/ [За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. ХаритонОВОЇ, Н. Ю. Голубевої]. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 856 с.

2. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. – К. : Кондор, 2006. – 383 с.

3. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. – Львів, 2003. – С. 132-135.

4. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; [за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина]. – Харків: Право, 2009. – 584 с.

5. Гураленко Н. А. Система джерел права: аналіз структурних елементів / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – Випуск 538. Провознавство. – С. 11-16.

Анотація. В статті комплексно досліджено особливості формування та розвитку джерел та форм права. Визначено сутність та характеристику основних джерел та форм права. Розглянуто проблеми, які стосуються різних аспектів джерел права.

Ключові слова: джерело права, правовий звичай, нормативно-правовий акт, договір, прецедент.

Источники и формы права

В статье комплексно исследованы особенности формирования и развития источников и форм права. Определена сущность и характеристика основных источников и форм права. Рассмотрены проблемы, которые касаются разных аспектов источников права.

Ключевые слова: источник права, правовой обычай, нормативно-правовой акт, договор, прецедент.

Sources and forms of right

The features of forming and development of sources and forms of right are complex investigational in the article. Essence and description of basic sources and forms of right are certain. Problems, are considered that touch the different aspects of sources of right.

Keywords: source of right, legal custom, normatively-legal act, agreement, precedent.

ПРОБЛЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ В СВІТЛІ СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Присухін Сергій Іванович,

кандидат філософських наук, доцент,

професор кафедри суспільних наук

ВНЗ «Національна академія управління»

Останнім часом відбувається втрата істинного змісту поняття «права людини», а разом з тим і розуміння того, якою є людина як суб'єкт моралі і права. Джерелом і орієнтиром визначення змісту поняття «права людини» є Загальна декларація прав людини 1948 р. Криза правової культури в постсоціалістичних країнах свідчить, що дія цього документу у здійсненні прав людини критично обмежується. Ось чому ознайомлення з досвідом соціального вчення католицької церкви щодо дотримання прав людини в сучасному світі залишається актуальним завданням для правничих наук, які забезпечують передній край захисту прав людини загалом і гідності особи насамперед.

Науковці (політики, правознавці, соціологи та ін.) поняттям «права людини» послуговуються для позначення таких морально-правових

норм, які формують принципи відносин між індивідами та суспільством в особі інституцій влади. «Короткий оксфордський політичний словник» визначає «права людини» як «особливий вид невідчужуваних моральних прав. Вони однаковою мірою належать кожній людині, і то тільки тому, що це людина, незважаючи на расу, національність або належність до будь-якої соціальної групи. Права людини визначають мінімальні умови людської гідності і стерпного життя» [4, с. 543]. Зафіксоване в низці міжнародних правових угод та національному законодавстві більшості держав поняття «права людини» віддзеркалює в собі гуманітарно антропологічну концепції людини як морально-правової істоти. Водночас це поняття відбиває своїм змістом сферу негативних та позитивних зобов'язань щодо окремо взятої людини, які повинна взяти на себе правова держава.

Відомо, що основоположними документами, які розкривають зміст поняття «права людини», є Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічно-соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Європейська конвенція прав людини (1950 р.). Перелік прав людини можна знайти в конституціях багатьох країн і регіональних організацій держав. Але Загальна декларація стала одним із найважливіших документів ХХ ст., яка і «через п'ятдесят років після її прийняття є нормативним мірилом, яке претендує на загальну всесвітню значущість і яке вже не можна ігнорувати» [5, с. 15]. Увага до проблем прав людини сьогодні є наслідком прагнення світової спільноти нейтралізувати спалах насильства та соціальної деструкції в умовах системної кризи сучасної цивілізації.

Соціальне вчення Католицької церкви також не залишилось осторонь від аналізу проблем прав людини. Не секрет, що ставлення католицької церкви до утвердження прав людини (особливо у політичному контексті, починаючи з XVIII–XIX ст.) було гостро критичним. Останнє віддзеркалювало критичне ставлення церкви до антиклерикальної політики та заперечення крайнього індивідуалізму, які унеможливили здійснення принципу морально-правової відповідальності за окремі дії та вчинки морально недосконалої особи. Лише в кінці XIX ст. папа Лев XIII в енцикліці «*Rerum novarum*» (1891 р.) повновому актуалізував проблему прав людини у світлі католицького віровчення. Зокрема він зазначав, що в людському співтоваристві всі повинні свято поважати права людини, а світська влада має попереджати їх приниження, карати винних за їх порушення, рівною мірою охороняти їх реалізацію на рівні кожної окремо взятої людини.

Наступний етап уваги до проблеми прав людини в соціальному вченні католицької церкви пов'язаний з діяльністю папи Івана XXIII і оприлюдненням його енцикліки «*Pasem in terris*» (1963 р.). На думку папи, права людини це не просто воля людей, держави, але воля окремо взятої людини в її богоподібності (воля Бога як Творця світу видимого і невидимого). Концепція прав людини, яка озвучена в енцикліці, безпосередньо пов'язана з вченням католицької церкви про природний закон. Серед індивідуальних прав людини папа Іван XXIII виокремлював право на життя, особисту недоторканність, засоби необхідного і гідного життя (харчування, одяг, відпочинок, медичне обслуговування тощо), серед соціально-економічних прав – вільну економічну діяльність і право на працю, а також право на справедливу винагороду за працю. Папа виокремлював також право на свободу думки і інформації, свободу релігії і совісті, свободу вибору професії, свободу пересування і справедливий захист цих прав з боку закону. В політиці папа виокремлював право на зібрання і громадські об'єднання, а також особистісного внеску, скерованого на утвердження загального блага. Водночас Іван XXIII відстоював право на приватну власність тощо.

Другий Ватиканський собор (1962–1965 рр.) в декларації «*Dignitatis Humanae*» (1965 р.) наголошував свободі совісті як одній з найважливіших складових прав людини. В інших документах Собору акцентувалася увага на тому, що існує нерозривний зв'язок між індивідуальними правами особи і «справедливими вимогами суспільного устрою».

На думку папи Павла VI, Всесвітня декларація прав людини повинна була стати однією з основ його пастирського служіння. В енцикліці «*Populorum progressio*» (1967 р.) Павло VI, аналізуючи права людини, підкреслив важливість проблеми права людини на прогресивний розвиток. Ця теза стала аргументом на користь преференційного ставлення до бідних (прав найбідніших країн в умовах системної кризи сучасної цивілізації). На думку папи, під тиском кризових явищ у системі економіки, політики і культури (особливо у сфері екології) заклики захисту прав людини спонукають до участі в тих соціальних інститутах, які сприяють утвердженню особистої гідності людини і унеможливають її приниження і заперечення. Згодом документ «Церква і права людини» (1975 р.) Папської комісії «Справедливість і мир» запропонував узагальнені підходи теолого-богословського вчення щодо прав людини і водночас виокремив конкретні напрями розвитку прав людини в контексті соціального вчення католицької церкви.

Безкомпромісним поборником прав людини був Папа Іван Павло II (правив 1978–2005 рр.). Позиція Святого Отця була відображена в низці

соціально зорієнтованих енциклік – насамперед «Redemptor hominis», в якій були проаналізовані суттєві характеристики поняття «права людини». Не менш вагомими стали енцикліки «Laborem exercens», «Sollicitudo rei socialis», «Centesimus annus», «Veritatis splendor», «Evangelium vitae», «Fides et ratio». Питання, які заторкують проблему дотримання і захисту прав людини, розвивались Іваном Павлом II в Апостольських посланнях, наприклад, «Familiaris consortio», «Christi-fideles laici», «Ecclesia in Asia», «Ecclesia in Africa», «Ecclesia in America». Не менш вагомими в питаннях захисту прав людини стали щорічні Послання Папи Римського до Всесвітнього дня миру, промови до Організації Об'єднаних Націй, Європейського парламенту тощо.

В цих та інших працях Івана Павла II була обґрунтована теза, що здійснення прав людини в гостро суперечливій правовій реальності є джерелом утвердження людської гідності та її захисту від посягань з боку держави в умовах морально недосконалого суспільства. Церква підкреслює, що передумовою здійснення прав людини є не абстрактні суспільно-економічні та політичні відносини, а дія і вчинки окремо взятої людини як особи в її Богоподібності. Права людини є універсальними, непорушними, бо вони об'єктивно присутні в усіх людях незалежно від часу, місця та особи: «Непорушні, бо властиві людській особі і її гідності» [3, с. 104]. Реалізація основних прав людини надає загальну спрямованість розвитку як суспільства загалом, так і окремо взятої людини як особи (отримання особою всіх можливих матеріальних та духовних благ у межах земного існування).

Церква ще раз підкреслює, що права людини потребують безперервного самовідтворення на рівні особи і безумовної підтримки та захисту з боку політико-правової культури держави. В енцикліці «Centesimus Annus» (1991 р.) Іван Павло II актуалізував і виокремив головні права людини, які найчастіше піддають загрозі: «право на життя, що включає в себе право дитини на розвиток у лоні матері з моменту зачаття; право жити у повній родині і сприятливій для розвитку дитячої особистості моральній атмосфері, право розвивати свій розум та свободу, шукаючи та пізнаючи істину, право брати участь у розумному використанні земних благ і працею заробляти на себе та свою родину; право вільно створювати свою сім'ю, мати і виховувати дітей, відповідально ставитись до свого сексуального життя. У певному сенсі релігійна свобода, під якою маємо на увазі право жити згідно із правдою віри і трансцендентною гідністю особи, це джерело і синтез цих прав» [2, с. 82].

Іван Павло II вважав, що поряд зі своєю Євангельською місією Соціальне Вчителство Церкви має актуалізувати завдання захисту основних прав людини і всіляко сприяти їх здійсненню на усіх рівнях

соціального життя: «Отож церква, силою дорученої собі Євангелії, проголошує права людей і признає та високо оцінює отой сучасний динамізм, що всебічно плекає ці права. Але цей рух треба прийняти духом Євангелії та оберегати від усякого роду фальшивої автономії. Бо ми сьогодні є в спокусі думати, що наші особисті права лише тоді бувають вповні збережені, коли вони стоять окремо від усяких основ Божого закону. А таким шляхом гідності людської особи не можна не тощо спасти, але можна її хіба загубити» [1, с. 546].

Загалом Соціальне вчення обстоює позицію, згідно з якою захист прав людини здійснюється в двох площинах: проголошення і утвердження християнських засад прав людини і викриття фактів порушення цих прав у сучасному світі. Церква акцентує, що проповідь християнських засад прав людини більш значуща, ніж критика їх порушень. Викриття і критика не повинні ігнорувати проголошення цінностей прав людини, які надають правам міцності і характеристик практичної доцільності.

Підсумовуючи, Папа Іван Павло II зазначив, що соціальне вчення католицької церкви, здійснюючи місію захисту прав людини, сприяє їх подальшому розгортанню в людському співтоваристві, що відповідає потребам подальшої евангелізації сучасного світу. «Отже, соціальне вчення Церкви само по собі є знаряддям евангелізації і як таке сповіщає Бога і таїну спасіння у Христі кожному людському творінню, і саме для цього розкриває перед людиною її саму. У цьому і тільки у цьому світлі розглядає Церква все інше: права кожної особи, передусім «пролетарів», родину і освіту, обов'язки держави, устрій національних і міжнародних співтовариств, економіку, культуру, війну і мир, повагу до життя від зачаття до смерті» [2, с. 92–93].

Список використаних джерел

1. Душпастирська Конституція «Радість і надія – Gaudium et spes» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ «Свічадо», 1996. – С. 499–619.

2. Іван Павло II. Енцикліка «Сотий рік – Centesimus Annus». – К. : Кайрос, 2001. – 102 с.

3. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – С. 103–108.

4. Короткий Оксфордський політичний словник. Пер. з англ. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. – С. 542–544.

5. Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та І. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 15–31.

ПИТАННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ Й ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Салій Петро Іванович

старший викладач

ВНЗ «Національна академія управління»

4 листопада 1950 р. у столиці Італії м. Римі була укладена багатостороння регіональна угода – Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Після набуття нею чинності 3 листопада 1953 р. до неї було внесено зміни і доповнення у 1970-1971 р., 1990 та 1999 рр. Для здійснення контролю за виконанням державами-учасницями положень Конвенції було створено Європейський суд з прав людини, який почав діяти з 21 січня 1959 р. Україна вступила в Раду Європи 26 вересня 1995 р., а 17 липня 1997 р. ратифікувала Конвенцію та Протоколи до неї. Це дає можливість її громадянам та іншим особам, які перебувають під юрисдикцією України, безпосередньо звертатися в цей суд за захистом своїх прав після використання всіх національних засобів юридичного захисту. Це право має кожен згідно з ч. 4 ст. 55 Конституції України [1, с. 17].

Згідно ст. 30 Конституції кожному гарантується недоторканність житла [1, с. 17]. Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [1, с. 17]. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [1, с. 10].

Вперше у вітчизняному кримінальному законодавстві встановлено кримінально-правову охорону недоторканності не лише житла, а й іншого володіння особи. Крім того, найбільш ґрунтовно визначено поняття житла в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності». В пункті 22 цієї Постанови житлом вважається приміщення, що призначене для постійного або тимчасового проживання людей: квартира, приватний будинок, а також ті його складові частини, які служать для відпочинку, зберігання майна чи використовуються

для інших потреб мешканців (це, зокрема, балкон, веранди, лоджії, комори) [2, с. 151]. Не визнаються житлом непристосовані і не призначені для постійного або тимчасового проживання відокремлені від житла погреби, гаражі, інші будівлі сільськогосподарського призначення [2, с. 151-152].

Наше дослідження свідчить, що на законодавчому рівні до набрання чинності новим Цивільним кодексом України з 1 січня 2004 р. визначення поняття «житло» було відсутнє. Так, ст. 11 Цивільного кодексу УСРР 1922 р. місцем проживання встановлювала «місце, де особа через свою працю, постійні заняття або знаходження її майна має постійну або переважну осілість» [3, с. 267]. Натомість за ст. 17 Цивільного кодексу УРСР 1963 р. місцем проживання визначено «те місце, де громадянин постійно або переважно проживає» [3, с. 267]. Як бачимо, мова в цих актах йде лише про місце проживання. Нормативне визначення поняття «житло» відсутнє. В Житловому кодексі України (ст. 6), зазначено, що такі будинки і жилі приміщення, призначені для постійного проживання громадян, а також для використання в установленому порядку в якості службових приміщень. Надання приміщень в жилих будинках для потреб промислового характеру забороняється [4, с. 4-5].

У ч. 2 ст. 4 та ч. 5 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» зазначається, що «громадяни, які мають житло на праві власності ... та кожен громадянин України має право приватизувати займане ним житло безоплатно» [5, с. 429].

Згідно ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод презумується, що: 1) кожен має право на повагу його приватного і сімейного життя, його житла і кореспонденції; 2) втручання публічної влади в здійснення цього права не допускаються, за винятком випадків, коли це передбачено законом і необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи економічного добробуту країни, з метою відвернення безпорядків чи злочинів, охорони здоров'я чи моралі, або для захисту прав і свобод і свобод інших осіб [6, с. 70].

Європейський суд з прав людини (далі – Суд) у своїх рішеннях за заявами громадян держав-членів Ради Європи дає визначення житла і сферу застосування положення ст. 8 Конвенції. Поняття «житло» в контексті цієї статті тлумачиться значно ширше, ніж у національному законодавстві України. Ним вважається:

– «місце, в яке особа бажає повернутись або де було її постійне помешкання (рішення у справі Гіллоу проти Сполученого Королівства від 24 листопада 1986 р. Серія, № 109, п. 46);

– власність, яку особа щорічно займає певний відрізок часу;
– житло, яке має статус «службового» (справа «Новоселецький проти України», ухвала по заяві № 47 148/99 від 11 березня 2003 року);
– приміщення, які пов'язані з професійною діяльністю – офіс чи робоче приміщення – адвоката, нотаріуса тощо (рішення у справі «Німці проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р. Серія А, № 251-В, п. 29); рішення у справі «Смірнов проти Росії» від 7 червня 2007 р., заява № 71362/01);

– рішення у справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 р., заява № 1190/02;

– поняттям «житло» Суд охоплює і приміщення, призначені і для складів. Крім того, заявником у справі визнається також і юридична особа (рішення у справі «Товариство «Colas est» та інші проти Франції» від 16 квітня 2002 р., заява № 37971/97).

Офісні та службові приміщення цей Суд прирівнює до житла, обґрунтовуючи у своїй постанові це так: «Відмова в захисті згідно ст. 8 на тих підставах, що захід, який є предметом оскарження, пов'язаний виключно з професійною діяльністю, а Уряд (держава – відповідач – прим. авт.) пропонує саме такий підхід у цій справі – тим більше міг би призвести до нерівності у ставленні, оскільки такий захист не був би доступний для особи, професійна чи інша діяльність якої є настільки переплетеними, що засобів розрізнити їх практично не існувало» [7]. Фактично через це Суд і не вдався до такого розмежування. Він дійшов до висновку про те, що втручання у приватне життя мало місце навіть тоді, коли записувались як ділові, так і приватні телефонні розмови. А у випадку, коли обшук був спрямований виключно на ділову діяльність, Суд не визнав цей факт підставою для виключення застосування ст. 8 в аспекті «приватного життя» (рішення у справі «Німці проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р. Серія А, № 251-В, п. 29) [7]. Як ілюстрацію визнання Судом порушення недоторканності приміщення для здійснення адвокатської діяльності, приведемо стислий виклад остаточного рішення Суду у справі «Головань проти України» від 5 липня 2012 року (заява № 41716/): «5 травня 2005 року в приміщенні, яке належить на праві приватної власності подружжю, заявнику та заявниці, та яке заявник використовував для здійснення адвокатської діяльності, на підставі постанови слідчого співробітниками податкової міліції Слов'янської ОДП було проведено обшук та вилучено документи, пов'язані з виконанням заявником доручення клієнта – компанії К. Вказана постанова слідчого не містила обставин, що допускають проведення обшуку без санкції суду.

6 травня 2005 року вилучені документи були приєднані до кримінальної справи, порушеної проти посадових осіб компанії К., адвокатом якої був заявник.

6 та 11 травня 2005 заявники звертались зі скаргами до органів прокуратури на незаконність проведення обшуку та вимагали притягнути до кримінальної відповідальності осіб, що проводили обшук.

У різні дати 2005 року, 2006 року, 2007 року, 2008 року, 2009 року, 2010 року та 2011 року органами прокуратурами були прийняті рішення про відмову в порушенні кримінальної справи проти слідчого та співробітників податкової міліції, які проводили обшук. Всі ці рішення були скасовані як необґрунтовані або вищестоящою прокуратурою, або судом [7].

Так, зокрема, 27 грудня 2011 року Ворошиловський районний суд м. Донецька, розглянувши скаргу заявників, скасував постанову прокурора Ворошиловського районного суду м. Донецька від 04 березня 2011 року про відмову в порушенні кримінальної справи відносно співробітників податкової міліції, які проводили обшук та визнав обшук незаконним.

23 січня 2012 року апеляційний суд Донецької області залишив у силі вищезгадане рішення.

До Європейського суду заявники скаржились за ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) на незаконний обшук та за ст. 13 – на відсутність ефективного засобу юридичного захисту стосовно цього. Заявники подавали також інші скарги за Конвенцією.

Враховуючи відсутність ознак, що приватне життя заявниці було суттєво пов'язано з квартирою, в якій було проведено обшук, Європейський суд визнав скарги заявниці за вказаними статтями Конвенції неприйнятними, оскільки вона не довела, що мало місце втручання в її права за ст. 8 Конвенції.

Враховуючи обставини справи, а саме, відсутності обґрунтування в постанові слідчого про проведення обшуку його проведення без санкції суду та проведення обшуку незважаючи на заперечення першого заявника, в той час як національне законодавство забороняло огляд, розголошення чи вилучення документів, пов'язаних з виконанням адвокатом доручення без його згоди, Європейський суд встановив порушення ст. 8 Конвенції.

Отже, у своїх рішеннях Європейський суд житлом вважає:

- місце, в яке особа бажає повернутись, або де було її постійне помешкання;
- власність, яку особа займає щорічно певний проміжок часу;

- житло, яке має статус «службового»;
- приміщення, які пов'язані з професійною діяльністю;
- приміщення, призначене для складів.

Заявником у справі про порушення недоторканності житла крім фізичної особи (згідно законодавство України) за рішеннями Європейського суду з прав людини може бути і юридична особа, а що стосується службового житла, то українське законодавство відносить його до житла як і інше житло, яке знаходиться у власності, чи володінні громадян на основі договору житлового найму чи договору оренди або таке, в якому особа має право мешкати на законних підставах постійно або тимчасово.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 року. Українська правнича фундація. – К., 1996.
2. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11. 2009 р. / Постанови Пленуму Верховної Ради України у кримінальних справах. – 2-ге видання. – К. : Алеута: ЦУЛ, 2011. – 312 с.
3. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс Підручник. – К. : Атіка, 2005. – 267 с.
4. Житловий кодекс Української РСР : станом на 15 листопада 2004 р. – К. : Велес, 24. – 64 с.
5. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України із змінами та доповненнями на 22 лютого 1994 р. (витяги). // Хрестоматія з правознавства: Збірник актів законодавства до занять з правознавства. Запитання та завдання для вивчення «Хрестоматія з правознавства». – К. : Юрінкон., 1996. – 560 с.
6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Права людини: Зб. міжнар. Документів. – М. : Юрид. літ., 1998. – 608 с.
7. Європейський суд з прав людини. – Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://ovu.com.ua/articles/489-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini/publisher>

РОЗВИТОК ІДЕЙ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

*Слюсаренко Олена Леонідівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії держави та права
Національної академії управління*

Однією із основних проблем правового регулювання соціально-правової держави, інформаційного громадянського суспільства, міжнародного і світового правопорядку є непослідовність вчених у питаннях термінології: тут панують багато синонімів і плутанина. Ситуація правової невизначеності створює безмежний простір для маніпуляцій і вигідно лише тим суб'єктам, які володіють (або повинні володіти) відповідною інформацією, однак не бажають її оприлюднювати.

Право на інформацію названих проблем вже не раз ставали предметом наукового дослідження як в Україні, так і за кордоном. Тим не менш, у вітчизняних наукових працях питання термінології розглядається, як правило, побічно або ж автори виходять з припущення про тотожність термінів.

Одним із важливих питань є ознайомлення з поняттями правопорядку, світового і міжнародного правопорядку.

Правапорядок – це стан фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих правом, який виражає реальне, практичне здійснення режиму законності.

Потрібно пам'ятати, що існують і інші тлумачення цього поняття.

Узагальнюючи різні підходи сучасних юристів до поняття правопорядку, можна виділити найбільш характерні риси цієї категорії:

1. Правапорядок відтворює фактично урегульовані правом відносини в суспільстві і може розглядатись як стан, процес та результат;

2. Правапорядок є метою суспільного розвитку і одночасно засобом досягнення цієї мети;

3. Існує об'єктивна взаємнообумовленість таких соціально-правових явищ як права, законності та правапорядку, розвиток яких іде по спіралі. Правапорядок в цьому ланцюгу є, з однієї сторони результатом правового регулювання, а з іншої – необхідною умовою правотворчості і право реалізації;

4. Сутність правапорядку складає правомірна поведінка, яка пов'язана з реалізацією правових норм як в конкретних правовідносинах, так і поза ними;

5. Потенційна модель правопорядку закладена в системі юридичних норм і знаходить втілення в їх реалізації.

Розгляд різних теоретичних підходів до поняття правопорядку необхідно для більш глибокого осмислення проблеми його підтримки і вдосконалення, для оцінки практики дотримання і концепцій перетворення в різних правових системах світу.

Характерною особливістю сучасності є все зростаюча тенденція зближення інтересів держав, народів та індивідів, В ході суспільного розвитку економічні, енергетичні, екологічні, інформаційні, демографічні, а також проблеми боротьби зі злочинністю виходять за межі державних та регіональних рамок, переростаючи в глобальні.

Внаслідок цього процесу змінюється основа світового прогресу, в якій все більше значення здобуває загальнолюдський інтерес.

Стосовно до порядку міждержавних відносин, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей означає принципово новий підхід до участі в міжнародних процесах і може суттєвим чином сприяти підвищенню ефективності міжнародно-правового регулювання.

Подальше зміцнення та вдосконалення міжнародного правопорядку в значній мірі залежить від усвідомлення державами та народами глибоких змін, які відбуваються в житті міжнародного співтовариства та врахування нових потреб і фактичного стану взаємозв'язків між його членами.

Поняття міжнародного правопорядку з'явилося в сучасній юридичній літературі відносно недавно. Специфіка цього поняття обумовлена узгоджувальною природою міжнародного права та особливостями його системи.

Міжнародний правопорядок як – необхідно розглядати як певну реальність, результат реалізації різноманітних відносин, взаємодії людей і держав на нашій планеті.

В юридичній літературі існує два поняття – «світовий правопорядок» та «міжнародний правопорядок». Аналіз змісту визначень цих понять приводить нас до висновку, що суттєвої різниці між цими визначеннями немає і тому їх можна розглядати як ідентичні, суть яких зводиться до відповідності міжнародних відносин принципам, нормам та умовам, які забезпечують життєдіяльність міжнародного співтовариства.

Узагальнивши існуючі погляди на поняття світового правопорядку можна дати йому наступне визначення:

Світовий правопорядок – це система суспільних планетарних відносин, що формуються на основі загальногуманістичних та природно-правових засад, що функціонують у відповідності з загально-визначеними принципами і нормами міжнародного і внутрішньо-державного права.

В більш широкому розумінні світовий правопорядок можна розглядати як правове урегулювання глобальних проблем, які представляють життєві інтереси для міжнародного співтовариства в цілому, окремої держави та кожної людини зокрема.

Одночасно необхідно відзначити, що норми права, їх реалізація виявляє співвідношення правової системи і правопорядку. Право як сукупність норм, які втілюють модель поведінки та детальності, служать моделлю правопорядку, що встановлюється. Будучи юридичне обов'язковими, нормативні приписи одночасно виступають вимогою до їх виконання. Норми, які передбачають відповідальність, забезпечують можливість охорони та відновлення правопорядку, який порушений. Разом з тим, весь цей нормативний масив у вигляді належного – тільки фундамент правопорядку, а його будівля – фактичне з'являється в процесі та результаті право реалізації.

Особливо необхідно виділити процес, оскільки сенс цілого ряду норм зводиться саме до нього (наприклад, принцип незастосування сили та загрози силою, суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи та ряд інших загальновизначених принципів і норм).

На нашу ж думку, проблема насамперед полягає в тому, що більшість держав світу не здатні виконувати основне своє призначення – захищати інтереси, добробут і безпеку свого населення – як на національному, так і на міжнародному рівнях, включаючи й реалізацію прийнятих з цією метою міждержавних домовленостей. Зріла держава, як політична організація громадянського суспільства повинна свідомо їм підтримуватися, зокрема сплатою податків, вона повинна бути соціально-правовою, тобто забезпечувати струнку логічно узгоджене, науково обгрунтоване і зрозуміле для населення матеріальне і процесуальне законодавство, ефективну і доступну систему судового захисту, а також можливості контролю та прозорість критеріїв витратів державного апарату.

Говорячи про глобальне інформаційне громадянське суспільство основні характеристики і цілі глобального інформаційного громадянського суспільства викладені в Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 р. [1] і Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – головна задача нового тисячоліття» від 12 грудня 2003 р. [2].

Статут ООН став своєрідною «Конституцією міжнародного права», нормам якої не повинні суперечити всі інші міжнародно-правові норми.

Перед тим як вдаватися до проблеми політичного вирішення, створює на практиці прийняття й виконання рішень усі передумови

зосереджуватися на змісті рішень, що приймаються, тобто на «боротьбі ідей», не доводячи проблеми до «боротьби людей».

Наприклад, і соціально орієнтована держава, і міжнародні інституції можуть через Інтернет, через програми телебачення і радіомовлення постійно й різнобічно надавати населенню необхідні знання, формуючи активне їх відношення до участі в долі громади, нації, своєї регіональної цивілізації, всього людства, розглядати й аналізувати можливі моделі формування громадських і владних структур, які б захищали інтереси народу.

Формування глобального інформаційного громадянського суспільства зовсім не підриває авторитет чи міжнародну правосуб'єктність держави. Інститут держави залишається ключовим у міжнародних відносинах [3].

Механізми державного управління залишається в багатьох державах таким, що їх суверенітет, як повнота владних повноважень, делегованих державі її громадянами для захисту своїх спільних інтересів, не реалізується. Лише держави, де населення має тривалу культуру користування політико-правовими засобами зворотного зв'язку з владою, мають певні гарантії стабільного забезпечення виконання державою її зобов'язань перед народом. Отже, саме певний рівень політико-правової культури населення є, в кінцевому рахунку, гарантією того, що влада «правитиме належно».

В новий час формується новий тип держави – держава-нація і громадянське суспільство як її основа. Як зазначено в Преамбулі Статуту ЮНЕСКО: «мир, заснований лише на економічних і політичних угодах урядів, не завоює одностайної, міцної і щирої підтримки народів, він повинен будуватися на інтелектуальній і моральній солідарності людства» [9].

Основну роботу з підтримки в будь-якому суспільстві її гуманітарної складової (роботу з гуманізації суспільства) здійснює його культура: для суспільства як соціальної системи саме культура є системотворчим чинником [5, с. 1157-1173].

Саме на таких засадах – на усвідомленні місії Людини розумної і спільної (солідарної) відповідальності людства за виконання цієї місії – має будуватися загальнолюдська солідарність. При цьому, як зазначено ще в преамбулі Статуту ЮНЕСКО, щира солідарна єдність населення планети не може будуватися лише на раціональних критеріях [9]. Для цього необхідно, щоб людина любила Людство, пишалася ним, розуміла його унікальність у Всесвіті. Але потрібен орієнтир, на який слід спрямовувати роботу культури на всіх рівнях організації міжнародного співтовариства. На цей орієнтир різними словами й образами

вказується в багатьох шедеврах людської культури. Так чи інакше людство рухається, хоч часто і всліпу, саме в напрямі цього орієнтиру. У праці І. Канта «До вічного миру» 1795 р., переконливо доводиться, що можливості цивілізованого суспільства можуть повною мірою розкритися лише при тривалому (вічному) мирі, в якості найважливішої умови якого філософ проголошує нове відношення до Людини: «Людина не може бути зняряддям – лише метою» [10, с. 432]. Розуміння Людини як мети відповідає й концепції ноосфери В. І. Вернадського: Людина Розумна з'явилася у Всесвіті щоб стати мислячим і духовним його началом, тож вся система громадського виховання й відповідні соціальні інститути мають забезпечувати саме такі риси, які б відповідали цій вселенській місії Людини.

Вибір майбутнього Людства на тисячі наступних років нині залежить від спонтанної реакції всього сучасного населення планети на критичні виклики, пов'язані з різкими змінами суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 р. // <http://portal.rada.gov.ua>
2. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – головна задача нового тисячоліття» від 12 грудня 2003 р. // <http://portal.rada.gov.ua>
3. Антология мировой правовой мысли. В 5-ти т. – Т. 3. Европа. Америка: XVII-XX вв. – М., 1999. – С. 43-47.
4. Карбонье Ж. Юридическая социология. – М. : Международные отношения, 1986. – 267 с.
5. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика. – М. : Астрель, 2006. – 1176 с.
6. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник; [пер. з нім.]. – К. : ТанDEM, 2000. – 300 с.
7. Акуленко В. І. Термінологічні колізії в законодавстві України про охорону культурної спадщини в контексті міжнародного права // Правова держава. – К, 2003. – Вип.14. – С. 425. – 438 с.
8. Мельничук О. І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини в міжнародному праві. – К. : Наукова думка, 2008. – 320 с.
9. Статут ЮНЕСКО // <http://portal.rada.gov.ua>
10. Тихомиров П. В. Вечный мир в философском проекте Канта: По поводу международной мирной конференции // Богословский вестник 1899. – Т. 1. – № 3. – С. 4029434. // http://az.lib.ru/t/tihomirow_w/text_0160oldorfo.shtml

НЕДОБРОЧЕСНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА

*Томкіна Олена Олексіївна,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
Національної академії правових наук України*

Сьогодні доводиться констатувати, що дестабілізуючий вплив на сприятливий розвиток правових, політичних, економічних, соціальних, культурних, інформаційних та інших процесів, які відбуваються в Україні на шляху її інтеграції та становлення як демократичної, соціальної, правової держави справляють численні **недоброчесні прояви у діяльності представників державної влади України та їх політичних опонентів**.

Насамперед йдеться про **корупцію**. У сучасній Україні вона пронизала абсолютно всі сфери суспільного життя, спричинивши у більшості з них серйозні проблеми чи навіть критичні стани. Корупція має особливі прояви і форми, які виявляються в специфіці створення різноманітних корупційних взаємозв'язків. Найпоширенішими такими формами виступають працевлаштування родичів та близьких на державні посади не за професійними здібностями та моральними якостями, а за родинним зв'язками, а також подальша впливова підтримка цих осіб у кар'єрному зростанні, так звані непотизм (кумівство) та кадровий протекціонізм. Використання родинних зв'язків у політиці та на державній службі стало характерною ознакою української влади, яке веде до стрімкого процвітання певних олігархічних бізнес-кланів та переконує українське суспільство в її деморалізації.

Крім корупційних проявів державної влади проблема її недоброчесності стосується також інших зловживань влади. Це винесення завідомо неправосудних вироків, рішень, ухвал, постанов, надання та виконання явно злочинних наказів, вчинення завідомо незаконних затримань, приводів, арештів, примушування давати показання тощо. Особливого гострого значення ці зловживання набули на тлі сучасної суспільно-політичної ситуації у країні, високого ступеня масових суспільних невдоволень державною політикою, нестабільного морально-психологічного клімату у нашій державі, трагічних подій на «Євромайдані».

Надзвичайне громадське занепокоєння та осуд постійно отримують непоодинокі випадки **жорстокого поводження працівниками органів міліції із затриманими та ув'язненими**. Такі випадки засвідчені і під

час громадських акцій протесту, що мали місце протягом листопадно-лютого поточного року. Явні факти службових зловживань вищого керівництва нашої держави, вчинені у цей період, наразі виголошені в оприлюдненій на офіційному парламентському сайті Заяві Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду від 25 лютого 2014 року. Так, у цій Заяві констатується неправомірне застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї до учасників мирних акцій, безпрецедентне використання владою організованих злочинних угруповань з метою залякування та викрадення людей, знищення їх майна, переслідування, що призвело до вбивств, поранень, каліцтв людей, спричинення їм сильних страждань, серйозної шкоди психічному та фізичному здоров'ю.

Такі цинічні, зухвалі, насильницькі дії не можуть мати жодних виправдань. Підтвердженням цього є абсолютний характер прав людини на повагу до її гідності та на фізичну недоторканість, що охороняються Європейською Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Зокрема, стаття 3 цієї Конвенції «Заборона катування» передбачає, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, застосовується незалежно від того, якою є поведінка потерпілої особи. Стосовно охоронюваних цією статтею прав людини не може бути жодних застережень й існувати ніяких підстав для відступу держави від зобов'язань за нею [1, с. 50-51].

Недоброчесною є й така поведінка державно-владних осіб, за якою вони демонструють суспільству нескромність у доходах і витратах, нерідко – нечувану розкіш маєтків, автомобілів, інших речей та нерухомості; нестриманість у словах та діях; неввічливість; конфліктність; неповажливе ставлення до пересічних громадян; видимість роботи; низький рівень загальної, політичної, управлінської, правової культури тощо. Поза всяким сумнівом усе це не з кращого боку характеризує морально-етичний облік державних осіб, стрімко вкорінює недовіру до них, несприятливо впливає на формування позитивного іміджу державної влади в Україні та за її межами.

Корупція та інші негативні прояви представників державної влади є аморальними за своєю суттю. Вони «порушують природні закони суспільного життя» [2, с. 41], передусім – норми соціальної справедливості, поваги до людської гідності, рівності всіх перед законом і судом. Такі прояви вказують на **недостатній рівень доброчесності**, а нерідко **недоброчесність** осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Корупційна ж поведінка таких осіб свідчить про вияви у ній негативних моральних та морально-психологічних якостей

посадовців. Зокрема, корисливої чи іншої особистої зацікавленості цих осіб у виконання державних функцій; правовий нігілізм; безвідповідальне відношення до реалізації своїх повноважень; небажання вдосконалювати власний моральний і професійний рівень; схильність до обману, лицемірства; нездатність самостійно приймати рішення; нездатність протистояти впливу, тиску, спокуси тощо.

Очевидно, такі характеристики державних осіб є несумісними із зайняттям будь-яких посад у політиці та на державній службі. З огляду на це перелік таких характеристик має бути закріплений на нормативно-правовому рівні щодо кожної політичної чи іншої державної посади. Цей перелік, на нашу думку, повинен доповнювати перелік професійно важливих здібностей і моральних якостей осіб, які прагнуть займатися державною діяльністю. Бо якими є представники державної влади – такими будуть і законотворчість, виконання законів, відправлення правосуддя та реалізація інших державних функцій. Наразі у суспільній думці складаються вимоги про жертвовність, патріотизм, відповідальність, громадянську мужність, розвинене почуття справедливості та інші високі моральні якості майбутніх політиків і чиновників державного апарату.

Будь-які недоброчесні прояви представників органів державної влади України несумісні з подальшим її розвитком як демократичної, соціальної, правової держави, адже суперечать «засадам людиноцентристської ідеології і соціальній сутності сучасних процесів її демократичного транзиту – свободі, гуманності, справедливості – головним критеріям соціально-правових зв'язків у механізмі державної влади, до яких має прагнути Україна» [3, с. 8, 20-24].

Внаслідок невідповідності нормам суспільної моралі, загальноприйнятим уявленням людей про добро, честь, гідність, рівність прав і свобод, справедливість та інші вселюдські моральні цінності недоброчесні прояви державної влади підривають не лише правові, а і моральні основи життя. Гостро засуджуючи їх, **суспільство** в усі часи, а в новітні – можливо як ніколи, **потребує** відповідальної, справедливої, гуманної, небайдухої до людей, здатної і готової чесно, гідно, сумлінно, законно виконувати свої завдання і функції, тобто **високоморальної державної влади**.

Такі вимоги до неї закладені і в низці міжнародно-правових актів. Цього прагне і наша держава від часу здобуття її незалежності. Наразі у новому Законі України «Про державну службу» від 17 листопада 2011 року закріплений принцип доброчесності державної служби. Стратегія державної кадрової політики на 2012-2020 р.р. серед основних цілей визначила посилення вимог до моральних якостей осіб, які

залучаються до управлінської діяльності. У Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2012 року закріплено, що розбудова громадянського суспільства має орієнтуватися на європейські засади забезпечення та захисту прав і свобод людини, зокрема на практику доброчесності інститутів влади.

Таким чином, доброчесність державної влади є споконвічною суспільною моральною вимогою і потребою. Сьогодні в Україні вона виступає однією з найактуальніших тем, що обговорюється нашим суспільством, європейською та міжнародною спільнотою, а тому відіграє велике соціальне значення. На наше переконання, в Україні слід значно посилити увагу до моральних та морально-психологічних якостей осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Засада доброчесності має бути невідкладно впроваджена у процеси набуття та реалізації повноважень абсолютно всіх органів державної влади України. Тож саме **доброчесність як моральний принцип організації та здійснення державної влади в Україні** має наразі виступити однією з перших вихідних конституційних засад політико-правового фундаменту подальшої розбудови української державності.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О. Л. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.

2. Костенко О. М. Морально-правова концепція протидії корупційній злочинності / О. М. Костенко // Моральні основи права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16 грудня 2010 р.). – Надвірна ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 700 с.

3. Мінченко Р. М. Еволюція державної влади в сучасній Україні (теоретико-правове дослідження): Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук. 12.00.01., К., 2009.

ГОСУДАРСТВЕННО- ПРАВОВЫЕ ВЗГЛЯДЫ А. Н. БУКЕЙХАНОВА

*Усеинова Гульнара Рахимжановна,
доктор юридических наук, профессор,
заведующая кафедрой теории и истории государства и права,
конституционного и административного права
юридического факультета
Казахского Национального университета
имени аль-Фараби (Казахстан)*

Самое принципиальное в политическом наследии А. Букейханова – идея национально-государственного самоопределения, она была выношена им и его соратниками, которые отдали все силы на ее претворение, провозгласив в декабре 1917 года государство «Алаш-Орда», и в конечном счете поплатившись за это собственной жизнью. В первом десятилетии XX в. в общем контексте развития национально-освободительного движения в России и повсеместной политизации общественных настроений на территории страны было положено начало формированию новой генерации политической элиты кочевого общества казахов – группы европейски образованных казахских интеллигентов-маргиналов, осознанно вступивших в оппозицию к колониальному режиму с позиций модернистской политической платформы и при активной поддержке значительной части своего народа. Появление этой элиты на политической сцене региона было подготовлено «Казахским интеллектуальным ренессансом» периода последней четверти XIX – начала XX вв., когда на фоне резкого повышения престижа европейского светского образования и вестернизированной городской субкультуры среди традиционной правящей верхушки казахов, «дети» прежней государственной степной элиты – (сыновья, внуки и правнуки бывших «старших султанов», «султанов-правителей», самопровозглашенных ханов-протестантов, некогда выступавших против колониальной политики царизма; волостных управителей, беев и батыров), получившие солидную общеобразовательную подготовку в высших и средних специальных учебных заведениях России, стали интенсивно осваивать интеллектуальные профессии и вливаться в разные административно-управленческие и культурно-просветительские учреждения края. Свыше половины этой категории лиц составляли выходцы из привилегированного сословия чингизидов, среди всех остальных социальных групп казахской интеллигенции той эпохи заметно преобладали представители традиционной знати «черной кости», в том числе потомки

многих знатных беев и батыров. Эта тонкая интеллектуальная прослойка казахского общества, насчитывавшая всего только несколько сотен казахов, унаследовала по различным каналам от своего аграрного окружения некоторые традиционные элементы «кочевого менталитета», но вместе с тем глубоко впитала в свой духовно-интеллектуальный мир многие базовые ценности европейской урбанистической культуры, составившие системообразующую основу ее корпоративных идейных воззрений и ценностных ориентации в социально-политической сфере. Именно из этой немногочисленной, но чрезвычайно яркой и многообещающей «аристократии духа» рекрутировалась в период с 1905 по 1920 гг. первая казахская контрэлита, политические устремления которой получили наиболее концентрированное выражение в программных документах и практической деятельности национально-либеральной партии «Алаш» и персональных биографиях основных лидеров алашского движения Алихана Букейханова, Ахмета Байтурсынова, Миржакыпа Дулатова и некоторых других интеллектуалов. Выдвигая в своей политической платформе задачу скорейшего достижения ограниченного национально-государственного суверенитета Казахстана по отношению к России, данная контрэлита получила широкую социальную поддержку со стороны казахского народа. Однако ее концептуальные установки относительно конкретного социально-экономического и политического наполнения будущего казахского автономизма, постулировавшие идею частной собственности, свободного предпринимательства и рыночных отношений, развития демократических институтов и учреждений, не встретили достаточно адекватного отношения к себе со стороны кочевого аграрного населения региона. Алашское интеллектуальное меньшинство в той или иной степени разделяло идеалы и ценности сторонников модернизации и западных форм трансформации традиционной культуры, тогда как подавляющее большинство всех остальных кочевников, являвшихся носителями групповых воззрений и идеалов, оставались приверженцами сложившихся культурных традиций и социальных отношений.

Этот немаловажный межцивилизированный барьер, стал одним из многих факторов, не позволивших в начале XX века реализоваться в социально-политическом пространстве Казахстана либерально-демократической интеллигенции.

Годы независимости Казахстана – результат не только многовековой истории борьбы народа за свободу и самостоятельный путь развития, но и итог никогда не прекращавшейся деятельности национальной интеллектуальной элиты. В начале века Алихан Букейханов, Ахмет Байтурсынов, Миржакып Дулатов и их сподвижники создали партию

«Алаш», програма котрој предусматривала многе из того, што мы осуществили сегоднѣ. Почти сто лет назад в Уральске состоялся делегатский съезд пяти областей, на котром была образована Конституционно-демократическая партия. Практически одновременно она объявила себя филиалом Конституционно-демократической партии России в Казахстане, а ее лидер Алихан Букейханов был избран членом ЦК этой партии. Казахские конституционные демократы – кадеты, как их тогда называли, в своей программе предлагали осуществлять законодательную власть через Думу и ввести в стране институт президентства. Правом участия в выборах наделялись все граждане, независимо от происхождения, национальности, вероисповедания и пола. Выборы делегатов должны были производиться прямым, равным и тайным голосованием.

Но единственное, чем были удостоены эти, без всяких скидок, выдающиеся люди в советской историографии, – это ярлыком националистов.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

*Христенко Вікторія Вячеславівна,
студентка II курсу юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Сучасна парадигма державного управління ґрунтується на ідеї цивілізаційної місії держави в забезпеченні демократичного розвитку суспільства. Її реалізація зумовила потребу розвитку духовної сутності життя людини й суспільства на засадах етики як теоретичного і практичного способу облаштування суспільного життя. Саме тому вже з перших років незалежності професійна етика державних службовців як основного суб'єкта держави. Професійна етика державних службовців України стала об'єктом уваги вітчизняних науковців і практиків, які в зростанні ролі гуманітарного, морально-етичного чинника вбачають основну закономірність демократичного розвитку суспільства.

Державна служба нерозривно пов'язана з мораллю, етикою, моральним складом державного службовця. Державні службовці мають величезний вплив на життя звичайних громадян. У багатьох випадках ці особи можуть ухвалювати рішення, які мають велике значення для повсякденного життя громадян, а також визнавати, відхиляти чи модифікувати прохання громадян про деякі послуги або дозволяти.

В. Плішкін, аналізуючи співвідношення моралі й права у державному управлінні, наголосив на моральній спрямованості закону. Він зазначив, що «Якщо поставити питання: якої мети мають досягати у нашій державі закони, то можна дати таку відповідь: право має захищати моральні цінності та загальнолюдські ідеали». Ця теза, на його думку, виражає і специфіку державної служби в органах внутрішніх справ.

Тема етики державних службовців розглядається доктором юридичних наук В. Цветковим у низці монографій. Наприклад: «Моральні якості та етика поведінки управлінських кадрів» у монографії «Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект)» (Харків, 1996); «Морально-етичні засади професійної діяльності державних службовців» у монографії «Демократія – Управління – Бюрократія» (співавтор В. Горбатенко) (Київ, 2001). Вихідні положення вченого ґрунтуються на ідеях та висновках зарубіжних авторів (С. Бреннера, Г. Саймона, Д. Смітбурга, У. Томсона та ін.), а також на відомих дослідженнях етики поведінки державних службовців США [1].

Основна ідея, яку розвиває автор, полягає в тому, що для етики управлінської діяльності характерна єдність правового і морального регулювання. Причому пізнання етичних проблем державної служби, на його думку, має відштовхуватися від права, через нього, або у зв'язку з ним, а не навпаки [1, с. 107-111]. Такого погляду дотримувалися В. Попков, Ф. Селюков та й В. Шепель, про що йшлося раніше.

Поняття «етика» В. Цветков розглядає як форму суспільної свідомості. Як її синоніми він називає «мораль» і «моральність». «Мораль (моральність, етика), пише В. Цветков, – це норми людського співжиття, поведінки людей, їхніх взаємин у особистому спілкуванні, виробничій сфері, ставлення до суспільства, держави... Як форма суспільної свідомості, що містить загальні уявлення про добро і зло, мораль виражає моральні ідеали суспільства, соціальної групи і тим самим дає критерії оцінки поведінки людей» [1, с. 102-103].

Основні вимоги до поведінки державних службовців, сформульовані в Кодексі стосуються додержання законності у службовій діяльності, дотримання етичних вимог, недопущення проявів корупції, добросовісного і професійного виконання службових обов'язків [2, с. 156].

Професійну етику В. Коваленко визначає як сукупність «правил поведінки держслужбовця, за допомогою яких можна оцінити його діяльність з точки зору таких цінностей, як справедливість, чесність, совість, гідність, людяність, чуйність, тощо» [2, с. 158].

Оскільки професійна етика характеризує вимоги до службових відносин, то цілком справедливою є думка В. Коваленка про те, що Кодекс має відображати вимоги до кожного з типів відносин: «Вважаємо,

що потрібно виділяти поведінку службовця: у внутрішньоорганізаційних відносинах; у відносинах із громадянами; у відносинах із об'єднаннями громадян;... з міжнародними організаціями ... » [2, с. 167].

Етика поведінки державного службовця представлена в навчальних посібниках із державної служби, державного управління (С. Дубенко, Т. Желюк, В. Малиновський, Ю. Оболенський) [3; 4; 5;]. Цю тему в навчальній дисципліні, як і в навчально-методичній літературі, започаткувала С. Дубенко («Державна служба і державні службовці в Україні», Київ, 1999).

Професійний юрист С. Дубенко пов'язує практику законності державного управління і правовий порядок у суспільстві безпосередньо з поведінкою державних службовців [3]. Проте до регулювання поведінки не можна підходити лише з юридичного погляду. Оскільки загальні орієнтири поведінки державних службовців задають етичні норми, то в процесі становлення державної служби одним із першочергових завдань є розробка сучасної етики державної служби [3, с. 53].

Крім норм-орієнтирів, професійна етика, на думку автора, має містити низку вимог до діяльності державного службовця, оскільки «мотиви неетичної поведінки службовців обумовлені як особистісними якостями службовців, так і самою організацією» [3, с. 55].

В основі права лежить моральність. А через те що державна служба функціонує на основі норм права, тому і професійна діяльність державного службовця безумовно ґрунтується на моральних нормах.

Таким чином можна сказати, що державна служба як культурний інститут – це такий рівень розвитку системи державної служби, в якому компетентність, професіоналізм, моральні принципи державних службовців мають втілювати цей рівень, створювати умови для її найефективнішого впливу на реальне життя громадян.

Список використаних джерел

1. Цветков В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Х. : Право, 1996. – 164 с.

2. Коваленко В. Л. Правове регулювання поведінки державних службовців: нові тенденції // Державна служба в Україні: організаційно-правові основи і шляхи розвитку / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К., 1999. – С. 155-181.

3. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні: Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. : Ін-Юре, 1999. – 244 с.

4. Желюк Т. А. Державна служба: Навч. посіб. – К. : ВД «Професіонал», 2005. – 576 с.

5. Оболенський О. Ю. Державна служба: Навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2003. – 344 с.

К ВОПРОСУ О ПРИНЦИПЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА НАЦИЙ НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ (НА ПРИМЕРЕ ГРУЗИИ И ЮЖНОЙ ОСЕТИИ)

*Чугаенко Юрий Алексеевич,
доктор исторических наук, профессор,
заведующий кафедрой социальных наук
ВНЗ «Национальная академия управления»*

Среди множества причин грузино-югоосетинского противостояния, приведших к войне, определяющими явились взаимоисключающие позиции грузинской и югоосетинской сторон по вопросу этнотерриториального статуса Южной Осетии и компактно проживающих там южных осетин.

В соответствии с грузинской позицией Цхинвальский район – это историческая неотъемлемая часть Грузии, а осетины – случайные пришельцы, не имевшие своего языка, культуры, которых грузины гостеприимно приютили на своей территории, а те при полной поддержке сначала российского царизма, а затем большевиков стали выдавливать хозяев с их исконной территории.

В отличие от грузинской, позиция осетин состояла в том, что территория Южной Осетии является исконной для населяющего ее народа. А он, в свою очередь, – составная часть народа единой Осетии, разделенной Главным Кавказским хребтом. А посему стремление к воссоединению двух Осетий длительное время было для югоосетинской стороны оправданным и справедливым.

При таких подходах проблема политического статуса региона Южная Осетия, как показали дальнейшие события, была нерешаема. На всём протяжении двусторонних переговоров как во времена Э. Шеварднадзе, так и М. Саакашвили с их стороны следовали расплывчатые обещания предоставления региону статуса «самой широкой автономии». В этой связи уместно привести пример канадской провинции Квебек с ее статусом «самой широкой автономии».

Напомним, что сепаратистское движение в этой провинции привело к тому, что в 1980-м и 1995-м гг. там были проведены референдумы о независимости. И хотя сепаратисты не смогли набрать необходимое количество голосов, провинция добилась достаточной степени автономии во всех вопросах внутренней политики. Квебек обладает определенными полномочиями принимать собственные законы в различных областях, в гражданском праве, здравоохранении, образовании, имеет

особые права в области поддержки французского языка, собственную полицию, собирает налоги, которые тратит на нужды провинции. Особые права и в области иммиграции, в области привлечения франкоязычных мигрантов.

Парламент Канады в 2006 году проголосовал за предоставление провинции Квебек, большинство которой говорит на французском языке, статуса нации в составе государства, считая, что таким образом можно решить проблему сепаратизма в провинции. Кроме перечисленного провинция обладает некоторыми правами во внешней политике – она является ассоциированным членом ЮНЕСКО и имеет в этой международной организации своего собственного представителя.

Но даже несмотря на столь широкую автономию, сепаратисты провинции не оставляют мысль об отделении от Канады и создании собственного государства. На состоявшихся в сентябре 2012 года выборах в региональный парламент сепаратистская Квебекская партия, одним из пунктов программы которой является проведение референдума о независимости, провела в законодательный орган 61 депутата из 125, опередив все другие политические партии.

По сути провинция Квебек – это государство в государстве. Готова ли была Грузия предоставить такой статус Южной Осетии – вопрос риторический. На таком фоне обещания грузинской стороны носили предельно общий характер. Но даже и они обуславливались требованием «восстановления территориальной целостности Грузии». Однако Южная Осетия, по большому счёту, не нуждалась в этом статусе, т.к. уже давно объявила о своей независимости.

В этой связи принципиально важное значение имеет следующее. Южная Осетия не предпринимала агрессивных действий в отношении собственно Грузии или грузин. Более того, одному из самых кровопролитных конфликтов (1991-1992 годы) предшествовало юридическое оформление волеизъявления населения Южной Осетии: в 1990 г. Верховный Совет Грузинской ССР объявил незаконными все юридические акты, принятые после советизации Грузии в 1921 году. В число этих актов, помимо других, попадали и Союзный Договор 1922 года, и Закон об образовании Юго-Осетинской АО от 20 апреля 1922 года. То есть Грузия объявила о своем возвращении в то правовое пространство, которое существовало до включения в ее состав Абхазии и Южной Осетии. Значит, им на основе добровольного решения Верховного Совета Грузинской ССР предоставлялась независимость: Грузия сама своим законодательным актом лишила себя права претендовать на территорию соседних республик, вошедших в состав Грузии при Советской власти.

Это решение грузинских властей было воспринято в Южной Осетии как фактическая ликвидация ЮОАО. По мнению осетинского руководства, данное обстоятельство не только позволяло, но и практически «вынуждало» Южную Осетию самостоятельно решать проблему своего политического статуса.

Руководствуясь этим, четырнадцатая сессия Юго-Осетинского областного Совета народных депутатов двадцатого созыва, состоявшаяся 20 сентября 1990 года, отмечала, что Тбилисскими властями «установление Советской власти в Грузии в феврале 1921 года расценено как свержение законной власти Грузинской Демократической Республики. Признаны незаконными и недействительными все государственные структуры и все договора, заключенные Грузией после февраля 1921 года, среди которых договор от 30 декабря 1922 года об образовании СССР.

Поскольку Юго-Осетинская автономная область образована после февраля 1921 года и также признана незаконной вследствие вышеуказанных постановлений Верховного Совета Грузинской ССР, единственно правовой гарантией существования Юго-Осетинской автономной области являются Конституция СССР и Закон СССР, согласно 74 статье Конституции СССР.

Исходя из изложенного четырнадцатая сессия Юго-Осетинского областного Совета народных депутатов двадцатого созыва решает:

Признать Конституцию СССР и другие законодательные акты СССР как единственно действующие на территории Юго-Осетинской автономной области».

Таким образом, Совет народных депутатов Южной Осетии признал незаконным Декрет об образовании Юго-Осетинской автономной области от 20 апреля 1922 года, аннулировал его и на этой же сессии принял Декларацию о государственном суверенитете, в которой регион был провозглашён Юго-Осетинской Советской Демократической республикой.

Поэтому позиция Цхинвали была неизменной – югоосетинская сторона считала себя независимым государством, и делала все возможное в её положении, чтобы мирным путем добиться признания де-юре этой независимости. Последующий ход событий показал, что мирным путём этого достичь не удалось.

Со всей определённостью можно сказать, что основную ответственность за это несёт грузинское руководство, ибо обещание, хотя и абстрактного статуса, противоречило реальным действиям тбилисских властей. Об этом говорят следующие факты. 1) Осетинская сторона предлагала признать факт вины Грузии в агрессии против Южной

Осетии в 80-90-х годах. Постоянно следовал отказ. Взамен была выдвинута в качестве «альтернативы» формула «грузино-осетинский конфликт», уравнивая тем самым две стороны; 2) грузинская сторона устами политиков и учёных постоянно подчёркивала факт исторической незаконности существования Южной Осетии. О каком тогда статусе могла идти речь? 3) милитаризация Грузии не оставляла никаких надежд на то, что Тбилиси намерен мирным путём решать вопрос политического статуса региона; 4) экономическая блокада Южной Осетии режимом Саакашвили, якобы направленной против «криминального Цхинвальского режима», была воспринята большинством населения региона как удар, нанесённый лично ему; 5) не решался вопрос о статусе осетинского языка. Даже в период ведения переговоров, в т.ч. касающихся политического статуса региона в различных форматах, в Тбилиси принимали законы, игнорировавшие осетинский язык – вся сфера делопроизводства, ведение судебных заседаний, преподавания в школе должно было осуществляться исключительно на грузинском языке (за исключением Абхазии).

Впрочем, все эти, мягко говоря, нестыковки имели общую основу – противоречие между принципом территориальной целостности государства, который отстаивала грузинская сторона и принципом права наций на самоопределение, на котором настаивала осетинская сторона. Эти два принципа с точки зрения международного права трудно, если вообще соединимые друг с другом. Обратимся к основополагающим документам. Так, в Уставе ООН говорится, что одной из важнейших целей организации является «развитие дружественных отношений между нациями на основе уважения принципа равноправия и самоопределения народов» (п. 2, ст. 1). В «Декларации о предоставлении независимости колониальным странам и народам» 1960 года (п. 2) также отмечается, что «все народы имеют право на самоопределение; в силу этого права они свободно устанавливают свой политический статус и осуществляют свое экономическое, социальное и культурное развитие». 33 года спустя, в принятой на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 года в Вене «Декларации и Программы Действий» (ст. 2) один к одному повторяется вышесказанная позиция, а именно: «Все народы имеют право на самоопределение. В силу этого права они свободно определяют свой политический статус и беспрепятственно осуществляют своё экономическое, социальное и культурное развитие». Все участники международного сообщества обязались соблюдать право народов на свободное волеизъявление относительно выбора общественно-экономического строя и своего государственного устройства.

Но, в то же время в каждом из приведенных и других документах содержится обоснование принципа территориальной целостности государств, противоречащее праву народов на самоопределение. В упомянутой Венской Декларации и Программы Действий подчеркнуто (ст. 2), что «...вышесказанное не должно истолковываться как разрешение или поощрение любых действий, нарушающих или подрывающих, полностью или частично, территориальную целостность или политическое единство суверенных и независимых государств, которые соблюдают принцип равноправия и самоопределения народов и в силу этого имеют правительства, представляющие интересы всего народа на их территории без каких-либо различий». Выявления приоритета того или иного принципа возможно лишь при условии объективного анализа конкретной обстановки, включая историю становления соответствующей нации и народности, характер политической системы государства, в рамках которого подчас создаются нетерпимые условия для мирного сожительства отдельных этнических групп.

Если государственная власть этим минимальным требованиям не отвечает, то она должна по справедливости согласиться с тем, что скажет самоопределяющийся народ. Примеров справедливого разрешения вопроса на сегодняшний день немного, но есть. Это мягкий раздел Чехии и Словакии, Сербии и Черногории. В сентябре т.г. планируется референдум по статусу Шотландии в составе Великобритании.

Что касается форм такого самоопределения, то в Декларации ООН о принципах международного права, принятой в 1970, в разделе «Принципы равноправия и самоопределения народов» сказано, что способами осуществления народом его права на самоопределение являются «Создание суверенного и независимого государства, свободное присоединение к независимому государству или объединение с ним, или установление любого другого политического статуса, свободно определенного народом, являются формами осуществления этим народом права на самоопределение». Иными словами, какую форму избрать зависит от воли самого народа.

Однако и в этом международном документе подчеркивается, что «Ничто в приведенных выше пунктах не должно истолковываться как санкционирующее или поощряющее любые действия, которые вели бы к расчленению или к частичному или полному нарушению территориальной целостности или политического единства суверенных и независимых государств, соблюдающих в своих действиях принцип равноправия и самоопределения народов, как этот принцип изложен выше, и, вследствие этого, имеющих правительства, представляющие без различия расы, вероисповедания или цвета кожи весь народ, проживающий на данной территории».

В Южной Осетии режим Саакашвили свои усилия в основном направил на подавление стремления осетин к независимости военными методами. Милитаризация страны и постоянные вооружённые столкновения тому доказательство. В таких условиях волеизъявление коренного народа, согласно международному праву, должно иметь приоритет над другими принципами.

Таким образом, в соотношении принципов территориальной целостности государств и самоопределения народов заложено очевидное противоречие, содержащее фактор конфликтности. Чтобы снять противоречие между принципами территориальной целостности государства и самоопределения народов, государству необходимо создать равные права всем этносам, проживающим на его территории, и неукоснительно соблюдать их. Если же нарушаются права человека, то правомерно отдавать приоритет праву наций на самоопределение.

Грузия вместо мира и равноправного сожительства различных этносов в одном государстве, поставила в неравноправное положение абхазов, осетин и других проживающих на её территории народов, лишила их права на национальную идентичность.

И что характерно. На протяжении всего периода грузино-югоосетинского противостояния, переходившего нередко в военное столкновение с многочисленными человеческими жертвами, Южной Осетии не только со стороны Тбилиси, но и международных экспертных групп предлагались различные модели урегулирования двустороннего конфликта, но все они исходили из принципа территориальной целостности Грузии. Хотя, как сказано выше, можно было проработать и противоположный принцип – право наций на самоопределение.

Все дальнейшие события, как то: переговорный процесс в различных форматах, длившийся годами, деятельность международных организаций и использование «народной дипломатии» для урегулирования конфликта – стали фоном, который обе стороны пытались использовать для достижения своих целей. Каждая по-своему: Южная Осетия – для получения независимости, Грузия – чтобы сохранить территориальную целостность. И та, и другая сторона осознавали, что эти два взаимоисключающих принципа – территориальную целостность и право наций на самоопределение – совместить невозможно.

Разорвать замкнутый круг силовым методом решил новый президент Грузии Михаил Саакашвили. Став на путь подготовки и осуществления в ночь с 7-го на 8 августа 2008 г. прямой агрессии, он подписал себе тем самым политический приговор.

РОЗДІЛ 2.

**Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу, сімейного права та міжнародного приватного права.
Актуальні проблеми господарського права, господарського процесу, трудового права, житлового права, правового забезпечення державних гарантій та реформування у соціальній сфері, правового забезпечення засад внутрішньої політики в економічній сфері.**

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ

*Бойко Дмитро Ігорович,
курсант взводу ПМП – 35
ФПМ НУ ДПСУ*

Прийняття нового Цивільного кодексу в Україні, дало можливість врегулювати значну кількість спорів між громадянами. В порівнянні зі старим, цей нормативний документ став не тільки більшим та об'ємним, а й містить значну кількість нових положень. Докорінних змін зазнав інститут спадкового права, з'явилась нова і раніше невідома вітчизняному цивільному законодавству правова конструкція – спадковий договір, відповідно до ст. 1302 Цивільного кодексу України, коли одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває права власності на майно відчужувача [1, с. 282].

Його запровадження обґрунтовується необхідністю розширення цивільної правоздатності фізичних осіб, а також доцільністю врахування зарубіжного досвіду в процесі новітньої вітчизняної кодифікації. Між тим, проблемні питання спадкового договору висвітлювалися у працях А. С. Амеліної, О. В. Дзери, Ю. О. Заїки, О. О. Первомайського, З. В. Ромовської, Є. О. Рябокона, О. Є. Харитонова, С. Я. Фурси, С. В. Мазуренко, В. Ю. Чуйкової, Н. П. Шама та ін., однак деякі з цих питань так і не одержали однозначного вирішення. Лише в деякій науковій літературі містяться окремі аспекти, які зрозуміло не достатні для розкриття сутності цього правового інституту. Однак не можна залишати поза увагою відповідні законодавчі новели, адже мало хто знає, що розпорядитися своїм майном після смерті можна не тільки за допомогою

заповіту або договору довічного утримання, але ще й за допомогою спадкового договору. В юридичній практиці, спадковий договір використовується рідко: через необізнаність населення, та відсутності відпрацьованого механізму його використання. З огляду на зазначене, метою є визначення місця спадкового договору в структурі цивільного права, розгляд його історії та розвиток в зарубіжних країнах, а також розмежування спадкового договору з договором довічного утримання, для того щоб запустити спадковий договір, як новий механізм в цивільному законодавстві.

Щоб визначити місце спадкового договору в цивільному праві України, треба прослідкувати цей механізм в зарубіжних країнах. Договір про спадкування на випадок смерті детально регламентовано в законодавстві багатьох європейських країн, але слід відмітити неоднозначне ставлення до нього. Так, якщо в Німецькому цивільному укладенні цей договір набув детальної регламентації, то законодавство Франції підходить до нього досить стримано, дозволяючи укладання такого договору лише між подружжям, скоріше розглядаючи його як акт дарування між живими особами. Австрійське право допускає договори про спадкування в тому випадку, коли вони стосуються якого-небудь окремого предмета (речі або суми), вчинюються письмово і містять відмову від права зворотної вимоги дарування; спадкові ж договори на все майно допускається укладати лише між подружжям або нареченими за умови, що останні в майбутньому візьмуть шлюб. Безсумнівним є той факт, що австрійське право визнає за спадковим договором те, що він є актом, який встановлює право спадкування [2, с. 118].

Швейцарський цивільний кодекс розглядає спадковий договір як один з видів розпоряджень на випадок смерті (ст. 468). Спадкодавець може, в межах наданої йому свободи, зробити розпорядження у спадковому договорі стосовно свого майна в цілому або в певній частині; зобов'язатися перед будь-ким, залишити йому або третій особі спадщину чи відказ; укласти з одним із спадкоємців угоду про відмову від спадщини або її викуп (статті 481, 494, 495). Для визнання чинності за спадковим договором вимагається при його укладанні дотримуватися форми публічного заповіту (ст. 512). Отже, як бачимо, за швейцарськими законами спадковий договір є однією з підстав спадкування. Що ж стосується інших приватно-правових систем, то, наприклад, цивільне право Італії, в переважній своїй суті запозичила французькі положення у сфері спадкування, між тим воно абсолютно не визнає інститут спадкового договору [3, с. 91].

Найбільш відчутний вплив на формування конструкції спадкового договору здійснила розроблена в другій половині XIX століття концепція німецьких вчених Штоббе (теорія майнового характеру наступництва

за договором), Гассе і Безелера (теорія спадкового наступництва за договором). Тракати двох останніх, в яких було викладено найбільш вірний підхід до формування інституту спадкового договору, надалі корінним чином вплинули на практику його застосування в німецькому звичаєвому праві та на наступне закріплення цієї концепції в Німецькому цивільному уложенні від 18 серпня 1896 р. Німецьке цивільне уложення детально регулює відносини по застосуванню норм договору про спадкування, тому можна стверджувати, що в Німеччині даний спадковий договір є поширеним та успішно застосовується в нинішній практиці. Що стосується України, то у нас є ще над чим працювати, тому для початку треба виділити спадковий договір, і не плутати його з договором довічного утримання, адже, обидва договори, як спадковий, так і договір довічного утримання, спрямовані на передачу однією стороною іншій стороні майна у власність, за що інша сторона зобов'язується виконати деякі розпорядження відчужувача, передбачені договором [2, с. 118].

Проте різниця між двома видами договорів є й досить істотна.

По-перше, за спадковим договором на набувача може бути покладено виконання обов'язків як майнового, так і немайнового характеру, в той час як за договором довічного утримання набувач зобов'язується довічно забезпечувати відчужувача доглядом і змістом, інші обов'язки на набувача не сплачуються.

По-друге, право власності на майно за договором довічного утримання переходить до набувача з моменту укладення договору, в той час як, набувач за спадковим договором стане власником майна лише після смерті відчужувача.

Сьогодні в юридичній літературі немає єдиної позиції ані стосовно визначення спадкового договору, ані щодо його юридичної характеристики. Так, Р. А. Майданник зазначає, що спадковий договір є «одностороннім, конценсуальним, безоплатним або оплатним, алеаторним, особистого характеру, довготривалим, з ускладненим порядком зміни і дострокового розірвання правочином, з надання послуг під умову відчуження на користь набувача, належного відчужувачеві майна на випадок його смерті» [3, с. 90].

В. В. Васильченко вважає, що спадковий договір слід визнати «як окремий самостійний вид спадкування і внести відповідні зміни до ст. 1217 ЦК України, яку слід викласти в такій редакції: «Спадкування здійснюється за заповітом, за спадковим договором або за законом» [2, с. 35].

Таким чином, спадковий договір не є новелою в цивільному законодавстві іноземних країн, та широко застосовується вже багато років. Спираючись на досвід Німеччини, Швейцарії та деяких інших держав,

ми пропонуємо комплекс заходів, які б дали можливість проінформувати населення про існування та можливість застосування спадкового договору при вирішенні питань спадкування.

Для початку слід відмежувати які групи населення повинні знати про існування даного договору, а потім вже яким способом довести до них дану інформацію. Перш за все, це молоде населення, учні, студенти, курсанти, яким можна передати інформацію за допомогою лекцій, семінарів, наукових статей, книг та публікацій, а також через спеціально створені інформаційні сайти. Щодо другої групи – це особи працездатного віку, які обмежені вільним часом, тому проінформувати їх можна за допомогою он-лайн консультацій в мережі Інтернет, або через мобільну мережу.

Також, одним із дієвих способів інформування населення – є транслявання по телебаченню спеціально знятих соціальних відеороликів, в яких активно будуть агітувати до укладення цього договору.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // К. : «Центр учбової літератури», 2013, – 320 с.

2. Васильченко В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права // Право України. – 2003.– № 6.– 155 с.

3. Майданник Р. А. Спадковий договір: основні тенденції розвитку // Університетські наукові записки. – 2007.– № 2.– 130 с.

ПОДАТКОВИЙ РЕГЛАМЕНТ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КОНСТИТУЮВАННЯ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ ТА ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ В УКРАЇНІ

Браславець Олексій Юрійович,

*старший викладач кафедри фінансів та банківської справи
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ*

Система державних заходів в області регулювання оподаткування визначається в фінансовій науці як податкова політика. Її мета та зміст зумовлені соціально-економічним устроєм, цілями розвитку національної економічної політики, іншими факторами, які визначають внутрішню та зовнішню соціально-економічну політику країни. Податкова політика відображає тип, ступінь і мету державного втручання в економіку і змінюється залежно від нагальної економічної та політичної ситуації в країні [6, с. 7].

У реальній економіці податкова політика діє через податковий механізм, який характеризується як сукупність організаційно-правових форм і методів управління оподаткуванням. Держава надає цьому механізму певної юридично-правової форми за допомогою законодавчих та нормативно-розпорядчих актів [10, с. 17].

Окремі елементи дослідження цього питання провадиться при розгляді податків як складової частини фінансового права [9; 5; 4; 2]. Дослідники податкового й фінансового права наразі твердять, що проблема наявності процедурних норм в податковому праві та виокремлення таких наукових категорій як податковий процес і податкове провадження не отримали достатнього віддзеркалення в теорії права. Тим часом, на думку науковців, які є представниками правового напрямку, аналіз податкового законодавства і практики його застосування свідчить про те, що податковий процес вже існує як явище і має всі загальні ознаки, властиві юридичному процесу. Так, він завжди пов'язаний з реалізацією закріплених в законі прав і обов'язків, ґрунтується на процесуальних нормах права, безпосередньо пов'язаний з використанням спеціальних прийомів і засобів юридичної техніки, здійснюється тільки уповноваженими суб'єктами – податковими, фінансовими, митними і іншими органами; його результати завжди оформлюються спеціальними процесуальними актами. Податковий процес також має специфічні ознаки, які вирізняють його з-поміж інших правових процесів. До їх числа можна віднести предмет і метод податкового процесу, суб'єкти, об'єкти податково-процесуальних правовідносин, порядок розподілу прав і обов'язків між суб'єктами тощо [4]. Також представники правового напрямку доходять до висновку, що з точки зору правової теорії, необхідність виокремленого дослідження податкового процесу обумовлене суттєвими його відмінностями від цивільного процесу, при якому учасники визначають, що буде предметом рішення. Важливою специфікою податкового процесу як правової категорії є те, що в рамках податкового судового процесу здійснюється контроль над тим, чи діяли органи державної податкової служби відповідно до вимог чинного законодавства [2].

У правовому контексті податковий процес являє собою певну систему процедур, які мають на меті такі цілі:

- правову формалізацію відносин між фіскальними органами та платниками податків;
- визначення порядку дій фіскальних органів в процесі виконання норм податкового законодавства;
- контроль за дотриманням працівниками органів ДПС вимог чинного податкового та іншого законодавства;

– процесуальний захист прав платників податків.

Отже, нині у вітчизняній науці податковий процес як правова категорія має досить вузьку сферу застосування, яка обмежується встановленням процедури стосунків між податковими органами та платниками податків. Одночасно загальний підхід до податкового процесу як фінансової категорії вперше був сформульований О. Воронковою [3]. Так, на її думку, відносини між державою і платниками податків із метою створення загальнодержавного централізованого фонду коштів, необхідних для виконання державою її функцій втілюються в життя через податковий процес, який являє собою сукупність заходів і дій держави щодо визначення:

- об'єктів і суб'єктів оподаткування;
- ставок податків;
- засад обчислення і сплати податків;
- контролю за дотриманням податкового законодавства;
- аналітичної роботи з аналізу податкових надходжень та їх джерел.

Важливо, що в цій частині позиція фінансового напрямку досить близько підходить до правового напрямку, оскільки начебто концентрує увагу на технології справляння податків. Однак, крім цих напрямків визначено ще й інші, які є важливими й навіть засадничими з точки зору фінансів. Зокрема, у податковому процесі повинні:

- вироблятися концептуальні основи оподаткування;
- опрацьовуватися принципи політики доходів держави;
- розроблятися, обговорюватися і прийматися податкове законодавство;
- організується система адміністрування податків;
- прогнозуватися обсяг і структура податкових надходжень;
- здійснюватися облік платників і надходжень податків;
- контролюватися правильність обчислення, повнота і своєчасність сплати податків;
- аналізується виконання бюджетних завдань податкових надходжень і оцінюються їхні джерела [3, с. 63].

На думку О. Воронкової, податковий процес є відбитком реальних відносин, які існують у суспільстві і які пов'язані з вилученням частини ВВП до бюджету держави. Податковий процес має кілька етапів і починається з розробки загальної концепції оподаткування, визначення принципів податкової політики, встановлення сукупності податків і зборів (обов'язкових платежів), тобто складу податкової системи, а також функцій, прав та обов'язків платників податків і органів податкової служби. Далі законодавчо регламентується справляння кожного податку через прийняття окремих законів, які в узагальненому вигляді

визначають об'єкт оподаткування, платників податку, ставки, пільги, методики обчислення, порядок і форми розра-хунків із бюджетом. Для чіткішої організації і деталізації справляння податків державна податкова служба України у межах чинного законодавства розробляє і видає нормативно-методичні документи, які конкретизують порядок обчислення, сплати і контролю за окремими податками, а також порядок оформлення податкової звітності.

Деталізуючи визначення податкового процесу зауважимо, що під цим поняттям буде також розумітися регламентована нормами права діяльність, пов'язана із:

- державним законодавчим та нормативно-правовим регулюванням податків;
- адмініструванням податків і контролем за їх стягненням ;
- податковим провадженням;
- вирішенням суперечок та протиріч, що виникають між учасниками податкового процесу.

Найбільше уваги вітчизняні дослідники приділяють трьом останнім напрямкам податкового процесу. Натомість перший – вважаємо його основоположним, оскільки саме тут формуються фундаментальні основи податкового процесу – майже не розглядаються. Тому ми вважали за потрібне зосередитися саме на цьому напрямку дослідження.

Виходячи з цієї тези, вважаємо за потрібне виділити у структурі податкового процесу фундаментальну стадію, що визначає всю його подальшу макроструктуру – конституювання податків та податкових відносин, під яким розуміються дії законодавчого (представницького) органу державної влади стосовно видання законодавчих, нормативних, регулятивних та інших актів, які мають на меті інкорпорацію в національну правову систему конкретних форм податкових відносин і встановлення конкретних правових норм щодо функціонування податків в правовій системі суспільства.

Основною формою згаданої інкорпорації виступає процес розробки та проєктів та ухваленні відповідних податкових нормативно-правових актів. Вважаємо, що найбільш ефективним тут може бути запровадження у вітчизняну правову систему особливої процедури розробки й ухвалення податкових законопроєктів. Подібна традиція відома в країнах, що входять до Співдружності Націй або колись перебували у складі Британської імперії й будують свої фінансово-правові системи на базі правових та звичаєвих норм Великої Британії – йдеться, насамперед, про Велику Британію, Ірландію, Індію, Канаду, Нову Зеландію, Австралію, ПАР. Відома як «Money Bills» (грошовий або фінансовий законопроєкт), ця процедура покликана зробити ухвалення законопроєкту в сфері публічних

фінансів максимально публічним та відкритим процесом, створивши певні умови для змагальності державних та суспільних інституцій в процесі перерозподілу сукупного суспільного продукту [11].

Для запровадження подібної традиції в українське податкове право необхідним виглядає ухвалення спеціального податкового регламенту в структуру податкового процесу. Зазначимо, що в українському законодавстві вже є прецедент, який встановлює особливий статус законопроектів, пов'язаних із Державним бюджетом. Так, ч. 4. ст. 27 Бюджетного кодексу України (БКУ) [1] визначає, що розгляд проекту закону про Державний бюджет України та проектів законів про внесення змін до закону про Державний бюджет України відбувається за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України [8]. Також зауважимо, що відповідні статті включені до Розділу V Регламенту Верховної Ради України, що той носить промовисту назву «Розгляд Верховною Радою України питань за спеціальними процедурами» і містить главу 27 (відповідно, статті 152-162) з назвою «Затвердження Державного бюджету України і контроль за його виконанням». Важливо, що застосування особливого статусу законопроекту про Державний бюджет України є не аж такою новацією – ця норма є чинною протягом кількох останніх років і була включена до Регламенту ВРУ як в редакції документу від 8 квітня 2008 р. (відповідно, глава 26, статті 147-157), так і в редакції Регламенту від 19.09.2008 р. (відповідно, глава 27, статті 152-162).

Отже, розв'язанням цієї проблеми має стати включення до структури Податкового кодексу України окремого розділу з відповідною назвою – «Податковий регламент» – яким має бути врегульована саме процедура ухвалення податкових законопроектів або стаття, яка б відсилала до розділу V Регламенту ВРУ, куди було б включено відповідну процедуру ухвалення законів, які б набували статусу «проект закону про оподаткування». В цілому вважаємо, що оскільки податкові платежі безпосередньо пов'язані із бюджетом та бюджетним законопроектом, за основу цілком достатньо буде взяти процедуру, передбачену нинішньою главою 27 (статтями 152-162) Регламенту ВРУ – із поправкою на строки й прив'язкою до початку бюджетного процесу, зокрема, до Проекту Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період, що той, відповідно до ст. 152 Регламенту, схвалюється Кабінетом Міністрів України не пізніше 1 квітня року, що передує плановому, та у триденний строк подається до Верховної Ради. Пропонуємо з цим процесом пов'язати й розробку та подання пропозицій щодо змін податкового законодавства на наступний бюджетний рік.

Оскільки далі в Регламенті йдеться про те, що Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період розглядаються Верховною Радою не пізніше 30 квітня року, що передує плановому (ч. 5 ст. 152 Регламенту), а подання до ВРУ проекту Закону про Державний бюджет на наступний рік передбачено не пізніше 15 вересня поточного року (ч. 2 ст. 153 Регламенту), то саме 1 травня може бути визначено граничною датою початку процедури розгляду «проекту закону про оподаткування» за схемою бюджетного процесу, починаючи від процедури представлення проекту закону про оподаткування, проходженням трьох читань і закінченням всього комплексу процедур до 1 липня року, що передує плановому. Хронологічні рамки 1 травня – 1 липня (з урахуванням того, що пропозиції мають бути розроблені КМУ у складі пропозицій до Основних напрямів бюджетної політики до 1 квітня) дозволяють, по-перше, виділити достатньо часу для розгляду та ухвалення законопроекту зі статусом податкового; по-друге, надати КМУ реальну картину фіскальних платежів на наступний рік і гармонійно включити її в загальний контекст підготовки проекту доходної частини Державного бюджету; по-третє, дотриматися цілком слушної норми (яка, на жаль, відтепер відсутня у бюджетному законодавстві), що міститься у п. 4.1.9 ст. 4 Податкового кодексу України й визначає принцип стабільності податкового законодавства, визначаючи, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніш як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки; а податки та збори, їхні ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року [7]. У загальному вигляді цей графік процедури внесення змін та доповнень до податкового законодавства може бути представлений у вигляді умовного календаря (табл. 1), а у повному вигляді – у додатку А у формі проекту податкового регламенту.

Таблиця 1.

**Пропозиції до процедури інтеграції змін та доповнень
проектів законів про зміни в оподаткуванні
на наступний бюджетний рік до чинного календаря
бюджетного процесу ***

<i>Місяць</i>	<i>Дати та опис основних заходів</i>
Квітень	<p>До 1 квітня – Національний банк України подає до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України проект основних засад грошово-кредитної політики та проект кошторису;</p> <p>До 1 квітня – КМУ готує проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний рік; до цього проекту готуються проекти змін до податкового законодавства;</p> <p>До 3 квітня – проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний рік та проекти законів про зміни до податкового законодавства подаються до Верховної Ради;</p> <p>До 15 квітня – Народні депутати, комітети розробляють свої пропозиції до проекту Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період проекти законів про зміни до податкового законодавства і подають їх до комітету;</p> <p>До 30 квітня – Верховна Рада розглядає питання щодо Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період та проекти законів про зміни до податкового законодавства; за наслідками розгляду цього питання Верховна Рада може прийняти рішення про взяття за основу пропозицій щодо проектів законів про зміни до податкового законодавства або їхнє відхилення; у разі взяття за основу проекти законів набувають особливого статусу та розглядаються за особливою процедурою.</p>

* – укладено автором.

Місяць	Дати та опис основних заходів
Травень	<ul style="list-style-type: none"> – не пізніше 10 числа – розгляд проектів законів в комітетах, депутатських фракціях та групах Верховної Ради України та подання пропозицій до Комітету з питань бюджету; – не пізніше 15 – розгляд відповідними комітетами ВРУ спільно з уповноваженими представниками Кабінету Міністрів пропозицій до проектів законів; – розгляд проектів законів про зміни в податковому законодавстві у першому читанні (перше читання починається з доповіді та пропозицій Голови відповідного Комітету ВРУ); – не пізніше 20 – прийняття проекту закону в першому читанні;
Червень	<ul style="list-style-type: none"> – не пізніше 3 числа – Кабінет Міністрів подає доопрацьований проект законів відповідно до бюджетних висновків і порівняльну таблицю; – 3-6 Комітет з питань бюджету готує висновки щодо розгляду проекту закону в другому читанні (друге читання починається з доповіді Міністра фінансів України щодо доопрацьованого з урахуванням висновків проектів законів); – не пізніше 20 – прийняття проекту закону в другому читанні; – не пізніше 25 – внесення проекту закону на розгляд у третьому читанні (третє читання починається з доповіді Голови відповідного комітету ВРУ та співдоповіді Міністра фінансів України); – прийняття проекту закону в третьому читанні;
Липень	<ul style="list-style-type: none"> – до 1 числа прийняття законів про оподаткування; – підписання закону Президентом України; – початок процесу складання проекту Державного бюджету та інструкцій про бюджетні запити; – опублікування законів про зміни в оподаткуванні в офіційних виданнях

Вважаємо, що сама ідея запровадження «Податкового регламенту» дозволяє зробити перший крок щодо удосконалення вітчизняної нормативно-правової бази стосовно процедури розробки, ухвалення та структури податкового законодавства, впорядкувати процедуру запровадження нових податкових законодавчих актів і гармонізувати відповідно як бюджетний та податковий процеси в цілому, так і норми Бюджетного та Податкового кодексів України.

При нагоді зауважимо, що ці розроблені нами практичні рекомендації щодо удосконалення податкового процесу шляхом включення до Податкового Кодексу України розділу «Податковий регламент», яким регулюється особлива процедура ухвалення податкових законопроектів, були запропоновані до впровадження Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, банківської діяльності та митної політики. Комітет, розглянувши пропозиції, направив їх до Міністерства фінансів України для розгляду при підготовці змін до ПКУ (лист № 04-39/10-1399 від 27 грудня 2011 р.). Однак, жодного подальшого практичного втілення чи розвитку ці рекомендації не отримали і, цілком ймовірно, можуть бути запропоновані ще раз – із сподіванням, що сама ідея заслуговує на певну увагу до себе і на подальшу розробку в окресленому напрямку.

Додаток А.

**ПРОПОЗИЦІЇ ДО ПРОЕКТУ ДОПОВНЕННЯ ТЕМУ
ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (РЕГЛАМЕНТУ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ) В ЧАСТИНІ НОРМАТИВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ УХВАЛЕННЯ
ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО ПОДАТКИ ТА ОПОДАТКУВАННЯ**

**Розділ І-а. ПОДАТКОВИЙ РЕГЛАМЕНТ: ОСОБЛИВОСТІ
РОЗГЛЯДУ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ ПРО ОПОДАТКУВАННЯ**

Стаття X-1. Статус податкового законопроекту

1. В Україні застосовується особлива процедура ухвалення проекту закону про податки та оподаткування. Відповідний проект законодавчого акту набуває особливого статусу «податкового законопроекту». Під податковим законопроектом розуміється такий проект законодавчого акту, в якому встановлюються, скасовуються, зменшуються, змінюються, регулюються чинні в Україні податки, збори, обов'язкові платежі до бюджетів різних рівнів та державних цільових фондів.

2. Ознаками податкового законопроекту є:

- Запровадження загальнодержавних або місцевих податків, зборів, обов'язкових платежів та внесків до державних цільових фондів;
- Скасування, зменшення або надання загальних пільг щодо оподаткування;
- Зміна механізмів справляння окремих податків, зборів, обов'язкових платежів;
- Регулювання податкового адміністрування та податкового провадження;

▪ Внесення змін та доповнень до чинних податкових законодавчих актів.

3. Податковий законопроект не може містити жодних інших правових норм, які не стосуються того, що належить до його ознак.

4. Жоден закон про податки та оподаткування не може бути ухвалений в Україні без попереднього надання відповідному законопроекту статусу податкового.

Стаття X-2. Порядок подання суб'єктом законодавчої ініціативи податкового законопроекту

1. Право ініціативи щодо податкового законопроекту належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України. Структура законопроекту повинна відповідати принципам побудови та призначення системи оподаткування, передбаченим відповідними нормами чинного законодавства про оподаткування (Податкового кодексу України).

2. До законопроекту суб'єкт законодавчої ініціативи додає такі матеріали:

1) пояснювальну записку з обґрунтуванням потреби ухвалення відповідних правових норм та аналізом узгодженості законопроекту з чинним законодавством України;

2) оцінку змін рівня податкового тиску на платників податків внаслідок запровадження нової правової норми та відповідні аналітичні розрахунки;

3) оцінку змін в механізмі справляння податку, збору, обов'язкового платежу;

4) перелік переваг та недоліків щодо платників податків, які виникатимуть внаслідок запровадження відповідної правової норми;

5) оцінку суспільних потреб у запровадженні нової правової норми – які суспільні, національні, групові інтереси будуть враховані в запропонованій правовій нормі та відповідні аналітичні розрахунки;

6) прогнозовану оцінку надходжень доходів, що пропонуються для забезпечення фінансовими ресурсами бюджетів чи державних цільових фондів та відповідні аналітичні розрахунки;

7) прогнозовану оцінку можливих реакцій платників податків на запровадження нової норми.

Законопроект та додаткові матеріали, подані до Верховної Ради України, утворюють у своїй сукупності «білу книгу».

3. У випадку подання законопроекту щодо оподаткування він після реєстрації спрямовується до відповідного профільного комітету Верховної Ради України, до відання якого відноситься сфера оподаткування. Комітет на окремому засіданні розглядає законопроект на

предмет його відповідності нормам цього закону і ухвалює рішення про можливість надання йому статусу податкового законопроекту.

4. Комітет може рекомендувати або відхилити законопроект, або прийняти його до розгляду й включити до порядку денного розгляду Верховною Радою. Комітет готує проект відповідної постанови.

Стаття X-3. Представлення податкового законопроекту Верховній Раді України

1. Не пізніше ніж через п'ять днів після подання законопроекту суб'єктом законодавчої ініціативи він має бути винесений на пленарне засідання Верховної Ради України. Голова профільного комітету Верховної Ради України доповідає про відповідність законопроекту вимогам чинного законодавства, цього Закону, інших законів, що регулюють податкові й бюджетні відносини. На цьому ж засіданні з мотивів необхідності внесення цього законопроекту зі співповіддю виступає суб'єкт законодавчої ініціативи.

2. Дебати щодо внесеного проекту закону про оподаткування проводяться на рівні виступів представників парламентських більшості та опозиції. Регламент виступів на дебатах не повинен перевищувати 20 хвилин на кожну особу.

3. За результатами обговорення законопроекту про оподаткування Верховна Рада України приймає рішення про його прийняття до розгляду й включення до порядку денного. В іншому випадку законопроект вважається відхиленим.

4. У разі прийняття законопроекту до розгляду Верховною Радою цей проект автоматично набуває статусу податкового законопроекту. Текст законопроекту (у формі й обсязі «білої книги») поширюється серед народних депутатів, оприлюднюється в офіційному парламентському виданні й розміщуються на сайті Верховної Ради України. Автоматично з моменту набуття законопроектом статусу податкового розпочинається підготовка до податкових парламентських слухань.

4. У разі прийняття законопроекту до розгляду Верховною Радою призначається дата податкових парламентських слухань, які повинні розпочатися не раніше, аніж через місяць після опублікування «білої книги» податкового законопроекту.

Стаття X-4. Податкові парламентські слухання

1. Підготовка до податкових парламентських слухань розпочинається з автоматичного призначення експертиз, які повинні винести об'єктивні рекомендації щодо запропонованого податкового законопроекту.

2. З моменту набуття законопроектом статусу податкового профільний Комітет Верховної Ради України направляє текст «білої книги» для відповідної експертизи до таких груп експертів:

- Для проведення громадської експертизи – до Конфедерації (Асоціації) платників податків;

- Для проведення урядової експертизи – до Кабінету Міністрів та Міністерства фінансів України;

- Для проведення парламентської експертизи – до Рахункової палати України та робочого науково-експертного органу апарату Верховної Ради України;

- Для проведення наукової експертизи – до Ради з питань оподаткування при Президенті України.

3. Будь-яка фізична чи юридична особа може взяти участь у експертизі податкового законопроекту, ознайомившись з його змістом за «білою книгою», за публікаціями у офіційному парламентському виданні чи на сайті Верховної Ради України. В такому випадку зауваження направляються на адресу Конфедерації (Асоціації) платників податків або організацій платників податків, Ради з питань оподаткування при Президенті України.

4. Експертиза повинна підготувати у формі порівняльних таблиць та супроводжуючої записки експертні висновки, що мають дати відповіді на такі основні питання:

- Наскільки податковий законопроект відповідає конституційним засадам та правопорядку в цілому?

- Наскільки податковий законопроект відповідає нормам інших чинних законів України?

- Чи відповідає податковий законопроект правоохоронним цілям?

- Чи має податковий законопроект таку форму, яка дозволила б досягти визначеної мети?

- Чи відповідає податковий законопроект основним принципам побудови та призначення системи оподаткування?

- Чи зміниться рівень податкового тиску на платників податків внаслідок запровадження нової правової норми і яким чином?

- Чи зміниться механізм справляння податку, збору, обов'язкового платежу?

- Які проблеми можуть виникнути при застосуванні податкового закону в майбутньому?

- Чи збалансовані в податковому законопроекті інтереси суспільства та платників податків?

- Чи адекватно в законопроекті враховані суспільні потреби щодо запровадження нової правової норми – які суспільні, національні, групові інтереси реально враховані в запропонованій правовій нормі?

5. Податкові парламентські слухання відбуваються у режимі пленарного засідання. Метою податкових парламентських слухань є з'ясування й узагальнення громадської думки та думок фахівців про податковий законопроект в цілому та про його структуру й запропоновані механізми справляння податків.

6. Податкові парламентські слухання розпочинаються доповідями офіційних представників експертних груп (по одному від кожної групи) та їхніми відповідями на запитання присутніх народних депутатів. Дебатів на податкових парламентських слуханнях не проводять. Регламент виступів представників експертних груп – до 20 хвилин для кожної особи; відповіді на запитання – до 20 хвилин для кожної особи.

7. Експертні висновки передаються експертними групами до профільного Комітету Верховної Ради України для узагальнення та складання порівняльних таблиць. Експертні висновки у своїй сукупності утворюють «зелену книгу».

8. За наслідками податкових парламентських слухань Верховна Рада України ухвалює постанову про призначення дати першого читання податкового законопроект, яке не може відбутися раніше, аніж через 30 днів після проведення слухань.

Стаття X-5. Підготовка Верховною Радою України податкового законопроект до першого читання

1. Протягом 10 днів після проведення податкових парламентських слухань профільний Комітет Верховної Ради України готує «зелену книгу» та розповсюджує її серед народних депутатів.

2. Протягом наступних не менш ніж 10 днів податковий законопроект, матеріали «білої книги» та «зеленої книги» розглядаються народними депутатами України, а також у комітетах, депутатських фракціях та групах Верховної Ради України. Комітети Верховної Ради України формують свої пропозиції до податкового законопроект і передають їх до профільного Комітету Верховної Ради України та призначають представників для участі у роботі профільного Комітету Верховної Ради України. Прийняття пропозицій профільним Комітетом Верховної Ради України припиняється за 10 днів до початку першого читання податкового законопроект.

3. Профільний Комітет Верховної Ради України протягом наступних 7 днів розглядає пропозиції до податкового законопроект закону і готує Висновки та пропозиції до нього, а також таблиці пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи, які пропонується підтримати чи відхилити, й ухвалює з цього приводу відповідне рішення.

4. Висновки та пропозиції до податкового законопроект, а також таблиці пропозицій розповсюджуються серед народних депутатів

України Апаратом Верховної Ради України не пізніше, ніж за три дні до розгляду податкового законопроекту у першому читанні на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Стаття X-6. Розгляд податкового законопроекту у першому читанні

1. Перше читання податкового законопроекту починається з доповіді Голови профільного Комітету Верховної Ради України щодо Висновків та пропозицій до податкового законопроекту. В обговоренні цього питання беруть участь представники комітетів Верховної Ради України, депутатських фракцій та груп, народні депутати України, представники Кабінету Міністрів України та Рахункової палати.

2. Висновки та пропозиції до податкового законопроекту голосуються в цілому. Якщо позитивне рішення щодо висновків не прийнято, відбувається голосування щодо відхилення податкового законопроекту. Якщо позитивне рішення щодо відхилення податкового законопроекту не прийнято, розпочинається постатейне голосування. Під час поста-тейного голосування розглядаються пропозиції, які профільним Комітетом Верховної Ради України пропонується відхилити і на розгляді яких наполягають їхні автори. Прийняття рішення щодо Висновків та пропозицій до податкового законопроекту вважається прийняттям податкового законопроекту у першому читанні. Схвалені Верховною Радою України Висновки та пропозиції профільного Комітету Верховної Ради України набувають статусу Висновків Верховної Ради України щодо податкового законопроекту.

Стаття X-7. Підготовка податкового законопроекту до другого читання

1. Після ухвалення податкового законопроекту в першому читанні Кабінет Міністрів України у двотижневий термін готує і подає податковий законопроект і порівняльну таблицю щодо врахування зауважень «зеленої книги» з вмотивованими поясненнями щодо неврахованих пропозицій.

2. Доопрацьований до другого читання податковий законопроект має ґрунтуватися на текстових статтях та показниках, які пропонувались у першому читанні. У разі, якщо Кабінет Міністрів України пропонує свою редакцію статті, до них додається детальне обґрунтування їхньої необхідності. Сукупність пропозицій Кабінету Міністрів України, а також порівняльна таблиця про врахування зауважень «зеленої книги» утворює «червону книгу».

3. Податковий законопроект, підготовлений Кабінетом Міністрів України з порушенням вимог частини другої цієї статті, вважається таким, що ухвалений Кабінетом Міністрів України в редакції першого читання.

4. Профільний Комітет Верховної Ради України протягом трьох днів після внесення податкового законопроекту, підготовленого Кабінетом Міністрів України до другого читання, готує висновки щодо розгляду податкового законопроекту у другому читанні.

Стаття X-8. Розгляд податкового законопроекту в другому читанні

1. При розгляді податкового законопроекту в другому читанні пропозиції народних депутатів України, комітетів Верховної Ради України, депутатських груп та фракцій щодо змін до податкового законопроекту в другому читанні не розглядаються, крім висновків профільного Комітету Верховної Ради України щодо розгляду податкового законопроекту в другому читанні, а також «червоної книги».

2. Друге читання розпочинається з доповіді Міністра фінансів України щодо висновків й зауважень, викладених у «червоній книзі». Голова профільного Комітету Верховної Ради України доповідає висновки профільного Комітету Верховної Ради України щодо врахування Кабінетом Міністрів України зауважень «зеленої книги» при підготовці податкового законопроекту до другого читання.

3. Друге читання податкового законопроекту передбачає постатейне голосування проекту закону, поданого Кабінетом Міністрів України на друге читання.

4. Статті податкового законопроекту, не прийняті у другому читанні, переносяться на розгляд у третьому читанні.

Стаття X-9. Розгляд податкового законопроекту в третьому читанні

1. Профільний Комітет Верховної Ради України доопрацьовує податковий законопроект закону та вносить його на розгляд Верховної Ради України у третьому читанні не раніше, аніж через 5 днів після закінчення другого читання.

2. Третє читання податкового законопроекту починається з доповіді Голови профільного Комітету Верховної Ради України та співдоповіді Міністра фінансів України.

3. Після доповіді Голови Комітету Верховної Ради України з питань бюджету та співдоповіді Міністра фінансів України Верховна Рада України проводить голосування щодо пропозицій Комітету Верховної Ради України з питань бюджету про статті податкового законопроекту,

які не були прийняті у другому читанні, при цьому проводиться голосування по кожній запропонованій Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету пропозиції. Після цього Верховна Рада України проводить голосування про податковий законопроект в цілому.

4. У разі якщо рішення про схвалення податкового законопроекту із запропонованими пропозиціями відповідного Комітету Верховної Ради України в цілому не прийнято, податковий законопроект вважається відхиленим.

Стаття X-10. Особливості набрання чинності податковим законом

1. У разі ухвалення Верховною Радою України закон про податки та оподаткування набирає чинності лише з початку того нового бюджетного року, який розпочинається не раніше, аніж через шість місяців після дати оприлюднення тексту закону про податки та оподаткування.

2. Норма частини 1 цієї статті не застосовується у випадках зменшення розміру ставок податків, зборів (обов'язкових платежів) або скасування індивідуальних пільг з оподаткування та інших індивідуальних правил, які призводять до порушення правил конкуренції та створення податкових переваг окремим суб'єктам підприємницької діяльності або фізичним особам.

3. У випадку порушення норм ч.1 цієї статті з боку законодавчої чи виконавчої влади у платника податків автоматично (з урахуванням п.2 цієї ж статті) виникають такі правові наслідки:

- щодо новозапровадженого податку, збору, обов'язкового платежу – у платника не виникає податкового зобов'язання з такого податку, збору, обов'язкового платежу до початку того нового бюджетного року, який розпочинається не раніше, аніж через шість місяців після дати оприлюднення тексту закону про податки та оподаткування;

- щодо змін в механізмі справляння вже чинного податку, збору, обов'язкового платежу – платник податку використовує той механізм, який діяв до моменту ухвалення закону й користується цим правом до початку того нового бюджетного року, який розпочинається не раніше, аніж через шість місяців після дати оприлюднення тексту закону про податки та оподаткування;

- щодо змін елементів вже чинного податку – платник податку використовує в практиці оподаткування ті якісні та кількісні характеристики елементів податків, які були чинними до моменту ухвалення закону про податки та оподаткування й користується цим правом до початку того нового бюджетного року, який розпочинається не раніше, аніж через шість місяців після дати оприлюднення тексту закону про податки та оподаткування;

▪ щодо скасування або зменшення загальних податкових пільг з оподаткування – платник податку продовжує користуватися податковими пільгами до початку того нового бюджетного року, який розпочинається не раніше, аніж через шість місяців після дати оприлюднення тексту закону про податки та оподаткування;

▪ щодо процедур податкового адміністрування та податкового провадження – платник податку продовжує виконувати ті процедури, що діяли до моменту ухвалення закону й користується цим правом до початку того нового бюджетного року, який розпочинається не раніше, аніж через шість місяців після дати оприлюднення тексту закону про податки та оподаткування;

▪ щодо внесення змін та доповнень до чинних податкових законодавчих актів – платник податку продовжує дотримуватися правових норм, що діяли до моменту ухвалення закону й користується цим правом до початку того нового бюджетного року, який розпочинається не раніше, аніж через шість місяців після дати оприлюднення тексту закону про податки та оподаткування.

Розроблено автором за [1; 8]

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст. 572. (із змінами та доповненнями).

2. Вольф М. Задачи налогового судопроизводства в правовом государстве / М. Вольф, К. Хартман. // Налоговые правоотношения: Сборник статей. – Проект ЮСАИД по развитию коммерческого права, АРД/Чекки – ОО «Палата налоговых консультантов», Кыргызская Республика – [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.ard-checchi.kg/nalogi/raz_31.phtml.

3. Воронкова О. М. Податковий процес і напрями його удосконалення : [текст] / О. Воронкова. // Фінанси України. – 2002. – № 12. – С. 63-67.

4. Гудимов В. И. Налогово-контрольное производство в России [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.yurclub.ru/docs/tax/article17.html>.

5. Кучерявенко Н. П. Основы налогового права : [навч. пос.] / Н. Кучерявенко. – Харьков : Легас, 2001. – 304 с.

6. Онищенко В. А. Податковий контроль (Основи організації) : [текст] / В. Онищенко. – К. : Ред. журн. «Вісник податкової служби України», 2002. – 432 с.

7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112. (із змінами та доповненнями)

8. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 14-15, № 16-17, ст. 133. (із змінами та доповненнями).

9. Фінансове право : [підручник] / Керівник авт. колективу і відп. ред. Л. К. Воронова. – Харків: Консум, 1998. – 496 с.

10. Щекин Д. М. Налоговые риски и тенденции развития налогового права : [монографія] / Д. Щекин. – М. : Статут, 2007. – 240 с.

11. Money Bills // UK Parliament – [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.parliament.uk/site-information/glossary/money-bills/>

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

*Дараганова Ніна Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Питання, пов'язані з охороною праці та безпекою виробництва протягом останніх років в Україні значно актуалізувалися. Низький рівень життя та загроза залишитися без роботи змушують людей працювати в умовах підвищеного ризику, відтак в Україні рівень виробничого травматизму, особливо з важкими наслідками (у т.ч. смертельними), значно перевищує відповідний середній показник у європейських країнах. Потенційну загрозу для працюючих створюють зношені на 50–70 і більше відсотків основні виробничі фонди. Щодня травмується понад 60 працівників, з них троє – зі смертельним наслідком, три з чотирьох виробничих травм відбуваються з втратою працездатності, а кожна друга спричиняє втрату працездатності більш ніж на 50%. І якщо, за даними Міжнародної організації праці (далі – МОП), у країнах з ринковою економікою один смертельний нещасний випадок припадає на 23,5 тис. працівників, то в Україні – на 11 тис. працівників [1, с. 111]. У зв'язку з цим на сьогодні вкрай актуальними є різнобічні дослідження питань охорони праці, особливо пов'язані з управлінським аспектом охорони праці, в тому числі й щодо системи державного управління охороною праці в Україні.

Насамперед відзначимо, що невдовзі після проголошення незалежності України, 14 жовтня 1992 р. в нашій державі було прийнято Закон України «Про охорону праці» [2], яким було закладено правові засади державної політики у сфері охорони праці в Україні та визначено основи системи державного управління охороною праці в Україні.

При цьому, як вважають деякі науковці, з прийняттям закону «Про охорону праці» в нашій країні було створено систему управління охороною праці, яка враховувала досвід багатьох країн світу, утворено органи, що забезпечують організаційно-методичну роботу з цього питання [3, с. 10]. Та, на наш погляд, зазначене твердження є певним перебільшенням.

Прийняття зазначеного вище закону сприяло створенню системи управління охороною праці, яка, у свою чергу, пройшла досить довгий час свого формування. Зокрема, 8 червня 1992 р. постановою Кабінету Міністрів України № 313, вперше, з часу здобуття незалежності України, було затверджено Положення про Міністерство праці України та визнано такими, що втратили чинність: постанову Ради Міністрів УРСР від 12 січня 1978 р. № 28 «Про затвердження Положення про Державний комітет Ради Міністрів УРСР по праці»; постанову Ради Міністрів УРСР від 26 липня 1988 р. № 203 «Про перебудову діяльності й організаційної структури Державного комітету УРСР по праці і соціальних питаннях» та постанову Ради Міністрів УРСР від 13 вересня 1990 р. № 252 «Питання Міністерства праці УРСР» 4 .

Логічним продовженням формування системи державного управління охороною праці в Україні стало утворення 27 січня 1993 р. Державного комітету України по нагляду за охороною праці – Держнаглядохоронпраці [5] та прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 27 січня 1993 р. № 64, якою були визначені заходи щодо виконання Закону України «Про охорону праці», наприклад, щодо створення державного реєстру діючих правил, норм, стандартів, економічних нормативів та інших документів з охорони праці, а також і тих, що потребують перегляду, розробки і введення в дію; створення Державного фонду охорони праці та покладення на Держнаглядохоронпраці обов'язків щодо управління цим фондом; покладення на Держнаглядохоронпраці обов'язків щодо розробки пропозицій щодо пріоритетних напрямів наукових досліджень і розробок з питань охорони праці тощо [6].

З прийняттям зазначеного закону та утворенням Держнаглядохоронпраці в Україні почала формуватися національна система управління охороною праці. Ця система пройшла досить довгий шлях свого формування і лише на сьогодні, на наш погляд, вже існує достатньо підстав (аналіз відповідної нормативно-правової бази, практики її застосування, статистичної інформації це підтверджує), для того, щоб стверджувати про створення в Україні загальної національної системи управління охороною праці, одним з підвидів якої є система державного управління охороною праці. Ознакою системи державного управління

охороною праці в Україні на сьогодні, вважаємо, є значна її рухливість та динамізм з метою свого удосконалення та поліпшення функціонування.

Як відомо, кожна система складається з яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням [7, с. 286]. У зв'язку з тим, що функції щодо охорони праці притаманні всім органам державної влади, до системи державного управління охороною праці в Україні ми відносимо: Верховну Раду України, органи виконавчої та судової влади.

Так, згідно ст. 85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належать: прийняття законів; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; розгляд і прийняття рішень щодо схвалення Програм діяльності Кабінету Міністрів України; здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції України й інші повноваження, що безпосередньо впливають на стан охорони праці в Україні.

Крім зазначеного, у Верховній Раді України створено Комітет з питань соціальної політики та праці ⁸, до предмету відання якого належать питання щодо державної політики у сфері регулювання трудових відносин та зайнятості населення, – а отже, й питання щодо охорони праці (наприклад, 23 жовтня 2013 р. Комітет провів круглий стіл на тему: «Щодо намірів об'єднання Державної служби зайнятості України з Державною інспекцією України з питань праці»).

До системи державного управління охороною праці в Україні належать і органи судової влади, які приймають рішення у справах, де предметом спору є правовідносини з питань охорони праці. Для прикладу, постановою Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 07 листопада 2012 р. встановлено, що норми ст. 12 Конвенції МОП № 81 дозволяють інспекторам праці не повідомляти роботодавця або його представника про свою присутність на підприємстві, якщо вони вважають, що таке повідомлення може завдати шкоди виконанню їх обов'язків, тобто ефективності здійснення контрольних заходів. Тому колегія суддів не прийняла до уваги доводи представника позивача про порушення відповідачем Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», оскільки норми цього Закону не можуть бути застосовані в спірних правовідносинах [9].

Та найбільшу кількість питань, пов'язаних з охороною праці, вирішують на сьогодні органи виконавчої влади. Саме на них покладено реалізацію державної політики щодо цієї сфери. Серед органів виконавчої влади сьогодні насамперед слід виділити два органи (з відповідними територіальними підрозділами). По-перше, – це Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд України), яка забезпечує реалізацію державної політики з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, охорони надр та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення. А, по-друге, – це Державна інспекція України з питань праці (Держпраці України), до повноважень якої належить реалізація державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятості населення та законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [10].

Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що реалізація ефективної державної політики в галузі охорони праці може відбуватися, на наш погляд, лише за допомогою існування надійної системи державного управління питаннями охорони праці. В Україні ця система вже пройшла досить довгий шлях свого формування і на сьогодні існує достатньо підстав для того, щоб стверджувати про створення як загальної національної системи управління охороною праці, так і системи державного управління охороною праці в Україні як одного з підвидів національної системи управління охороною праці.

Список використаних джерел

1. Новак І. М. Формування сучасної системи професійної безпеки та охорони праці в Україні / І. М. Новак, Н. І. Котова // Соціально-економічні та демографічні наслідки системної кризи в Україні та шляхи їх подолання. – С. 111.
2. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Охорона праці : європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз) : науково-практичний посібник : у двох томах : Том 1 / В. С. Венедіктов, В. П. Грохольський, М. І. Іншин, М. М. Клемпарський ; За ред. д.ю.н., проф. В. С. Венедіктова. – Харків – Київ, 2006. – С. 10.
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 313 від 8 червня 1992 р.
5. Про питання нагляду за охороною праці : постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1993 № 62 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. Про заходи щодо виконання Закону України «Про охорону праці» : постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1993 р. № 64 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

7. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / укладачі : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2008. – Т. 3. – 864 с. [С. 286]

8. Про комітети Верховної Ради України сьомого скликання : постанова Верховної Ради України від 25 грудня 2012 р. № 11-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/11-vii>

9. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 07 листопада 2012 р. [Електронний ресурс] / ЄДРСР. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

10. Положення про Державну інспекцію України з питань праці, затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 386/2011 [Електронний ресурс] / Президент України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

МАЙНО ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Дорохіна Юлія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

Сьогодні законодавець використовує поняття «майно» для зазначення предмету злочинів проти власності. Однак, серед наукової спільноти виникає питання, чи може зазначений термін повністю розкрити предмет зазначеної групи злочинів, в наслідок чого все частіше з'являються альтернативні погляди щодо сутності цього поняття.

Одна група вчених зазначає, що предметом переважної більшості злочинів проти власності є чуже майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного й юридичного характеру, а також майнові права. За фізичними ознаками майно – це предмети матеріального світу, які можна вилучити, привласнити, спожити, знищити тощо. За економічною ознакою майно характеризується тим, що воно має певну мінову та споживчу вартість і вимірюється вкладеною в нього працею людини. За юридичними ознаками майно має бути чуже для винного, тобто належати на праві власності іншому

суб'єкту права власності [1]. Друга група вважає, що предметом деяких злочинів, передбачених статтями 189–190 КК України, є майнові права [2]. Третя група предметом вважає той чи інший предмет (майно), право на майно (документ на майно) [3]. Четверта група зазначає, що право на майно позбавлене матеріальності і тому не може виступати предметом злочину [4; 5]. Вони вказують, що під термінологічним оборотом «право на майно» слід розуміти документ, який засвідчує право власності на майно (наприклад, заповіт, довіреність, договір дарування, квитанція, акція, облігація, боргова розписка, чек тощо).

Також спостерігається суперечливе ставлення з приводу визнання предметом злочину проти власності нематеріальних цінностей. На думку деяких науковців це зумовлено неоднозначним трактуванням поняття «матеріальні цінності».

А. В. Шульга вказує на те, що матеріалістичне розуміння предмета злочину не відповідає реаліям сучасного суспільства, а тому фізична ознака не є визначальною. Предметом злочину, на думку науковця, слід визнавати не лише матеріальні, а й інші блага, в яких проявляються суспільні відносини і, впливаючи на які, суб'єкт їх змінює [6]. Є. В. Лащук зазначає, що матеріальність необхідно визначати емпірично: матеріальними (фізичними) слід визнавати явища, що можуть сприйматися органами чуття людини або спеціальними технічними засобами, бо це дає можливість певним чином скоригувати традиційне визначення предмета злочину [4]. Досліджуючи предмет злочину, О. Е. Радутний запропонував замінити фізичну ознаку на об'єктивну, мотивуючи це тим, що остання буде характеризувати реальність існування цього явища незалежно від людської свідомості та можливості бути нею відображеним [7].

У цілому схвально ставлячись до сучасних тенденцій розвитку науки, вважаємо, що нині ще досить слабкою є методологічна база щодо обґрунтування визнання майна, яке традиційно є предметом злочинів проти власності. Тому, на нашу думку, перш за все необхідно акцентуватись на тому, що дійсність вимагає перегляду підходу до визначення поняття «майно». Безперечним фактом сьогодення є наявність безтілесних речей (енергія, інформація тощо), які не відповідають поняттю «річ» у її філософському розумінні, головною ознакою якої є тілесність.

Отже, саме розподіл речей на тілесні і безтілесні (що був здобутком римського права), або «істоти» та «неістоти» (підхід радянських дослідників) [8; 9] дає підстави для нового погляду та підходу до поняття «майно», яке застосовується у кримінальному праві сьогодні.

Таким чином, на нашу думку, майно може бути двох видів: 1. Майно (як тілесна річ) – це річ матеріального світу, якій притаманні фізичні, економічні, соціальні та юридичні ознаки. Предметом злочинів проти власності є чуже майно. Предмет злочинів проти власності багато в чому визначається об'єктами права власності, проте повної totoжності тут немає. 2. Майно (як безтілесна річ) – це природна річ, яка має грошове вираження та здатність до перетворення в тілесну в результаті діяльності людини. Майно як безтілесна річ може бути предметом правовідносин.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х., 2007. – 1184 с.
2. Вышинская З. А. Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества. – М., 1948. – 21 с.
3. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину. – К., 1997. – 112 с.
4. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 262 с.
5. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – 20 с.
6. Шульга, А.В. Охрана имущества и имущественных прав в системах норм о преступлениях против собственности и интеллектуальной собственности: монография. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 47-67.
7. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю: монографія. – Х. : Ксілон, 2008. – С. 97.
8. Бажанов М. И. Ответственность за кражу личного имущества граждан и за разбой по советскому уголовному законодательству. – Харьков, 1957. – 146 с.
9. Гаухман Л. Д., Пашковский В. А. Уголовно-правовая охрана личной собственности граждан. – М. : «Знание», 1978. – С. 20.

ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ПОРУКИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

*Заїка Юрій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Кредитний договір є одним найпоширеніших із цивільно-правових договорів. Саме кредитний договір дозволяє мобілізувати грошові заощадження для впровадження нових технологій, будівництва нових підприємств, розвитку торгівлі, задоволення особистих потреб населення. Предметом кредитного договору, за винятком договору комерційного кредиту, є грошові кошти. Істотними умовами кредитного договору є предмет, сума, строк повернення кредиту, розмір відсотків. Серед способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань досить ефективним забезпеченням є договір поруки, який дозволяє залучити до основного зобов'язання, яке виникло між кредитором та боржником, третю особу – поручителя.

Незалежно від способу забезпечення виконання цивільно-правових договорів, договірні зобов'язання не завжди виконуються боржниками вчасно і в повному обсязі. При виконанні кредитних договорів, забезпечених порукою, в судовій практиці виникають питання, пов'язані із визначенням порядку обрахування строку дії акцесорного договору, і, відповідно, можливість притягнення до відповідальності поручителя за договором, якщо боржник від виконання своїх зобов'язань ухиляється. На перший погляд, законодавець вичерпним чином дає відповідь на це запитання. У ч. 4 ст. 559 ЦК України зазначено, що порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Проте судова практика з цього питання складається досить суперечлива. Так, ПАТ комерційний банк «ПриватБанк» звернулося з позовом до М., третя особа ТОВ «Об'єднана вантажно-транспортна компанія», про стягнення заборгованості за укладеним кредитним договором. Рішенням Єнакіївського міського суду Донецької області у задоволенні позову було відмовлено. Апеляційним судом Донецької області позов було задоволено. Ухвалою Колегії судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ рішення апеляційного суду скасовано, рішення

міського суду залишено в сили. Як зазначено в ухвалі, «умова договору поруки про його дію до повного виконання боржником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення дії поруки, оскільки суперечить ч. 2. ст. 254 та ч. 1 ст. 252 ЦК України, тому в цьому разі підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 ЦК про те, що порука припиняється, якщо кредитором протягом шести місяців від дня настання ст. року виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя».

Аналогічні за фабулою справи з розглядалися і іншими судами, проте винесені рішення були протилежні за змістом. Так Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ по справі за позовом ПАТ «Комерційний банк» Приватбанк» до А. про стягнення заборгованості за кредитним договором залишено без змін рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Донецької області, де зазначається, що кредитний договір укладено на 7 місяців, умовами договору поруки передбачено, що договір діє до повного виконання зобов'язань за кредитним договором і сторони прийшли до згоди, що строк, в межах якого сторони можуть звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного права або законного інтересу за цим договором, встановлюється протягом 5 років. Виходячи із умов договору поруки, сторони визначили строк позовної давності для пред'явлення позову в межах 5 років, оскільки даний позов подано до суду до закінчення цього часу, то поручитель повинен нести солідарну відповідальність з позичальником.

Серед підстав для подання заяви про перегляд судових рішень ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України передбачає таку підставу як неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах. У наведених справах колізія в правозастосуванні зумовлена неоднозначним тлумаченням судами пункту укладеного сторонами договору поруки, де зазначено, що «договір діє до повного виконання зобов'язань».

Чи можна розглядати зазначене в договорі поняття «повне виконання» як строк дії договору поруки?

Суть договору поруки полягає в тому, що при невиконанні боржником свого зобов'язання, поручитель повинен в повному обсязі цей обов'язок виконати і понести передбачену законом чи договором цивільно-правову відповідальність за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання.

Відповідно до ст. 554 ЦК при невиконанні боржником зобов'язання, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солі-

дарні боржники, якщо договором поруки не встановлено субсидіарну (додаткову) відповідальність поручителя. Порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі, а якщо такий строк договором не встановлено – по закінченню шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання, якщо не пред'явлені вимоги до поручителя.

Законодавець розрізняє поняття «строк» та термін». Якщо «термін» визначається як певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, то поняття «строк», використовується і у ст. 544 ЦК України. У ст. 251 ЦК строком визнається період у часі, із закінченням якого пов'язана певна дія чи подія, що має юридичне значення. Відповідно до ст. 544 ЦК сторонам надано право самостійно визначити строк дії договору поруки.

У ст. 252 ЦК передбачено, що строк визначається місяцями, тижнями, днями або годинами. Оскільки у ст. 544 ЦК законодавець користується поняттям «строк поруки», сторони, відповідно, можуть визначати в договорі строк дії поруки у місяцях, тижнях, днях або годинах. Умова в договорі про чинність поруки «до повного виконання зобов'язань за кредитним договором» не відповідає змісту ст. 544 ЦК.

Як зазначено у ст. 534 ЦК строк дії поруки, у разі, якщо такий строк не встановлено, визначено у «шість місяців». Відповідно до ст. 253 ЦК перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або з наступного дня після настання події, яка має неминуче настати.

В доктрині цивільного права під *подією*, як підставою виникнення цивільних правовідносин, розуміють такі явища реальної дійсності, які відбуваються незалежно від волі осіб. *Абсолютні події* – явища, виникнення і розвиток яких взагалі не пов'язаний з вольовою діяльністю суб'єктів (наприклад, повінь, повідь, перебіг часу тощо). *Відносні події* – явища, які і можуть виникнути за волею суб'єктів, проте розвиваються і настають незалежно від їх безпосередньо спрямованої волі (наприклад, смерть особи, внаслідок тяжких тілесних ушкоджень).

В укладеному по справі договорі поруки зазначено що він діє «до повного виконання зобов'язань за кредитним договором». Таке словосполучення як «виконання зобов'язань за кредитним договором» також не може вважатися «подією, яка має неминуче настати», оскільки в силу різноманітних обставин, які, як залежать, так і не залежать від сторін, зобов'язання за будь-яким цивільно-правовим договором, в тому числі і за договором кредитним, може бути і не виконаним, і, відповідно, не може розглядатися як строк, в розумінні ст. 544 ЦК, як строк дії договору поруки.

На нашу думку по справах даної категорії перебіг шестимісячного строку повинен починатися після відповідної дати, яка визначена в кредитному договорі як день виконання зобов'язання боржником. З метою уникнення судових спорів даної категорії у Цивільному кодексі України законодавець повинен чітко визначити порядок перебігу строку дії договору поруки. Саме таке розуміння початку обрахування строку дії договору поруки, повинно стимулювати кредитні установи більш відповідально підходити до прийняття рішень щодо укладання кредитних договорів, забезпечених порукою.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСЬМОВИХ ТА РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ЯК СКЛADOVA ЧАСТИНА РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ ПО СУТІ

Коломієць Юлія Миколаївна,

ад'юнкт кафедри цивільного права і процесу

Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна

Письмові та речові докази по праву завжди вважались суттєвими складовими комплексного поняття «докази в цивільному процесі». Їх належне дослідження судом сприяє ухваленню законного та обґрунтованого рішення по справі.

Отже, вирішивши всі питання, що стосуються свідків, суд приступає до не менш важливої складової доказової бази – дослідження письмових та речових доказів (ст. 185-187 ЦПК). Досить часто як науковці, так і суди різних рівнів не в змозі здійснити сепарацію цих двох понять. І навіть чинний Цивільно-процесуальний кодекс в ст. 64 та ст. 65 не дає чіткого визначення письмовим та речовим доказам, а по суті, лише їх перераховує. С. Я. Фурса [1, с. 354] вважає, що при вирішенні питання про розмежування доказу як письмового чи речового слід пам'ятати їх ознаки. Так ознаками речових є те, що інформація про факти має місце в зовнішніх ознаках доказу, а письмових – відомості про обставини, які мають значення для справи, можна отримати з їх змісту, доказу, а письмових – відомості про обставини, які мають значення для справи, можна отримати з їх змісту, який виражений певними знаками, зафіксованими на будь-якому матеріалі (папері, тканині, шкірі) і сприймаються судом шляхом їх прочитання. На думку автора, письмові докази підтверджують певні факти своїм смисловим наповненням. Цим останні і відрізняються від речових доказів, які в свою чергу встановлюють ті ж факти своїми властивостями. Не все те,

що викладено письмово, хоча воно і має відношення до справи являється письмовими доказами. ст. 185 ЦПК України визначає, що письмові докази або протоколи їх огляду оголошуються в судовому засіданні та надаються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках – також експертам, спеціалістам і свідкам. Такі особи можуть давати пояснення стосовно доказів. Передбачено також право ставити питання з приводу таких доказів. Дані про оголошення письмових доказів, про пред'явлення їх для ознайомлення учасникам процесу, а також про пояснення осіб, які беруть участь у справі, з приводу цих доказів мають відображатися у журналі судового засідання. Самі ж письмові докази після їх дослідження долучаються до справи [2, с. 215]. Проте, на практиці може виникнути ситуація, коли у осіб, які беруть участь у справі можуть виникнути сумніви з приводу достовірності поданого як доказ письмового доказу. В такому випадку ці особи, в цьому ж судовому засіданні можуть звертатися до суду з клопотанням (як усним, так і письмовим) про виключення таких доказів з числа доказування і продовження розгляду справи на підставі інших доказів. Суд зобов'язаний роз'яснити особі, яка подала такий документ, перш ніж вона зможе заявити про виключення такого документа з числа доказів, наслідки вчинення або не вчинення нею таких процесуальних дій, роз'яснити право на доведення дійсності такого доказу або надання інших доказів для підтвердження його дійсності, особливо у тих справах, де такі докази складають підставу заявлених позовних вимог і відповідно до правил про належність та допустимість доказів іншими доказами обставини справи підтверджуватись не можуть. Це є вимогою до суду і його обов'язком організувати для сторін дійсно змагальний процес [3, с. 33-37]. Як слушно зазначає Руда Т. В. [4, с. 76], для вирішення зазначеного питання, суд має визначити необхідні заходи з метою перевірки фальшивості документа або усунення сумніву у його достовірності, зокрема, щодо письмового доказу – витребувати інформацію з цього питання у особи, за іменем якої видано цей документ. Якщо перевірити достовірність без спеціальних знань не можливо, то суд має призначити відповідну експертизу. Однак, всі ці заходи можуть вживатись лише, якщо сторона заявила про фальшивість певного документа. У ЦПК України не закріплено право суду за власною ініціативою перевіряти фальшивість доказу.

Відповідно до ст. 31 Основного Закону кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, саме тому, в чинному процесуальному кодексі існують певні особливості, що стосуються оголошення та дослідження змісту особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та

інших видів кореспонденції. Така інформація розголошення не підлягає. Виключенням з останнього правила є ситуація, коли особа надає суду згоду на використання такого роду доказів для розгляду конкретної цивільної справи. На практиці не буде помилкою суду, коли факт дачі такої згоди буде внесено до протоколу судового засідання.

Речові докази поряд з письмовим доказами на практиці використовуються судами не так часто. В більшості випадків саме речові докази являються предметом спору. Згідно ч. 1 ст. 187 ЦПК України речові докази оглядаються судом або досліджуються ним іншим способом, а також пред'являються для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках – також експертам, спеціалістам і свідкам. Як і в нормі, що стосується письмових доказів, особи, яким пред'явлено для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з оглядом. За результатами здійснення огляду речових доказів складається протокол, який в подальшому підлягає приєднанню до матеріалів цивільної справи.

Різновидом речових доказів в силу ч. 2 ст. 65 ЦПК України є звуко- та відеозапис. Їх дослідження судом починається з відтворення їхнього змісту. За правилами ст. 188 ЦПК дослідження такого роду доказів може бути проведено не лише в залі судового засідання, а й іншому приміщенні, спеціально підготовленому для цього. Секретарем в журналі судового засідання має бути зазначено носій, з якого прослуховувалась (продивлялась) інформація, його властивості тощо. Крім того, за необхідності, відтворення звуко- і відеозапису повністю або частково може бути повторено.

Список використаних джерел

1. Цивільний процес України: академічний курс [Текст]; [підручн. для студ. юрид. спец. нищ. навч. закл.] / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін..]; за ред. С. Я. Фурси. – К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – (Серія «Процесуальні науки»). – 848 с.
2. Тertiшніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. – 576 с.
3. Луспеник Д. Д. Розгляд заяв про фальшивість доказів відповідно до нового Цивільного процесуального кодексу України // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 12. – С. 33-37.
4. Руда Т. В. Достовірність доказів у цивільному судочинстві США та України: порівняльно-правовий аспект / Т. В. Руда // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Юридичні науки. – 2011. – Вип. 87. – С. 76.

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЩОДО ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ТА ПІДТРИМАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ

*Кравченко Наталія Станіславівна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

В умовах побудови демократичної правової держави виключного значення набуває всебічне укріплення законності, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями.

Демократія не сумісна ні з свавіллям, ні з безвідповідальністю, ні з беззаконням.

В статті 3 Конституції України закріплено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Також вона повинна належним чином і всіма можливими способами гарантувати та забезпечувати охорону і захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що визначається одним з її першочергових завдань [1, с. 5].

Для забезпечення законності та правопорядку, боротьби з правопорушеннями в Україні створена і функціонує система правоохоронних органів, важливою ланкою якої є прокуратура.

Право громадян на відшкодування (компенсацію) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, є невід'ємним правом, елементом правового статусу особи. У той же час, законні інтереси потерпілих осіб від кримінального правопорушення часто залишаються незахищеними. Ефективність захисту порушених, внаслідок вчинення кримінального правопорушення, прав громадян залежить, у першу чергу, від своєчасності, повноти, правильності дій посадових осіб, які здійснюють досудове розслідування у конкретному кримінальному провадженні.

Забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, з боку органів прокуратури, реалізується безпосередньо в межах прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що є однією із гарантій захисту законних прав та інтересів осіб – учасників кримінального провадження.

Органам прокуратури належить особливе місце в механізмі гарантій законності. Захищаючи права і свободи громадян, інтереси держави і суспільства органи прокуратури, керуючись у своїй діяльності законами, можуть зобов'язати від імені держави будь-якого керівника піднаглядного органу, організації чи установи усунути порушення

законності, вжити заходів для попередження таких порушень у майбутньому, вимагати притягнути до відповідальності винних.

Так, відповідно до п. 12 ч. 2 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого 13 квітня 2012 року, (далі – КПК), здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, прокурор не тільки забезпечує неухильне виконання вимог закону щодо забезпечення прав потерпілого і цивільного позивача, але й сам у випадках, коли цього вимагає охорона інтересів держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недозрівання повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права, уповноважений безпосередньо висувати цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином [2, с. 21].

Однак, незважаючи на суттєві зміни в повноваженнях прокурора у кримінальному провадженні, що відбулися у зв'язку з реформуванням кримінального процесуального законодавства, напрями його діяльності щодо пред'явлення, підтримання цивільного позову при розгляді матеріалів кримінального провадження у судовому засіданні, а також вжиття заходів щодо виконання рішення суду в частині цивільного позову чіткої законодавчої регламентації так і не набули.

Наукове розв'язання вказаних проблем започатковане в публікаціях таких дослідників, як Б. Л. Ващук, Я. О. Клименко, В. В. Кривобок, О. В. Крикунов, А. В. Лапкін, Л. Л. Нескороджена, побічно вони досліджувалися в працях М. І. Гошовського, С. В. Давиденко та ін.

О. Р. Мала зробила певний внесок у дослідження теоретичних і практичних проблем, які виникають у кримінальному провадженні, що стосуються пред'явлення, підтримання цивільного позову прокурором, а також вжиття заходів щодо виконання рішення суду в частині цивільного позову.

На думку О. Р. Малої, специфіка цивільного позову прокурора у кримінальному провадженні полягає в такому:

- пред'явлення та підтримання прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні є результатом реалізації трьох функцій прокуратури: нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;

- цивільними позивачами у кримінальному провадженні за ініціативою прокурора є фізичні та юридичні особи, в інтересах яких був заявлений цивільний позов, але не прокурор;

– прокурор не є представником позивача, оскільки він пред’являє позов не за дорученням останнього та не пов’язаний з його волевиявленням;

– у разі пред’явлення прокурором позову про відшкодування шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, останній зобов’язаний забезпечити докази щодо підстав позову й розміру збитків;

– наявність підстав для представництва інтересів держави та громадян у суді [3, с. 14].

На основі вищевказаного, можемо зробити висновок, що реалізація повноважень прокурора щодо цивільного позову на стадії досудового розслідування, судового провадження та виконання судових рішень вимагає чіткої законодавчої регламентації, оскільки набуває важливого значення проблема забезпечення та захисту прав, свобод і законних інтересів потерпілого в умовах проведення сучасної судової реформи, розгортання якої призупинилося у зв’язку з політичною нестабільністю, економічною кризою та соціальною невлаштованістю діями влади в нашій державі.

Також на фоні цього, шляхом створення системи правових гарантій при здійсненні кримінального провадження, необхідне розширення і зміцнення правового статусу постраждалої особи.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати неухильне дотримання прав потерпілого на повне та своєчасне відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – С. : ТОВ «ВВП Нотіс», 2012. – 48 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одісей, 2012. – 360 с.
3. Мала О. Р. Цивільний позов прокурора у кримінальному провадженні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Р. Мала; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2014. – 20 с.

ПОНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА В СИСТЕМІ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

*Матвійчук Анастасія Олександрівна,
здобувач кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

У ст. 50 Конституції України, ч. 1 ст. 293 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) кожній фізичній особі гарантовано право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище [1; 2]. Відповідно до ст. 275 ЦК України фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб; захист особистого немайнового права здійснюється способами, встановленими главою 3 цього Кодексу [2]. Захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення. [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 276 ЦК України орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, фізична особа або юридична особа, рішеннями, діями або бездіяльністю яких порушено особисте немайнове право фізичної особи, зобов'язані вчинити необхідні дії для його негайного поновлення [2]. Згідно ч. 2 ст. 276 ЦК України якщо дії, необхідні для негайного поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи, не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням [2].

У літературі існують різні точки зору на природу поновлення особистого немайнового права, його співвідношення із іншими способами захисту цивільних прав, зокрема відновленням становища, що існувало до порушення права. Н. О. Давидова вважає, що спосіб захисту, передбачений у ст. 276 ЦК України (поновлення особистого немайнового права), є спеціальним по відношенню до відновлення становища, що існувало до порушення [3, с. 131]. Такої ж думки дотримується і О. В. Кохановська [4, с. 452]. Н. В. Коробцова стверджує, що поновленням особистого немайнового права є відновлення становища, що існувало до його порушення [5, с. 248]. На думку Р. О. Стефанчука, оскільки сфері особистих немайнових прав неможливе майнове заміщення вартості даного права, у випадку порушення особистого немайнового права відновлення становища, яке існувало до порушення цього

права, носитиме характер поновлення особистого немайнового права [6, с. 205]. Водночас поновлення особистих немайнових прав розглядається як кінцева мета застосування і відновлення становища, що існувало до порушення, і деяких інших способів захисту, зокрема спростування недостовірної інформації та/або права на відповідь [6, с. 206].

«**Поновлення**, -я, с. Дія та її результат за знач. **поновити і поновитися**»; «**Поновлюватися**, -юється і **Поновлятися**, -яється, *недок.*, **Поновитися**, -новиться; *мн.* **Поновляться**; *док.* 1. Відроджуватися у кращому вигляді, стані, ставати новим. 2. Відтворюватися заново у якійсь кількості, розмірах; поповнюватися. // Народжуватися, заступаючи місце загиблих (про живі істоти). 3. Виявлятися знову. // Здобувати втрачені права, звання, членство, місце в навчальному закладі і т.ін. 4. Продовжуватися знову після припинення (про дію, процес, стосунки і т.ін.); відновлюватися. 5 тільки *недок.* *Пас.* до **поновлювати**.» [11, с. 863].

Отже, поновлення особистого немайнового права розглядають як: 1) як спосіб захисту, тотожний відновленню становища, що існувало до його порушення; 2) як спеціальний спосіб захисту на додачу до загальних передбачених ст. 16 ЦК України; 3) як різновид відновлення становища, що існувало до його порушення; 4) як мету застосування інших способів захисту особистих немайнових прав. Окрім того, зважаючи на філологічне тлумачення, поновлення особистого немайнового права можна також розглядати як: 5) комплексний процес, який охоплює встановлення факту порушення права, визначення можливих, адекватних та ефективних способів захисту права та їх застосування 6) складний спосіб захисту, який включає в себе усі інші.

Ми підтримуємо позицію Р. О. Стефанчука в частині визнання поновлення особистих немайнових прав кінцевою метою застосування способів захисту особистих немайнових прав. Водночас, на наш погляд, поновлення особистого немайнового права не слід розглядати як спеціальний спосіб захисту цивільних прав (чи то самостійний, чи то як прояв відновлення становища, що існувало до порушення). Зауважимо, що редакція згаданої ст. 276 ЦК України не дає вказівки на жодну конкретну дію, яку має вчинити боржник, чи конкретне рішення, яке повинен прийняти суд, для поновлення порушеного особистого немайнового права. І причина очевидна: для цього будуть застосовані (одночасно чи окремо) інші способи захисту, напр., скасування рішення органу влади, що порушує право особи, повернення до становища, що існувало до порушення, та відшкодування заподіяної шкоди. Звертаючись до суду, особа повинна просити не просто поновити її права, а

вказати конкретні способи захисту, які вона просить суд застосувати, що, в свою чергу, визначить предмет доказування у справі. У проти-лежному випадку (тобто, фактично за відсутності сформульованих позовних вимог) суд, який зобов'язаний розглядати справу у межах заявлених позовних вимог, просто не зможе розглянути цю справу. Визначення поновлення особистого немайнового права як комплексного способу його захисту, на наш погляд, не має сенсу: що то за такий спосіб захисту, який сам по собі не визначає жодного способу дії, а лише об'єднує в собі інші, передбачені законом способи захисту?

Поновлення не є родзинкою захисту саме особистих немайнових прав. ЦК України передбачає поновлення цивільної дієздатності (ст. 38), права власності (ст. 353), виключних майнових прав інтелектуальної власності (ст. 488), договору (ст. 764), окрім того можливим є поновлення батьківських прав (що є умовою здійснення майнових прав, пов'язаних із батьківством, а саме: права на утримання від дитини, права на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, права на спадкування). При чому у цих випадках поновлення є одно-часно і метою суб'єкта цивільних прав, і способом її досягнення. Напр., у рішенні суду про поновлення батьківських прав буде зазначено: «... поновити батьківські права особи Х»; у рішенні суду про поновлення договору: «... поновити дію договору на той самий строк» і т.д.

Зауважимо, що на нашу думку, в частині особистих немайнових прав, зокрема особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище, законодавець нерідко «грішить» включенням до ЦК України норм, які практично дублюють одна одну, або ж невідомо як узгоджуються як між собою, так і з іншими актами законодавства. Окрім наведених, такими є:

1) припинення дії, що порушує право (ст.16 ЦК України), припи-нення діяльності, що завдає шкоди довкіллю (ст. 293 ЦК України) та припинення діяльності, що створює загрозу життю, здоров'ю чи майну (ст. 1164 ЦК України) [2];

2) припинення діяльності, що завдає шкоди довкіллю, за рішен-ням суду (ст. 293 ЦК України) та припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища за рішенням компетентного органу виконавчої влади чи місцевого самоврядування (відповідно до постанови Верховної Ради України від 29.10.1992 № 2751-ХІІ) [2; 8];

3) усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (ст. 282 ЦК України) та усунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи (ст. 1163 ЦК України) [2].

І це не згадуючи про численні термінологічні розбіжності у назві та змісті ряду суб'єктивних прав, зокрема на безпечне навколишнє природне середовище, на інформацію про його стан та ін. [9, с. 22-27; 10, с. 8-15]. Така практика складання нормативно-правових актів з одного боку створює ілюзію вичерпного та детального нормативного регулювання, а з іншого – безмежний простір для дебатів та перекручувань, що в підсумку лише вносить безлад у правозастосування.

Підсумовуючи зауважимо, що наш погляд, ст. 276 ЦК України не запроваджує новий спосіб захисту особисту немайнових прав, а є логічним продовженням ч. 3 ст. 273 цього Кодексу, згідно якої діяльність фізичних та юридичних осіб не може порушувати особисті немайнові права [2]. І як ч.3 ст.273 ЦК України встановлює загальну заборону порушення особистих немайнових прав, так ч. 1 ст. 276 ЦК України встановлює загальний обов'язок негайного їх добровільного поновлення винними особами у разі порушення [2]. В сою чергу у ч. 2 ст. 276 ЦК України не встановлюється жодних нових правил поведінки, а лише знаходять своє підтвердження конституційні принципи поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі і відшкодування заподіяної шкоди.

Відмітимо, що хоча поновлення особистого немайнового права, зокрема права на безпечне навколишнє природне середовище, і не є способом захисту такого права, положення ч. 1 ст. 276 ЦК України мають дуже важливе значення, оскільки істотно компенсують відсутність у законодавстві України загальної заборони порушувати чужі права або хоча б універсального припису поважати ці права. Як наслідок судова практика іде шляхом тлумачення особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище у нерозривному зв'язку із дотриманням природоохоронного законодавства, за відсутності порушень якого відмовляє у захисті зазначеного суб'єктивного права. Підхід до розуміння норми ч. 1 ст. 276 ЦК України у поєднанні з положеннями ч. 3 ст. 273 ЦК України як загальної заборони порушення особистих немайнових прав і загального обов'язку негайного їх добровільного поновлення винними особами у разі порушення, на наш погляд, створює правове підґрунтя для усвідомлення того, що особисте немайнове право на безпечне навколишнє природне середовище може бути порушене і внаслідок діяння, яке не пов'язане із порушенням природоохоронного, санітарного, містобудівного чи іншого законодавства, і навіть за таких обставин підлягає захисту та негайному поновленню.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV // Голос України. – 2003. – 12 бер.
3. Давидова Н. О. Особисті немайнові права: Навчальний посібник для студентів виз./ Н. О. Давидова. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 160 с.
4. Кохановська О. В. Загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи / О. В. Кохановська // Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 5-ге вид., перероб. і допов. / За ред. О. В. Дзери (кер.авт.кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – Т 1. – С. 443-460.
5. Коробцова Н. В. Особисті немайнові права / Н. В. Коробцова // Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1.– С. 251-270.
6. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Р. О. Стефанчук / Відп. ред. Я. М. Шевченко. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. – 626 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
8. Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища: постанова Верховної Ради України від 29.10.1992 № 2751-XII// Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 46. – Ст. 637.
9. Матвійчук А. О. Особисте немайнове право на сприятливе навколишнє природне середовище: проблеми понятійного апарату / А. О. Матвійчук // Юридична наука. – 2012. – № 12. – С. 21-28.
10. Матвійчук А. О. Особисте немайнове право на інформацію про стан навколишнього природного середовища: проблеми термінології / А. О. Матвійчук // Юридична наука. – 2014. – № 1. – С. 7-18.

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Мурга Роман Вікторович,

студент II курсу, денної форми навчання

юридичного факультету

ВНЗ «Національна академія управління»

Нерухоме майно протягом усієї історії людства, незалежно від економічної формації суспільства, було одним з центральних інститутів господарських відносин. До сьогодні нерухоме майно залишається одним з основних засобів збереження та накопичення капіталу. Саме ця соціально-економічна значимість нерухомості викликає необхідність встановлення спеціального режиму правового регулювання відносин, пов'язаних з її обігом. Однією з особливостей правового режиму нерухомого майна є необхідність державної реєстрації переходу права власності на нерухомість і державної реєстрації правочинів з нерухомістю.

В умовах реформування законодавства України, а також у зв'язку з введенням з 1 січня 2004 року в дію нового Цивільного кодексу виникає чимало практичних і теоретичних проблем, пов'язаних з державною реєстрацією правочинів з нерухомістю, а також реєстрацією переходу права власності на нерухомість [1].

Новий Цивільний кодекс України уперше на рівні Закону встановлює необхідність державної реєстрації договорів купівлі-продажу нерухомості, причому нерухомості незалежно від її житлового призначення, а також реєстрації права власності на нерухомість, його виникнення, переходу та припинення. Крім того, Цивільний кодекс України чітко розмежовує державну реєстрацію договору купівлі-продажу та державну реєстрацію переходу права власності на нерухомість [1].

Цивільний кодекс України (далі ЦК України) у ст. 182 встановив, що право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. Тільки державна реєстрація прав, відповідно до Порядку використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна, є офіційним визнанням і підтвердженням державою фактів виникнення, переходу або припинення права власності та інших речових прав на нерухоме майно, а також права власності на об'єкти незавершеного будівництва [2].

Проте в сучасній юридичній науковій літературі розглядаються лише окремі аспекти цієї проблеми. Проведення системного ґрунтовного дослідження адміністративно-правового забезпечення сфери державної реєстрації прав на нерухоме майно неможливе без чіткого визначення самого поняття державної реєстрації та з'ясування її значення для подальшого визнання й підтвердження права власності та інших речових прав. Термін «реєстрація» походить від слова «реєстр», яке з'явилося в українській мові через польське «rejestr», від латинського «registreum» – внесене, записане : «regerere» – приносити назад, вносити.

За своєю сутністю державна реєстрація прав на нерухомість є комплексним правовим інститутом, який містить норми як цивільного, так і адміністративного права. Норми, що встановлюють обов'язковість державної реєстрації речових прав на нерухомість, правові наслідки реєстрації або її відсутності, належать до цивільного права. Разом з тим, зазначеним Тимчасовим порядком Кабінет Міністрів України встановив, що державна реєстрація правочинів проводиться згідно з вимогами ЦК України шляхом внесення відповідної інформації до Державного реєстру правочинів. Безпосередньо порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно визначається Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» 2004 р. з відповідними змінами [3].

Статтею 210 ЦК України передбачено, що правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Так, державній реєстрації підлягають: право власності, обмежені речові права (сервітут, емфітевзис, суперфіцій, узус фрукт, право користування строком більше трьох років, довірче управління майном, іпотека та інші речові права, віднесені законом до таких), за винятком прав на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти. Такі правочини вчинені з моменту їх державної реєстрації. Обмежені речові права реєструються після реєстрації права власності на це майно.

Перелік органів, що здійснюють державну реєстрацію, порядок реєстрації, а також порядок ведення відповідних реєстрів встановлюються законом. Однак сьогодні порядок реєстрації окремих речових прав, зокрема права власності на нерухоме майно, визначається одночасно і Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», і Тимчасовим положенням, затвердженим відповідним наказом Міністерства юстиції України, тобто підзаконним актом. Це суперечить вихідним положенням державної реєстрації прав та потребує відповідного корегування чинного законодавства [3].

Той факт, що норми, які регулюють процедури державної реєстрації, повинні визначатися виключно законом, пов'язаний, передусім, з отриманням суб'єктом окремих прав або правового статусу без яких неможливе вчинення в подальшому юридично значимих дій. Дійсно, лише наявність державної реєстрації створює презумпцію законності права на нерухоме майно для право власника. Відповідно до частини 6 статті 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» будь-які правочини щодо нерухомого майна (відчуження, управління, іпотека тощо) укладаються, якщо право власності на таке майно зареєстровано згідно з вимогами цього Закону.

Державна реєстрація означає, що держава визнала за суб'єктом наявність його прав на об'єкт нерухомості. Коли визнано існування права, то для зацікавлених осіб значення має не сам факт реєстрації, а власне наявність права, що й породжує певні юридичні наслідки. Саме тому Закон не встановив можливості оскарження до суду факту державної реєстрації.

Розглядаючи сутність державної реєстрації, варто згадати й про інші підходи. Зокрема П. В. Скиба сформулював таку позицію: «Багато вчених-цивілістів вважають, що державна реєстрація – це акт державного органу, що встановлює, змінює або припиняє цивільні права і обов'язки. Державна реєстрація дійсно є актом державного органу, але цей акт має інший правовий характер. Він, як окремі акти державних органів, не породжує цивільних прав і обов'язків та не тягне адміністративних наслідків. Саме виникнення, зміна або припинення цивільних правовідносин тут поставлені у залежність від угоди, яка укладається та виконується сторонами. Держаний акт у вигляді реєстрації «легалізує» й «підтверджує» перед третіми особами не лише правовідносини, що виникли, але й ті правові наслідки, настання яких бажали сторони». Варто заперечити, що неможливість державної реєстрації породжувати юридичні наслідки не означає, що акт державної реєстрації взагалі не тягне правових наслідків, оскільки такий акт породжує ці наслідки лише в межах відповідного юридичного складу.

Окрему увагу необхідно звернути й на питання цивільно-правової відповідальності перед учасниками цивільного обороту у випадку припинення їх речових прав через дефектність титулу (неправильність або невідповідність записів) у державному реєстрі прав на нерухоме майно. Виходячи з положень частини 2 статті 3 вказаного Закону держава гарантує достовірність зареєстрованих прав на нерухоме майно. Таким чином, у випадку наявності сумнівів щодо виникнення прав на об'єкт нерухомого майна, доказова сила зареєстрованого права матиме виключний характер. Отже, сьогодні вкрай необхідним видається

створення ефективних механізмів, які забезпечували б цивільно-правову відповідальність держави перед особами, які втратили права на нерухоме майно внаслідок дефективності титулу – неправильності або невідповідальності записів в державному реєстрі прав.

З 1 січня 2012 року набув чинності новий Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, що визначає процедуру проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, перелік документів, необхідних для її проведення, права та обов'язки суб'єктів у сфері державної реєстрації прав, а також процедуру взяття на облік безхазяйного нерухомого майна [3].

Підсумовуючи вище викладене можна зробити висновок, що значущість державної реєстрації прав на нерухоме майно полягає в наступному :

- Акт реєстрації є рішенням компетентного органу, який вказує на юридичний стан суб'єкта, а реєстраційні дії мають юридичні наслідки;

- Зареєстровані речові права та їх обмеження мають пріоритет над незареєстрованими в разі спору щодо нерухомого майна;

- Правочини щодо нерухомого майна можуть вчинятися, якщо право власності на це майно зареєстровано відповідно до закону.

- Державна реєстрація прав на нерухоме майно є найважливішим елементом правового регулювання обігу нерухомості, а захист майнових прав його учасників є головною метою державної реєстрації прав. Разом з тим, остання не є ознакою нерухомості, це лише один з наслідків визнання законодавцем певних об'єктивних властивостей цього різновиду речей.

Нерухоме майно протягом усієї історії людства, незалежно від економічної формації суспільства, було одним з центральних інститутів господарських відносин. До сьогодні нерухоме майно залишається одним з основних засобів збереження та накопичення капіталу. Саме ця соціально-економічна значимість нерухомості викликає необхідність установлення спеціального режиму правового регулювання відносин, пов'язаних з її обігом. Однією з особливостей правового режиму нерухомого майна є необхідність державної реєстрації переходу права власності на нерухомість і державної реєстрації правочинів з нерухомістю.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356

2. Порядок використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого

майна: Наказ Міністерства юстиції України № 1844/5 від 14.12.2012 // Офіційний вісник України від 24.12.2012. – № 96. – С. 105. – Ст. 3890.

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухомо майно та їх обтяжень: Закон України № 1952-IV від 01.07.2004 р. – В ред. Закону № 641-VII від 10.10.2013 р. // ВВР. – 2014. – № 5. – Ст. 62.

ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

***Панченко Олександр Володимирович,**
студент V курсу, денної форми навчання
юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми: Основну наукову увагу необхідно зосередити на понятті та змісті договору зберігання, його функціях, на виконанні сторонами своїх зобов'язань та відповідальності за неналежне їх виконання, що буде необхідною умовою запровадження досконалішого правового механізму регулювання зберігальних правовідносин. Все наведене і обумовлює актуальність даного дослідження. Договір зберігання має широке застосування у цивільному обороті. Він укладається у випадках, коли у власника або іншої особи, яка правомірно володіє належним йому майном, виникає потреба в отриманні з боку інших осіб послуг по забезпеченню його схоронності.

Саме тому обрана нами проблематика є актуальною і важливою у наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Основою для написання роботи послужила низка літератури та джерел, які можна поділити за наступними змістовними підгрупами:

1. Законодавчі джерела і коментарі до них, що виступають як діючий на практиці матеріал для регулювання питань, пов'язаних з договорами зберігання. Серед них виокремимо Конституцію України [1], Цивільний кодекс України [7], Господарський кодекс України [2], Митний Кодекс України [5], Повітряний Кодекс України [6], Кодекс Торговельного мореплавства України [4], Закони України [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23] та інші нормативні акти [27; 28; 29; 31; 32; 33].

2. Навчальні та монографічні видання, які дають загальну характеристику договору зберігання, а також публікації (в основному в періодичних виданнях), що висвітлюють окремі питання нашої проблематики).

Загалом, проблема дослідження договору зберігання не є новою в науковій юридичній літературі. Так, за часів СРСР їй приділяли увагу О. Іоффе [69; 70; 71], Л. Антонова [43], Є. Яковлева [103], З. Цибуленко [99]. У наш час аналізом договорів збереження присвячені монографії М. Брагінського [45] та М. Сулова [89].

Проблеми окремих видів договорів зберігання виокремлені в публікаціях І. Дісковської [60], А. Демчука [58], А. Донця [66], Е. Грамацького [55; 56; 57], С. Москаленка [76], О. Батожська [44].

Метою дослідження є детальний аналіз договору зберігання, виокремлення його ознак, елементів, підстав виникнення та особливостей договорів спеціальних видів зберігання.

Для досягнення поставленої мети дипломної роботи були визначені такі завдання:

- дати визначення поняттям «зберігання», «договір зберігання»;
- дати загальну характеристику зберігальних зобов'язань;
- визначити поняття та юридичні ознаки договору зберігання;
- показати проблеми співвідношення договору зберігання та договору охорони;
- показати особливості договорів спеціальних видів зберігання.

Об'єкт дослідження становлять суспільні відносини, що виникають під час укладення договору зберігання.

Предметом дослідження є договірні зберігальні правовідносини в Україні, що виникають у зв'язку з укладенням договорів зберігання майна, їх виконанням, та неналежним виконанням.

Методологічною основою дипломної роботи є сучасні методи наукового пізнання, застосування яких обумовлене змістом і метою поставлених завдань. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків та списку використаних джерел і літератури.

Основні результати дослідження. Для того, щоб договір зберігання консенсуального характеру вважався укладеним, сторонам достатньо узгодити дві істотні умови – предмет та обов'язок суб'єкта підприємництва прийняти річ на зберігання в майбутньому. Для інших договорів (реальних) достатньо наявності факту приймання зберігачем від поклажодавця речі. Сформульовано перелік обставин істотного характеру, які можуть бути відповідно до ст. 940 ЦК України підставою для звільнення зберігача від обов'язку прийняти річ на зберігання, до яких, зокрема, віднесено настання аварії на складах зберігача, заміна предмета поклажі, наявність незастережених поклажодавцем небезпечних властивостей речі.

Висновки В дослідженні було проведене комплексне вивчення договору зберігання. Це дало нам можливість сформулювати такі узагальнюючі положення та висновки:

1. ЦК України, на відміну від цивільних кодексів, що були чинними раніше, має найбільш розгалужену систему норм, які регламентують суспільні відносини з приводу зберігання речей. Практично всі правові системи світу мають в арсеналі цивільних кодексів спеціальні види зберігання, і Україна не є винятком. Законодавець урахував потреби господарського обігу, а також досвід інших країн при регулюванні правовідносин зі зберігання. ЦК України містить главу 66 «Зберігання», яка складається з § 1 – загальні положення про договір зберігання; § 2, який регламентує особливості зберігання на товарному складі; § 3 – спеціальні види зберігання.

2. Договір зберігання – один із найдавніших різновидів договорів, він призначений забезпечити схоронність речі особи, яка не може здійснювати за нею нагляд.

3. За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яку їй передала друга сторона (поклажодавець), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. Регулювання договору зберігання здійснюється главою 66 ЦК.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – К. : Парламентське видавництво, 2006. – 101 с.
2. Господарський кодекс України від 16.03.2003 р. № 436 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 18-22. – Ст. 144.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України // <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № № 47-52. – Ст. 349.
5. Митний кодекс України від 11.07.2002 р. № 92 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38-39. – Ст. 288.
6. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. № 3393 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 48-49. – Ст. 536.
7. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 р. № 435 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40-44. – Ст.356.
8. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
9. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р. № 771 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – Ст. 98.

10. Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. № 606 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.

11. Закон України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р. № 637 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 9. – Ст. 34.

12. Закон України «Про державний матеріальний резерв» від 24.01.1997 р. № 51 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 13. – Ст. 112.

Анотація. Наукова стаття присвячена визначенню сучасного стану наукових розробок теоретичних та практичних проблем, що виникають при застосуванні договору зберігання. На підставі проведеного аналізу сформульовані загальні висновки щодо необхідності комплексного дослідження договору зберігання.

Ключові слова: Договір зберігання, об'єкт, сторони, форма.

Договор хранения за гражданским правом Украины

Аннотация. Научная статья посвящена определению современного состояния научных разработок теоретических и практических проблем, которые возникают при применении договора хранения. На основании проведенного анализа сформулированы общие выводы относительно необходимости комплексного исследования договора хранения.

Ключевые слова: Договор хранения, объект, стороны, форма.

Storage agreement for the civil law of Ukraine

Abstract. The scientific article is devoted to defining the current state of scientific development of theoretical and practical issues that arise in the application storage contract. Based on the analysis of general conclusions regarding the need for a comprehensive study of the contract storage.

Keywords: Storage agreement, the object shifts to forms.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Прилуцький Роман Борисович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Спроби розробки різних механізмів у сфері господарювання робились протягом усього періоду незалежності України [1]. Проте питання про правовий механізм забезпечення розвитку економіки України у цілому ще не ставилось. Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність необхідного методологічного підходу до вивчення цієї правової категорії.

У цілому методологія нині розуміється як філософське вчення про систему методів наукового пізнання і перетворення реальної дійсності, а також вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики й науки до процесу пізнання і практики в інтересах набуття нових знань. При цьому поняття «метод» (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) у широкому розумінні означає «шлях до чого-небудь» або спосіб діяльності суб'єкта влюбій її формі. Основна функція методу полягає у внутрішній організації й регулюванні процесу пізнання чи практичного перетворення того чи іншого об'єкту [2, с. 17].

Разом з тим, методологічну роль відіграють не тільки закони, поняття й категорії філософії, але й міждисциплінарні, загальнонаукові поняття (наприклад, інтерпретація, моделювання, інформація, ефективність и т. д.). Спеціальні науки (суспільні і природні) розробляють поряд з загальнотеоретичними положеннями, які мають гносеологічне значення, загальнонаукові й приватнонаукові методи, що використовуються для дослідження специфічних об'єктів [3, с. 26, 28].

Очевидним є той факт, що розробка правового механізму забезпечення розвитку економіки України не може здійснюватись у відриві від економіки й економічних наук, тобто за рахунок використання виключно правових засобів (*інструментів*). При цьому необхідно виходити з того, що серед моделей взаємодії права й економіки загально-визнаною нині є модель, у якій право й економіка розглядаються як взаємно діючі, що взаємно впливають одне на одне [4].

Як видається, при розробці правового механізму забезпечення розвитку економіки України (далі – ПМЗРЕУ) необхідно не тільки орієнтуватись на загально відомі поняття та категорії класичної економії, але й безпосередньо використовувати досягнення сучасної економічної

теорії, науково-методологічні підходи до вивчення економічних систем і станів, категорійний апарат.

У зв'язку з цим цілком природним, як видається, є висновок про те, що найбільш готовою до розробки такого правового механізму є наука господарського права, саме у надрах якої був розроблений «економіко-правовий підхід», який, по-перше, дозволяє здійснювати дослідження правового регулювання відносин у сфері господарювання на стику економіки і права, що характеризує його як комплексний підхід [5, с. 18].

Одним із проблемних питань економічної науки було і залишається питання типологізації економічних систем. Із величезного масиву теорій і наукових підходів у цьому напрямку для правових досліджень методологічно значимим є, на наш погляд, розроблена одним із засновників фрайбурзької школи неолібералізму В. Ойкеном теорія господарського порядку, яка заклала методологічну основу визначення ключових властивостей і типів економічних систем.

На основі веберівської теорії «ідеальних типів» В. Ойкен розрізняє два «ідеальні типи» господарських систем – центрально-кероване господарство та вільне ринкове господарство. Ринкове господарство управляється ринком, є господарством відносин обміну, а центрально-кероване виключає вільний ринковий обмін і управляється центральним керуючим органом. Раціональний же «господарський лад» – це комбінація обох типів господарства. А от вирішення проблеми оптимального поєднання форм двох «ідеальних типів» має взяти на себе держава, яка може впливати на економіку й соціальну сферу, перерозподіляючи суспільний продукт у тих межах, що не призводять до порушення економічної рівноваги. Головним завданням такої діяльності держави є забезпечення оптимального поєднання переваг двох різних типів господарств в єдину економічну систему. Децентралізована ринкова економіка виникає не стихійно, а формується свідомо державою [6].

З урахуванням теорії «ідеальних типів» господарських систем «ідеальними» *моделями правового регулювання* для цих типів є: 1) *приватноправова*; 2) *публічно-правова*.

Раціональне, зрозуміло, знаходиться у золотій середині, коли природний приватний інтерес підприємця міг би поєднуватись з інтересами суспільства і держави. А це може бути досягнуто тільки за умови використання *змішаної моделі* правового регулювання, коли держава, стимулюючи особистий інтерес, приватну ініціативу і діловитість підприємця, проводить активну роботу з управління економікою [7, с. 122–126]. З нашої точки зору, саме така модель правового регулювання повинна бути покладена в основу розробки ПМЗРЕУ. І саме такій моделі нині відповідає господарсько-правова концепція правового забезпечення сфери економіки.

У сучасній економічній науці типологізація економічних систем ґрунтується на поділі їх на ідеальні, статичні (традиційна, ринкова, командна) та реальні, динамічні (трансформаційні, зокрема змішані та транзитивні) економічні системи [9, с. 30].

Методологічне значення для правових досліджень в Україні мають *теорії змішаної й транзитивної економічних систем*. Після отримання незалежності під впливом іноземних радників економічні реформи в Україні проводились на основі ринкового фундаменталізму, який розвинутими країнами був відкинтий ще у 20–30-і роки минулого сторіччя. Нині загальновизнано, що превалюючим способом організації економічного життя суспільства для індустріально розвинених країн є змішана економіка, яка представляє собою систему вільного підприємництва, економічний контроль у якій здійснюється як з боку суспільства, так і з боку приватних інституцій; їй притаманні риси як планового, так і ринкового господарства тощо [8, с. 32]. На відміну від чисто ринкової ліберальної економіки змішана економіка передбачає активну роль держави, що має велике значення для визначення структури ПМЗРЕУ.

Методологічного значення у зв'язку з цим набуває й теорія соціальної держави, завдання з побудови якої були закріплені в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [9] і Законі УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 р. [10].

Усі реальні *змішані економіки є трансформаційними*. Разом з тим, в сучасній економічній науці, крім терміну «*трансформаційна економіка*», широко використовується термін «*транзитивна (перехідна) економіка*», яким позначається особливий тип економічної системи, що перебуває в процесі міжсистемних перетворень. Ці трансформації трактуються як такі, що стосуються всіх складових економічної системи: способу алокації ресурсів, прав власності, типу відтворення, моделі мотивації економічної поведінки, цілей та чинників економічного розвитку, економічних інституцій тощо. Ринкова трансформація економіки України нерозривно пов'язана зі складними та суперечливими процесами:

- перетворення підсистеми єдиного в минулому народногосподарського комплексу СРСР у цілісний господарський організм незалежної держави;

- її реінтеграції у глобальну світогосподарську систему [8, с. 40, 218].

З урахуванням того, що сучасна світова економіка вступає в період завершення чергового еволюційного циклу розвитку, при розробці ПМЗРЕУ необхідно зважати на значні *екзогенні та ендогенні* ризики трансформації національної економіки¹.

Економічна наука дає також орієнтири щодо відправної точки трансформаційного розвитку нашої економіки. Історія людської цивілізації поділяється на три послідовні «етапи» (Д. Белл) або три «хвилі» (Є. Тоффлер): 1) доіндустріальне (аграрне) суспільство; 2) індустріальне суспільство; 3) постіндустріальне суспільство (третя промислова революція, пов'язана із забезпеченням суспільної та екологічної рівноваги, початок. Логічним завершенням цієї класифікації має бути «суспільство вільної праці».

Постіндустріалізм народжує нову «інформаційну економіку», яка має революціонізувати людське співтовариство шляхом поступового подолання всіх форм і видів відчуженої праці. Термін «інформаційне суспільство» – це нова назва для постіндустріального суспільства, яка підкреслює не його місце у послідовності ступенів суспільного розвитку – після індустріального суспільства, – а основу визначення його соціальної структури – інформацію. Знання та інформація вважаються не тільки «агентом трансформації постіндустріального суспільства», але й «стратегічним ресурсом» такого суспільства [11, с. 59, 63].

Важливе методологічне значення для дослідження ПМЗРЕУ мають економічні індекси, що розробляються міжнародними організаціями. Наприклад, за Глобальним звітом конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report), який щорічно розраховується і оприлюднюється.

1. **Екзогенні ризики** глобалізації економіки України – ризики, спричинені біфуркаціями світогосподарської системи і прагненням розвинених країн перекласти витрати трансформації на нові та традиційні перехідні економіки, зокрема різношвидкісний характер циклічної зміни технологічних укладів у різних країнах, поглиблення технологічного розриву між ними, асинхронність розвитку фінансового та реального секторів глобальної економіки, активізація спекулятивної діяльності міжнародного капіталу тощо.

Ендогенні ризики глобалізації економіки України – ризики, пов'язані з поглибленням диспропорцій розвитку національної господарської системи, в тому числі переважання енергоємних та ресурсомістких виробництв, технологічною відсталістю, неефективністю інституційного середовища, кризою соціального капіталу, відсутністю дієвого механізму нагромадження капіталу та конвертації заощаджень в інвестиції, односторонньою, асиметричною транснаціоналізацією української економіки, повільним формуванням потужного національного капіталу, фінансовими дисбалансами, пов'язаними зі зростанням зовнішніх зобов'язань, накопиченням зовнішнього боргу та посиленням залежності української економіки від світових ринків капіталу, несприятливою структурою зовнішньої торгівлі, малоперспективною моделлю міжнародної спеціалізації тощо [8, с. 266–267].

Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ), Україна займала останніми роками місця: 2005/2006 рік – 84-е зі 117 країн; 2006/2007 рік – 78-е зі 125 країн; 2007/2008 рік – 73-е зі 131 країни; 2008/2009 рік – 72-е зі 134 країн; 2009/2010 рік – 82-е зі 133 країн; 2010/2011 рік – 89-е зі 139 країн; 2011/2012 рік – 82-е зі 142 країн; 2012/2013 рік – 73-е зі 144 країн.

У 2006 р. за індексом глобальної конкурентоспроможності 125 країн світу були поділені на три групи відповідно до рівня їхнього розвитку: 1) країни «початкової» стадії розвитку; 2) країни, що перебувають на стадії ефективного розвитку; 3) країни, що вийшли на стадію інноваційного розвитку. Україна віднесена до «початкової» стадії розвитку.

Це свідчить про дуже низький рівень і серйозні проблеми національної економіки, що, у свою чергу, вимагає правового забезпечення системи стимулів, направлених на розвиток інноваційної економічної системи й, відповідно, інформаційного суспільства.

Термін «механізм» (від гр. *mēchanē* – знаряддя, спорудження) розуміється як: 1) устрій для передачі й перетворення руху; являє собою систему тіл (ланок механізму), у якій рух одного або декількох тіл (ведучих) викликає рух інших тіл системи; 2) сукупність проміжних станів і процесів, які перетерплює яке-небудь фізичне, хімічне й т.п. явище, наприклад, механізм хімічної реакції, механізм випромінювання [12, с. 404-405].

Характеристика явища або процесу як механізму (у самому широкому змістовому значенні) припускає: по-перше, складність його структурної будови; по-друге, системність, погодженість організації його елементів; по-третє, його здатність до динаміки, до відповідної цілеспрямованої діяльності; у четвертих, його схильність до самокерування (самоуправління) або зовнішнього керування (управління). У механізмі має бути також головна ланка (елемент), дія якої викликає рух усіх інших ланок.

Ці ж особливості притаманні й ПМЗРЕУ, що являє собою складне явище. У зв'язку з цим при його дослідженні корисними можуть бути міжгалузеві методологічні підходи. Одним із таких новітніх для правової науки є *синергетичний підхід*². Коротка характеристика *синергетики*, як нової наукової парадигми, включає три ключові ідеї: 1) самоорганізація, 2) відкриті системи, 3) нелінійність [13].

При *синергетичному підході* стає очевидним, що складним організованим соціальним і природним системам неможна нав'язувати шляхи їхнього розвитку – необхідно зрозуміти, як сприяти їхнім власним тенденціям розвитку, як виводити системи на ці шляхи їхнього розвитку. Важливо зрозуміти закони сумісного життя природи й людства, їхньої

коеволюції. Розвиток правового життя при такому підході на макросистемному рівні вбачається вже не як суцільно управлінський, але й як самоорганізаційний процес. Управління й саморегулювання постають як єдині елементи (фази) єдиного процесу упорядкування системи. При цьому жодна з них не має сенсу й не може бути ефективною без другої.

Синергетика дає розуміння того, що суб'єктам, які формують правову політику, потрібно враховувати й той факт, що у принципі не існує таких зовнішніх впливів, які могли б реалізувати спосіб поведінки, відсутній в потенційній структурі системи. Системі, що управляється, неможна свавільно нав'язувати усякі варіанти упорядкування без врахування особливостей її наявного стану й тенденцій розвитку. Спроби це зробити можуть привести до руйнування усталених структур соціальних відносин з непередбачуваними наслідками [14, с. 119].

Стосовно ПМЗРЕУ це означає, наприклад, що правове регулювання сфери господарювання не може будуватися виключно на такому правовому.

2. Синергетика (синергія – гр. *synergeia* – співробітництво, співдружність) – міждисциплінарний напрямок наукових досліджень, в рамках котрого вивчаються процеси самоорганізації й самодезорганізації, процеси переходу від хаосу до порядку й зворотно у відкритих нелінійних середовищах різної природи [14].

Термін синергетика, запроваджений у науковий вжиток у 1970-ті роки німецьким фізиком і математиком Г. Хакеном для позначення наукового напрямку, що вивчає сумісну дію багатьох підсистем, у результаті якої на макроскопічному рівні виникає структура і починається відповідне функціонування; міждисциплінарний напрям наукових досліджень, спрямованих на пізнання загальних закономірностей та принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації складних систем; наукова школа, представники якої досліджують нестационарні, такі, що швидко розвиваються, структури у відкритих нелінійних середовищах, системи, в яких нестійкість є передумовою зміни способу їх поведінки [8, с. 279–280]; засоби як правові норми, без врахування інструментів, які пов'язані із саморегуляцією, – *договір, звичай* тощо.

Синергетика свідчить про те, що для складних систем існує декілька альтернативних шляхів розвитку і розкриває механізм вибору цих альтернатив.

З точки зору синергетики, ПМЗРЕУ – це *складна самоорганізаційна, відкрита, нелінійна система*. Для дослідження складних комплексних проблем використовується *системний підхід*, який повинен ґрунтуватися на тій чи іншій загальній теорії систем (надалі – ЗТС)³.

Система – це об’єкт, що вирішує актуальні протиріччя в заданих умовах середовища за рахунок функціональної орієнтованості своєї динаміки й конструкції, яка формується організаційними процесами [18, с. 46].

Виходячи з цього в ПМЗРЕУ, як системі, необхідно виділяти «консервативну» частину – *структуру* (певний зв’язок елементів) і «динамічну» частину» – *стан* (поведінка, зміна, розвиток). ПМЗРЕУ має формуватися на основі взаємозв’язку його конструкції й динаміки з метою вирішення виникаючих *протиріч* й досягнення поставленої мети. Структура менше піддається змінам тоді як стан, навпаки, максимально схильний до змін.

Тому системний підхід не можна зводити тільки до структурного аналізу, який відповідає формулі *системно-структурного підходу*. Дійсне збереження форм, за О. О. Богдановим, можливе тільки шляхом їхнього прогресивного розвитку, без чого «збереження» неминуче зводиться до руйнування [16, с. 199].

За своєю структурою ПМЗРЕУ являє собою складну систему. При цьому категорія «складна» має сприйматися від кореня «ЛАД» (на відміну від російського «сложное», в основі якого лежить корінь «ЛОЖЬ»).

3. Загальна теорія систем у вузькому розумінні, намагається вивести із загального визначення поняття «система», як комплексу взаємодіючих компонентів, ряд понять, характерних для організованих цілих, таких, як взаємодія, сума, механізація, централізація, конкуренція, фінальність і т. д., й застосовує їх до конкретних явищ [17, с. 2], показує, що складне складається з простого, і демонструє зв’язок частин з цілим. Певна кількість закономірно пов’язаних між собою елементів утворює відповідне цілісне утворення, єдність. Система, таким чином, – це порядок, обумовлений планомірним, правильним розташуванням її частин (елементів) у відповідному взаємозв’язку, внаслідок чого вона виступає як щось ціле по відношенню до навколишнього середовища.

ПМЗРЕУ, як система, являє собою сукупність взаємопов’язаних елементів, об’єднаних функціональною цілісністю й єдністю цілі. При цьому його якість не зводиться до суми якості елементів. Зміна будь-якого елемента системи впливає на інші її елементи і викликає зміни всієї системи. Якість системи характеризується такими показниками, як *цілісність*, *інтегрованість* (згуртованість частин у єдине ціле), *активність* (здатність до дій з адаптації й перетворення зовнішнього і внутрішнього середовища у функціональному напрямку з метою збереження цілісності системи).

Досягається це за рахунок *організації* й *самоорганізації*. *Організація* в ЗТС розуміється як фокусує зосередження дій системи на

вирішення актуальних протиріч, що досягається на основі функціонального доповнення елементів даної системи [17, с. 140]. Усяка людська діяльність, об'єктивно є організуючою або дезорганізуючою. «Механізм – зрозуміла організація, і тільки» [16, с. 69, 99]. Відповідно, одна з корінних особливостей правового механізму, що відрізняє його від, наприклад, механізму правового регулювання, полягає в організаційній складовій, яка є обов'язковою для досягнення мети (цілі), під яку й створюється конкретний правовий механізм.

Стійкість цілого залежить від найменшого повсякчасного відносного опору всіх його частин [16, с. 217]. Цей стан ПМЗРЕУ характеризується такими поняттями як *зв'язаність*, *ієрархічність*, *корелятивність* його елементів, якою є закономірна взаємозалежність (зчеплення) частин, наявність стійких пропорцій між ними, у тому числі з використанням законів «золотого перетину» (за Леонардо да Вінчі – *Sectio aurea*), вурфових пропорцій.

З точки зору синергетики, при загальнотеоретичному аналізі у системі права з'являється ознака *дисипативності*. *Дисипативність системи права* – це фундаментальна якість формуючої в результаті процесу самоорганізації системи права, для здійснення котрого необхідний протилежний – дезорганізуючий (дисипативний) фактор. Із дисипативності витікає якість нелінійності системи права, тобто здібність системи права еволюціонувати різними шляхами, як теоретично так і практично, що таїть у собі *правові біфуркації* – моментальні стани, при котрих виникають розгалуження можливих шляхів еволюції системи права [18, с. 24].

Нелінійність систем нині вважається фундаментальною концепцією нової синергетичної парадигми. За нелінійністю стоїть уявлення про можливість надшвидкого розвитку процесів у системі на певних стадіях її еволюції. Класичне природознавство ґрунтувалось перш за все на лінійній основі – однаковим змінам однієї незалежної величини повинні обов'язково відповідати однакові зміни у залежній величині.

Найбільш сутнісні якості природи абсолютно не поміщаються у рамки такої стрункої, але надто ідеальної лінійної схеми. Нелінійний світ – це світ з іншими, відмінними від звичних для класичної науки закономірностями. Клас систем, здатних до самоорганізації, – це відкриті й нелінійні системи [13].

Стосовно ПМЗРЕУ нелінійність, наприклад, означає, що збільшення кількості нормативно-правових актів у сфері господарювання не обов'язково викликає покращення правового регулювання, разом з тим незначна зміна правового регулювання у перспективі може мати значний позитивний чи негативний ефект; правове стимулювання

збільшення виробництва продукції на застарілих підприємствах може збільшувати бюджетні надходження, прискорюючи знищення навколишнього середовища й природних ресурсів і т. д.

Принцип нелінійності у праві спростовує усталену концепцію точної однонаправленості, абсолютизації висновків і точності результатів. Він показує, що яка б, з точки зору дослідника, досконала модель ПМЗРЕУ не була ним розроблена, завжди існує інша не менш ефективна.

Відкрита система – система, що обмінюється з навколишнім середовищем речовиною, енергією та інформацією з метою зменшення внутрішньої ентропії. Відкритість системи означає наявність в ній витоків і стоків обміну.

З урахуванням відкритості систем у ПМЗРЕУ необхідно розрізнати *внутрішнє* – його структурні елементи – й *зовнішнє* – те, що позитивно чи негативно впливає на його формування, приймає участь в обміні з внутрішніми елементами. Неврахування чи недостатнє врахування зовнішніх чинників може значно спотворювати уявлення про дієвість ПМЗРЕУ. До таких зовнішніх чинників відносяться: 1) інші економічні й правові системи; 2) міжнародні економічні й політичні союзи, об'єднання; 3) транснаціональні корпорації; 4) глобалізаційні процеси; 5) обмежені природні ресурси та глобальні зміни клімату; 6) корупція; 7) тіньова економіка; 8) кримінальні структури; 9) вплив темних сил тощо.

Необхідно визнавати також, що одним з головних зовнішніх чинників ПМЗРЕУ є саме суспільство як джерелом права. Звідси витікає важливий висновок про те, що ПМЗРЕУ включає в себе не тільки правові норми, але й інші регулятори правового характеру, зокрема, договір та звичай. Це обумовлює необхідність перегляду і розробки джерел господарського права.

Українську економіку не можуть оминути також і проблеми, що будуть незмінно наростати у зв'язку з усе більшим обмеженням ресурсів та глобальними змінами клімату на планеті [19], глобалізаційними процесами. Це обумовлює необхідність розробки й застосування у правових дослідженнях «екологічного підходу» з виходом на перегляд принципів господарювання, внесенням змін до діючих нормативних актів щодо захисту навколишнього середовища, стимулювання зберігаючих технологій тощо.

Наростаючі глобалізаційні процеси обумовлюють необхідність врахування особливостей регулювання відносин різними правовими системами, інтеграції національної системи законодавства до міжнародного законодавства, особливо законодавства ЄС, приєднання до якого на законодавчому рівні визнано магістральним завданням нашої держави.

Список використаних джерел

1. Огляд правових механізмів у сфері господарювання : Див. : Прилуцький Р. Б. Правові механізми у сфері господарювання [Текст] / Р. Б. Прилуцький // Юридична наука. – 2013. – № 5. – С. 26–39.
2. Баскаков А. Я. Методология научного исследования [Текст]: Учеб. пособие. – 2-е изд., испр. / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 216 с: ил. – Библиогр. : с. 208–212.
3. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) [Текст] / Д. А. Керимов; 2-е изд. – М. : Аванта, 2001. – 560 с.
4. Мансуров Г. З. Экономика и право: некоторые проблемы соотношения и взаимодействия [Электронный ресурс] / Г. З. Мансуров. – Режим доступа: <http://group-global.org/publication/view/257>
5. Мамутов В. К. Экономико-правовой подход к исследованию проблем управления общественным производством // Экономико-правовые проблемы совершенствования хозяйственного механизма. – М. : Институт государства и права Академии наук СССР, 1984. – С. 18.
6. Eucken Walter. Grundsätze der Wirtschaftspolitik. – Tübingen, 1952.
7. Прилуцький Р. Моделі правового регулювання сфери господарювання і фінансово-економічна криза в Україні [Текст] / Р. Прилуцький // Право України. – 2010. – № 6. – С. 122–126.
8. Гражевська Н. І. Еволюція сучасних економічних систем [Текст]: навч. посіб. / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2011. – 286 с.
9. Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1990. – № 31. – Ст. 429.
10. Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1990. – № 34. – Ст. 499.
11. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / Наукова монографія / [Текст] / С. А. Єрохін. – К. : Світ Знань, 2002. – 528 с.
12. Советский энциклопедический словарь [Текст] / Гл. ред. А. М. Прохоров; редкол. : А. А. Гусев, и др. Изд. 4-е. – М. : «Сов. энциклопедия», 1987. – 1600 с., ил.
13. Рыжов В. Концепции синергетики [Электронный ресурс] / В. Рыжов. – Режим доступа: http://vladimir.socio.msu.ru/3_SYNERGY/
14. Шундигов К. В. Синергетика и правовое регулирование / К. В. Шундигов // Ленинградский юридический журнал. – 2013. – № 1 (31). – С. 117–123.
15. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем – критический обзор / L. von Bertalanffy, General System Theory – A Critical Review, «General Systems», vol. VII, 1962, p. 1–20 : В сборнике переводов: Исследования по общей теории систем. – М.: Прогресс, 1969. – 520 с. (С. 23–82). / Перевод Н. С. Юлиной.

16. Богданов А. А. Тектология [Текст]: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн. : Кн. 1. / Редкол.: Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др. / Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т экономики АН СССР / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – 304 с. – (Экон. наследие).

17. Винограй Э. Г. Основы общей теории систем [Текст] / Э. Г. Винограй. – Кемерово : Кемеровский технологический институт пищевой промышленности, 1993. – 339 с.

18. Шишкин В. В. Синергетический подход в теории права : Автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве / В. В. Шишкин. – Нижний Новгород, 2007. – 35 с. – Библиогр. : с. 34–35.

19. Прилуцький Р. Б. Особливості правового регулювання відносин у сфері господарювання в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату (постановка проблеми) [Текст] / Р. Б. Прилуцький // Актуальні проблеми цивільного та господарського права. – 2010. – № 3 (22). – С. 49–54.

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ, ЯК ЦІЛЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Самбор А. М.,

*викладач Прилуцького гуманітарно-педагогічного
коледжу ім. І.Я. Франка, відмінник освіти України,*

Самбор М. А., кандидат юридичних наук,
*лауреат Всеукраїнського фонду юридичної науки
академіка права В.В. Сташица*

Формування сталої та перспективної парадигми розвитку громадянського суспільства залежить від багатьох чинників. Це і формування світоглядних орієнтирів, створення умов для адаптації особи у суспільстві, забезпечення дієвих механізмів охорони та захисту особистості, можливості її розвитку у соціумі, формування юридичних механізмів регулювання суспільних відносин тощо. Разом із зазначеними складовими елементами, першочергового значення мають процеси навчання та виховання, котрі формують ядро установок особистості у ставленні до навколишнього світу. Розуміння добра і зла, не лише як категорій філософії, а й як постійних супутників життя, протиставлення та перемога між якими визначають сутність та спрямованість особистості гарантують або досягнення миру та злагоди, або панування хаосу, анархії та беззаконня у суспільстві.

У законодавстві знаходять урегулювання найбільш значущі суспільні відносини, які потребують охорони та захисту з боку держави. Людство знайшло безліч засобів для захисту своїх інтересів, одним із яких виступив державний примус, котрий реалізується через спеціально створені та юридично закріплені механізми притягнення до юридичної відповідальності. Адміністративна відповідальність, як одна із видів юридичної відповідальності, встановлює вид та міру заходів адміністративного примусу, які застосовуються до осіб, котрі вчинили діяння, заборонені державою в особі її компетентних органів.

Адміністративна відповідальність є не самоціллю, остання має на меті вжиття заходів щодо забезпечення законності та правопорядку у країні, відновлення порушених прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а головне – недопущення вчинення протиправних дій з боку інших осіб, які за своїм складом є адміністративними правопорушеннями.

Відтак, ціллю нашої роботи є дослідження нормативно-правового регулювання за допомогою норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [1] виховної роботи та трудового навчання і виховання осіб, які вчинили адміністративні правопорушення.

Одним із завдань законодавства про адміністративні правопорушення, котре закріплено у ст. 1 КУпАП, визначається виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до правил співжиття, відповідальності перед суспільством. Отже, виховання громадян постає однією із провідних завдань законодавства про адміністративні правопорушення. У даному контексті вважаємо, що мову слід вести про залучення громадян до колективної та індивідуальної роботи у різноманітних об'єднаннях (не заборонених законом), участі останніх у роботі секцій, гуртків тощо, спрямованих на розвиток інтересів, здібностей (що схвалюються суспільством та державою), залежно від їх нахилів.

На підтримку таких завдань законодавства про адміністративні правопорушення ст. 6 КУпАП стверджує про те, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, громадські організації, трудові колективи зобов'язані розробляти і здійснювати заходи, спрямовані на виховання громадян у дусі високої свідомості і дисципліни, суворого додержання законів України. То ж фактично спостерігається юридично сформована та законодавчо закріплена державна політика виховного процесу, спрямованого на формування свідомого, законослухняного громадянина, члена громадянського суспільства. До вказаного питання повинні бути залучені не лише органи влади та місцевого самоврядування, а й громадські організації, трудові колективи.

Розвиваючи питання виховання, закладені у завданнях законодавства про адміністративні правопорушення, ст. 23 КУпАП містить норму, у якій ведеться мова про те, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Як вбачається з проаналізованого, виховання є однією із визначальних цілей застосування до правопорушника заходів адміністративного стягнення. Власне й адміністративне стягнення виступає як засіб виховання правопорушника.

Не виключенням з цього є й процесуальні норми законодавства про адміністративні правопорушення. У ст. 245 КУпАП підкреслюється та обставина, що завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення є: виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, *виховання громадян* у дусі додержання законів, зміцнення законності (виділено нами – А. С., М. С.). Таким чином, сама процесуальна діяльність уповноважених органів та їх посадових осіб, спрямована на розгляд матеріалів справи по суті, має носити виховний характер. Вважаємо, що виховний характер даної процесуальної діяльності має бути як індивідуальним – стосовно особи, відносно якої здійснюється провадження, так і загальної превенції, спрямованої на формування у учасників провадження, а також осіб, яким стало відомо про таке провадження, свідомого ставлення про неприпустимість вчинення подібних антисоціальних діянь.

Продовженням цього є те, що виховна складова провадження у справі про адміністративне правопорушення продовжує мати місце й під час виконання постанови у справі про адміністративне правопорушення. Так, ст. 324 КУпАП, розкриваючи обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування порушником виправних робіт, зазначає, що одним із основних таких обов'язків зазначених вище організацій є трудове виховання порушника.

Слід зауважити, що деякі адміністративні стягнення, зокрема такі як громадські та виправні роботи, засвідчують те, що власне стягнення полягає у залученні правопорушника до суспільно корисної праці, виховання працею.

Навіть найбільш суворе адміністративне стягнення, яке може бути застосовано до правопорушника, а саме адміністративний арешт, охоплює трудове виховання правопорушника. На це вказує норма ст. 328

КУпАП, яка передбачає трудове використання осіб, підданих адміністративному арешту.

Все це вказує на те, що законодавець приділяє питанню виховання, й його виду – трудовому вихованню правопорушників, суттєве значення. Це вкотре підтверджує відоме всім гасло – «труд виховує». Поряд з цим необхідно розроблення ефективних механізмів виховання. Та перш за все слід звернутися до поняття виховання і трудового виховання, як одного з його видів.

Виховання – це процес та практика засвоєння дитиною загальноприйнятих у суспільстві норм поведінки [5]. Однак, об'єктом виховання може виступати не лише дитина, а й у цілому людина. Трудове виховання – це процес залучення особи до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їй виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці [4]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що однією із цілей законодавства про адміністративні правопорушення є процес формування у правопорушника та засвоєння останнім загальноприйнятих у суспільстві корисних форм поведінки, розвитку свідомості, яка відтворює ідеали суспільства, та залучення правопорушника до суспільно корисних видів діяльності (праці), усунення асоціальних факторів (причин та умов), що можуть викликати рецидив правопорушення.

Важливим у цьому процесі є вивчення та впровадження у практику трудового виховання досягнень ергономіки. Адже саме ергономіка, як наука, вивчає функціональні можливості та особливості людини у трудових процесах, сприяючи тим самим всебічному духовному та фізичному розвитку особистості [2, с. 70]. У процесі виробничої праці створюються матеріальні цінності. У таких умовах розвивається інтерес до праці, бережливе ставлення до матеріалів та інструментів [2, с. 31]. У такий спосіб можливе ефективне використання трудового потенціалу правопорушника таким чином, щоб трудова діяльність, сприяла формуванню стійких установок на недопущення у подальшому вчинення адміністративних чи інших правопорушень. Разом з положеннями, які містяться у нормах ст.ст. 245, 324, 328 КУпАП, котрі вказують на застосування процес виховання, який є постфактумом вчинення адміністративного правопорушення, не слід забувати про загальнопревентивну функцію трудового виховання у межах законодавства про адміністративні правопорушення, на що, зокрема, вказується у ст. 6 КУпАП.

У контексті сказаного, слід зауважити, що наразі у навчальних закладах, зокрема у вищих навчальних закладах I-II ступенів акредитації, необхідно викорінювати негативне ставлення студентства до

професій, пов'язаних із фізичною працею. Адже, як засвідчують соціологічні дослідження, небажання обирати подібні професії, пов'язується із низькою суспільною репутацією подібних професій серед оточуючих. Погляд про це складаються у сім'ї, серед друзів [3, с. 71]. Більшість студентів обирають не професію, яка мила їх душі, а матеріальний бік цієї професії, ту професію яка більше оплачується, або має певний соціальний статус у суспільстві. Останнім часом все більше і більше навчальних закладів готує юристів, економістів, а де останнім реалізовувати свій фаховий потенціал: на ринку праці неможливо працевлаштуватися, залишається єдине, маючи знання опанувати виробничі професії, або просто таки «реалізувати» себе як продавця на ринку. Повага до чужої праці, повага до іншої особистості, її прав, свобод та інтересів створить нетерпимість до правопорушення, як явища правової і суспільної дійсності.

Інструмент виховання визначається наявністю у ньому суспільної точки зору [3, с. 72]. У зв'язку з цим, слід створити ціннісний підхід до права на працю в умовах ринкових відносин, які формуються у нашій країні. Аби повага до праці виступала стримуючим фактором від вчинення правопорушення.

На нашу думку слід створити та на законодавчому рівні закріпити систему організаційних та дидактичних заходів спрямованих на формування комплексного підходу до виховного процесу, пов'язаного із становленням правової свідомості громадянина, який допустив вчинення адміністративного правопорушення, з тим, щоб у подальшому він подібних діянь не допускав. Це забезпечить становлення особистості з високою правовою свідомістю, що характеризуватиме її погляди та настанови стосовно суспільства та її місця у цьому суспільстві. Й у цьому напрямку особливе місце слід відводити вищим навчальним закладам I-II рівнів акредитації, які мають справу з уже не школярем, а свідомим студентством, яке обирає свій життєвий шлях, аби останній не був усяним тернами правопорушень.

Підсумовуючи сказане, слід наголосити на тому, що трудове виховання сприяє усвідомленню цінності тих правовідносин, на які зазіхнув правопорушник своїми діяннями, формує свідомість особи, у якій превалює соціально схвальні установки та ціннісні орієнтації, що гарантує виявлення у особистості правової свідомості, а зрештою забезпечить усунення ряду негативних факторів, а саме причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень. Вважаємо, що у процесах трудового виховання слід поєднати зусилля освітніх та навчальних закладів із правоохоронними органами. Це забезпечить нерозривність виховання особистості, колективу та суспільства у цілому. На такому

шляху неабиякого значення набуває й законодавче врегулювання вказаного питання. Вважаємо, що наразі постала необхідність розроблення та прийняття державної програми трудового виховання, а також внесення відповідних змін до законодавства про адміністративні правопорушення, де слід передбачити конкретні заходи трудового виховання правопорушників.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print1360053215179834> (статті 1 – 212-²⁰) <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/print1360053215179834> (статті 213 – 330). – Дата доступу 2 січня 2014 року.

2. Воловиченко А. И. Совершенствование организации трудового обучения в школьных мастерских / А. И. Воловиченко. – К. : Рад. школа, 1987. – 208 с.

3. Сахаров В. Ф. Профессиональная ориентация школьников : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / В. Ф. Сахаров, А. Д. Сазонов. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.

4. Психологія та педагогіка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/116.html – Дата доступу 17 лютого 2014 року.

5. Виховання. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Виховання>. – Дата доступу 17 лютого 2014 року.

РОЗДІЛ 3.

Актуальні проблеми судоустрою, статусу суддів, прокуратури та адвокатури, кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи.

Актуальні проблеми земельного, аграрного, космічного, екологічного, природоресурсного права та правового забезпечення засад внутрішньої політики в екологічній сфері.

Актуальні проблеми кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права та правового забезпечення засад державної політики у сфері національної безпеки України.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ ВБИВСТВ ТА ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ НА СЕКСУАЛЬНОМУ ГРУНТІ

*Александренко Олена Віталіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

Вітчизняна та зарубіжна правоохоронна практика свідчать про об'єктивні труднощі діяльності з розкриття та розслідування вказаної категорії вбивств, тому необхідно серйозно замислитися над шляхами їх ефективного попередження.

Враховуючи, що вітчизняна криміналістика порівняно нещодавно зустрілися з цим явищем (першим офіційно визнаним серійним сексуальним вбивцею СРСР був Г. Міхасевич (Білорусь, 70-ті роки ХХ століття), а світова криміналістика, задовго до зазначеного часу вже мала досвід розслідування таких злочинів (справа Теодора Банді у США викликала створення у ФБР спеціального підрозділу з вивчення сексуальних вбивств), слід активно вивчати, запозичити й використовувати існуючий позитивний досвід попередження вказаних злочинів.

Одними з таких дієвих попереджувальних методів, як доведено практикою, є медичні. Хімічна кастрація застосовується у Великій Британії, Німеччині, Данії, Ізраїлі, Польщі, США, Франції, Швеції та ін. Серед правових методів можна назвати й підвищені строки кримінального покарання – довічне ув'язнення чи смертна кара (Іран, Кітай, Кувейт, Саудовська Аравія, США та ін.).

Серед інших методів слід сказати про достатньо давно відомий на Заході (Європа, Велика Британія) метод кримінологічної профілактики – «архітектурна кримінологія» чи «архітектурне попередження». Його сутність полягає у такому плануванні будівництва житлових районів, масивів, чи зведення будинків з таким плануванням внутрішніх загальних приміщень (сходи, сходові клітини, балкони, горища, підвали тощо), які б виключали можливість існування місць, де можна було б переховуватися незнайомцям, підозрілим особам з метою спостереження і здійснення нападу з їх боку. Поява таких осіб обов'язково стає помітною для оточуючих й фіксується сучасними технічними засобами безпеки (вуличними зовнішніми та поліцейськими відеокамерами, відеофонами та ін.), що дає здійснювати за ними спостереження й за найменшої підозри повідомляти про це до найближчої поліцейської дільниці (наявність поруч чи у цьому будинку, житловому комплексі, масиві працюючих і захищених від пошкодження телефонів, інших засобів сигналізації (сирени, ревуни тощо) [1]. Наведемо окремі аспекти вказаного напрямку кримінологічної профілактики з точки зору їх можливостей у попередженні зазначеної категорії злочинів.

Виявилося, що архітектурний стиль великих міст найчастіше ініціює злочини та полегшує їх скоєння. Містобудівна кримінологія, орієнтована на попередження злочинності за допомогою організації просторового середовища, отримала свій розвиток у дослідженнях західних кримінологів. Як зазначають зарубіжні дослідники, будинки вище за сім поверхів у чотири рази частіше зазнають розбійних нападів, ніж будинки у шість і менше поверхів. 32% всіх розбійних нападів у будинках вчиняється у ліфтах, за якими немає ніякого контролю та спостереження зовні. До того ж різні інженерні споруди та насадження навколо житлових будинків, повз які мешканці виходять на вулиці та площі, а також повертаються додому, особливо небезпечні, якщо вони зовні не проглядаються, або в них не заглядає поліцейській патруль [2, с. 278]. Небезпеку також становлять зовнішня ізольованість ліфтів, обладнаних кнопкою примусової зупинки кабіни, сходових площадок і коридорів, інших приміщень (підвали, горища та ін.). Тим більше за відсутності контролю за входом до будівлі (конс'єржі, переговорні пристрої).

Зазначимо, що О. Чайка здійснював напади і вбивства жінок у ліфтах та під'їздах багатоповерхових будинків Москви. Небезпеку для дітей та підлітків, які часто стають жертвами серійних вбивць, являють також відкриті дитячі та спортивні майданчики, що знаходяться як поруч з будинками, так і певному віддаленні від них, саме тому є недоступними для спостереження батьками. Також небезпечними є близьке від будинку і двору розташування проїзної частини дороги,

віддаленість від будинку школи, різних установ дозвілля для дітей і школярів, спортивної секції, кінотеатру, іншого місця, цікавого для них. Йдучи по дорозі, виходячи або повертаючись додому, дитина може бути зустрінута злочинцем, оманним шляхом чи насильно посаджена до автомашини, після чого може зникнути безвісти. Таке трапляється і з дорослими. Так, зокрема, діяли С. Головкин у Підмосков'ї, Г. Міхасевич у Білорусі, С. Ткач.

Зазвичай злочинці обирають для своїх діянь такі місця, які дають їм можливість безперешкодно вчиняти злочини або наблизитися до жертви. На вулиці І. Іртишов обирав дітей, йшов за ними до їх домівок, де у ліфтах і під'їздах багатоповерхових житлових будинків двох районів Санкт-Петербурга здійснив 8 нападів на хлопчиків від 9 до 15 років з метою сексуального насильства. Деякі напади призвели до каліцтва, інвалідності та загибелі потерпілих.

Деякі серійні сексуальні вбивці підшуковують потенціальних жертв (особливо дітей та підлітків) саме у дворах (дитячі та спортмайданчики), біля під'їздів будинків, під слухними приводами умовляють їх вийти з двору та йти за ними, після чого діти залишаються наодинці зі злочинцем. Щодо дорослих використовується інша тактика: прохання про надання допомоги комусь або в чому-небудь, після чого людина йде за прохачем і надалі зникає. Саме тому важливою частиною теорії захисту простору є таке планування, яке, диференціюючи та структуруючи будівлі та їх частини, дозволяє їх мешканцям швидко відрізнити свого сусіда від появи чужої людини.

Проведені дослідження особливостей вчинення злочинів дали можливість виокремити основні проблемні моменти забудови міст. Зокрема, окремі міські парки, особливо великі за площею та розмірами, навіть ті, що знаходяться у центрі, особливо у темний час доби стають небезпечними, їх уникають відвідувати громадяни. Освітлення таких місць створює зручні умови для вчинення різного роду правопорушень, що поряд з незадовільною організацією роботи патрульної служби поліції не дає змогу вчасно реагувати на таку подію. Тим більше, працювати на її попередження. Саме це дозволило О. Пічушкіну скоїти більше 48 вбивств у московському Бітцевському лісопарку.

Тому вказані вище аспекти почали враховувати у практиці містобудування: при проектуванні нових районів пріоритет надається малоповерховим будинкам (котеджам) і реконструкції старих будівель. Щоб забезпечити ігри дітей, ігрові майданчики для дітей у віці від 5 до 12 років розташовують в межах напівприватних територій. На відміну від цього територія для ігор підлітків повинна бути більшою і розміщуватися на периферії житлового комплексу. Зелені насадження

і парки повинні розпочинатися недалеко від ігрових майданчиків для дітей, залишаючи останні у полі зору спостерігача. Парки і сквери великих міст повинні розбиватися з таким розрахунком, щоб вони проглядалися з боку сусідніх вулиць і були під спостереженням місцевих мешканців [2; 3].

Можна було б й надалі наводити всі аспекти «архітектурної кримінології».

Проте, наведеного, на нашу думку, достатньо, щоб показати дієвість розглянутого засобу попередження серійних сексуальних вбивств та інших злочинів, нарешті прийняти його до уваги й активно використовувати у цивільному будівництві, що разом з іншими профілактичними заходами допоможе створити певний заслін вчиненню вказаних злочинів.

Список використаних джерел

1. Чефходзе Р. Г. Роль градостроительства и архитектуры в предупреждении преступности // Нетрадиционные подходы к решению проблем борьбы с правонарушениями. Материалы научно-практической конференции (май 1996 г.) – Омск : Изд-во Омск. юрид. ин-та МВД России, 1997. – С. 31-33.

2. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. – М. : Инфра-М – Норма, 1997.

3. Шнайдер Г. И. Криминология. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – С. 348.

ВІТЧИЗНЯНЕ ДОКТРИНАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ФОРМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Аракелян Роза Фердінандівна,

здобувач кафедри кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Предметом тез є історико-правовий аналіз вітчизняного доктринального тлумачення медіації як форми відновного правосуддя. Нові виклики часу обумовлені міжнародними стандартами в сфері відновного правосуддя актуалізують необхідність подальшого реформування кримінального процесуального законодавства у бік демократизації останнього, яке є неможливим без сучасного доктринального осмислення зазначених процесів. Такі трансформації обумовлюють необхідність зміни вітчизняної парадигми до тлумачення сутності інституту медіації в кримінальному процесуальному законодавстві України, як

однієї із форм відновного правосуддя, в бік прогресивних моделей медіації. З огляду на це, необхідним є дослідження підвалин вітчизняного доктринального тлумачення медіації як форми відновного правосуддя з метою подальшого удосконалення.

Так, інститут медіації у кримінальних справах є формою відновного правосуддя, який є одним із способів реалізації законних прав та інтересів, що застосовується паралельно з традиційним кримінальним провадженням у справах та спрямований на пошук до або під час кримінального провадження взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом медіатора.

Вітчизняне доктринальне розуміння інституту медіації як форми відновного правосуддя є наслідком радянського розуміння та тлумачення новітніх кримінально-правових явищ та процесів, що зводиться виключно до кримінально-правових підстав для звільнення від кримінальної відповідальності. Для прикладу проаналізуємо новий та новітній етапи розвитку ідей відновного правосуддя у нормах вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Так, початок ХХ ст. ознаменувався для України політичними змінами (Жовтнева революція 1917 р. та, як наслідок, утворення СРСР), що мали визначальний вплив на правову систему загалом і кримінальний процес зокрема. У 1922 р. був прийнятий Кримінально-процесуальний кодекс УСРР, відповідно до якого, передбачалася можливість закриття кримінального провадження у справах, що порушуються за скаргою потерпілого (справи приватного обвинувачення), зокрема, справи про самоуправство, умисні легкі тілесні ушкодження, умисне нанесення удару, побої чи інші дії, що спричинили фізичний біль, усну чи письмову образу, усний чи письмовий наклеп [1]. Так, якщо примирення в цих категоріях справ було досягнуто до набрання обвинувальним вироком законної сили, то кримінальна справа закривалася. При цьому, функціонував механізм обмеження використання інституту примирення за заявою потерпілої особи у випадку фігурування публічного інтересу та як наслідок відмова від звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням сторін.

У 1927 р. був прийнятий новий Кримінально-процесуальний кодекс, який закріплював аналогічні підходи в питаннях відновного правосуддя, а про інститут медіації навіть згадки не йшлося у вітчизняній юридичній доктрині. Так, стаття 4 Кримінально-процесуального кодексу 1927 року передбачала наступне: «кримінальне переслідування не може бути порушено, а порушене не може бути продовжено і підлягає закриттю на будь-якій стадії процесу... за примиренням обвинуваченого з потерпілим у справах, що порушуються не інакше, як за скаргою

потерпілого...» [2]. У 1958 р. були прийняті «Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік» у статті 33 якого були передбачені обставини, які пом'якшували покарання, «запобігання винним шкідливих наслідків вчиненого злочину, а також добровільне відшкодування шкоди, спричиненої злочином» [3]. У 1960 р. був прийнятий Кримінально-процесуальний кодекс УРСР [4], цим процесуальним актом не був передбачений процесуальний порядок провадження процедур примирення, медіації та взагалі не розглядалися та не визнавалися будь-які форми відновного правосуддя. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року передбачав примирення у справах, що порушувалися не інакше як за скаргою потерпілого, а в 2001 році Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» була передбачена можливість закриття кримінальної справи на основі примирення обвинуваченого, підсудного з потерпілим, а також звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням [4]. Такі зміни були зумовлені прийняттям Кримінального кодексу України 05.04.2001 р та закріплюють зазначені підстави звільнення від кримінальної відповідальності у статтях 45, 46 [5].

На сьогодні виявили свою неідеальність та декларативність Указ Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 р., яким передбачалося створення альтернативних позасудових способів розв'язання спорів, а способом врегулювання спорів визначена медіація [6]. Приреченим на фіаско є й Указ Президента України від 08.04.2008 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», яким передбачено реформування кримінальної юстиції України у напрямку впровадження програм примирення між потерпілим і правопорушниками, створення системи ювенальної юстиції та служби пробації [7].

Після реформування системи кримінальної юстиції інститут медіації не знайшов свого кримінального процесуального регулювання в Україні. У новому Кримінальному процесуальному кодексі України від 13.04.2012 року закріплений розділ VI «Особливі порядки кримінального провадження» [8]. У Главі 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» цього розділу передбачений процесуальний порядок провадження таких видів угод у кримінальному провадженні: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [8]. У статті 474 КПК визначений загальний порядок провадження на підставі угод у якому ключову роль відіграє

суд, зокрема, «...Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду...» [8]. У пункті 1 статті 475 КПК зазначено, «Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання...» [8].

Відповідно до вищезазначених положень кримінального процесуального законодавства провадження цих двох видів договорів здійснюється виключно юрисдикційним шляхом та ніяким чином не пов'язується з концепцією відновного правосуддя, яка заснована на міжнародно-правових стандартах, практиці регулювання основних сутнісних параметрів відновного правосуддя та не може тлумачитися, розглядатися як форми відновного правосуддя.

Нажаль, вітчизняне доктринально-правове розуміння відновного правосуддя в контексті досліджуваної проблематики зводиться до радянської інтерпретації інституту медіації. Так, в Науково-практичному коментарі до Кримінального процесуального кодексу України від 2013 року за загальною редакцією В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова у коментарі до статті 468 КПК України зазначена наступна теза «... Запровадження цих угод має на меті забезпечення принципу процесуальної економії, зменшення витрат на ведення процесу, а також забезпечення потерпілому права на швидке і повне відшкодування заподіяної шкоди. Крім цього, закріплення на законодавчому рівні чіткої і детальної процедури примирення між сторонами є виконанням Україною вимог Рамкового рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 року, згідно з яким кожна країна-учасниця повинна намагатися сприяти медіації в кримінальних справах...» [9, с. 327]. На нашу думку така теза є хибною та такою, що підлягає спростуванню за допомогою наступної аргументації:

- Відповідно до положень Рамкового рішення Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р. медіація у кримінальних справах визначається як процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятного рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи-медіатора [10]. Положення Глави 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» не містить жодної згадки про посередництво третьої особи – медіатора та про процедурні аспекти відновної процедури, які апріорі проводяться поза межами кримінального

провадження виступаючи в якості альтернативи традиційному кримінальному правосуддю. Радянське тлумачення інституту медіації зводиться до ототожнення останнього з примиренням, прибічниками такої позиції є І. А. Войтюк, Т. А. Денисова, Ємельянова, В. Д. Каневська, О. В. Коваленко, Р. Г. Коваль, І. М. Козьяков, М. В. Костицький, В. Т. Мажаренко, Ж. В. Мандриченко, Н. М. Прокопенко, О. Є. Соловійова, Н. М. Ярмиш, А. М. Яценко та інші науковці, які є прихильниками формування вітчизняної моделі відновного правосуддя. Серед вітчизняних науковців-правників, які підтримують консенсуальну модель інституту медіації, який заснований на вищенаведеному концептуальному, міжнародно-правовому доробку є – В. В. Землянська, В. І. Галаган, В. К. Гришук, В. М. Куц, Ю. Нікітін. Але на сьогодні у вітчизняних дослідників бракує як системних досліджень так і конкретних пропозицій щодо впровадження істинної сутності параметрів інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України.

• Міжнародно-правові стандарти інституту медіації засновані на консенсуальній моделі аналізованої інституційної основи та в межах європейського континенту представлені у вигляді низки рекомендацій та рішень Ради Європи, зокрема, в Рекомендації № R 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15.09.1999 р. [11]. Дана Рекомендація є одним із засадничих документів Ради Європи, що спрямований на реалізацію програм відновного правосуддя та передбачає використання медіації у кримінальних справах як гнучкого та всеохоплюючого інструмента з метою створення альтернативи традиційному судовому провадженню. В розділі III Рекомендації № R 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15.09.1999 р. зазначені правові засади для впровадження інституту медіації, наголошується на необхідності, для країн-членів Ради Європи, створення законодавства що сприятиме розвитку медіації у кримінальних справах, звертається увага на те, що «мають існувати норми, які б регулювали застосування медіації до кримінальних справ, характеризували умови передачі справ на медіацію, висвітлювали підходи до вирішення питань, які можуть виникнути після застосування процесу медіації; повинні дотримуватися певні застереження; бути забезпечені права сторін медіації на правову допомогу та, у випадку необхідності, на тлумачення, роз'яснення норм права» [11]. Визначальне положення Рекомендація Ради Європи № R 19 закріплює наступне: «Комітет Міністрів у відповідності із положеннями статті 156 Статуту Ради Європи... надає рекомендації країнам-членам Ради Європи щодо врахування принципів, визначених в додатку до Рекомендації, під час розбудови системи медіації в кримінальних справах...» [11]. Принципи розпочинаються з визначення терміну

«медіація між потерпілим та правопорушником» як «... будь-якого процесу, де потерпілий та правопорушник мають можливість, при наявності добровільної згоди сторін, активно брати участь у вирішенні питань які пов'язані із злочином за посередництвом третьої сторони (медіатора) який займає позицію нейтралітету» [11]. Дане визначення складається з двох основних понять: участь (participation) та відновлення (restoration). На базисі цих понять засновані загальні (спільні) принципи, викладені в документі, які відверто нівелюються на національному рівні, зокрема, автономність служб медіації в системі кримінальної юстиції, добровільність, конфіденційність та неупередженість: загальнодоступність послуг медіації, її застосування на будь-якій стадії кримінального провадження. Про необхідність впровадження інституту медіації, також, наголошується в: «Рекомендації № R(85) 11 Комітету міністрів державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу» від 28.06.1985 р. [12]; Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету міністрів державам-членам «Щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції» від 17.09.1987 р. [13]. Вищезазначеними рекомендаціями державам-членам Ради Європи пропонується переглянути своє законодавство з метою забезпечення можливості позасудового врегулювання спорів, особливо щодо кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості. 31.10. 1995 року Україна ратифікувала Статут Ради Європи та є повноправним членом Ради Європи, таке членство передбачає відверте та ефективне співробітництво в досягненні спільної мети визначеної у розділі 1 Статуту Ради Європи та в контексті досліджуваної проблематики передбачає здійснення спільних дієвих заходів в правовій сфері.

Підсумовуючи можна дійти висновку про те, що декларативний характер вітчизняного законодавства в сфері відновного правосуддя та нівелювання міжнародних стандартів до тлумачення інституту медіації як форми відновного правосуддя зумовлено стагнацією вітчизняної юридичної науки, яка заснована на радянських постулатах, ідеях побудови відновного правосуддя та підтримує радянські підходи до розуміння та тлумачення сучасних явищ та процесів, зокрема, медіації як форми відновного правосуддя. Така практика є неприпустимою та підлягає викоріненню задля подальшого сталого розвитку України, як прогресивної, демократичної держави.

Список використаних джерел

1. Уголовно-процессуальный кодекс УССР, утвержден В.У.Ц.И.К. 13 сентября 1922 г.

2. Уголовно-процессуальный кодекс УССР, утвержден В.У.Ц.И.К. 8 июня 1927 г.
3. Основи кримінального законодавства і союзних республік 1958 р. / Текст зі змінами та доповненнями на 8 квітня 1989 року. – М. : Думка, 1989. 20 з. – (Радянське законодавство). – С. 4.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 1001-05 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: rada.gov.ua
5. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
6. Указ Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 р. № 361/2006 // Офіційний вісник Президента України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 № 11/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 12. – С. 486.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2013. – 664 с.
10. Рамкового рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 року // Международное право в избранных документах. – М. : Изд-во ИМО 2009. – 793 с.
11. Рекомендація № R (99) 19 (від 15. 09. 1999 р.) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про медіацію в кримінальних справах» // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1–2. – С. 50–53.
12. Рекомендація № R(85) 11 (від 28.06.1985 р.) Комітету міністрів державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу» // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2003. – № 2. – С. 74–75.
13. Рекомендації № 6 R (87) 18 (від 17.09.1987 р.) Комітету міністрів державам-членам «Щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції» // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2003. – № 2. – С. 64–66.

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Архіпова К.С.,

*аспірант кримінального права та процесу
ВНЗ Національної академії управління*

Сьогодні Україна прямує до створення інформаційного суспільства, де статус інформації змінюється, від простих відомостей або даних до інструменту, що здатен змінити життя держави у цілому. Але надання такого статусу інформації збільшує можливість застосування її з анти-соціальною метою злочинними формуваннями.

Тому ми виділили найбільш характерні загрози інформаційній безпеці нашої держави в умовах сучасності.

По-перше, це недостатня інтегрованість України у світове інформаційне поле, недостатня кваліфікованість й активність її інформаційних служб.

Україну сприймають у світовому інформаційному співтоваристві не через українські ЗМІ, а через відповідні засоби та агенства інших держав, які притримуються своїх геополітичних, політичних, військових, економічних інтересів. У такий спосіб формується образ України, її зовнішньої та внутрішньої політики. Україна не може протистояти інформаційно-пропагандистським акціям інших держав, які через вторгнення в її інформаційний простір забезпечують свої політичні та економічні інтереси, чим створюють загрозу національній безпеці України.

По-друге, це використання засобів масової інформації окремими політичними силами у своїх передвиборчих програмах.

Для реалізації своїх планів окремі політичні партії, рухи, громадські об'єднання України використовують ЗМІ України, проводячи пропагандистські кампанії, розповсюджуючи спеціально підібрану інформацію тощо.

Ще одна загроза це негативні наслідки міжпартійних відносин.

Деякі політичні партії, рухи, об'єднання у боротьбі за посилення свого впливу, реалізації вузькопартійних цілей, нехтують збереженням в Україні загальнонаціональної стабільності і злагоди чинним законодавством, що загрожує інформаційній безпеці. Часто ЗМІ нав'язує певні політичні кліше, штучне загострення ситуації, роздмухування пристрастей, використання погроз, закликів до помсти чи до реваншу.

Також це вплив міжконфесійних конфліктів.

Проблеми і конфлікти, що існують у релігійній сфері, призводять до появи в інформаційному просторі України небезпечних явищ – погроз, нацьковування однієї частини віруючих на іншу, поширення необ'єктивної інформації, яка здатна загострити ситуацію.

Іншою загрозою є некомпетентність працівників державних органів і установ.

Цей чинник негативно впливає на якість і спрямованість інформаційного матеріалу і тим самим створює можливість соціально-політичних конфліктів. Його дія виявляється через неповну, запізнілу інформацію.

Ще одна загроза це недостатній професійний рівень працівників засобів масової інформації.

У засобах масової інформації, друківаних матеріалах з'являються матеріали, що пропагандують всездозволеність, аморальність, нехтування патріотичними та громадськими обов'язками, моральними принципами, що впливає на загострення соціально-економічного та політичного стану.

Загрозою також є вплив на засоби масової інформації організованої злочинності, мафіозних структур.

Злочинні угруповання намагаються перешкодити розбудові міцної демократичної держави, створити в Україні умови всеохоплюючої корумпованості тощо. З'являється інформаційна продукція, що підриває авторитет і довіру до правоохоронних органів, державних структур, пропагандує кримінальний світ. Доступність наукових розробок із застосування комунікативних технологій, психологічних досліджень, знайомство з досвідом застосування «інформаційної зброї» у військовій сфері та політичної діяльності, можливість контролювання ЗМІ – все це робить надзвичайно привабливим опанування формами інформаційної боротьби організованої злочинності для впливу на суспільство [3, с. 537].

Недосконалість технічного захисту інформаційного простору України також є загрозою інформаційній безпеці.

У зв'язку з тим, що опрацювання інформації, зокрема і такої, що є державною таємницею, виконують на сучасних технічних засобах, внаслідок чого виникає необхідність у її захисту.

Боротьба за ресурси велася протягом всього існування людства. Сьогодні вона значно посилилася та набула нових форм, способів та стратегій. Якщо раніше перерозподіл ресурсів між державами відбувався завдяки війнам, то сьогодні використовуються людською спільнотою інші способи перерозподілу – від терористичних з використанням озброєних сил до «ненасильницьких» методів скидання законної влади держави, з використанням так званої «демократичної опозиції» та недержавних організацій. Відбувається перерозподіл ресурсів планети

та встановлення контролю над стратегічно важливими з геополітичної точки зору територіями за допомогою приведення до влади маріонеточних режимів [4, с. 128-129].

Список використаних джерел

1. Конституція України (зі змінами): Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // *Голос України*. – 1996. – 13 лип.

2. Про основи національної безпеки України (зі змінами та доповненнями). Закон України від 19 червня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

3. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): Підручник / Остроухов В. В., Петрик В. М., Присяжнюк М. М. та ін.; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – К. : КНТ, 2010. – 776 с.

4. Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: збірник матеріалів круглого столу // Б-ка журналу «Юридичний вісник» / за ред. М. П. Орзіха, В. Ф. Антипенко. – Одеса: Фенікс, 2010. – 324 с.

ПРОТИДІЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НЕДЕРЖАВНИМИ ОХОРОННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПІД ЧАС МАСОВИХ БЕЗЛАДІВ АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Бєліков Юрій Миколайович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

З моменту набуття Україною незалежності існуючі суспільні відносини зазнали істотних змін. Широкомасштабні соціально-економічні та суспільно-політичні зміни в нашій країні завдали істотного впливу на криміногенну ситуацію в країні, що поставило в ряд першочергових завдань забезпечення належного рівня охорони та безпеки громадян у всіх сферах життєдіяльності, включаючи як особисту безпеку – життя, здоров'я, так і безпеку приватної власності.

Державні правоохоронні структури значною мірою дискредитували себе, продемонструвавши нездатність, а іноді і пряме небажання, виконувати завдання охорони та захисту законних прав громадян, на фоні чого кількість злочинних посягань проти особи, суспільства, держави продовжує залишатися стабільно високою. Останні події, серед іншого, призвели до нового спалаху кількості таких злочинних посягань. Сьогодні, як ніколи, потрібні докорінні зміни у підході до організації

протидії злочинності та забезпечення безпеки всіх форм власності, здійснення комплексу додаткових заходів щодо профілактики та припинення злочинних і протиправних посягань. Потребує переосмислення і роль недержавних охоронних організацій, зокрема, у сфері запобігання злочинності.

Окремі аспекти діяльності приватних охоронних структур у сфері запобігання злочинності досліджувалися у працях таких українських і закордонних вчених, як О. Г. Андреева, Р. Ф. Асанов, Р. Б. Гладкіх, Г. В. Дашков, О. О. Євланова, Г. П. Єрмолович, Т. Е. Зульфугарзаде, П. В. Иванов, В. С. Иванова, М. В. Ізосімова, М. В. Колчеманов, С. В. Краснокутський, В. П. Мак-Мак, Ю. В. Нікітін, В. В. Марущенко, Л. І. Овчиннікова, В. В. Осін, В. О. Черков та інші. Водночас зазначене питання до сьогодні не було в Україні предметом комплексного наукового дослідження.

Охоронні послуги – це такі суспільно-корисні дії, які захищають не тільки майно і власність клієнтів, але і забезпечують безпеку життя, здоров'я громадян та інтелектуальних ресурсів від надзвичайних ситуацій та злочинних посягань. Надійність організації охорони об'єктів сприяє зниженню рівня ризикових ситуацій, забезпечуючи тим самим безперервність і ефективність виконання поставлених завдань і суспільного відтворення, а захист фізичних осіб від несприятливих впливів зовнішнього оточення підвищує якість і стійкість розвитку особистості.

Як окремий вид суспільної діяльності, здійснення охоронної діяльності базується на власних принципах, до яких належать: ліцензований характер діяльності, законність, підконтрольність державним правоохоронним органам, договірний характер надання охоронних послуг, професіоналізм при наданні охоронних послуг, невтручання в економічну (виробничу), фінансово-господарську, кадрову діяльність клієнтів.

Водночас слід зазначити, що забезпечення охорони правопорядку традиційно відноситься до основних функцій держави. Але слід констатувати, що на даний час робота правоохоронних органів по запобіганню злочинності організована край неефективно. Аналіз юридичної літератури та практична діяльність дозволяє зробити висновок, що це значною мірою пов'язано з тим, що міра реалізації поставлених завдань лише на 50–55 відсотків залежить від зусиль одних правоохоронних органів, а в останньому багато що залежить від правозахисної діяльності, як охоронних організацій, так і самих громадян.

Основний зміст приватної охоронної діяльності полягає у забезпеченні захисту законних прав та інтересів громадян і організацій. Зазвичай існує чіткий алгоритм дій, розрахований та штатну ситуацію,

тобто ситуацію, коли відсутні зовнішні фактори впливу. Зокрема, до таких ситуацій може бути віднесена процедура здача об'єкта під охорону, комплекс дій охоронця під час забезпечення охорони об'єкта, комплекс дій, спрямованих на планування безпечного маршруту тощо. Водночас події останніх місяців вимагають приділення особливої уваги саме так званим позаштатним ситуаціям, що виникають внаслідок різноманітних надзвичайних ситуацій, зокрема, внаслідок масових заворушень, і які характеризуються активним впливом на діяльність охоронця зовнішніх факторів, які часто не піддаються прогнозуванню.

З огляду на вищезазначене, пропонуємо алгоритми запобіжних заходів для різних ситуацій, що можуть виникати на охоронюваному об'єкті.

По-перше, це дії при нападі на об'єкт з метою захоплення заручників, пограбування, тощо: 1) негайно закрити на замки всі входи чи блокувати їх за допомогою підручних засобів; 2) при блокуванні входів задіяти співробітників, що знаходяться на об'єкті; 3) доповісти про подію начальнику охорони, що інформує про те що трапилося, органи міліції; 4) привести в готовність засоби самозахисту (газові балончики, гумові кийки, зброя та ін.), підручні засоби для їхнього можливого застосування; 5) відбити напад і затримати нападників до прибуття підкріплення чи наряду міліції. Далі діяти відповідно до вказівок керівництва, зафіксувати точний час подій, характерні прикмети нападаючих, чим озброєні, про що доповісти начальнику охорони.

По-друге, дії при захопленні заручників з числа працівників об'єкту потрібні: 1) негайно інформувати про подію начальника охорони, оперативного чергового; 2) терміново повідомити про подію в міліцію; 3) розпочати переговори з нападаючим з метою одержання максимум інформації про їх наміри, мотиви дій, максимально затягуючи час, щоб дочекатися підкріплення чи наряду міліції; 4) виконати (по можливості) усі вимоги нападаючих, не допускаючи дій, що могли б спровокувати їх і спричинити за собою небезпеку для здоров'я заручників, регулярно доповідати про обстановку начальнику охорони і виконувати всі його накази.

По-третє, дії при виявленні предметів з ознаками вибухового пристрою: 1) негайно сповістити про це начальника охорони та керівництво об'єкта; 2) проінформувати про виявлення вибухонебезпечного предмету чергового по районному відділу МНС і чергового по районному відділу внутрішніх справ, вжити екстрених заходів по евакуації людей із приміщення в безпечну зону; 3) забезпечити охорону предмета до прибуття міліції; 4) зібрати дані про відвідувачів об'єкту для можливого встановлення особи, що доставила предмет у приміщення, надалі діяти відповідно до вказівок начальника охорони.

По-четверте, у випадках пожежі, аварій та інших надзвичайних подій: 1) забезпечити нагляд за пультом пожежної охорони, згідно інструкції по пожежній безпеці на об'єкті; 2) при необхідності викликати пожежну чи аварійну службу; 3) вжити необхідних заходів щодо ліквідації пожежі, збереженню матеріальних цінностей і документів, для чого, при необхідності, з дозволу начальника охорони, самостійно розкрити відповідні приміщення, підсилити спостереження за об'єктом, довести до відома начальника охорони, оперативному черговому і діяти відповідно до їхніх розпоряджень; 4) викликати працівників об'єкту, що відповідають за приміщення, де відбулась подія; 5) організувати, при необхідності, не послабляючи охорону об'єкту, евакуацію матеріальних цінностей, прийнявши відповідні заходи для їхньої охоронності.

Висновки. Питання ролі та визначення ефективних заходів запобігання злочинності недержавними охоронними організаціями залишається на сьогодні одним з найактуальніших у світі і вже довела свою дієвість та ефективність. Водночас в Україні, незважаючи на досить розвинений ринок охоронних послуг, казати про завершення становлення цього сектору було б передчасним. Сьогодні приватна охоронна діяльність в Україні здійснюється в умовах не лише відсутності практичного та організаційного досвіду у цій сфері в цілому, а й наявності істотних недоліків нормативно-правового регулювання цієї діяльності, не кажучи вже про недостатню наукову розробленість проблеми.

У нинішній гострій криміногенній ситуації приватні охоронні організації стали невід'ємною частиною системи внутрішньої безпеки держави. Вони вносять істотний внесок в системну протидію злочинності.

З огляду на це, нами запропоновано алгоритм дій співробітників недержавних охоронних організацій в разі виникнення різного роду ситуацій, що загрожують охоронюваним об'єктам, який сприятиме покращенню та підвищенню рівня безпеки.

Ми пропонуємо:

1) вийти з пропозицією до законодавчого органу, щодо доповнення Закону України «Про охоронну діяльність» стосовно дозволу на зброю для співробітників недержавних охоронних організацій щодо права застосовувати зброю для захисту життя, здоров'я і власності охоронюваних громадян або об'єктів в межах необхідної оборони та крайньої необхідності;

2) розробити постанови щодо питань діяльності недержавних охоронних організацій, що дозволить упорядкувати нормативну правову базу охоронно-розшукової діяльності, створити необхідні гарантії дотримання законності в процесі її здійснення;

3) розробити положення про навчальні заклади, щодо професійного навчання та перепідготовки кадрів для приватної охорони, на комерційній основі недержавними освітніми установами;

4) розробити навчальні програми щодо професійної підготовки та підвищення кваліфікації приватних охоронців в освітніх установах (ліцензованих шкіл та курсів) додаткової, початкової, середньої професійної освіти.

Список використаних джерел

1. Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI «Про охоронну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4616-17>

2. Сачаво А. Приватні охоронні структури – суб'єкти забезпечення охорони прав фізичних і юридичних осіб / А. Сачаво // Право України. – 2003. – № 11. – С. 29-32.

3. Иванов П. В. Частная детективная и охранная деятельность (административно-правовой аспект): дис. на соискание наук. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / П. В. Иванов. – С.-Пб., 1998. – 203 с.

4. Пунда О. О. Правове регулювання приватної охоронної діяльності / О. О. Пунда // Митна безпека. – 2011. – № 1-2. – С. 153-157.

5. Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI «Про охоронну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4616-17>

ВИТОКИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

Босак Катерина Сергіївна,

аспірант кафедри кримінального права

Інституту права імені Володимира Сташиса

Класичного приватного університету

Високий рівень злочинності спонукає шукати нові заходи запобігання, оскільки існуючі, недостатньо справляються з цим негативним, суспільним явищем. Злочинність сьогодні набуває достатньо масового характеру, тому виникає необхідність розробляти заходи, що були б спрямовані головним чином не на протидію злочинності, а її профілактику. Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від

30.11.2011 р. № 1209-р була схвалена Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, в якій зазначається про тенденцію до збільшення масштабів криміналізації основних сфер життєдіяльності населення та ставиться мета про усунення причин злочинності.

У вітчизняній науці існує багато праць, що торкаються питання низького рівня духовності громадян, браку культури, кризового стану інституту сім'ї як однієї з причин злочинності. Зазначені інститути базуються на моральних, культурних, сімейних традиціях, тому підвищувати духовний рівень громадян можливо за допомогою відродження традицій та застосовувати їх у запобіганні злочинності. Ось чому одними зі способів розв'язання цих проблем у зазначеній Концепції пропонується провадження просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь, ужиття заходів, спрямованих на підвищення рівня моральності в суспільстві, правової культури громадян, запобігання проявам расової та релігійної нетерпимості тощо.

Із зазначеного випливає, що серед запобіжних заходів ефективність можуть мати традиції та звичаї, які виконують стримуючу роль у вчиненні протиправних діянь, звичайно, якщо мова йде про позитивні традиції.

На думку деяких вчених, основою вітчизняного права є християнські традиції, а джерелом Кримінального кодексу вважають Біблію.

Християнська традиція містить у собі безліч цінностей, зокрема, моральних, етичних, сімейних. Злочини, що традиційно суспільство співвідносить з гріхом йдуть до нас з Біблії. Так, ст. 115 КК України передбачено покарання за вбивство, хоча пігментом цієї статті є норми Біблії. Так, Книга Вихід, Глава 20:13 наголошує «Не вбивай»; Кн. Повторення Закону 27:24 «Проклятий, хто вбиває свого ближнього потаємно!». Ст. 185 КК України «Крадіжка» також йде корінням з Біблії. Так, Книга Вихід, Глава 20:15 «Не кради»; Від Івана 10:1 «Поправді, поправді кажу вам: Хто не входить дверима в кошару, але перелазить деінде, той злодій і розбійник». Р. А. Папаян зазначає, що гріхопадіння людини складалося у двох злочинах: у неслухняності (куштуванні забороненого) та у брехні самовиправдання [8, С. 58]. Вважаємо, переступання не тільки через норми права, а й норми моралі та самовиправдання своїх вчинків на етапі посткримінальної поведінки – стало традицією для сучасного злочинця, хоча бере свій початок ще з християнських часів.

Оскільки традиція є сукупністю різних цінностей, то враховуючи тексти Святого Письма можна говорити про прояв у християнській

традиції моральних та сімейних цінностей. Так, у Біблії наголошувалося про повагу до батьків. Кн. Вихід 20:12 «Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!»; Приповісті 23:22 «Слухай батька свого, він тебе породив, і не гордуй, як постаріла мати твоя», що можна констатувати як породження сімейних традицій, які знаходять своє вираження й у сучасному Кримінальному кодексі України (далі КК України). У коментарі до ст. 165 КК України (Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків) автори зазначають, що утримання непрацездатних батьків, які потребують допомоги, є моральним обов'язком їх повнолітніх дітей [7, С. 454].

Для розроблення нових методів профілактики злочинності необхідно звернути увагу на чинники, що сприяють вчиненню злочинів. До числа таких чинників відносяться фонові явища, зокрема пияцтво, наркоманія та проституція, що хоча прямо й не породжують злочинність, але створюють умови для її розповсюдження. Свт. Дмитро Ростовський розглядаючи суть пияцтва і його прояв зазначає у ньому – лють, сварки, ворожнеча, бійки, а також неспадкування порядку, бо пияцтво губить духовне багатство. Воно штовхає людину на всі гріхи, бо той гріх, якого тверезий соромиться і ненавидить, той гріх він у п'яному вигляді скоїть, не соромлячись і не гребуючи [5, С. 285-286]. Навіть, стародавня повість наголошує, що з трьох гріхів, запропонованих дияволом, обравши пияцтво, людина, врешті решт скоїла два інших – перелюб та вбивство. В Приповісті 23:31 зазначається «Не дивись на вино, як воно рум'яніє, як виблискує в келиху й рівенько ллється, кінець його буде кусати, як гад, і вжалить, немов та гадюка, пантруватимуть очі твої на чужі жінки, і серце твоє говоритиме дурощі».

Апостол Павло попереджає: «Учинки тіла явні, то є: перелюб, нечистість, розпуста, ідолопослуження, чари, ворожнечі, сварка, заздрість, гнів, суперечки, незгоди, ересі, зазидки, п'янство, гулянки й подібне до цього. Я про це попереджую вас, як і попереджав був, що хто чинить таке, не впадкоують вони Царства Божого! А плід духа: любов, радість, мир, довготерпіння, добрість, милосердя, віра, лагідність, здержливість» (До Галатів 5: 19-21). Ап. Павло першим з учинків тіла наводить перелюб. Так, доктор медичних наук професор Володимир Барабаш в газеті «Життя вічне» пише: «Наші пращури апріорним шляхом знали елементарне правило генетики: перша в житті жінки сексуальний контакт залишає в системі її генетичної спадковості невивірний слід до кінця її життя. ... Будь-яка дитина, народжена в результаті випадкового зв'язку, є неповноцінним і генетично, і психічно, і біологічно ... Звичай наших предків зберігати

цнотливість нареченої до заміжжя аж ніяк не був середньвічним забобоном, з наукової точки зору – це закон генетики. У повсякденному житті він перевірений і закріплений жорстким, непорушною вимогою Православної Церкви: «Не чини перелюбу» [5, с. 289].

Отже, з наведеного вище видно, що багато норм сучасного Кримінального кодексу України містять норми, що беруть свій початок з християнських часів, тому ставлення суспільства до певних злочинів є більш негативним, адже вони традиційно закладені у свідомості громадян як аморальні, протиправні, гріховні вчинки.

Виникає питання як за допомогою християнських традицій та звичаїв можна запобігти злочинності. Тут, вважаємо, варто звернути увагу на такі поняття як «християнська традиція» та «християнська правова традиція». Так, Д. О. Вовк під християнською правовою традицією розуміє категорію, яка виражає вплив християнства на право, а також наголошує, що поширення певної релігії у суспільстві, збільшення її значення як чинника соціального життя приводить до ситуації, коли джерела релігійної правової традиції, починають формувати останню; традиція з потенційної перетворюється на дійсну, стає реальністю правової системи [3, С. 48]. Варто погодитися з цією думкою, оскільки більшість норм КК України засновані на Біблійських заповідях та нормах, приклади яких ми наводили вище. Але релігійна традиція може знаходити свій вияв не тільки у сучасних формальних джерелах права, вона також впливає на поведінку особи не будучи відображеною в нормах права, а просто мати вплив на правосвідомість громадян. Тут вже йдеться про «християнські традиції», тобто ті категорії, що не знайшли своє вираження у нормах права, але яких дотримуються більшість громадян і які служать стримуючим фактором у вчиненні протиправних дій. Аналізуючи думку Бібіка О. М. про те, що більшість осіб, які вчиняють злочини зовсім не знають, яка санкція передбачена за це у законі, варто наголосити, що стримуючим фактором від вчинення суспільно-небезпечного вчинку є саме не санкція норми права, а та релігійна норма, яка відобразилася в свідомості особи.

Вчинення злочинів є внутрішнім протестом людини на оточуючий світ, коли його внутрішнє світосприйняття не узгоджується з реальною дійсністю, тоді в людині зароджується певний страх, який він для власного самозахисту починає перекладати на інших, вчиняючи злочини, в більшості випадків особливо тяжкі. Людина, яка живе у гармонії з оточуючим світом, цілісна, духовно та фізично здорова не потребує самовираження через протиправні дії. Духовно здорова людина живе не тільки по нормам законів, а за традиціями та

звичаями, за допомогою яких і не виникає внутрішня пустота, адже ці традиції та звичаї є багатовіковими скарбом предків, що передаються з покоління в покоління та служать стримуючим фактором вчинення протиправних діянь.

Вищезазначене свідчить, що християнські традиції, як регулятори суспільних відносин, можуть стримувати людину від протиправної поведінки, оскільки несуть у собі морально-етичний та духовний потенціал, що, в свою чергу, є профілактичним засобом у запобіганні злочинності, використовувати які можна за допомогою просвітницької діяльності.

Список використаних джерел

2. Бибик О. Н. Введение в культурологию уголовного права: монография. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 352 с.

3. Біблія. Український переклад І. Огієнка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibleonline.ru/bible/>

4. Вовк Д. Християнська правова традиція як категорія теорії права / Д. Вовк; наук. ред. О.В. Петришин. – Х. : Юрайт, 2013. – 64 с.

5. Зюбанов Ю. А. Христианские основы Уголовного кодекса Российской Федерации: Сравнительный анализ норм УК РФ и Священного Писания. – М. : Проспект, 2007. – 416 с.

6. Казновецкий П. Свет во тьме светит. Настольная книга православного христианина. – Чернигов, 1999. – 475 с.

7. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схвалена розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

9. Папаян Р. А. Христианские корни современного права. – М. : НОРМА, 2002. – 416 с.

ПРИМЕНЕНИЕ НОВЕЙШИХ ПОДХОДОВ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФОРМАТИКИ В МОДЕЛИРОВАНИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Брахман Гидеон Александрович, PhD

Вице-президент з наукової роботи,

Ялтинський міський благодійний фонд «Юніперус»

Постановка проблеми. Принято считать, что эффективные решения коллизий и пробелов в поле проблематики юридической науки и практики зависят от степени формализации (систематизации, компиляции, кодификации) предметной области, подходы к которой ограничены сегодня, исключительно, использованием типологий [1]. И хотя, на сегодняшний день, в слабоформализованной предметной области уголовного процесса не существует универсальной типологии, по нашему мнению, более перспективным заданием является онтологизация предметной области с помощью прогностической основы естественной классификации, дальнейшая имплементация ее предсказательной силы в новейших подходах социальной информатики, консолидации информации, управления знаниями, юридической информатики и юридической кибернетики к созданию моделей уголовного процесса с целью симуляции и оптимизации уголовного процесса, устранения пробелов, ошибок и коллизий.

Анализ последних публикаций и исследований. Понятие модели судопроизводства и проблема идеальной и морфологической типологизации в приложении к моделированию уголовного процесса рассмотрены российским исследователем А. Смирновым [2]. МВД Украины разработаны 69 таблиц к УПК Украины от 13.04.2012 г. в которых схематически раскрывается процесс прохождения заявления об уголовном правонарушении до направления уголовного производства в суд. Аналитическое исследование проведенное на основе фактографической информации, собранной при помощи программного средства «Семантический архив» не выявило в отечественных и зарубежных источниках артефактов использования методологии реинжиниринга бизнес-процессов в моделировании уголовного процесса.

Цель исследования: конструирование архитектуры уголовного процесса и разработка на ее основе блок-схемы фрагмента Уголовного процессуального кодекса Украины от 13.04.2012 г. с помощью CASE средств моделирования бизнес-процессов и методологии ICAM.

Полученные результаты. Настоящее холистическое исследование условно можно разделить на два этапа. На первом этапе нами принята попытка создания фрагмента онтологии понятий элементов описанных УПК Украины от 13.04.2012 г. с помощью метода архитектурного моделирования [3]. Выбор такого подхода обусловлен прогностической силой архитектурной схемы, что позволяет решить задачи выявления совокупности терминов, обозначающих объекты и процессы предметной области, проведения анализа элементов по показателям полноты, связности и функциональности, что в конечном итоге обеспечивает устранение противоречий, пересечений и пробелов, абсолютную оптимизацию терминосистемы в соответствии с поставленными задачами (рисунок 1).

Рисунок 1. – Фрагмент онтологии уголовного процесса.

Системологическое эмерджентное исследование предметной области выявило деление элементов уголовного процесса на элемент «принцип справедливости», определяющий элемент «режима» уголовного процесса. Таким образом, принципы справедливости (соответствия деяния и воздаяния), которые, в свою очередь, подразделяются на элементы уравнильных принципов (индивидуальная справедливость) и элементы распределительных принципов (принципы разнообразия), изоморфно определяют среду (сферу) и порядок действий в уголовном процессе (рисунок 1). Уравнильные принципы обозначают правовые отношения в действиях равноправных людей, тогда как распределительные принципы требуют пропорциональности и наличия критерия. Мы выделили конституционные принципы (основные свободы) и принципы субъективного права (основные обязанности) в качестве составляющих уравнильного принципа. Тогда как судебные принципы (виды судебного процесса: обвинительный, розыскной, состязательный, смешанный, постсостязательный и др.) и изоморфно связанные эле-

менты правовой нормы (критерия истины) составляют элементарную базу понятия и сущности распределительного принципа.

Изоморфная классификация элементов наполняющих действие по выделенным принципам позволила установить корреляцию элементов условий деятельности суда (устность, непосредственность, состязательность, непрерывность и др.) и элементов процессуальных функций (участников уголовного процесса, имеющих как постоянный процессуальный статус, так и его не имеющих) такими, соответственно, определяющими легитимные (гармоничные, согласованные, неоспоримые) действия (публичный порядок) и легальные (право-принудительные) действия (частный порядок). Таким образом, нами выделено восемь основных категорий элементов предметной области, связанным между собой отношениями объект-свойство, качества которых определены местоположением данных категорий-объектов в полученной классификационной схеме (рисунок 1).

Рамки данного исследования не позволили нам продолжить использование метода архитектурного моделирования для исчерпывающей классификации генеральной совокупности элементов, описанных в Уголовном процессуальном кодексе Украины от 13.04.2012 г., дальнейшая кластеризация понятий таких элементов по выделенным восьми категориям произведена с помощью итеративного использования конвенциональных методов социальной информатики (интеллектуального анализа данных, информационного анализа, концептуального анализа, ретроградного анализа, фактографического анализа).

Таким образом, проведенная на первом этапе онтологизация позволила создать элементарную базу предметной области и перейти ко второму этапу исследования – конструированию блок-схемы фрагмента Кодекса с использованием методологии моделирования бизнес-процессов ICAM и программного средства «GLIFFY». Более совершенным программным средством моделирования бизнес-процессов является ПО «ARIS», которое и следует, по нашему мнению, использовать в создании моделей криминального процесса. Для создания фрагмента нами рандомально выбрана ст. 314 УПК Украины – Подготовительное судебное заседание (рисунок 2).

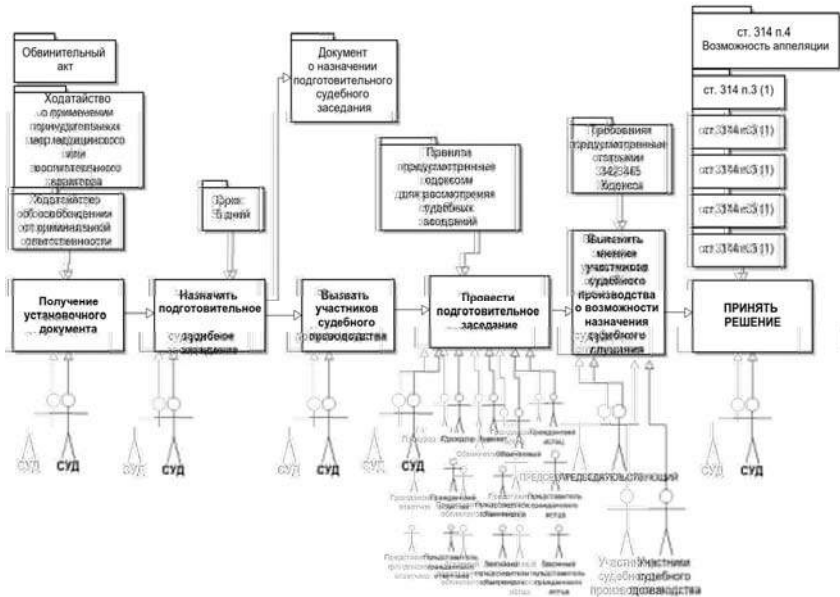

Рисунок 2. – Блок-схема фрагмента уголовного процесса.

Моделирование статьи 314 УПК, выбор которой сделан случайно, с использованием методологии и программного средства моделирования бизнес-процесса не выявило коллизий в самой статье, позволило выявить пробелы (отсутствие процессуальной ссылки на форму назначения подготовительного судебного заседания в виде документа), а также выделить особую процессуальную функцию «председательствующий», недостаточно изученную в теории уголовного процесса.

Выводы: Использование новейших подходов социальной информатики в моделировании криминального процесса дает положительный предсказуемый результат, по нашему мнению, является действенным качественным методом эффективной организации и симуляции уголовного процесса и имеет перспективы использования в юридической науке и практике.

Использованная литература

1. *Grano, J. Problems in Criminal Procedure / Joseph D. Grano, Leslie W. Abramson. – Eagan: West Publishing, 2013. – 224 p.*

2. *Смирнов, А.* Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – СПб. : Наука, 2000. – 224 с.

3. *Брахман, Г.* Архітектонічне моделювання елементів ітеративності консолідації інформації: дисертація кандидата наук із соціальних комунікацій : 27.00.07 / Г. О. Брахман К., 2012. – 200 с.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННОГО ЗАНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Волкова Тетяна Іванівна,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Суб'єктивна сторона складу злочину, на мою думку, це один з головних елементів складу злочину, оскільки виражає психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Це, так звана, внутрішня сторона злочину.

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив і мета вчинення злочину. Вони тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину є різними.

Вина – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, що визначає наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст.

Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними, тобто не завжди обов'язковими ознаками. Вони мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину.

Особливості деяких складів злочинів визначають необхідність з'ясування емоцій, які відчуває особа при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони різняться за своїм характером, змістом, часом виникнення. Більшість із них перебуває за межами суб'єктивної сторони складу злочину, оскільки зовсім не впливають на формування її ознак (каяття у вчиненому, страх покарання тощо), або вплив їх настільки незначний, що не має подальшому обернути їх на свою користь, завжди бажає заподіяти шкоду довікіллю, однак таку шкоду не в усіх випадках можна оцінити як істотну.

Отже, лише воля злочинця, спрямована на спричинення саме істотної шкоди, засвідчує наявність у діях особи прямого умислу. Вольовий момент непрямого умислу при вчиненні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом полягає в тому, що особа, фактично добуваючи водні живі ресурси всупереч встановленому порядку, не бажає заподіяти істотної шкоди довкіллю, але, виходячи з фактичних ознак діяння, свідомо допускає її настання, заради своєї користі.

Крім прямої вказівки на умисел у частині 1 статті 249 Кримінального кодексу України не міститься і вказівка на мотив і мету вчинюваних дій. У судовій практиці меті та мотивам як факультативним ознакам суб'єктивної сторони злочину не завжди приділяється належна увага, тому Пленум Верховного Суду України у своїй постанові про «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 року № 17 надав рекомендацію: «відповідно до вимог пункту 2 статті 64 Кримінально процесуального кодексу України судам у кожній справі необхідно встановлювати не лише вину підсудного у вчиненні конкретного злочину проти довкілля, а і мотиви злочину. Якщо суспільно небезпечне діяння було вчинено з прямим умислом, крім мотивів, має бути з'ясована також мета злочину. У тих випадках, коли мотиви або мета злочину не є обов'язковими ознаками складу злочину і не виступають як обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання, вони повинні бути ретельно досліджені і можуть враховуватися як обставини, що характеризують особу винного».

Узагальнюючи судову практику за останні роки, ми можемо сказати, що мотиви, які спонукають особу при вчиненні незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є корисливими, для власного збагачення. Особа прагне набути матеріальну вигоду за рахунок природних ресурсів.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Денисова Тетяна Андріївна,

доктор юридичних наук, професор,

директор Інституту права імені Володимира Сташиса

Класичного приватного університету,

заслужений юрист України

Доробалюк Олександр Павлович,

Державна пенітенціарна служба України в Одеській області,

начальник управління

Кримінально-виконавча система (далі – КВС) останнім часом переживає складний період, бо виявилася заручницею змін, що відбуваються в Україні. Діяльність персоналу установ виконання покарань охоплює широкі верстви населення: від самих засуджених та адміністрації колоній до родичів, потерпілих та свідків. За останні роки місця позбавлення волі змінились, нажаль, не на краще: відзначається високий рівень злісних правопорушень засуджених, що у свою чергу призводить до критичних ситуацій у деяких із них і значно ускладнює оперативну обстановку, бракує коштів на сучасне будівництво, медичне забезпечення тощо. Колись самодостатня система зараз не в змозі впоратися з елементарними проблемами. Нажаль, в умовах сучасної моделі економіки, держава втратила економічний інтерес до системи, одночасно втративши всякий інтерес до людей, які там працюють. І якщо доля засуджених час від часу цікавить певні державні органи та суспільство, про працівників КВС або зовсім забувають, або згадують лише в негативному плані: не доглядили, не виконали, не забезпечили... Проте, персоналу установ виконання покарань доводиться працювати з людьми, які порушили закон, мають проблеми з соціальною адаптацією, здоров'ям, є педагогічно занедбаними і вони мають право вимагати до себе особливого ставлення.

До персоналу, згідно п. 1 ст. 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [1] належать три категорії співробітників, а саме: 1) особи рядового і начальницького складу (атестовані, або такі, що мають спеціальні звання); 2) спеціалісти, які не мають спеціальних звань (державні службовці) та 3) інші працівники, які працюють за трудовими договорами. Зокрема, керівний склад центрального апарату є державними службовцями певних категорій, соціальний захист яких чітко відрегульований Законом України «Про державну службу» [2] і проблем з їх правовим та соціальним захистом

немає. Це найбільш соціально захищена категорія, оскільки нормами цього закону врегульовано право на державну службу, визначений правовий статус, окреслено коло відповідних службових повноважень. Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про державну службу» чітко визначений правовий статус державного службовця, його особливості, основні права і обов'язки, а також їх обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу. Ст. 14 вище вказаного закону передбачені особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців. Вона встановлює заходи дисциплінарного впливу такі як попередження про неповну службу відповідальність і затримка до 1 року в призначенні на вищу посаду. В законі вони названі саме заходами дисциплінарного впливу, а не стягненнями. В положенні про ранги державних службовців (п. 4) затримка в присвоєнні чергового рангу також названа як захід дисциплінарного впливу, а отже попередження про неповну службу відповідність, затримка в присвоєнні чергового рангу, в призначенні на посаду не є дисциплінарними стягненнями. Позбавлення премії, надбавок до премії та надбавок до заробітної плати державних службовців не може розглядатися як захід дисциплінарного стягнення навіть тоді, коли це прямо передбачено за несвоєчасне виконання завдань, погіршення якості роботи. Слід зауважити, що для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності достатньо того, щоб факт порушення трудової дисципліни був належним чином зафіксований. (Порушення трудової дисципліни визначається п. 24 Типових правил). Тривалість їхнього робочого часу визначається відповідно до законодавства про працю. Вони можуть для виконання невідкладної і не передбаченої роботи з'являтися на службу у вихідні, святкові та не робочі дні, робота за які компенсується відповідно до чинного законодавства. В р. 7 Закону визначено умови оплати праці та передбачено стимулювання сумлінної праці, зразкового виконання службових обов'язків (видається грошова винагорода, передбачена постановою Кабінету Міністрів від 24 лютого 2003 р. № 212). Щорічна відпустка надається державному службовцю тривалістю 30 днів, а тим, які мають стаж роботи понад 10 років, надається додаткова відпустка до 15 календарних днів. Порядок і надання додаткових оплачуваних відпусток регламентується постановою Кабінету Міністрів від 27 січня 1994 р. № 250. Також цією постановою передбачено, що державним службовцям, які мають строк державної служби понад 10 років надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 5 календарних днів, починаючи з 11-го року ця відпустка збільшується на 2 календарні дні за кожний наступний рік. Тривалість додаткової оплачуваної відпустки не може перевищувати 15 календарних днів.

На одержання пенсії державний службовець має право при досягненні встановленого законодавством пенсійного віку за наявності страхового стажу для чоловіків – не менше 25 років, а для жінок – не менше 20 років, в т.ч. стаж державної служби повинен становити не менше 10 років на час досягнення пенсійного віку на посаді державного службовця, а також мають право особи, які отримали не менше 20 років стажу державного службовця незалежно від того, де вони працювали на момент досягнення пенсійного віку. Пенсія державним службовцям призначається в розмірі 80% від суми їх заробітної плати, на які нараховувалися страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Пенсія державного службовця не може становити більше 90% заробітної плати.

Трудові відносини працівників другої категорії співробітників КВС, які працюють на умовах трудового договору, регулюються Конституцією України, норми якої мають найвищу юридичну силу та законодавством про працю.

Основними законодавчими актами, що регулюють трудові та пов'язані з ними відносини для вказаних співробітників є Кодекс законів про працю, «Про відпустки», «Про оплату праці», «Про охорону праці», «Про колективні договори і угоди» тощо. Нормативне регулювання трудових відносин цієї категорії персоналу, крім законодавчих актів, доповнюються генеральними галузевими і регіональними угодами, колективними договорами, локальними нормативними актами, у т.ч. і тими, що приймаються начальниками колоній за погодженнями з профспілковими комітетами.

Остання категорія, а саме особи рядового і начальницького складу, незважаючи на безліч задекларованих на найвищому рівні позицій, залишається безправною, найбіднішою і найбільш соціально незахищеною. Так, в Указі Президента України «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» [3] наголошено на необхідності створення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу КВС, системи правового та соціального захисту. Самою Концепцією окреслено основні заходи реформування, зокрема, передбачено «створити вищий навчальний заклад для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу кримінально-виконавчої служби; створити мережу лікувально-оздоровчих закладів для медичного обслуговування, реабілітаційного та відновного лікування персоналу кримінально-виконавчої служби і членів їх сімей, осіб, звільнених зі служби у КВС; забезпечити персонал кримінально-виконавчої служби необхідними гарантіями соціального і правового захисту, розробити механізм забезпечення їх житлом». В

той же час, уважне вивчення розділу 3 «Етапи реалізації Концепції реформування Державної КВС України» та розділу 5 «Очікувані результати» показує, що в них не згадується про соціальний захист персоналу КВС, як один із пріоритетних результатів реформування.

Урядовий комітет з питань правової політики, оборони та правоохоронної діяльності затвердив проект розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України до 2017 р.», в якому поряд із «створенням умов для виправлення засуджених, здобуття ними освіти та набуття професії, їх соціальної адаптації в суспільстві, приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та які відбувають покарання відповідно до вимог Європейських пенітенціарних правил, організацією діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації» вказується на «підвищення престижу» професії працівника кримінально-виконавчої служби» [4; 5]. Однак, як і в попередніх документах, передбачено лише програму реформування забезпечення дотримання конституційних прав осіб, взятих під варту та тих, які відбувають покарання, і не ставиться за кінцеву мету розробка і впровадження ефективних механізмів належного соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої служби. Загальновідомо, що Україна проголосила себе демократичною правовою державою. Проте встановлені Конституцією права і свободи людини можуть залишитися лише декларацією, якщо їх не закріпити в інших законодавчих документах і немає дієвого механізму їх забезпечення. Як засвідчує практика, Україна має значні проблеми у сфері дотримання основних прав і свобод людини. Не зважаючи на існуюче демократичне законодавство, органи держави, що мають безпосередньо забезпечувати захист прав і свобод людини, часто самі порушують ці права, а саме, безпідставно обмежуються пільги, компенсації і гарантії, які відповідно до законодавства мають працівники кримінально-виконавчої системи, яким присвоєно звання рядового і начальницького складу. Залишаються невирішеними питання забезпечення цієї категорії безоплатною медичною допомогою, санаторно-курортним лікуванням та відпочинком для оздоровлення, надання житлового приміщення або виплати грошової компенсації за піднайом житлового приміщення, безоплатного проїзду.

Персонал органів і установ виконання покарань виконує роботу великого суспільного значення. Робота із засудженими, особливо позбавленими волі, які знаходяться в стані фрустрації, розчарування, агресії, потребує відповідних зусиль від персоналу для формування відповідних навичок і здібностей правослухняної поведінки. Ця

робота пов'язана з постійною тратою душевних і фізичних сил: надмірні стресові ситуації і перевантаження, емоційна напруженість, які викликані специфікою організації несення служби, «від підйому до відбою», посиленими варіантами несення служби в разі ускладнення оперативної обстановки в самій колонії, а також в період загострення ситуації в кримінально-виконавчих установах інших регіонів, під час проведення політичних акцій в державі та під час святкування державних та релігійних свят, тобто більше третини робочого часу працівники несуть службу в ненормованому режимі, в тому числі в святкові та вихідні дні, що звужує сферу спілкування в сім'ї, недостатню увагу вихованню дітей тощо.

Сьогодні організаційно-правове регулювання проходження служби в Державній пенітенціарній службі України набуло іншого змісту: змінилося його правове становище, він став самостійним центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який безпосередньо реалізує єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Саме тому, назріла необхідність прийняття нових нормативно-правових актів, які б забезпечили соціально-правовий захист персоналу кримінально-виконавчої системи України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-IV. //Відомості ВРУ (ВВР). – 2005. – № 30. – Ст. 950.
2. Закон України «Про державну службу» // Відомості ВРУ. – 1993. – № 52.
3. Указ Президента України «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» від 25.04.2008 р. № 401/2008.
4. Концепція Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України до 2017 р.» від 04.09.2008 р.
5. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України до 2017 р.» від 04.09.2008 р.

СЛІДЧИЙ ЯК СУБ'ЄКТ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

*Закревський Андрій Віталійович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Щодо норми кримінального права, що передбачає кримінальну відповідальність за порушення права на захист, законодавець обмежив коло осіб, які можуть нести відповідальність за вчинення вказаного діяння, при цьому в самій нормі права чітко передбачив вичерпне коло осіб, які можуть бути суб'єктами цього злочину і притягнуті до кримінальної відповідальності за його вчинення.

Таким чином, йдеться про спеціальний суб'єкт злочину, зокрема слідчого, що порушує право підозрюваного та обвинуваченого на захист.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Порушене питання досліджувалося такими науковцями, як: В. А. Владимиров, В. Г. Гончаренко, В. С. Орлов, В. В. Сміх, В. М. Тертишник та інші, проте до сьогоднішнього часу не знайшло свого вирішення у кримінальному праві.

Мета статті полягає у дослідженні слідчого як спеціального суб'єкта, що порушує право підозрюваного та обвинуваченого на захист.

Основні результати дослідження. Словник української мови визначає термін слідчий, як – службова особа, яка здійснює слідство 4, с. 359 . Звернемося до КПК, який містить у ст. 3 визначення основних термінів, що сприяє їх однаковому правильному застосуванню та розумінню. Таке правове регулювання сприяє ефективному засвоєнню змісту процесуальних норм, а також реалізації прав і законних інтересів суб'єктів кримінального провадження.

Наведене у цій статті значення термінів є обов'язковим для використання всіма органами і службовими особами під час кримінального провадження [2, с. 23].

Відомча належність слідчого як суб'єкта кримінального судочинства та обсяг його повноважень закріплені у п. 17 ч. 1 ст. 3 та ст. 40 КПК України. Так, КПК України визначає, що слідчий – службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства; органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень 1, с. 5 .

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК слідчий – це службова особа органу досудового розслідування, яка уповноважена здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (кримінальних

проступків і злочинів) у межах визначеної КПК України підслідності. Всі процесуальні дії слідчий вчиняє самостійно за винятком тих, які вимагають погодження з прокурором та слідчим суддею, і несе відповідальність за їх законність і своєчасність. На сьогодні посади слідчих, крім органів досудового розслідування, є також в органах прокуратури. Слідчі органів прокуратури на час дії перехідних положень та відповідно до Прикінцевих положень (розділи X та XI КПК України) продовжують досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають відповідальне становище згідно з ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, суддями та керівниками правоохоронних органів. Вони також продовжують досудове розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 402–421, 423–435 Кримінального кодексу України. З утворенням і початком діяльності Державного бюро розслідувань України, яке має бути створене не пізніше п'яти років з дня набрання чинності КПК України, досудове слідство в органах прокуратури ліквідується. Досудове розслідування названих кримінальних правопорушень перейде до підслідності визначених КПК України органів досудового розслідування.

Повноваженнями слідчого користуються також співробітники оперативних підрозділів під час виконання за письмовим дорученням слідчого чи прокурора окремих слідчих (розшукових) дій та негласних (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Проте вийти за межі цих доручень вони не вправі 2, с. 28 .

Як вбачається із тексту статті 38 КПК України, органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи: 1) органів внутрішніх справ; 2) органів безпеки; 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 4) органів державного бюро розслідувань 1, с. 25 .

Усі слідчі вказаних органів мають однакові процесуальні повноваження. На різних рівнях слідчих апаратів існують посади слідчих, старших слідчих, слідчих в особливо важливих справах. Найменування посади не відображається на змісті процесуальних прав та обов'язків слідчих, які реалізуються при провадженні досудового розслідування 5, с. 109 .

Досудове розслідування вправі проводити і керівник органу досудового розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого, що впливає зі змісту п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України.

Що стосується слідчих органів внутрішніх справ, то варто відзначити, що відомче регулювання досудового розслідування здійснюється відповідно до Положення про органи досудового розслідування

Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 9 серпня 2012 року № 686 З. Так, під поняттям «слідчий», яке застосовується у вище згаданому Положенні, слід розуміти службових осіб органів внутрішніх справ, уповноважених в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, які перебувають на посадах керівників органів досудового розслідування, їх заступників, керівників структурних підрозділів органів досудового розслідування і їх заступників та старших слідчих в особливо важливих справах, слідчих в особливо важливих справах, старших слідчих, слідчих. З.

Висновки. Суб'єктом злочину, що порушує право на захист (ст. 374 КК України), виступають особи, які вчиняють посягання на потерпілих у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, зокрема слідчий. Крім того, суб'єкт виступає службова особа, по відношенню до якої запропоновано використовувати замість терміна «службова особа» саме термін «посадова особа», оскільки він більш повно відображає положення Конституції України та інших законодавчих актів і охоплює більш широке коло суб'єктів.

Також пропонується доповнити диспозицію статті 374 КК України, щодо суб'єктів які можуть вчинити даний злочин, начальника слідчого відділу. Так як він уповноважений здійснювати досудове розслідування, при цьому користується повноваженнями слідчого.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство станом на 20 лист. 2012 року: (ОФПЦ. ТЕКСТ). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. :Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 09.08.2012 № 686, зареєстровано в Мінюсті 22.10.2012 за № 1769/22081 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

4. Словник української мови. Т. 9. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – С. 359.

5. Сміх В. В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: монографія / за заг. ред. проф. М. І. Мельника. – К. : Атіка-Н, 2012. – 200 с.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 288 КК УКРАЇНИ

Звоненко Олена Олександрівна,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щороку у світі гинуть на дорогах близько 1,2 млн. людей, а кількість поранених складає близько 10 млн. Ця ж організація прогнозує, що у 2020 р. дорожньо-транспортні пригоди (далі – ДТП) посідатимуть третє місце у світі серед причин втрати здоров'я після серцево-судинних захворювань та тяжких депресій. Економічні втрати від ДТП становлять від 1 до 3% світового валового продукту.

Сьогодні в науці кримінального права встановилися два напрямки, які по-різному оцінюють форми відображення в психіці особи об'єктивних ознак вчиненого злочину. Основна відмінність між ними полягає у визнанні або невизнанні існування поряд з умисним і необережної змішаної, а також подвійний форм провини. Ряд вчених притримуються тієї позиції, що насправді злочин може бути тільки навмисним або тільки необережним і характеризувати психічне ставлення винного до вчинення діяння окремо (в межах інших форм вини) від спричинених наслідків не можна. В іншому випадку, як стверджують прихильники цієї точки зору, відбувається розрив на дві частини єдиного психічного процесу, що становить зміст тієї чи іншої форми вини. Більше того, ними зазначається, що склади з невизначеною формою вини в цивілізованому законодавстві неприпустимі.

Об'єктивна сторона злочину є сукупністю ознак, якими воно характеризується з зовнішнього боку, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються із суспільно небезпечного діяння (дії, бездіяльності) і закінчуються заподіянням істотної шкоди об'єкту посягання або створенням загрози заподіяння такої шкоди [1, с. 231]. Будучи вираженням процесу злочинного посягання, об'єктивна сторона цього злочину протікає в певному місці і часі, характеризується своєрідним способом заподіяння шкоди або створення загрози заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам, використовуваними при цьому знаряддями і засобами посягання. Встановлення та законодавче закріплення ознак об'єктивної сторони злочину визначає межі дії кримінально-правової заборони, сприяє правильній кваліфікації вчиненого діяння, обмеженню діяння від суміжних злочинів, а також проведення профілактичних попереджувальних

заходів щодо усунення причин і умов, що створюють можливість здійснення злочину.

Об'єктивна сторона злочину, порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, являє собою сукупність ознак, із зовнішнього боку, які характеризуються ч. 1 «порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху» [2, с. 74]. Точне встановлення ознак, що визначають об'єктивну сторону, цього складу злочину має вирішальне значення для застосування ст. 288 КК України, встановлення кола відповідальних осіб є важливим для правильної кваліфікації вчинених злочинних порушень і усунення помилок, що допускаються слідчо-судовою практикою.

До обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху належать:

1) суспільно небезпечне діяння, що є порушенням особою, відповідальною за будівництво, реконструкцію, ремонт чи утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, інших дорожніх споруд шляхом дії або бездіяльності правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху;

2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння потерпілому середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень або смерті;

3) причинний зв'язок між діянням і зазначеними в законі наслідками. При цьому слід акцентувати увагу на тому, що склад злочину, передбачений цією статтею КК, відноситься до матеріальних і встановлення всіх трьох обов'язкових ознак об'єктивної сторони є необхідним для кваліфікації закінченого злочину. Відсутність хоча б одного з них свідчить про відсутність складу цього злочину, як єдиної підстави кримінальної відповідальності [1, с. 246].

Місце, час, спосіб, знаряддя, обставини вчинення злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена в ст. 288 КК, є факультативними ознаками об'єктивної сторони складу цього злочину і, представляючи певний інтерес з наукової точки зору, на кваліфікацію не впливають. В деяких випадках встановлення вказаних факультативних ознак має практичне значення для визначення змісту загально небезпечного діяння та його наслідків. Суспільно небезпечне діяння (дія, бездіяльність) визначено в ст. 288 КК так: «порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, вчинене особою, відповідальною за будівництво, реконструкцію, ремонт чи утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, інших дорожніх споруд». Для встановлення змісту того чи іншого конкретного порушення кримінальний закон відсилає до «правил», «норм», «стандартів»,

додержання яких з боку суб'єкта, відповідального за будівництво, реконструкцію, ремонт чи утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, інших дорожніх споруд забезпечує підтримку стану безпеки дорожніх умов руху транспортних засобів. Отже, необхідно встановити як загальні ознаки, властиві суспільно небезпечному діянню, так і його специфіка, обумовлену порушенням допомогою діяння правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення безпеки дорожнього руху.

Насамперед слід обумовити, що в ст. 288 КК законодавець описуючи диспозицію, відобразив залежність ознак об'єктивної сторони від об'єкта суспільно небезпечного посягання. Так, визначаючи діяння як порушення правил, норм і стандартів законодавець вказав і на забезпечення ними (правилами, нормами і стандартами) «безпеки дорожнього руху» [3, с. 15]. Кримінально-правові норми, що містяться у ст. 288 КК України, охороняють суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони безпеки дорожнього руху транспортних засобів. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 288 КК, діяння виявляється у порушенні вимог безпеки, які містяться в нормах, що стосуються забезпечення безпеки дорожніх умов руху транспортних засобів: будівельних нормах і правилах, правилах ремонту й утримання автомобільних доріг, вказівках щодо організації та убезпечення безпеки руху на автомобільних дорогах, різних державних, галузевих стандартах та в інших нормативних актах.

Список використаних джерел

1. Коржанівський М. Й. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. – К. : Атіка, 2001. – 431 с.
2. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. на 20 вересня 2010 р. – К. : Паливода А.В., 2010 р. – 188 с.
3. Про дорожній рух: Закон України від 11.02.2005. – 26 с.

**НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБИ,
ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ
ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ**

Зубець Юрій Григорович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Аналіз юридичної літератури свідчить, що провина за ненадання допомоги може бути виправдана лише якщо винний сам ненавмисно спричинив небезпечне для життя жертви становище та не надав допомогу, але в цій ситуації вступають в дію ознаки злочину з необережності проти життя чи здоров'я потерпілого. А сам факт бездіяльності просто довершує небезпечні наслідки через злочинну недбалість, що й визначає відсутність необхідності окремої статті, яка б передбачала окрему вину за ненадання допомоги. Адже, якщо винний надасть допомогу та врятує потерпілого, то безпека зникне і злочинні наслідки не настануть. Якщо залишить жертву, то просто настануть небезпечні для життя чи здоров'я жертви наслідки внаслідок непрямого умислу.

У іншому випадку, кримінальна відповідальність можлива та доцільна лише щодо спеціального суб'єкта наділеного функціями надавати допомогу, які він усвідомлює і які умисно не виконав.

Аналізуючи сучасне кримінальне законодавство різних країн світу з приводу порівняння досвіду застосування санкцій за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги особі яка перебуває в небезпечному для життя стані ми стикаємося з кількома формами існування такої відповідальності:

1. Ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує аналогічно вітчизняному законодавству для загального суб'єкта.

А) стаття для загального суб'єкта існує окремо;

Б) загальний суб'єкт прописаний як окрема частина єдиної статті із спеціальним суб'єктом.

2. Ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує лише для спеціального суб'єкта.

При цьому другий варіант є досить розповсюдженим, що вказує на однозначну відмову законотворців таких держав визнавати тотальний обов'язок всіх громадян надавати допомогу всім, покладаючи цю функцію на спеціально уповноважених суб'єктів. До таких суб'єктів відносяться або працівники відповідних сфер діяльності, що зобов'язані

своїми функціональними обов'язками надавати допомогу (як-то: медичні працівники, капітани кораблів, водії транспорту тощо), або ситуативно відповідальні особи (опікуни, батьки, особи що самі поставили жертву у небезпечне для життя становище тощо).

У першому ж варіанті виділяється окрема відповідальність для спеціальних суб'єктів і окрема для загальних. Як нами буде продемонстровано нижче, в таких випадках відповідальність загальних та спеціальних суб'єктів або розведено у окремі статті, аналогічно до українського кримінального законодавства, або співіснують у межах однієї статті, будучи розведеними по окремих її частинах.

Виходячи з викладеного розпочнемо порівняльний аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн саме за таким принципом.

До кримінальних кодексів наближених вітчизняному за принципом розведення відповідальності для загальних суб'єктів в окрему статтю відносяться, наприклад, кодекси Австрії, Грузії, Іспанії, Болгарії, Німеччини та Франції. Так, п.1 § 95 кримінального кодексу Австрії «Ненадання допомоги вказує»: «Хто вчиняє бездіяльність при нещасному випадку або ситуації яка пов'язана з загальною небезпекою (§ 176), не надаючи загальнодоступну необхідну допомогу по рятуванню людей, що знаходяться у стані пов'язаному із небезпекою настання смерті, суттєвого тілесного ушкодження або шкоди здоров'ю» [1]. Аналогічно вказується й в кримінальному кодексі Грузії – «Ненадання допомоги»: «Ненадання особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, необхідної і явно невідкладної допомоги, якщо така могла бути надана винуватим без створення суттєвої небезпеки для себе чи інших осіб, а равно неповідомлення відповідним установам або особам про необхідність надання допомоги» [2].

В кримінальному кодексі Іспанії в окремому дев'ятому розділі «Ненадання допомоги» є ст.195, в частині першій якої вказується: «Той, хто не надав допомогу людині, яка знаходиться сама в суттєвій небезпеці, якщо він мав можливість надати їй допомогу, не піддаючи небезпеці себе та третіх осіб» [3].

В кримінальному кодексі Федеративної республіки Німеччини – «Ненадання допомоги» вказується: «Хто не надає допомогу при нещасних випадках або загальній небезпеці чи бідствуючому стані, хоча надання такої допомоги є необхідним та може бути ним надана в даних умовах та без суттєвої небезпеки для себе, та надання якої не порушує виконання інших важливих обов'язків» [4]. Цікавим в цьому прикладі є те, що німецький законодавець прописує як одну з умов позбавлення необхідності надання допомоги потерпілому таку обставину, як не лише загроза життю рятівника, але й необхідність продовження

виконання ним більш важливих, аніж життя жертви, обов'язків. Аналогію можна провести й з вітчизняним законодавством, де у восьмому розділі «Обставини, що виключають злочинність діяння» у ст. 41 «Виконання наказу або розпорядження» в першій частині вказується, що дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду право охоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

У кримінальному кодексі Франції – ненадання допомоги розведена по кільком статтям:

– ст. 223-3 – «Залишення в будь-якому місці особи, яка не здатна себе захистити внаслідок свого віку, психічного чи фізичного стану [5];

– ч. 1 ст. 223-6 – «Кожен, хто міг перешкодити своїми невідкладними діями без ризику для себе або третіх осіб злочину чи проступку проти тілесної недоторканості людини та навмисно ухиляється від таких дій» [5];

– ч. 2 ст. 223-6 – «Покаранню підлягає кожний, хто умисно ухиляється від надання особі, яка перебуває у небезпеці, допомоги, якщо він міг надати її без ризику для себе чи третіх осіб чи-то власними діями, чи-то через виклик допомоги» [5];

– ст. 223-7 – «Кожен, хто умисно ухиляється від прийняття чи виклику мір, що дозволяють без ризику для себе або третіх осіб боротися з лихом, здатним створити загрозу безпеки людей» [5].

Таким чином, ми бачимо, що французький законодавець виокремлює по-перше, іманентно безпорадних потерпілих, яким загрожує небезпека, по-друге, інших дієздатних потерпілих саме від злочинного посягання на них, по-третє, дієздатних потерпілих від іншої незлочинної небезпеки і по-четверте, – потенційних жертв, яким може загрозувати лихо що наближається. Звичайно, можливо такий розподіл та зобов'язання всіх громадян втручатися за всіх зазначених обставин заради надання допомоги при наявності загрози і визначає підвищену суспільну свідомість громадян Франції, але подібна конкретизація є неприйнятною для вітчизняного правового досвіду. Хіба що стосовно виокремлення ознаки обмеженої дієздатності та іманентної безпорадності потерпілого, яке у ч. 2 ст. 136 кримінального кодексу України набуває вигляду ознаки малолітства.

Якщо аналізувати виокремлення специфічної значущості загрози особам з недостатньою дієздатністю (через вік чи іншу форму іманентної безпорадності), то цікавим є порівняння вітчизняної статті не лише з кодексом Франції, але й з кодексом Болгарії.

Кримінальний кодекс Республіки Болгарії у третьому розділі «Залишення у небезпеці» співіснують одразу дві статті, а саме: ст. 137

«Хто залишить особу, позбавлену можливості прийняти заходів само-збереження через малолітство, старість, хворобу або взагалі внаслідок безпорадності, в такому стані, що життю цієї особи може загрозувати небезпека, та усвідомлюючи це, не надає їй допомоги» [6] та ст. 139 «Хто не надасть допомогу іншій особі, яка знаходиться в небезпечному для життя стані, якщо така допомога могла бути надана без загрози для себе чи інших» [6]. Одразу слід прокоментувати феномен наявності двох окремих статей для загального суб'єкта в кодексі Болгарії. Справа в тім, що в ст. 137 КК Болгарії йдеться про загрозу життю іманентно безпорадній жертви про яку слід піклуватися через суттєву обмеженість її життєвих можливостей взагалі, і тим паче у ситуації загрози. Тому й покарання визначається більш суворим, адже держава в особі законотворця визнає пріоритетність турботи перш за все про найбільш незахищені верстви населення. При цьому, як ми бачимо, піклуватися та захищати таких безпорадних людей зобов'язані всі громадяни (під загрозою значного покарання). В другому ж випадку у ст. 139 КК Болгарії йдеться про жертву якою може стати будь-яка дієздатна, так би мовити, повноцінна людина, що внаслідок обставин опинилася у небезпеці та не здатна сама себе захистити. Але законодавець вважає, що саме тому, що така жертва потенційно наділена здібностями до виживання і тому більш життєздатна на відміну від жертв описаних у попередній статті. Відповідно до цього, держава хоч і покладає обов'язок на інших громадян надавати необхідну допомогу і в цьому випадку, але провина визначається не такою значною, що відображається у більш м'якому покаранні, аніж аналогічна бездіяльність по відношенню до іманентно безпорадній жертви.

Не будемо вдаватися до полеміки щодо доцільності такої сегрегації, проте зауважимо, що потенційна здатність навіть здорової та дієздатної людини, значно обмежена у ситуації загрози життю. Бо через таку загрозу жертва все одно стає безпорадною, інакше була б здатна самостійно подолати небезпеку та не потребувала би екстреної допомоги ззовні. Відповідно до цього ми вважаємо, що безпорадність є провідною ознакою в ситуації небезпеки, і не має значення, чи ця безпорадність є іманентною рисою, чи набутою в конкретній небезпечній ситуації. А, відтак, розводити відповідальність, мабуть, не є доцільним. Необхідність такого нашого коментарю визначається тим, що це єдиний іноземний кодекс, де, аналогічно українському, виокремлюється жертва за ознакою дієздатності. Єдина відмінність, що у болгарському кодексі розширений перелік безпорадних жертв, а в ч. 2 ст. 136 кримінального кодексу України виділяються чомусь лише малолітні. За аналогією виникають принаймні два питання: по-перше, про доцільність взагалі

виокремлення безпорадних в самій статті, якщо в п.п. 6 та 7 ч. 1 ст. 67 КК України і так визнається обтяжуючою обставиною така категорія жертв як малолітні, особи похилого віку, безпорадні та вагітні жінки, а по-друге, якщо український законодавець таки вирішив у ч. 2 ст. 136 кодексу наголосити на важливості саме безпорадних верств населення, то чому обмежився лише малолітніми, хоча за аналогією з тим же самим кодексом Болгарії, міг би більш коректно прописати й інші категорії потенційно безпорадних жертв ненадання допомоги.

Як ми бачимо з проведеного аналізу кримінальних кодексів держав в яких аналогічно до українського законодавства виокремлені статті де фігурує загальний суб'єкт злочину за ненадання допомоги, за незначними відмінностями, вони всі визнають обов'язок громадян втручатися в небезпечну для потерпілого ситуацію та надавати необхідну допомогу навіть за відсутності відповідних функціональних обов'язків. Разом з тим, майже у всіх цих державах, окрім Франції, співіснують статті де обов'язок надавати допомогу покладений лише на спеціальних суб'єктів. Такі спеціальні суб'єкти розрізняються за своєю природою, про що нами вже вказувалося.

Так, в кримінальному кодексі Австрії у §94 «Залишення у небезпеці» в частині першій вказується спеціальним суб'єктом особа, яка сама заподіяла шкоду потерпілому: «Хто залишає в небезпеці іншу людину, якій він сам заподіяв тілесні ушкодження (§83), в тому числі й не протиправно, не надаючи їй необхідну допомогу». [7]

Аналогічна стаття існує й в кримінальному кодексі Болгарії, де у ст. 140 вказується: «Водій транспортного засобу, який не надав після події за його участю аварії потерпілому необхідної допомоги, яка могла бути надана без небезпеки для себе та інших». [6]

Іншими словами, у наведених прикладах Австрії та Болгарії законодавець зобов'язує винного у тілесній шкоді надати невідкладну допомогу потерпілому, тим самим надаючи йому статусу окремого спеціального суб'єкта.

Другий варіант спеціального суб'єкта є аналогічним визначеному у ст. 135 кримінального кодексу України, тобто особа була зобов'язана піклуватися про потерпілого, і яка залишила підопічного без допомоги в небезпечному стані. До таких іноземних законодавств, в яких такий спеціальний суб'єкт виокремлений у відповідну статтю поруч із статтею із загальним суб'єктом, відносяться, наприклад, кримінальні кодекси Грузії, Іспанії, Болгарії, Німеччини.

Зокрема, в кримінальному кодексі Грузії в ст. 128 «Залишення в небезпеці вказується: «Залишення без допомоги особи, яка перебуває у небезпечному для життя стані та позбавленої можливості прийняти

міри до самозбереження, якщо той хто залишив без допомоги зобов'язаний був піклуватися про неї та мав можливість надати їй допомогу». [2] Дана стаття обмежується неконкретизованим спеціальним суб'єктом. Так само, лише у більш чіткому вигляді, прописаний окремо неконкретизований спеціальний суб'єкт і в кримінальному кодексі Болгарії, в якому окрім вищезазначеного специфічного, так би мовити, ситуативного спеціального суб'єкта (що сам заподіяв шкоду і повинен допомогти), виділяється й генералізований спеціальний суб'єкт в ст. 138: «Хто, маючи можливість надати допомогу, свідомо не надасть допомогу особі про яку повинен був піклуватися, і яка знаходиться в небезпечному для життя стані та позбавлено можливості прийняти міри самозбереження через малолітство, старість, хворобу або взагалі внаслідок своєї беспорядності». [6] Тут ми зустрічаємо знов-таки конкретизацію й потерпілого з ознаками послабленої дієздатності та іманентної беспорядності, яка й визначала необхідність призначення відповідного турботливого нагляду піклувальником. Аналогічна конкретизованість наявна й у вітчизняній ст. 135 кримінального кодексу України, що й визначає підвищену відповідальність піклувальника за невиконання покладених на нього обов'язків турбуватися та захищати підопічного на відміну від пересіченого громадянина, який ситуативно не надав допомоги та визначається загальним суб'єктом без відповідного регламенту обов'язків у ст. 136 кодексу України.

Дещо відмінна ситуація розкриття спеціального суб'єкта спостерігається в кодексах Іспанії та Німеччини, в яких цей суб'єкт хоча й виділений в окрему статтю, але й всередині неї у другій частині набуває конкретизації за ознакою соціальної значущості. Так, в кодексі Іспанії є окрема ст. 230 в якій зазначено: «Залишення недієздатного або дитину що не досягла 16 років особою, зобов'язаною його охороняти карається позбавленням волі на строк від року до двох років. Якщо залишення було заподіяне батьками, опікунами або попечителями призначається покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років». [3] Тут наявний розподіл у двох частинах абстрактного спеціального суб'єкта, та конкретизованого, у вигляді батьків. Аналогічний розподіл можна побачити й у кримінальному кодексі Німеччини, де в ч. 1 ст. 221 «Залишення в небезпеці» вказується: «Хто залишає людину на призволяще в беспорядному стані, хоча вона знаходиться на його піклуванні, або він в будь-якій іншій якості зобов'язаний надавати їй допомогу, і в наслідок цього піддає її небезпеці спричинення смерті чи заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю», [47] а в ч. 2 цієї ж статті йдеться вже про конкретизованого спеціального суб'єкта: «До позбавлення волі на термін від одного року до десяти років засуджується особа,

якщо вона вчинює діяння відносно власної дитини або особи довіреної їй для виховання чи піклування». [4]

У даному прикладі ми бачимо, що спеціальний суб'єкт у першій частині є абстрактним, який просто був зобов'язаний піклуватися, а в другій частині цієї ж статті спеціальний суб'єкт вже конкретизований з ступенем соціальної відповідальності, а саме визначається як батьки чи опікуни, які принципово повинні захищати своїх дітей та підопічних. У вітчизняному кодексі такої конкретизації спеціального суб'єкта не існує, адже батьківський обов'язок прописаний безпосередньо у Конституції України.

Третім варіантом спеціального суб'єкта зобов'язаного надавати допомогу є певні категорії професій з відповідними функціональними обов'язками. За аналогією до ст. 139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником» кримінального кодексу України, такі спеціальні суб'єкти як медичні працівники і в інших державах наділяються обов'язком надання відповідної допомоги особам що її потребують. Однак спостерігаються дві провідні тенденції визначення спеціального суб'єкта:

- неконкретизований суб'єкт (особа, зобов'язана надавати допомогу);
- конкретизований суб'єкт (чітко визначений медичний працівник).

Так, у кримінальному кодексі Молдови досить абстрактно визначений спеціальний суб'єкт на якого покладається функція надавати допомогу хворому, зокрема ст. 162 «Ненадання допомоги хворому» вказано: «Ненадання допомоги хворому без вагомих причин особою, зобов'язаною надавати допомогу в силу закону або на основі спеціальних правил. [8] Зазначена абстрактність спеціального суб'єкта існує й у кодексі Казахстану, де у ст.118 «Ненадання допомоги хворому» говориться: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати у відповідності до закону або спеціальному правилу. [9] Майже ідентична неконкретизованість й кодексі Таджикистану в ст. 128 «Ненадання допомоги хворому» зазначено: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати у відповідності до закону або за спеціальними правилами. [10] Аналогічна неконкретизованість спостерігається у кодексі Вірменії у ст. 129 «Ненадання допомоги хворому» йдеться: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати, якщо внаслідок цього здоров'ю хворого спричинена по необережності шкода». [11] В кодексі Російської Федерації у ст. 124. «Ненадання допомоги хворому» так само вказується абстрактний суб'єкт та обставина необережності: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати, якщо внаслідок цього

здоров ю хворого спричинена по необережності шкода». [12] Тут, на прикладі Росії та Вірменії, окрім неконкретизованості особи суб'єкта ми зустрічаємо ще й обов'язкову обставину, а саме необережність. Кодекс Іспанії також дещо узагальнено визначає суб'єкт, коли у ст. 196 прописується: «Особі, в чій професійні обов'язки входить надання медичної допомоги, яка відмовила у наданні послуг що поставило в суттєву небезпеку здоров'я потерпілого [3], натомість такий суб'єкт не обмежується лише лікарями, але й цілим рядом професій пов'язаних із надзвичайними ситуаціями.

Другий варіант конкретизованого визначення суб'єкта існує, наприклад, в кримінальному кодексі Азербайджану ч. 1 ст. 142 «Ненадання допомоги хворому», в якій чіткіше прописаний саме медичний працівник: «Ненадання медичної допомоги хворому без поважних причин медичним працівником, зобов'язаним її надати у відповідності до закону або за спеціальними правилами». [13] Так само чітко визначений медичний працівник й в кримінальному кодексі Грузії де у ст. 130 «Залишення хворого в небезпеці» прописано: «Ненадання невідкладної медичної допомоги хворому, який знаходиться у небезпечному для життя стані без поважних причин медичним працівником». [2] Не менш конкретно вказується медичний працівник і в кодексі Болгарії, зокрема у ст. 141 вказано: «Особа, що займається медичною практикою, яка була викликана до хворого чи породіллю та не надала допомогу без поважних причин», і хоча тут конкретизований медичний працівник, але з'являється додаткова обставина у вигляді «виклику» [6], іншими словами, ініціативно, без відповідного звернення лікар не зобов'язаний надавати допомогу. Така обставина, з нашої точки зору, як і обставина «необережності», вказана у кодексі Вірменії, є зайвою, адже обмежує коло та можливості застосування санкцій до порушників лікарських обов'язків. В свою чергу у кодексі Білорусі ст. 161 «Ненадання допомоги хворому» окрім медичного працівника з'являється ще й фармацевт: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, яка займається медичною або фармацевтичною практикою, або іншою особою, зобов'язаною її надавати у відповідності до закону чи спеціальним правилом». [14]

Іншим, досить розповсюдженим спеціальним суб'єктом злочинів пов'язаних із ненаданням допомоги є капітани суден, аналогічно до ст. 284 «Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха» кримінального кодексу України. Тут майже всі кодекси держав навіть в самій назві відповідної статті прописують конкретного спеціального суб'єкта, яким є капітан корабля, що не надав допомогу. Так, у кримінальному кодексі Білорусі існує стаття 160 «Ненадання капітаном

судна допомоги тим хто потерпає у лихі». [14] В свою чергу в ч. 2 ст. 142 кримінального кодексу Латвії. «Ненадання допомоги тим хто потерпає у лихі на морі» [15] також вказується суб'єкт: «Ненадання допомоги капітаном судна» [15] кримінальному кодексі Литви в ст. 299 «Ненадання допомоги при зіткненні кораблів» аналогічно чітко визначений суб'єкт: «Капітан корабля, який не надав допомогу при зіткненні кораблів», [16] хоча й дана стаття обмежує відповідальність лише ситуацією зіткнення, начебто в інших випадках капітан не зобов'язаний надавати допомогу жертвам морської пригоди.

Існують ще й певні специфічні варіанти спеціального суб'єкта ненадання допомоги, як це спостерігається в кримінальному кодексі Китайської Народної Республіки де у ст. 429 вказано командування підрозділу яке не надало допомоги на полі бою сусідньому військовому підрозділу, що опинилося в небезпечному становищі. [17]

Отже, у даних прикладах кодексів представлених держав ми бачимо співіснування окремих статей в яких фігурує загальний та спеціальний суб'єкти аналогічно такому ж розподілу в українському кримінальному кодексі.

Наступним варіантом співіснування загального та спеціального суб'єктів є кримінальні кодекси тих держав, де вони зафіксовані у якості окремих частин однієї статті.

Так, наприклад, ст. 159 кримінального кодексу Білорусі «Залишення особи, що знаходиться у небезпечному для життя становищі, необхідної та явно невідкладної допомоги, якщо така завідомо могла бути надана винним без небезпеки для його життя чи здоров'я або життя чи здоров'я інших осіб, або неповідомлення належним установам чи особам про необхідність надання такої допомоги». [14] Але в ч. 2 тієї ж статті йдеться вже про спеціального суб'єкта. «Завідоме залишення без допомоги особи, що знаходиться у небезпечному для життя та здоров'я стані та позбавленої можливості вдатися до заходів по самозбереженню через малолітство, старість, хворобу або через безпорадність, у випадках, коли винний мав можливість надати потерпілому допомогу та був зобов'язаний про нього піклуватися. [14] А вже ч. 3 цієї ж статті вказує на ситуативного спеціального суб'єкта, про що вже йшлося при розгляді кодексу Болгарії, коли обов'язок надання допомоги покладається на будь-яку людину прямо чи опосередковано винну у небезпечному становищі потерпілого: «Завідоме залишення в небезпеці, заподіяне особою, яка сама по необережності або з опосередкованим умислом поставила потерпілого в небезпечне для життя та здоров'я становище». [14]

Аналогічно співіснують статті із загальним та спеціальним суб'єктом за ненадання допомоги у кримінальному кодексі Латвії. Ст. 141 «Ненадання допомоги» у першій своїй частині розглядає загального суб'єкта: «Ненадання особі, що знаходиться в небезпечному для життя стані, необхідної та явно невідкладної допомоги, якщо вона завідомо могла бути надана винним без серйозної небезпеки для себе та для інших осіб і якщо ненадання допомоги потягло загибель людини або інші тяжкі наслідки». [15] Доречно зауважити, що тут хоча й фігурує загальний суб'єкт, як символ загальногромадянського обов'язку надавати потерпаючому допомогу, але разом із тим, чітко вказана умова особливо тяжких наслідків для жертви. Тобто, у разі несмертельної небезпеки, втручання не є обов'язковим для громадян, а передбачається доцільним лише у крайньому разі реального ризику загибелі потерпілого. В свою чергу ч. 2 цієї ж статті вказує на суто спеціального суб'єкта: «Завідоме ненадання допомоги особі, що знаходиться у небезпечному для життя чи здоров'я стані та позбавленої можливості вдатися до заходів по самозбереженню через малолітство, старість, хворобу або через безпорадність, у випадках, коли винний мав можливість надати потерпілому допомогу та був зобов'язаний піклуватися про нього чи сам поставив її в небезпечне для життя становище». [15] Тут ми бачимо поєднання в одній частині і суто спеціального суб'єкта у вигляді особи, що має обов'язок піклуватися про потерпілого, і ситуативного спеціального суб'єкта, який набуває регламентованого обов'язку надати допомогу потерпілому, якщо сам поставив його у небезпечне становище. Значно конкретніше у двох частинах статті 128 «Залишення в небезпеці» кримінального кодексу Вірменії розмежовано загальний суб'єкт, що не наділений спеціальними обов'язками надання допомоги від спеціального. Так, зокрема, в частині першій вказується: «Ненадання необхідної та завідомо невідкладної допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані, або неповідомлення відповідним установам про необхідність надання їй допомоги, якщо винний не був зобов'язаний піклуватися потерпілого та сам не поставив його в небезпечне становище». [11]

В свою чергу друга частина звернена суто до спеціального суб'єкта, в тому числі й у випадку ситуативного спеціального суб'єкта: «Залишення в безпорадному стані особи, що знаходиться в небезпечному для життя та здоров'я стані та позбавленого можливості вдатися до заходів по самозбереженню, якщо винний мав реальну можливість надати допомогу цій особі та був зобов'язаний її опікувати або сам поставив її в небезпечне для життя становище» [11]. Отже, тут ми бачимо, що наголошується на відсутності обов'язку надавати допомогу, а в частині другій – на наявності такого.

Тепер переходимо до альтернативного варіанту тлумачення відповідальності за ненадання допомоги у кримінальних кодексах тих країн, які відмовляються взагалі від загального суб'єкта, вбачаючи неможливість тотального зобов'язання всіх громадян піклуватися та надавати допомогу всім, якщо вони потрапляють у небезпечне становище. До таких можна віднести кримінальні кодекси Російської Федерації, Литви, Молдови, Азербайджану, Китайської Народної Республіки, Казахстану, Таджикистану, Швейцарії. У названих державах існує лише окрема стаття «Залишення в небезпеці», яка містить в собі чітку вказівку на обов'язкову кваліфікуючу ознаку злочинної бездіяльності у вигляді саме імперативної зобов'язаності піклуватися про потерпілого ідентично тому, як це вказується у ст. 135 Кримінального кодексу України. Так, у кримінальному кодексі Молдови в ст. 163 «Залишення в небезпеці» вказується: «Завідоме залишення без допомоги особи, що знаходиться у небезпечному для життя стані та позбавленої можливості вдатися до заходів по самозбереженню через малолітство, старість, хворобу або через безпорадність, у випадках, якщо винний мав можливість надати потерпілому допомогу та був зобов'язаний піклуватися про неї чи сам поставив її в небезпечне для життя становище». [8] Іншими статтями відповідальності за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги для загального суб'єкта кодексом непередбачено.

Майже та ж сама норма закріплена в кримінальному кодексі Російської Федерації, де в ст. 125. «Залишення в небезпеці» вказується: «Завідоме залишення без допомоги особи, що знаходиться у небезпечному для життя чи здоров'я стані та позбавлена можливості вдатися до заходів по самозбереженню у випадках, якщо винний мав можливість надати допомогу цій особі та був зобов'язаний піклуватися про неї чи сам поставив її в небезпечне для життя чи здоров'я становище». [12] Аналогічно сформульовано ст. 143 кримінального кодексу Азербайджану, ст. 119 кримінального кодексу Казахстану та ст. 127 кримінального кодексу Таджикистану. І знов-таки, інших статей за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги для загального суб'єкта непередбачено.

В кримінальному кодексі Литви в ст.144 «Залишення без допомоги при загрози небезпеки життю людини» сказано ще лаконічніше: «Той, хто зобов'язаний піклуватися про потерпілу особу, маючи можливість надати першої допомоги у разі загрози життю людини, такої допомоги не надав або ж сам спричинив таку загрозу» [16]. Деяко розведені спеціальні суб'єкти в кримінальному кодексі Швейцарії, де йдеться у одному випадку про спеціальний суб'єкт з іманентними функціями піклування про підопічного, а в другому випадку про вище

згадуваного ситуативного спеціального суб'єкта, який наділяється спеціальним обов'язком у разі якщо сам поставив потерпілого у небезпечне становище. Так, зокрема, в ст. 127 «Залишення в небезпеці особи, що перебуває у безпорадному стані» вказується: «Хто ставить безпорадну особу, що знаходиться під його опікою або про яку він повинен піклуватися, в стан що загрожує її життю чи безпосередньо загрожує її здоров'ю, або залишає її у такому стані, [18] натомість в ст. 128 «Ненадання допомоги» з'являється другий вид спеціального суб'єкта: «Хто не допомагає людині, якій він заподіяв шкоду і яка перебуває у безпосередній небезпеці для життя, хоча за обставинами він міг би надати допомогу» [18]. Разом із тим, в цьому прикладі так само відсутня окрема стаття для загальних суб'єктів, яка б передбачала відповідальність за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги для пересічного громадянина.

Отже, як ми бачимо досить велика кількість країн світу дотримуються позиції недоцільності покарання особи у разі відсутності чітко прописаного обов'язку надавати безпорадному допомогу, якщо той опинився у небезпечному для життя чи здоров'я стан. Саме тому в більшості випадків йдеться не про ненадання допомоги, що є фактичним проявом такого виду бездіяльності, а про залишення у небезпеці, якщо проводити паралель із вітчизняним кримінальним кодексом.

Доречним є й аналіз оцінки суспільної небезпеки ненадання допомоги та залишення у небезпеці відповідно загальним та спеціальним суб'єктом такої бездіяльності. Зрозумілим є, що в залежності від наслідків покарання може варіюватися від більш м'якого до більш суворого. Тому, ставлення держав світу до бездіяльності проведемо по загальному рівню найменш небезпечних наслідків (аналогічно ч. 1 ст. 136 КК України в порівнянні ч. 1 ст. 135 КК України).

Так, за кримінальним кодексом Австрії, за ненадання допомоги (ст. 94) та за залишення у небезпеці (ст.95) у випадку відсутності тяжких наслідків передбачений штраф у однаковому розмірі, у разі ж загибелі жертви, то для загального суб'єкта передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін до одного року, а для спеціального суб'єкта – до трьох років.

У кримінальному кодексі Білорусі за залишення у небезпеці (ст. 159) для загального суб'єкта передбачений штраф або виправні роботи терміном до одного року, а для спеціального суб'єкта – обмеженням волі до двох років або ж позбавлення волі на той же строк.

Кримінальний кодекс Грузії за ненадання допомоги загальним суб'єктом (ст. 129) передбачає штраф або виправні роботи на строк до двох років або арешт на строк до шести місяців чи позбавлення волі

на строк до двох років. За залишення ж у небезпеці для спеціального суб'єкта (ст. 128) визначено покарання у вигляді знов-таки, штрафу, виправних робіт строком до одного року або позбавлення волі до двох років.

За кримінальним кодексом Іспанії згідно ст. 195 для загального суб'єкта передбачене покарання у вигляді штрафу в розмірі від трьох до дванадцяти місячних заробітних плат, а для спеціального суб'єкта, згідно ст. 196, – таке ж покарання, лише «ближче до його верхньої межі».

В Латвійському кримінальному кодексі за ненадання допомоги ст. 141 передбачає для загального суб'єкта примусові роботи або грошовий штраф у розмірі п'яти мінімальних місячних заробітних плат, а для спеціального суб'єкта – позбавлення волі на строк до двох років або арешт чи примусові роботи, або штраф до сорока мінімальних місячних заробітків.

Кодекс Вірменії за залишення в небезпеці (ст. 128) для загального суб'єкта передбачає штраф у обсязі від п'ятидесяти до ста мінімальних заробітних плат або виправними роботами до одного року, а для спеціального суб'єкта штраф у обсязі від ста до стап'ятидесяти мінімальних заробітних плат або арештом до двох місяців.

Покарання за ненадання допомоги за кримінальним кодексом Болгарії передбачено для загального суб'єкта (ст. 139) – виправні роботи до шести місяців або штраф, а для спеціального суб'єкта (ст. 138) – позбавлення волі до одного року або виправні роботи.

У Німеччині кримінальна відповідальність за ненадання допомоги (ст. 323с) загальним суб'єктом полягає у позбавленні волі до одного року або штрафом, а за залишення у небезпеці (ст. 221) спеціальним суб'єктом – позбавленні волі від трьох місяців до п'яти років.

З вище викладеного ми бачимо, що у всіх випадках законодавець однозначно визнає бездіяльність спеціального суб'єкта більш тяжким злочином через усвідомлене невиконання ним покладеного на нього обов'язку надавати допомогу потерпілому, що виявляється у більш суворому покаранні, аніж аналогічна бездіяльність загального суб'єкта без регламентованого обов'язку надавати допомогу. Але, разом із тим, ми все ж таки схилиємось до зразків кримінальних кодексів тих країн, які визнають винним ненадання допомоги лише тих суб'єктів, які чітко усвідомлюють такий обов'язок. В інших випадках для загальних суб'єктів просто не є зрозумілим межі необхідного втручання для надання допомоги через відсутність по-перше, відповідної правової регламентації, а по-друге, відповідної професійної кваліфікації пересічних громадян для правомірного втручання в певну ситуацію.

ВИСНОВКИ. Підводячи підсумок проведеного аналізу сучасного кримінального законодавства країн світу з приводу порівняння досвіду застосування санкцій за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги особі яка перебуває в небезпечному для життя стані ми стикаємося з двома варіантами існування такої відповідальності: ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує аналогічно вітчизняному законодавству для загального суб'єкта (як окрема стаття, чи як окрема частина статті); ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує лише для спеціального суб'єкта.

При цьому другий варіант є досить розповсюдженим, що вказує на однозначну відмову законотворців таких держав визнавати тотальний обов'язок всіх громадян надавати допомогу всім, покладаючи цю функцію на спеціально уповноважених суб'єктів. До таких суб'єктів відносяться або працівники відповідних сфер діяльності, що через свої функціональні обов'язки повинні надавати допомогу (як-то: медичні працівники, капітани кораблів, водії транспорту тощо), або ситуативно відповідальні особи (опікуни, батьки, особи що самі поставили жертву у небезпечне для життя становище тощо). В такому разі логічним є, що провина за ненадання допомоги може бути виправдана лише якщо винний сам спричинив небезпечне для життя жертви становище та не надав допомогу, а сам факт бездіяльності довершує небезпечні наслідки через злочинну недбалість, що й визначає відсутність необхідності окремої статті, яка б передбачала окрему вину за ненадання допомоги для загального суб'єкта не наділеного чітко регламентованими обов'язками.

У іншому випадку, кримінальна відповідальність можлива та доцільна лише щодо спеціального суб'єкта наділеного функціями надавати допомогу, які він усвідомлює і які умисно не виконав. Це визначає необхідність порівняльного аналізу специфіки кваліфікації ст. 136 КК у співвідношенні із суміжними.

Зубець Ю. Г. Ненадання особі допомоги, яка перебуває в небезпечному для життя стані: порівняльно-правове дослідження за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних держав у статті досліджується проблеми відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані з використання порівняльно-правового методу.

Ключові слова: ненадання допомоги, порівняльно-правове дослідження, життя, стан.

Зубець Ю. Г. Непредоставление лицу помощи, находящемуся в опасном для жизни состоянии: сравнительно-правовое исследование по уголовному законодательству Украины и некоторых иностранных

государств в статье исследуются проблемы ответственности за неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии по использованию сравнительно-правового метода.

Ключевые слова: неоказание помощи, сравнительно-правовое исследование, жизни, состояние.

Zubets Y. G. Failure to help the person who is in a life-threatening condition: porivnyalno legal research under the criminal laws of Ukraine and some countries in zarubizhnyyih article dosliduyetsya problem of liability for failure to provide assistance to a person who is in a condition dangerous to life with the use of comparative legal method.

Keywords: food aid and comparative legal research, life status.

Список використаних джерел

[1] – Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.

[2] – Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З.К. Бигвава. Вступ, статья к.ю.н. доц. В. И. Михайлова. Обзорн. статья д.ю.н., проф. О. Гамкрелидзе. Перевод с грузинского И. Мериджанашвили. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с. в ст.129.

[3] – Уголовный кодекс Испании. Под редакцией и с предисловием доктора юридических наук, профессора Н. Ф. Кузнецовой и доктора юридических наук, профессора Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

[4] – Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Науч. ред. и вступ, статья докт. юрид. наук, профессора Д. А. Шестакова; предисловие доктора права Г.-Г. Йешека; пер. с нем. Н. С. Рачковой. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с. у § 323с.

[5] – Уголовный кодекс Франции / Науч. ред. канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой; пер. с франц. и предис. канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

[6] – Уголовный кодекс Республика Болгария / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова; Пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова, вступ статья Й. И. Айдарова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.

[7] – Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем.- М. : ИКД «Зерцало-М», – 2001. – 144 с.

[8] – Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступительная статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 408 с.

[9] – Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167-1 (внесены изменения в соответствии с Законами Республики Казахстан от 9 июля 1998 года № 277-1, от 10 июля 1998 г. № 283-1, от 16.07.99 г. № 430-1, от 23.07.99 г. № 454-1).

[10] – Уголовный кодекс Республики Таджикистан / Принят Законом Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года «О принятии Уголовного кодекса Республики Таджикистан». Введен в действие 1 сентября, 1998 года Постановлением Парламента Таджикистана / Предисловие А. В. Федорова – СПб : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 410с.

[11] – Уголовный кодекс Республики Армения / Принят 18.04.2003 / [http:// www.crime.vl. ru](http://www.crime.vl.ru).

[12] – Уголовный кодекс Российской Федерации № 63-ФЗ Принят Государственной Думой 24 мая 1996 года, Одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 года.

[13] – Уголовный кодекс Азербайджанской республики / Науч. ред., предисл. докт. юрид. наук, проф И. М. Рагимова; Пер. с азерб. Б. З. Аббасова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.

[14] – Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года /Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.

[15] – Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук З. А. Саркисовой; Пер. с латыш. канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313с.

[16] – Уголовный кодекс Литовской республики / Науч. ред. докт. юрид. наук, проф В. Павилониса; предисл. канд. юрид наук, доц Н. И. Мацнева; вступ, статья докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса, докт. юрид. наук, доц А. Абрамовичюса, докт. юрид. наук, доц. А. Дракшене, пер. с лит. канд. филол. наук, доц. В. П. Казанскене. – СПб. Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 470 с.

[17] – Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева, пер. с китайского Д. В. Вичикова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.

[18] – Уголовный кодекс Швейцарии / Науч. ред., предисл. и пер. с нем. канд. юрид. наук А. В. Серебренниковой. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В США

Каменський Дмитрій Васильович,

к.ю.н., доцент,

завідуючий кафедрою галузевих юридичних дисциплін

Бердянського інституту

державного та муніципального управління

Класичного приватного університету

Американські фахівці традиційно відносять корупцію до так званих білокомірцевих злочинів – протиправних посягань, що мають ненасильницьку природу і вчинюються особами з високим соціальним статусом. Публічна корупція довгий час залишається пріоритетним напрямом діяльності федеральних правоохоронних органів, поряд із тероризмом, незаконним обігом наркотиків та комп'ютерними злочинами. Адже від якості правозастосовної практики в цій сфері залежить, без перебільшення, нормальне функціонування апарату державного управління і загальний добробут американського суспільства.

Класичний приклад федерального антикорупційного розслідування знаходимо у матеріалах відомої операції ФБР «Ебскем» (англ. – Abscam). Розслідування проводилось одним із нью-йоркських відділень ФБР наприкінці 70-х та на початку 80-х років минулого століття. Спочатку це розслідування було спрямоване виключно на виявлення каналів постачання викраденого майна, однак досить швидко переросло у розслідування корупційних зловживань представників влади різних рівнів. Під час збирання доказової бази агенти ФБР зробили відеозаписи, на яких один із агентів, видаючи себе за арабського шейха, пропонував чиновникам гроші готівкою в обмін на різні офіційні послуги чи політичне заступництво. Результатами масштабного федерального розслідування стали, зокрема, засудження сенатора США, шістьох представників американського Конгресу, сенатора Сената штату Нью-Джерсі, членів міської ради м. Філадельфія, мера м. Камден (штат Нью-Джерсі), а також інспектора Служби імміграції та натуралізації США [1, с. 605].

Ще у 1962 р. американський Конгрес вніс істотні зміни до тексту юридичних заборон, покликаних попереджувати та карати корупційну поведінку державних службовців. Ці зміни поклали початок цілій системі регулятивних актів, покликаних заборонити будь-які форми незаконного збагачення федеральних службовців.

§201(b) розділу 18 Зібрання законів США закріпив підстави кримінальної відповідальності за хабарництво та одержання неправомірної

вигоди. Елементи хабарництва впливають із нормативного визначення злочину: 1) будь-яка річ, що має цінність, була надана, запропонована чи обіцяна (або, у разі одержання, була витребувана, бажана, одержана чи прийнята); 2) діючому чи майбутньому службовцю; 3) за будь-яку дію по службі; 4) із корумпованим наміром чи з метою службового впливу.

Юридичні ознаки незаконного одержання винагороди є змістовно схожими на ознаки хабарництва й описані у §201(с): наявність матеріальної винагороди в будь-якій формі; така винагорода була надана саме представнику органу державного управління; винагороду було передано для чи внаслідок вчинення держслужбовцем певного діяння.

Основна відмінність між хабарництвом та одержанням неправомірної вигоди полягає в суб'єктивній ознаці: встановлення злочинного наміру є обов'язковим для доведення факту хабарництва. Для іншого злочину така законодавча вимога відсутня. Більше того, розглядувані злочини відмежовуються один від одного ще й за формами реалізації злочинного умислу. Так, лише одержання неправомірної вигоди може стосуватись федерального службовця у відставці, який незаконно використовує свій вплив, обумовлений колишньою посадою. Водночас одержання неправомірної вигоди може супроводжуватись лише законними діями по службі. Натомість хабарництво матиме місце й під час скоєння службовцем шахрайських чи інших незаконних дій по службі за винагороду. Далі спробуємо більш докладного розкрити елементи розглядуваних злочинів.

Для того, щоб протиправне діяння було визнано хабарництвом чи одержанням неправомірної вигоди, необхідно встановити факт передачі чиновнику будь-якої речі (послуги, іншого блага), що має цінність, певні корисні властивості безпосередньо для винного. Зміст поняття «річ матеріального характеру» тлумачиться федеральними судами традиційно широко і на практиці охоплює весь спектр фінансових платежів (інструментів), матеріальних предметів і навіть послуг немайнового характеру. Наприклад, судова практика визнає предметом корупційних злочинів обіцянку майбутнього працевлаштування, організацію безкоштовної туристичні подорожі, підроблені імміграційні документи, цінні папери і, в деяких випадках, навіть позики чи банківські кредити. Так, у справі Сполучені Штати проти Мармоледжо (1996 р.) Апеляційний суд п'ятого округу зазначив, що суди зазвичай пропонують поширювальне тлумачення поняття «річ, що має цінність», нормативно закріплене у декількох федеральних статутах. Суд далі навів декілька прикладів немайнових благ: розваги, інтимний зв'язок, обіцянка поновлення на роботі, а також інформація [2].

Головною ознакою тут виступає фактичне сприйняття речі (послуги) одержувачем незаконної винагороди – якщо для нього особисто така річ (послуга) має певні ціннісні характеристики, вона визнається ознакою злочину. Хоча насправді економічна вартість такої речі чи послуги може бути невеликою чи навіть дорівнювати нулю. Як бачимо, у цьому конкретному аспекті юридичної оцінки корупційного посягання суб'єктивний критерій бере гору над об'єктивним.

Немає значення, коли була передана незаконна винагорода федеральному чиновнику – до чи після вчинення ним певного діяння на користь «спонсора». Американські суди у своїх рішеннях наполягають, що саме злочинний намір, а не момент передачі матеріальної чи нематеріальної цінності має юридичне значення для відмежування хабарництва від одержання неправомірної вигоди.

Ще один цікавий аспект правозастосовної практики в контексті розглядуваних злочинів. §201(c)(2) КК США забороняє пропонувати будь-які цінності свідкам у кримінальному процесі. Відповідно, постає доречне питання: якщо державний обвинувач у кримінальному процесі пропонує свідку різні процесуальні привілеї (фізичний захист свідка та (або) його близьких, зміна виду покарання чи зменшення строку покарання, яке прокурор вимагатиме від суду, угода про визнання вини тощо) з метою отримання свідчень, то чи буде це визнаватись корупційним підкупом? Тривалий час у судових і наукових колах висловлювались суперечливі позиції з цього питання. Ще у 1998 р. колегія суддів десятого апеляційного округу зазначила, що буквально тлумачення норм про хабарництво вимагає їх застосування до дій федеральних прокурорів в частині пропонування процесуальних гарантій учасникам кримінального процесу в обмін на сприяння обвинуваченню [3]. Подальший розвиток судового тлумачення в цій сфері таке тлумачення скасував. На сьогодні більшість судів дотримуються наступної позиції: прокурори є насправді уособленням держави, її правоохоронним «альтер его». А отже такі представники держави, діючи в її інтересах (у цьому разі – шляхом підтримання державного обвинувачення) не можуть ставати суб'єктами наведених корупційних посягань під час прийняття процесуальних рішень у кримінальному судочинстві. В іншому випадку, на думку суддів, буде створено загрозу суверенітету держави, що суперечить засадам американської юриспруденції. У справі Сполучені Штати проти Сінглтона (1998 р.) суд дійшов висновку про те, що у разі укладання угоди про визнання вини між помічником прокурора та обвинуваченим, насправді мова іде про відносини між державою (Сполученими Штатами) та конкретно особою. Прокурор тут фактично здійснює роль представника держави [4]. Таким чином, на сьогодні не визнаються корупційними

зловживаннями прокурорів, наприклад, сплата грошової винагороди інформатору, прийняття рішення про відмову в кримінальному переслідуванні чи сприяння в отримання дозволу на імміграцію до США.

Доречно приділити увагу й особливостям протидії корпоративним проявам корупційних схем у США. Так, у 1977 р. американський Конгрес прийняв Акт «Про запобігання корупційним практикам за кордоном» (Foreign Corrupt Practices Act або «FCPA», далі – Акт) [5]. Цей нормативний акт визнає федеральним злочином пропонування американськими громадянами і корпораціями хабарів іноземним громадянам для збереження існуючого або розвитку нового бізнесу в іноземній країні. Крім того, Акт встановлює жорсткі стандарти та передбачає реальні механізми нагляду за веденням корпораціями бухгалтерської документації, поданням окремих видів фінансових звітів, а також запровадженням і реалізацією програм внутрішнього корпоративного контролю.

Вивчення законодавчої історії Акту дозволяє зробити висновок, що однією з основних цілей запровадження механізмів юридичної відповідальності за «зовнішньоекономічну» корупцію було саме знищення незаконних ринкових переваг одних американських компаній перед іншими, що прямо суперечить конкурентним засадам ринкової економіки США. Сьогодні цей акт федерального законодавства набув особливої актуальності через стрімкий розвиток американських компаній і набуття ними статусу транснаціональних корпорацій із структурними підрозділами в багатьох країнах світу. Якщо, наприклад, співробітник філії американської компанії в Україні дасть хабар місцевому чиновнику, кримінальна відповідальність загрожуватиме не лише працівникові, а й компанії в цілому, навіть якщо керівництво в головному офісі корпорації і не здогадується про незаконну поведінку. Факт притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за хабарництво у державі, де злочин було скоєно, юридичного значення у контексті застосування Акту не має [6].

Акт не визначає мінімальний розмір незаконного платежу, віддаючи вирішення цього питання на відкуп правозастосовувачу з урахуванням усіх обставин конкретної справи. Відповідно до змін, внесених до тексту Акту у 1988 р., платіж іноземному держслужбовцю визнаватиметься нелегальним у разі, якщо така особа діє, або навпаки, бездіє у порушення своїх службових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Noonan J. Bribes: The Intellectual History of a Moral Idea / John Noonan. – San Francisco: University of California Press., 1987. – 672 p.
2. United States v. Marmolejo, 89 F.3d 1185, 1192 (5th Cir. 1996).

3. United States v. Singleton, 144 F.3d 1343 (10th Cir. 1998).
4. United States v. Singleton, 165 F.3d 1297 (10th Cir. 1999) (en banc).
5. Bialos J., Husisian G. The Foreign Corrupt Practices Act: Coping With Corruption In Transitional Economies. – Dobbs Ferry, New York: Oceana Publications Inc., 1997. – P. 1–7.
6. Каменський Д. В. Особливості кримінальної відповідальності корпорацій за корупційні злочини у США // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – Спеціальний випуск № 8. Частина 1. – С. 265 – 276.

НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ ПОТРЕБУЮТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ

***Карпенко Микола Іванович,**
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Питання щодо законодавчого вдосконалення норм розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України потребують подальшого наукового осмислення і позитивного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються загальнотеоретичних підходів до військових злочинів в кримінально-правовій літературі незалежної України розроблялися недостатньо.

Мета статті – визначення загальнотеоретичних підходів щодо позитивного вирішення проблемних питань військових злочинів.

Виклад основного матеріалу. З метою імплементації кримінального законодавства України у відповідність до положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції, ратифікованої Верховною Радою України із заявами Законом від 18 жовтня 2006 р. № 251-V [1], 21 лютого 2014 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» [2]. Цим Законом, який набрав чинності 28 лютого поточного року, з Кримінального кодексу України виключені статті 423 (зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем) і 424 (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень).

Крім того, внесені відповідні зміни до статті 364 КК (зловживання владою або службовим становищем), які пов'язані з тим, що слова абзацу першого частини першої цієї статті «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб» замінені словами «з метою одержання будь – якої *неправомірної вигоди* для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи». Тим самим законодавець імплементував положення статті 19 зазначеної Конвенції (зловживання службовим становищем), які полягають в тому, що «Кожна Держава – учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем, тобто здійснення будь-якої дії чи утримання від здійснення дій, що є порушенням законодавства, державною посадовою особою під час виконання своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи» [3, с. 348]. При цьому під неправомірною вигодою, як це передбачено в примітці до статті 364-1 КК «слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав» [4, с. 169].

Як зазначає М. І. Хавронюк «у більшості кримінальних кодексів держав Європи, крім держав СНД, не передбачено відповідальності за зловживання владою чи службовим становищем та за перевищення влади чи службових повноважень. Зазвичай кримінальна відповідальність установлена тільки за конкретні, чітко визначені дії, що становлять собою спеціальні випадки незаконного використання службового становища. Такий стан речей є результатом дії принципу правової визначеності, за яким кожен західний чиновник і посадовець чітко знає, що він може робити, а чого – не може» [5].

Виключивши статті 423 і 424 КК, законодавець тим самим декриміналізував спеціальні норми щодо кримінальної відповідальності за зловживання військовою службовою особою владою та перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Але чи значить це, що за подібні дії військових службових осіб більше не передбачена кримінальна відповідальність? Нині дії військових службових осіб в разі їх зловживання владою або службовим становищем необхідно буде кваліфікувати за ознаками злочину, передбаченого статтею 364 КК (зловживання владою або службовим становищем), оскільки диспозиція частини першої цієї статті передбачає, що карається «зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи

іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб» [2]. З 28 лютого 2014 р., тобто з моменту набрання чинності Законом № 746-V, передбачено, що при завданні істотної шкоди в разі зловживання владою або службовим становищем військовій службовій особі будуть нести кримінальну відповідальність за вчинення не військового, а загально кримінального злочину. При цьому злочином зазначені дії будуть в разі, коли істотна шкода полягатиме у завданні матеріальних збитків, які в сто і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Що стосується дій, які до 28.02.2014 р. кваліфікувалися за ознаками діяння, передбаченого статтею 424 КК (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень), то перевищення влади чи службових повноважень, як злочин, передбачений статтею 365 КК (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу). Нині ч. 1 ст. 365 КК передбачає кримінальну відповідальність за «перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб», а ч. 2 цієї статті передбачає відповідальність за «дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування» [2]. Частина третя ст. 365 КК передбачає відповідальність в разі вчинення цього злочину за особливо кваліфікуючих обставин, коли «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки» [2]. За таких обставин доводиться констатувати, що кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень передбачена лише для працівників правоохоронного органу і виключає таку відповідальність для військових службових осіб не лише в якості військового, але і загально кримінального злочину. Разом з тим Пленум Верховного Суду України в постанові від 26.12.2003 р. за № 15 роз'яснив, що «під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих

випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти» [6, с. 226–227].

Пунктом 1 примітки до ст. 425 КК передбачено, що «під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування» [2].

Висновки. З часу прийняття 05.04.2001 р. чинного нині Кримінального кодексу України пройшло майже 13 років. За цей період законодавцем вже 7 раз вносились відповідні зміни і доповнення до розділу XIX Особливої частини КК. Але вони стосувалися врегулювання окремо визначених питань і не носили системного характеру законодавчого вдосконалення злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів). Крім того, змінами до розділу XIX Особливої частини від 21.02.2014 р. намітилась тенденція декриміналізації окремих військових злочинів (стаття 423) і передбачення подібних дій в якості загально кримінального злочину (стаття 364 КК). По-друге, декриміналізувавши діяння за статтею 424 (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень), законодавець нині передбачив кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень лише для працівників правоохоронного органу, залишаючи поза сферою впливу кримінального закону за подібні дії велику кількість службових осіб, в тому числі і військових службових осіб. В черговий раз приходиться констатувати той факт, що ми ще далекі від тієї ситуації, коли можна стверджувати про цілковиту досконалість конструкції і систему військових злочинів.

Із змісту статті витікає ще один незаперечний висновок про те, що законодавча конструкція частини військових злочинів розділу XIX Особливої частини КК України потребує подальшого аналізу і вдосконалення.

Автор не ставив перед собою завдання в невеликій за обсягом статті дати вичерпні відповіді на висловлені ним ці та інші проблеми. Разом з тим акцентується увага науковців, практиків і законотворців на необхідність комплексного підходу до їх позитивного вирішення в найближчий час.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18 жовтня 2006 р. № 251-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 496.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції: Закон України від 21 лютого 2014 р. № 746-VII // Голос України. – 27.02.2014. – № 37.

3. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». – К. : Атіка, 2011. – 424 с.

4. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 4 лют. 2014 року: (офіц. текст). – К. : Паливода А. В., 2014. – 212 с. (Кодекси України).

5. Українська правда. – 6 жовтня 2011 р. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/article>.

6. Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (офіц. текст). / Упоряд. С. А. Кузьмін, М. С. Кучеренко. – К. : Паливода А. В., 2013. – 612 с.

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюється питання щодо відсутності нині кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень службових осіб, а також висловлюється пропозиція стосовно необхідності комплексного підходу до законодавчого удосконалення системи військових злочинів, передбачених розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України та звертається увага всіх зацікавлених осіб і державних органів на їх позитивне вирішення.

Ключові слова: перевищення влади або службових повноважень, військові злочини, групи (види) військових злочинів, родовий об'єкт військових злочинів.

АННОТАЦИЯ

В статье высвечивается вопрос относительно отсутствия сейчас уголовной ответственности за превышение власти либо служебных полномочий, а также высказано предложение о необходимости комплексного подхода к законодательному усовершенствованию системы воинских преступлений, предусмотренных главой XIX Особенной части Уголовного кодекса Украины и обращается внимание всех заинтересованных лиц и государственных органов на их положительное решение.

Ключевые слова: превышение власти либо служебных полномочий, воинские преступления, группы (виды) воинских преступлений, родовой объект воинских преступлений.

ГРОМАДСЬКІСТЬ У ПРОТИДІЇ СЛУЖБОВИМ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Козлюк Людмила Григорівна,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник Інституту держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України

Як відомо, істотний вплив на зростання злочинності у сфері охорони довкілля здійснює пасивний громадський контроль за діяльністю службових осіб у екологічній сфері, різних природоохоронних структур і органів кримінальної юстиції. Тобто успішність протидії екологічним злочинам значно підвищується, якщо в них беруть участь представники громадськості. Оскільки, громадський екологічний контроль сприяє об'єктивній оцінці стану довкілля і допомагає службовим особам різних рівнів приймати екологічно доцільні рішення щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання його ресурсів.

Щоб ефективно здійснювати протидію службовим екологічним злочинам необхідно забезпечувати узгодженість дій громадськості, природоохоронних органів та кримінальної юстиції по зміцненню екологічної законності та правопорядку в нашій країні. Скоординовані дії створюють широкі можливості для підвищення успішності всієї роботи по недопущенню вчинення екологічних злочинів.

Взаємодія органів кримінальної юстиції та інших природоохоронних структур з громадськими організаціями екологоохоронної спрямованості створює сприятливі умови для об'єднання зусиль, що підвищує антикриміногенний потенціал здійснюваних екологоохоронних заходів забезпечує прозорість й сприяє досягненню оптимальних результатів із значною економією сил, засобів і часу.

При протидії екологічним злочинам, зокрема службовим, виділяють три форми взаємодії між органами кримінальної юстиції та громадськістю. Перша форма базується на активності представників трудових колективів, громадських організацій, органів громадського територіального самоврядування та екологоохоронних громадських формувань, які, виходячи з уставних положень і морального обов'язку, за власною ініціативою беруть участь у негайному припиненні різних суспільно небезпечних екологічних діянь, в усуненні причин екологічних правопорушень та здійсненні інших профілактико-виховних заходів. Друга форма – взаємодія з громадськістю, яка виникає і здійснюється за ініціативою працівників органів кримінальної юстиції. В разі

потреби вони самі звертаються до трудових колективів, громадських організацій і громадян, визначають характер конкретної допомоги, яку необхідно від них одержати під час проведення різних слідчих та розшукових дій, з'ясування особи екологічного правопорушника і здійснення заходів протидії. Третя форма взаємодій з громадськістю пов'язана з участю працівників правоохоронних органів у комплексних загальнопрофілактичних заходах, що проводяться у межах окремих міст, районів та інших адміністративно-територіальних регіонів. Комплексний характер заходів, які охоплюють різні рівні і прояви життєдіяльності людей, а також погодженість дій загальних і спеціальних суб'єктів запобігання досягається завдяки координації їх роботи [1, с. 137]. Таким чином, зорганізована і цілеспрямована діяльність екологоохоронних громадських організацій їх взаємодія з органами кримінальної юстиції створює сприятливі умови для збереження правомірної екологічної поведінки у службових осіб на яких покладено обов'язок охорони довкілля. Ефективний громадський контроль стимулює добродійну поведінку службових осіб у екологічній сфері і діяльність органів кримінальної юстиції з охорони довкілля.

Громадськість, реалізуючи функцію контролю, може запобігати небажаним явищам, які виникають у процесі реалізації службовими особами своїх обов'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, молодіжне відділення Національного екологічного центру України допомогло виявити службові екологічні злочини. Молодіжне відділення надіслало до Київської природоохоронної прокуратури звернення щодо додержання природоохоронного законодавства при проведенні робіт з гідронамиву на території регіонального ландшафтного парку «Голосіївський» у м. Києві садівничим товариством «Хутір Ясний». У результаті перевірки цих даних службових осіб садівничого товариства «Хутір Ясний» та товариства з обмеженою відповідальністю «Будпроектінвест» притягнуто до кримінальної відповідальності за перевищення своїх службових повноважень при проведенні робіт на землях водного фонду об'єкта природно-заповідного фонду – регіонального парку «Голосіївський» (ч. 2 ст. 252 та ч.3 ст. 365 КК України).

Постійний громадський моніторинг не лише за станом довкілля, а й за діяльністю державних органів у галузі охорони природи, їх службових осіб, допоможе запобігти правопорушенням у екологічній сфері. Нажаль, не всі відомості екологічного моніторингу проведеного відповідними державними органами з охорони довкілля, громадськими інспекторами при цих органах стають відомими широкому колу громадськості. Тому ефективніше, щоб екологічні організації формували

штаби громадських інспекторів з охорони довкілля. Саме такі громадські інспектори можуть поширювати об'єктивну інформацію проведеного моніторингу. Адже відомо, що дані екологічного моніторингу стають ефективним інструментом охорони природи лише в тому разі, якщо вони доступні населенню завдяки засобам масової інформації (це підтверджує досвід Німеччини, США, Швеції, Японії, Норвегії та інших країн) [2, с. 256].

Необхідно щоб серед громадських інспекторів, були особи, які здійснювали б моніторинг діяльності службових осіб різних підприємств, установ, організацій на яких покладені функції з охорони довкілля. Це допомогло б протидіяти свавіллю серед службових осіб, уникати приховання службових екологічних правопорушень, а інформація про виявлені правопорушення передавалася до відповідних органів для перевірки та притягнення винних до відповідальності.

Треба сказати, що досконалість та профілактичний потенціал, котрий може здійснювати громадськість у протидії службовим екологічним злочинам, залежить від її інформаційного забезпечення. Ігнорування цього фактору знижує результативність такого контролю. Відмічено, що відсутність постійної об'єктивної інформації для широких мас населення про екологічний стан природного середовища, причини його погіршення, про правопорушників і про вжиті заходи для поліпшення ситуації створюють умови розвитку екологічної кризи [3].

У нашій країні існує потреба у розробці механізму доступу громадськості до інформації про службові правопорушення, що вчиняються у сфері охорони навколишнього природного середовища. Це дасть змогу здійснювати дієвий громадський контроль, дисциплінувати службових осіб і, тим самим, протидіяти вчиненню ними злочинів у сфері охорони довкілля. На сьогодні, як правило, стають відомими факти вчинення екологічних злочинів службовими особами нижчого рівня. Це свідчить про поступову криміналізацію службової діяльності в екологічній сфері.

Слід зазначити, що інформування громадськості про діяльність державних службовців, а також, широкого кола службових осіб, які виконують функції з охорони навколишнього природного середовища є однією із форм підтримки та розвитку громадського контролю у сфері довкілля. Це один із способів за допомогою якого можна налагодити зв'язок з екологічною громадськістю, з громадянами у цілому, і цим підвищити рівень довіри до діяльності держави з охорони довкілля. Так як на сьогодні існує криза довіри до діяльності службових осіб у сфері довкілля. Лише після підняття еколого-правової культури серед населення і зорганізованості й цілеспрямованості громадських органі-

зацій з охорони навколишнього природного середовища можна буде говорити про високий рівень професійної етики і про професійні стандарти службовців у сфері довкілля.

Список використаних джерел

1. Боротьба з екологічними злочинами (кримінально-правове і кримінологічне дослідження) / [Лопушанський Ф. А., Светлов О. Я., Лановенко І. П. та ін.]; за ред. Ф. А. Лопушанського. – К. : Наук. думка, 1994. – С.67.

2. Білявський Г. О. Основи екології: Підручник / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. – К. : Либідь, 2005. – 408 с.

3. Дорошенко І. Г. Екологічні проблеми України (за станом на 2009 р.) // Бібліотечно-інформаційний центр «Слово» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bizslovo.org/content/index.php/uk/pryroda-nik/201-ekol-ukr/740-ekologichni-problemyukrainy.html>.

КІБЕРВІРУСИ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Кузьменко Б. В.,

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри автоматизованого
управління технологічними процесами
Академії муніципального управління*

Останнім часом комп'ютерні системи наражаються на щоденні атаки, зловмисники намагаються проникнути до віртуальних мереж економіки кожної окремої держави, до систем, що забезпечують функціонування ліній зв'язку, але особливо їх цікавить військове відомство. Урядові кола занепокоєні станом справ, розробляються стратегії ведення воєн нового типу – кібернетичних. Розвідувальні служби усвідомили, що певні зарубіжні країни можуть безпрецедентно проникати до комп'ютерних мереж держави. Декілька ударів по клавіатурі комп'ютера, який знаходиться будь-де, може бути достатньо для виведення з ладу системи електропостачання, ліній зв'язку, банківської, військової, космічної систем, підприємств з виробництва ядерної, бактеріологічної зброї, та ін. За словами керівника антивірусної компанії McAfee Д. Ді Велта, висловленими ним на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, кілька десятків найбільших держав світу активно створюють кіберпідрозділи для атак на інформаційні ресурси потенційних супротивників,

крім того, вони займаються активним кібершпиунством по відношенню один до одного. Застосування кібервійськ доцільно саме під час війни, за мирних умов будь-які мережеві диверсії не здатні досягти своєї цілі, оскільки їх наслідки без особливих складностей усуваються, а терміни поновлення після будь-якої кібердиверсії складають кілька годин, що свідчить про їх непридатність саме за мирних умов. Залишити когось без зв'язку на декілька діб, паралізувати вантажоперевезення на декілька годин, віддати один хибний наказ, засліпити супутник, та ін., усі ці дії можуть відіграти драматичну роль безпосередньо в ході бойових дій, за мирних умов все це позбавлено всякого сенсу.

З 2010 по 2013 р.р. виявлено наступні типи таких кібервірусів: Stuxnet, FiniFisher, Dugu, Mahdi, Wiper, Flame, Gauss, miniFlame, Shamoon, «Червоний жовтень» (або «Красный октябрь»). Останнім часом проблеми забезпечення кібербезпеки стали предметом обговорення вищого керівництва США та ряду інших держав. Наприкінці травня 2009 р. президент США Обама заявив про намір розглянути безпеку кіберпростору як одну з пріоритетних проблем його адміністрації, рішенням від 29.05.2009 р. в апараті Білого дому був сформований штаб з питань національної безпеки (National Security Staff) і призначений координатор з питань кібербезпеки (Cyberspace Coordinator), який одночасно є членом Ради з національної безпеки та Ради з національної економіки. Згідно концепції «інформаційної переваги», викладеній в документі про стратегію розвитку ЗС США «Єдина перспектива – 2020» перевага в інформаційній сфері є одним з ключових факторів успішного ведення бойових дій. Контури майбутньої стратегії окреслені в «Огляді політики кібербезпеки» (Cyberspace Policy Review), підготовленому до травня 2009 р. апаратом Білого дому разом з комісією з питань кібербезпеки Центру стратегічних та міжнародних досліджень (Center for Strategic and International Studies (CSIS) bipartisan Commission on Cybersecurity). За висновками останнього «відсутність у США потенціалу повноцінного захисту кіберпростору є однією з невідкладних проблем національної безпеки, перед якою стоїть нова американська адміністрація.

Під інформаційним протиборством у Великобританії розуміється цілеспрямована реалізація комплексу заходів з дезорганізації і встановленню контролю над системою державного і військового управління супротивника шляхом інформаційно-технічної і інформаційно-психологічної дії на його інформаційні ресурси, на суспільну і індивідуальну свідомість, підсвідомість населення і особового складу збройних сил (особливо на осіб, що приймають найбільш важливі рішення у сфері

управління), а також забезпечення власної інформаційної безпеки. За питання використання інформаційних технологій у британському кабінеті міністрів відповідає спільна урядова виконавча група. У повсякденних умовах керівництво групою здійснюється міністром закордонних справ. У разі загострення обстановки управління переходить до міністра оборони, якому також підпорядкована група координації військових інформаційних операцій. Ця група здійснює взаємодію і координацію діяльності усіх штабів і органів управління, інформаційних операцій, що відповідають за ведення, і, в першу чергу, штабу військової розвідки (розвідувального управління міністерства оборони (РУМО), що здійснює розвідувальне забезпечення інформаційних операцій.

Керівництво Ізраїлю в умовах військово-політичного протистояння з Арабським світом приділяє питанням організації інформаційного протиборства підвищену увагу. В Ізраїлі завдання по плануванню і реалізації заходів з порушення функціонування об'єктів інформаційної і телекомунікаційної інфраструктури зарубіжних держав покладені на розвідувальне управління і управління зв'язку і комп'ютерних систем генерального штабу національних збройних сил. У зв'язку із зростанням «кібератак» з боку ісламських екстремістів в Інтернеті Тель-Авів в червні 2010 року прийняв рішення про створення підрозділу, що спеціалізується на протиборстві «кібертероризму» і проведенні спеціальних операцій в глобальній інформаційній мережі, а також в інформаційних мережах урядових, силових, фінансових і інших структур потенційного супротивника. Його формування здійснюється у складі спеціального підрозділу радіоелектронної розвідки розвідувального управління генерального штабу. У Ізраїлі робиться підбір найбільш обдарованих фахівців в області інформаційних технологій для армії і цивільних структур. Організована взаємодія з неурядовою хакерською групою «Гілад тим» (створена в 2009 р.), що має досвід «злому» урядових сайтів Туреччини, Лівану і ряду ісламських організацій. Комп'ютерні підрозділи ізраїльської армії є справжніми кузнями кадрів для цивільних фірм, що працюють у сфері високих технологій. Вважається, що професіоналізм військових комп'ютерників не поступається рівню підготовки випускників найпрестижніших університетів, а ось по здатності і досвіду успішно вести проекти, пробивати нові ідеї і технології і перемагати в жорсткій конкурентній боротьбі, ізраїльським військовим комп'ютерникам немає рівних. Таких націлених на успіх лідерів і менеджерів армія виховує у своїх технологічних підрозділах з вчорашніх школярів, покликаних на дійсну військову службу. Жорсткий відбір кандидатів, навчання у в атмосфері суворой армійської дисципліни і вимогливості, участь в реальних проектах і виховання

почуття особистої відповідальності за доручену справу – усі ці чинники дозволяють за роки армійської служби підготувати майбутніх провідних фахівців Hi-Tech.

Кіберпростір, як майданчик, для війни не регулюється міжнародним правом, що регламентує використання сили. Дехто вважає за краще зовсім не розглядати міжнародні закони в дискусіях. Інші не виключають міжнародне право, але інтерпретують його таким чином, що воно виключає саме себе. У травні 2011 президент Обама позначив, що міжнародне право гратиме певну роль в планах США з комп'ютерної безпеки, але також він помітив, що це буде інтерпретація міжнародних законів тими, хто стоїть за широкі права США вдаватися до сили у разі конфліктів. Це можна було побачити на прикладі Міжнародної стратегії для кіберпростору, коли Білий дім оголосив: «Сполучені Штати відповідатимуть на ворожі акти в комп'ютерному просторі так само, як якби це була будь-яка інша загроза нашій країні, якщо це буде виправдано. Усі штати мають невід'ємне право на самооборону, і ми визнаємо, що ворожі дії, пов'язані з кіберпростором можуть спровокувати на дії пов'язані з угодами з нашими військовими партнерами». Частина перешкод, що полягає в переконанні урядів, що військова парадигма не годиться для комп'ютерної безпеки, є наслідком того, що міжнародні групи вчених, які працюють над питаннями комп'ютерної безпеки з перших днів появи Інтернету, так або інакше, пов'язані з військовими. Аналіз слід розпочати з посилання на статтю 2(4) Статуту ООН, як загального правила. Стаття 2(4) забороняє в цілому використання сили за винятком випадків самооборони, як викладено у Статті 51 або з дозволу Радого з Безпеки. Підсумковий документ Світового Саміту 2005 року переглядає правила використання підтримки світової спільноти для строго дотримання правил використання сили. На додаток до Статуту ООН, Міжнародний Суд в шести положеннях вказав на важливість дотримання звичних усім міжнародних законів і загальних принципів, що відносяться до законних застосувань сили. Для використання військових сил в самообороні необхідно, щоб атака була озброєною, значимою; вона має бути пов'язана з регіоном, де проводиться самооборона; використання сили має бути останньою дією і мати успіх саме в досягненні захисту, а також має бути пропорційним нанесеному збитку. Дуже складно прикласти такі правила до дій в кіберпросторі, якщо не неможливо взагалі. Матеріальний збиток був помічений тільки у справі атаки Стакснет на Іран. Такий тип збитку не підходить в рамки умов Статті 51. Як Міжнародний Суд заявив у справі про Нікарагуа: «Заборона на озброєні атаки може застосовуватися при посланні однією країною озброєних формувань на територію

іншої країни, якщо у разі такої операції їх дії будуть кваліфіковані як озброєний напад, ніж пограничний інцидент перенесений регулярними військами». Міжнародний Суд здійснював подібну оцінку «рівня і ефекту» насильницьких дій в справах про нафтові платформи, ізраїльську стіну і справу ДРК проти Уганди. Незважаючи на те що атака Стакнет була протизаконною, вона не була прирівняна до озброєної атаки. До того ж причетність цих атак не була підтверджена ні в одній з трьох справ. Практика країн показує, що для визначення причетності до атак необхідно зібрати прозорі і переконливі докази. Зазвичай в справах про кібератаки важко знайти переконливі докази: «Маючи анонімність завдяки сучасним технологіям, визначити приналежність кібератаки до якої-небудь країни надзвичайно важко. В той час, як країна-жертва може цілком успішно відстежити кібератаку до певного сервера в іншій країні, це може зайняти величезну кількість часу, і навіть тоді може бути неможливим знайти індивіда або групу, що вчинили атаку. Наприклад, «агресор» міг використати непричетні системи і використати їх як «зомбі» в проведенні атак». Нарешті, необхідність і пропорціональність можуть стати непереборними умовами. Естонія і Іран навіть не змогли визначити, хто атакував їх комп'ютери. Це вимагає часу, існує проблема доказу, що контратака зможе досягти захисної мети. Контратаки з метою самооборони при використанні комп'ютерних застосувань зустрінуть труднощі обмеження кількості передбачуваних цілей. Більше 40% комп'ютерів, уражених кібервірусом Стакнет, знаходилися поза Іраном. Те, що кібератака і комп'ютерне шпигунство не вважаються озброєною атакою, не означає, що в міжнародне право закралася помилка. Втручання в економічну сферу країни, повітряний простір, водний або сухопутний, навіть якщо не обмежено Статтею 2(4) Статуту ООН, все одно заборонено загальними правилами невтручання. Цей факт, здається очевидним у ряді договорів, Резолюціях ООН, а також рішень Міжнародного Суду, які засуджують насильство, втручання або інтервенцію, що не дотягують до рівня військових зіткнень. Міжнародний Суд віднісся до деяких типів такої поведінки як до менш серйозних проявів сили, які порушують принципи невтручання, при цьому не підпадаючи під дію Статті 51. На додаток, суд посилався на декларацію Генеральної Асамблеї ООН про дружні стосунки, на конвенцію ОАГ з прав і обов'язків країн у разі громадянської війни, і інші авторитетні джерела, що містять в собі принципи невтручання.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИВАТНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Лисюк Юрій Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник відділення юридичного забезпечення

Одеського державного університету внутрішніх справ

Сфера приватного спілкування людини завжди залишається тією сферою, де різновидність та значимість питань вражають своєю багатогранністю, що в свою чергу виводять ці питання на зовсім новий рівень дослідження. Сфера приватного спілкування людини є складовою багатьох концептуальних питань у різних сферах та галузях права, однак, особливої уваги вона потребує у сфері кримінального процесуального права.

Так, приватне спілкування у сфері кримінального процесуального права має свої окремі напрями, які в свою чергу акумулюються в окремих процесуальних діях, що особливо проявляється під час здійснення негласних слідчих (розшукових) у кримінальному провадженні.

Але, спочатку необхідно більш детально розібратися зі сферою приватного спілкування людини, яка є ключовим плацдармом для проведення негласних слідчих (розшукових) дій та надати їй загальну характеристику. Як, вже було наголошено, приватне спілкування людини характеризується багатьма напрямками, але крім цього, вона має певні різновиди та особливості, кожний із яких залежить від тієї чи іншої галузі права, основоположною особливістю якого є чинник безпеки самої людини під час спілкування.

Саме безпека людини під час приватного спілкування уявляє собою досить широкий пласт проблематики у будь-якій державі незважаючи на те, що права людини є непорушними, однак забезпечити людину від протиправних посягань в будь-якій галузі права практично неможливо, а безпека людини прямо залежить від дотримання прав та свобод людини [1].

Спілкування, як один із найважливіших факторів формування і розвитку особистості вивчається в декількох напрямках, серед яких загально-філософський, загально-соціологічний, загально-психологічний, соціально-психологічний. Однак, на наш погляд, в цій класифікації існує суттєвий дисбаланс, оскільки все фактично зводиться до дослідження терміну спілкування у соціально-психологічного напрямку та зовсім не визначений, як окремий напрямок вивчення спілкування юридично-правовий.

Одним із цікавих фактів, який стосується терміну спілкування є те, що у 1969 році американський психолог Д. Делс нарахував 96 визначень цього поняття. Річ у тому, що в залежності від наукової школи, вивчаються та досліджуються ті феномени спілкування, що співвідносяться із відповідною науковою концепцією. При цьому, одні автори вважають що спілкування та діяльність – дві рівнозначні категорії людського буття, другі – що спілкування є однією із сторін діяльності, і, нарешті, треті – що спілкування є особливим видом діяльності [2, 3, 4]. Треба зазначити, що, на наше бачення, спілкування є особливим видом діяльності, оскільки він використовується у визначальних та пріоритетних сферах життєдіяльності людини та несе в собі окремі специфічні особливості.

Повертаючись до основних напрямів спілкування, треба підкреслити, що в нашому випадку, посиленої уваги привертає психологічний напрямок визначення спілкування, що є особливим видом діяльності, оскільки від нього залежить обсяг переданої та отриманої інформації, ефективність сприймання повідомлень в залежності від психологічного та емоційного стану людини.

Так, з психологічної точки зору, на думку, О. В. Винославської, спілкування уявляє собою складний, багатоплановий процес встановлення й розвитку контактів між людьми, що породжується потребою спільної діяльності і який містить у собі обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання і розуміння іншої людини [5].

На думку Варія М. Й, під спілкуванням слід розуміти процес передавання й сприймання повідомлень за допомогою вербальних і невербальних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її сприйняття й пізнання, а також їхній вплив один на одного і взаємодією щодо досягнення змін у діяльності [6].

Також, потребує безпосереднього визначення досліджувана модель спілкування з юридичної точки зору в сфері кримінального процесуального права, що безумовно є особливим видом діяльності.

Відповідно до ч. 3 ст. 258 Кримінального процесуального кодексу під спілкуванням розуміється передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Також, кодексом передбачено, що втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним [7, ст. 258].

Таким чином, сферу приватного спілкування можна розглядати та досліджувати багато часу, оскільки ці питання виникають у різних галузях права, однак, на наше бачення, ці питання, в тому числі у сфері кримінального провадження будуть завжди залишатися в повному обсязі не дослідженими та з часом будуть виникати все інші та інші питання, які потребуватимуть підвищеної уваги.

Список використаних джерел

1. Лисюк Ю. В. Аудіо-, відеоконтроль, як різновид втручання в приватне спілкування під час здійснення негласних слідчих дій у кримінальному провадженні // Актуальні проблеми держави та права. Збірник наукових праць Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса, 2013.

2. Леонтьев А. А. Психология общения. – Тарту, 1973.

3. Ломов Б. Ф. Методические и теоретические проблемы психологии. М., 1984.

4. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения. – М., 1987.

5. Винославська О. В. Психологія: Навчальний посібник. – К. : ІНКОС, 2005. – 632 с.

6. Варій М. Й. Психологія: Навчальний посібник / Для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90 – 91).

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО НА ЗАМОВЛЕННЯ, ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНУ

Лопашук Дмитро Іванович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу,
ВНЗ «Національна академія управління»*

Як показує практика значна кількість помилок, допущених в ході кримінально-правової кваліфікації, обумовлена неправильним вирішення питань розмежування злочинів – нерозумінням різниці між окремими посяганнями, невмінням обґрунтувати різницю в процесуальних документах. Ця проблема виникає з того, що кожний злочин має ряд загальних ознак з іншими злочинами і для того, щоб правильно його

кваліфікувати, необхідно вміти чітко відмежовувати його від суміжних складів злочинів.

Так, убивство, вчинене на замовлення, відповідальність, за яке передбачено п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, в ряді випадків близько співвідноситься з іншими подібними злочинами багатьма ознаками своїх складів. Частіш за все має місце збіг об'єктивних ознак порівнянних злочинів, а саме: а) в діянні, що полягає в посяганні на життя іншої людини; б) наслідку у вигляді настання біологічної смерті потерпілого; та в) причинного зв'язку між діяннями і наслідком. Розмежувальною ознакою в таких випадках є, як правило, об'єкт посягання і суб'єктивна сторона, яка характеризується умисним відношенням винного до наслідків у вигляді смерті, які виступають ознакою основного чи кваліфікованого складу злочину, а також мотив. Ці злочини перелічені у ч. 5 п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи». У цій постанові до таких віднесено «Посягання на життя державного чи громадського діяча» (ст. 112), «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» (ст. 348), «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя» (ст. 379), «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» (ст. 400), «Посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443) чи «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків», якщо вони були пов'язані з умисним вбивством (ч. 4 ст. 404). Проте наведений перелік не охоплює всіх злочинів, суб'єктивна сторона яких характеризується умисним ставленням до смерті людини. Виходячи з аналізу сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак, не можливо заперечувати, що суб'єктивна сторона кваліфікованих видів злочинів «Терористичний акт» (ч. 3 ст. 258 КК), «Застосування зброї масового знищення» (ч. 2 ст. 439 КК), чи основного складу злочину «Геноцид» (ст. 442 КК) включає й умисне ставлення до наслідків у вигляді загибелі людей. Умисне вбивство тут виступає способом вчинення цих злочинів. Також диспозиція ч. 2 ст. 438 КК України «Порушення законів і звичаїв війни» містить пряму вказівку на умисний характер цього злочину, що полягає у заподіянні смерті іншій людині.

У вітчизняній теорії кримінального права загальні положення і принципи кваліфікації, що мають значення для будь-якого виду злочинів та визначають підстави і порядок вибору статей кримінального

закону, які потрібно застосовувати, вперше найбільш повно розробив В. М. Кудрявцев [1, с. 18].

Суттєвий внесок у вирішення проблем кваліфікації вбивств та їх розмежування від інших злочинів у вітчизняному кримінальному праві зробили своїми працями такі вчені, як Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, В. О. Бурко, В. І. Борисов, В. О. Глушков, В. Т. Дзюба, П. В. Кобзаренко, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. Т. Нор, В. В. Скибицький, В. М. Смітєнко, В. В. Сташис, С. А. Тарарухін, С. В. Фесенко, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко, а в Російській Федерації: М. К. Аніянц, Ю. М. Антонян, С. В. Бородін, М. І. Загородніков, Н. Ф. Кузнєцова, Є. Ф. Побегайло, М. Д. Шаргородський [11, с. 1].

Проте ці дослідження проводилися в іншій політико-правовій ситуації за умов відмінної від теперішньої системи права. Нове кримінальне законодавство України, яке має іншу філософську та концептуальну природу, вимагає дослідження проблем класифікації та кваліфікації умисних вбивств за обтяжуючих обставин на нових правових та наукових засадах [11, с. 2].

Вирішуючи питання щодо розмежування умисного вбивства, вчиненого на замовлення, від інших різновидів умисного вбивства при обтяжуючих обставинах, слід враховувати той факт, що специфічний зміст родової ознаки, передбаченої п. 11 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК), визначає насамперед особливості об'єкту та суб'єктивної сторони умисного вбивства на замовлення.

Так, посягання на життя державного діяча чи громадського життя, під яким розуміють умисне вбивство або замах на умисне вбивство, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю охоплюється ст. 112 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 115 КК України не потребує. Обов'язковою ознакою цього злочину, який відмежовує його від вбивства, у т.ч. і на замовлення, є мета його вчинення – спричинити міжнародні ускладнення, нанести шкоду певній ділянці державної влади або діяльності діючої політичної влади. Мотиви такого злочину можуть бути різними – захопити владу, змінити напрямок діяльності органу (партії), який очолював або працював державний (громадський) діяч, помститися за виконані такою особою державні або громадські обов'язки.

Узагалі кваліфікація посягання на життя державного чи громадського діяча, коли цей злочин вчиняється на замовлення, викликає певні складнощі.

Тому розглянемо більш детально дане питання. Так, у ситуації, коли безпосередній виконавець злочину не знає, кого саме і за яких

первинних мотивів замовника він убиває, його дії не можуть кваліфікуватися за ст. 112. Оскільки безпосередній виконавець не усвідомлював справжнього значення вчинюваних ним дій, але його наміром охоплювалось те, що він вчинює вбивство на замовлення, він повинен нести відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115. Вчинення такого вбивства не тільки на замовлення, а й з корисливих мотивів вимагає додаткової кваліфікації дій виконавця за п. 6 ст. 115. Коли безпосередній виконавець злочину усвідомлює, що вбиває державного чи громадського діяча у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, його дії треба кваліфікувати за ст. 112, а дії замовника як організацію чи підбурювання до вчинення цього злочину за ст. ст. 27 і 112. Додаткової кваліфікації за п. 11 ч. 2 ст. 115 у такому випадку не потрібно, оскільки, як ми вже зазначали вище, посягання на життя державного чи громадського діяча охоплює будь-які об'єктивні ознаки умисного вбивства за обставин, які обтяжують покарання, крім вбивства з корисливих мотивів.

Таким чином необхідно зробити висновок, що особа, яка вчинила вбивство на замовлення державного чи громадського діяча, несе кримінальну відповідальність за ст. 112 КК України тільки в тому випадку, коли вона усвідомлювала мотив або мету організатора чи підбурювача злочину. В іншому випадку відповідальність такої особи може наступати тільки за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, а відповідальність замовника – за ст. 112 КК України, як особи, яка вчинила замовне вбивство шляхом використання іншої особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності за ст. 112 КК України.

Вказівки щодо відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, тобто умисного тілесного ушкодження, небезпечного для життя в момент заподіяння, чи такого, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину, або перериванні вагітності чи непоправного знівечення обличчя, вчиненого на замовлення, та умисного вбивства, вчиненого на замовлення міститься в п. 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини»[14,].

Зокрема, при відмежуванні вбивства вчиненого на замовлення від умисного тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого на замовлення, повинні ретельно досліджуватися докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати, виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема, враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і

локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень (наприклад, в життєво важливі органи людини), причини припинення злочинних дій, характер дій винного після вчиненого злочину, а також показання свідків, потерпілих про характер злочинних дій винного, причини їх припинення, висновки судово-медичної експертизи про локалізацію і характер поранень тощо. [14, с.; 13, 462].

Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю. [14, с.; 13, 462].

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має [14, с.; 13, 462].

Тому, як зазначено в Ухвалі Судової колегії в кримінальних справах від 24 серпня 1991 року: «Умисне поранення життєво важливих органів потерпілого, від якого настала смерть свідчить про евентуальний умисел винного на вбивство, тому такі дії кваліфікуються як умисне вбивство, а не як нанесення тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого настала смерть [12]. Евентуальний умисел – (від лат. *eventus* – випадок) одна з форм умислу, коли особа, вчиняючи правопорушення, прямо не бажає настання його суспільно небезпечних наслідків, але свідомо допускає настання їх.

Убивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військово-службовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку охоплюється статтею 348 КК України і, при вчиненні заомовного вбивства такого працівника, дії винних осіб кваліфікуються так, як ми вже вище описували кваліфікуються подібні дії при вчиненні вбивства на замовлення, передбаченого ст. 112 КК України. Проте слід нагадати, що відповідно до роз'яснення Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 року № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів (назву змінено згідно з постановою Пленуму Верховного Суду від 03.12.97 р. № 12): «Під посяганням на життя, передбаченим ст. 190-1 (нині – ст. 348) КК, належить розуміти умисне вбивство або замах на умисне вбивство хоча б однієї із зазначених у цій статті осіб.

Якщо такі дії вчинені у зв'язку з виконанням суддею або працівником правоохоронного органу службових обов'язків чи у зв'язку з діяльністю члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця, пов'язаною з охороною громадського порядку, вони кваліфікуються лише за ст. 190-1 КК, тобто додаткової кваліфікації за ст. 115 КК України не потребують.

Аналогічно за об'єктом і напрямком умислу відмежовуються від п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України злочини за ст. 379 «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя», ст. 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги», 443 «Невиконання наказу» та ч. 4 ст. 404 «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків» КК України, якщо вони вчиняються на замовлення. Окрім правового статусу розмежувальною ознакою в цих злочинах є мотив – злочин вчиняється у зв'язку з відповідною професійною діяльністю потерпілого. Особливо мотив має вирішальне значення, коли правовий статус потерпілого виступає спільною ознакою наведених складів злочинів.

При вчиненні цих злочинів дії замовника додаткової кваліфікації за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України не потребують, а обтяжуючі обставини, які мають місце в його діях, у т.ч. і передбачені ч. 2 ст. 115, ураховуються при призначенні покарання.

Таким чином, у частині тієї кваліфікуючої ознаки, що названа в п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, кваліфікований склад умисного вбивства, вчиненого на замовлення, є суміжним зі складом злочинів, передбачених статтями 112, 348, 379, 400, ч. 404, 443 КК України. Розмежувальною ознакою в цьому випадку є мотив вчинення злочину. Поняття, що позначає мотив у замовному вбивстві, перебуває у логічному співвідношенні диз'юнкції з поняттями, що позначають мотив у складах злочинів, закріплених у статтях 112, ч. 2 ст. 115, 348, 379, 400, ч. 404, 443 КК України. Вони об'єктивно не можуть поєднуватися в одному й тому самому злочині.

Склади злочинів, закріплені у ч. 3 ст. 258 КК та у ч. 2 ст. 439 КК, де життя особи є не єдиним додатковим об'єктом, у потенційній конкуренції кримінально-правових норм можуть бути такими, що передбачені нормами про ціле як стосовно норми про основний склад умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК), так і стосовно норми про кваліфікований склад цього злочину (11 ч. 2 ст. 115 КК). Суспільно небезпечні наслідки у цих складах злочинів охоплюють не лише шкоду життю, а й шкоду іншого характеру, що не належить до особистих благ людини.

Суспільно небезпечні наслідки і потерпілий (індивідуально невизначене коло осіб) вказують на ширше, ніж в умисному вбивстві з обтяжуючими ознаками, коло об'єктів. Наприклад, терористичний акт, що призвів до загибелі людини можна відрізнити від умисного вбивства, вчиненого на замовлення за тим, що злочин, передбачений п. 11 ч. 2 ст. 115 КК спрямований на заподіяння шкоди конкретному потерпілому. Потерпілим же від злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258 КК, як вказується у літературі, є індивідуально невизначене коло осіб.

Нормою про ціле стосовно основного і кваліфікованого складів умисного вбивства є й норма про геноцид (ч. 1 ст. 442 КК). Умисне вбивство тут виступає способом учинення геноциду. І відрізняється геноцид від убивства, вчиненого на замовлення, кількістю жертв і передбачає повне або часткове знищення національної, расової або релігійної угруповань. Тому, якщо умисел суб'єкта направлений на повне або часткове знищення національної, расової або релігійної групи, тоді злочин повинен кваліфікуватися за ст. 442 КК України. При цьому сукупність цих злочинів представляється неймовірною [16. с. 67].

І, насамкінець, зважаючи на викладене, необхідно зробити висновок, що всі вищевказані злочини, якщо вони вчиняються на замовлення, розмежовуються між собою як за об'єктом, так і за суб'єктивною стороною (напрямок умислу), а спільною інтегративною ознакою їх є суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті іншої людини.

Список використаних джерел

1. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М., 1972. – с. 18
2. Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П. П. Пилипчук. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 960 с.
3. Короленко М.П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин. Монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 172 с.
4. Ухвала Судової колегії в кримінальних справах від 24 серпня 1991 року // Радянське право. – 1962. – № 1.
5. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. – К. : – Юринком, 1996. – 240 с.
6. Уголовное право. Особенная часть: учебник / Под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М., 1998. – С. 67.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Лук'янчиков Євген Дмитрович,

доктор юридичних наук, професор НТУУ «КПІ»

Лук'янчиков Б. Є.,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національна академія внутрішніх справ

Негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню за винятком випадків, передбачених КПК (ч. 1 ст. 246 КПК). Виділення в КПК окремої глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» дозволило окремим науковцям дійти висновку про їх вичерпний характер [1, с. 270].

Наведена думка потребує подальшого аналізу та уточнення у зв'язку із відсутністю такого переліку в КПК. Серед науковців, за цей не тривалий час, з моменту набрання ним чинності, не сформовано єдиного погляду щодо віднесення передбачених в цій главі процесуальних дій до негласних слідчих (розшукових).

Коли мова іде про негласні слідчі (розшукові) дії, що включені до підрозділу «втручання у приватне спілкування» усі автори одностайно називають такі слідчі дії: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК). Незважаючи на те, що правила огляду і виїмки кореспонденції викладені в одній статті КПК, науковці, не безпідставно, розглядають їх як дві самостійні слідчі (розшукові) дії: огляд кореспонденції; виїмка кореспонденції [2, с. 375-377].

Дещо інакше вирішується питання щодо віднесення тих або інших процесуальних дій до інших видів негласних слідчих (розшукових) дій, а деякі автори не виявляють послідовності у їх визначенні. Так, автори курсу лекцій з загальної частини кримінального процесу до інших видів негласних слідчих (розшукових) дій відносять: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); контроль за вчиненням злочину (ст. 271); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272); негласне отримання

зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274) [3, с. 26-27]. В той же час при викладенні матеріалу про негласні слідчі (розшукові) дії в загальній частині курсу автори відносять до них тільки: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 268 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) [4, с. 169].

Подібне спостерігається і у авторів науково-практичного коментаря до КПК України. Так, у коментарі до ст. 246 загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії, до негласних слідчих (розшукових) дій відносять лише ті, що містяться в її ч. 2. Тобто, до слідчих дій не відносять установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. В той же час у коментарі до ст. 268 зазначається, що її частина перша надає можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії спрямованої на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіо випромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону [2, с. 533-535, 588-589]. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не відносять до слідчих дій і інші автори [5, с. 98]. В той же час зазначені автори відносять до негласних слідчих (розшукових) дій використання конфіденційного співробітництва [6, с. 189], створення та використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів [7, с. 52-53]. Інші кажуть, що стаття про використання конфіденційного співробітництва містить унормування загальних умов використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порядок та тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України в сфері оперативно-розшукової та контрольно-розшукової діяльності [2, с. 601].

В науковій літературі пропонується класифікація негласних слідчих (розшукових) дій за різними підставами: за порядком надання дозволу на проведення; за характером і обсягом втручання у сферу прав та інтересів особи; за процесуальним статусом особи, яка проводить, та участю у слідчій дії інших осіб; за характером відомостей, які отримують в результаті їх проведення [8, с. 133].

Відповідно до процесуальної класифікації, законодавець виділяє дві групи негласних слідчих (розшукових) дій. До першої групи віднесено слідчі (розшукові) дії, що розміщені в § 2 даної глави, який має назву «втручання у приватне спілкування»: а) аудіо-, відеоконтроль особи; б) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 4 ст. 258 КПК).

Під час проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій може спостерігатися певне обмеження такої засади кримінального провадження, як невтручання у приватне життя особи. Зазначені обмеження можуть торкатися осіб, які мають та обстоюють особисті інтереси – підозрюваний, обвинувачений (ст. 42 КПК), потерпілий (ст. 55 КПК). На цих осіб розповсюджуються гарантії, передбачені Конституцією та КПК України, що не допускають розголошення фізичного або психічного розвитку, виявлених при експертизі та освідуванні особи; розголошення змісту особистих паперів, щоденників, листування; розголошення змісту особистих паперів, щоденників, листування; вторгнення в житло чи інше володіння особи без законних підстав; розголошення таємниць, довірених адвокатові, нотаріусу, медичному працівнику, священнослужителю, журналісту – з приводу того, що їм довірено або стало відомо під час виконання професійної діяльності.

До другого блоку окремі автори відносять дії, які згідно з § 3 «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій», спрямовані переважно на виявлення і фіксацію фактичних даних про конкретні злочинні дії, що вчиняються окремими особами та групами, для розслідування злочинів, а також на встановлення й затримання злочинців, що переховуються [6, с. 41].

На жаль автори не показують, що слід розуміти під фактичними даними про конкретні злочинні дії. Крім того, потребує пояснення, які слідчі дії першого блоку не можуть використовуватися для виявлення та фіксації фактичних даних про конкретні злочинні дії, що вчиняються окремими особами та групами, для розслідування злочинів, а також для встановлення й затримання злочинців, що переховуються. Цього зробити неможливо, оскільки усі слідчі дії спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів про злочин та особу, що його вчинила.

Слід також зауважити, що втручання у приватне життя, різновидом якого є приватне спілкування, може відбуватися під час проведення будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії, а не тільки тих, що містяться в § 2 глави 21 КПК. На дану обставину слушно звертають увагу науковці, які зазначають, що отримання відомостей про приватне життя особи в кримінальному провадженні може здійснюватися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Такий перелік охоплює слідчі дії обох груп з деякими винятками. До нього, без пояснень, не включено: накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку (ст. ст. 261, 262 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); негласне

отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК) [9, с. 130-132].

За такого підходу до використання пізнавальних можливостей негласних слідчих (розшукових) дій вважаємо за доцільне главу 21 поділити не на три, а на два підрозділи. У першому викласти загальні положення, у тому числі і ті, що сьогодні зустрічаються в інших підрозділах. Другий підрозділ присвятити викладенню безпосередньо переліку дій, які відносяться до негласних слідчих (розшукових) дій, що сприятиме однозначності їх розуміння в теорії і практиці.

Переважає більшість негласних слідчих (розшукових) дій проводиться на підставі ухвали слідчого судді, яким є голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ст. 247 КПК).

Єдиною негласною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться виключно за рішенням прокурора (ч. 4 ст. 246 КПК), є контроль за вчиненням злочину. Ця слідча дія може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Формами такого контролю можуть бути: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину. У зв'язку з тим, що проведення даної слідчої (розшукової) дії може бути пов'язане з необхідністю тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді (ст. 271 КПК).

На завершення слід зазначити, що подальша кримінально-процесуальна та криміналістична класифікація негласних слідчих (розшукових) дій сприятиме поглибленому їх дослідженню та розробці наукових рекомендацій з результативного їх застосування для виявлення і розкриття тяжких та найбільше небезпечних злочинів.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1(5). – С. 270–276.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар ; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина) [Текст] / [Хабло О. Ю., Степанов О. С., Климчук М. П. та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 200 с.

4. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) [Текст] / [Рожнова В. В., Савицький Д. О., Конюшенко Я. Ю. та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 280 с.

5. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії у схемах [Текст] : посіб / [Никифорчук Д. Й., Зима Л. М., Тарасенко О. С. та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 156 с.

6. Шепітько В. Ю. Криміналістика і кримінальний процес: система залежностей та суперечностей / В. Ю. Шепітько // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1(5). – С. 186-191.

7. Глієвий А. А. Негласні слідчі (розшукові) дії : проблеми законодавства та практики застосування / А. А. Глієвий // Актуальні проблеми криміналістики, кримінального процесу, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності : матеріали Науково-практичного семінару, присвяченого 95-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки та техніки України М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листопада 2012 р.). – Х., 2013. – С. 52-53.

8. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В. А. Колесник // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1(5). – С. 129-134.

9. Тракало Р. І. Невтручання у приватне життя як одна із засад кримінального провадження / Р. І. Тракало // Актуальні проблеми криміналістики, кримінального процесу, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності : матеріали Науково-практичного семінару, присвяченого 95-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки та техніки України М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листопада 2012 р.). – Х., 2013. – С. 130-132.

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 253 КК УКРАЇНИ

*Матвійчук Олександр Валерійович,
здобувач кафедри кримінального права та процесу,
ВНЗ «Національна академія управління»*

Соціальна обумовленість кримінально-правового захисту відносин, що забезпечують умови з охорони екологічної безпеки в частині встановленого порядку запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та здоров'ю населення, і викликала існування кримінально-правової заборони (ст. 253 КК України). Іншими словами одне із основних завдань кримінально-правової політики є криміналізація діяння – розробки і здачі проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту навколишнього природного середовища або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких екологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків, а також такі самі дії, якщо вони спричинили наслідки, передбачені частиною першою цієї статті. Від його конкретного рішення залежить визначення обсягу мір державного примусу в сфері боротьби з означеними суспільно небезпечними діяннями й залучення до цієї діяльності суб'єктів кримінальної юстиції. Криміналізувати діяння – значить визначити в кримінальному законі (ст. 253 КК України) діяння в якості суспільно небезпечного, винного та караного. У наукових джерелах криміналізація розглядається як загальне поняття, що включає процес і результат визнання певних видів діянь (у нашому випадку, передбачених ст. 253 КК України) злочинними і караними [1, с. 244].

Виходячи з вище зазначеного слід оговорити, що соціальна обумовленість криміналізації цих діянь визначається різними чинниками. Чинник (від латинського – factor: делающий, производящий), ..., причина, рушійна сила якого в криміналізації аналізованих діянь, призначена підвищити наукову обґрунтованість змісту цих законів [2, с. 12], вдосконалити норми про відповідальність за діяння, передбачені ст. 253 КК України.

Важливість аналізу та розробки загальних та спеціальних положень соціальної обумовленості закону, в тому числі і ст. 253 КК України визначається переважною більшістю фахівців кримінального права.

Проте ця проблема не отримала свого вирішення. Так, В. Д. Філімонов наполягає, що підставою з'явлення правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність, є небезпека заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам [3, с. 22-23]. М. Й. Коржанський вважав, що соціальна зумовленість кримінально – правової охорони певних відносин, визначається в основному соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами і ефективністю правової охорони [4, с. 171]. Г. О. Злобін та С. Г. Келіна визначають, що суспільна небезпека не може бути єдиною підставою криміналізації і визначають такі підстави криміналізації та криміналізаційні приводи: 1) під підставами криміналізації слід розуміти процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких визначає об'єктивну необхідність утворення чи усунення кримінально-правової норми; 2) під криміналізаційними приводами слід розуміти поодинокі події, що привертають увагу законодавця та порушують громадську думку для схвалення дій законодавця [5, с. 106-107].

Не вдаючись до аналізу зазначених точок зору, щодо соціальної обумовленості формулювання кримінально-правових заборон, погодимося з думкою В. І. Борисова та В. І. Осадчого, що перспективу для теорії кримінального права мають ті, які зв'язують її вирішення з встановленням чинників соціальної обумовленості таких заборон [6, с. 9; 7, с. 57].

Ними є:

Кримінологічний чинник. Розглядаючи кримінологічний чинник, зазначимо, що безпосередньою підставою кримінально-правової відповідальності за діяння, передбачені ст. 253 КК України, є їх суспільна небезпека. Суспільна небезпека діянь, передбачена ст. 253 КК України, як свідчить опитування, 35, 3% – працівників ОВС, судів, прокуратури стикалися з розробкою і здачею проектів без обов'язкових систем захисту довкілля; 31, 4% – зіштовхувалися з протидією шляхом підкупу чиновників; 20, 7% – шляхом спроб вплинути на хід розслідування у цих справах; лише 12,6% опитаних повідомили, що не відчували яких-небудь форм протидії.

Нормативний чинник. Важливе значення в соціальній зумовленості кримінально-правових заборон, передбачених ст. 253 КК стосовно суб'єктів цих діянь має нормативний чинник. Його визначають норми Конституції України 1996 р. [1], Кримінальний кодекс України, інші законодавчі та підзаконні акти, які стосуються досліджуваної сфери. Викладене, та аналіз чинного законодавства з аналізованої сфери свідчить, що закони та підзаконні нормативно-правові акти визначають нормативний чинник, який зумовлює необхідність окремої криміналізації відповідальності за проєкування чи експлуатацію споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України).

На користь окремого кримінально-правового захисту аналізованих відносин від посягання передбаченого ст. 253 КК України вказує і соціально-психологічний чинник. Одні громадяни просто не бажають витримувати тяготи і незручності кримінального процесу, адже допити часто бувають досить численними, забирають багато часу, відривають від професійної діяльності, заважають нормальному життю осіб, тягнуть за собою певні матеріальні витрати. Отже це викликає необхідність створення нової моделі психологічно обґрунтованої системної роботи з особистістю.

Історичний чинник соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ст. 253 КК України визначає тенденції розвитку кримінальної відповідальності осіб за проектування чи експлуатацію споруд без системи захисту довкілля. Зазначені тенденції розвитку кримінальної відповідальності достатньо повно висвітлені в юридичній літературі. Ці положення яскраво свідчать про соціальну обумовленість кримінально-правових заборон, які знайшли місце в ст. 253 КК України, які ще можуть мати перспективи вдосконалення при проведенні нашого дослідження.

Слід звернути увагу на те, що вихід України на міжнародний рівень, потребує дотримання міжнародних стандартів і в аналізованій сфері, потребує і розгляду міжнародного чинника, який також слугує соціальною обумовленістю досліджуваних заборон. Як ми вже зазначали, що для забезпечення правової охорони відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища, особливе значення має Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р., норми якої є нормами прямої дії (ст. 8), а також такі міжнародно-правові документи, як Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., розроблені на її основі та прийняті 16 грудня 1966 р. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (ратифіковані Україною 1973 р.), Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини (листопад 1950 р.), Декларація ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в листопаді 1985 р. [9, с. 298–301]. «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Кожна країна світу, яка взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, в тому числі і з прав людини, повинна керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві [9, с. 5].

9 листопада 1995 р. Україна підписала Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 р., а майже через два роки, 17 липня 1997 р.,

відбулася її ратифікація, але з окремими застереженнями, що обумовлено Перехідними положеннями Конституції України [10].

Вступаючи до Ради Європи, Україна усвідомлювала, що цим вона бере на себе зобов'язання не лише визнати, а й закріпити у своєму законодавстві та дотримуватися європейських стандартів з прав людини, в тому числі й у кримінальному судочинстві. Конституція України гарантує громадянам України можливість захисту їхніх прав і свобод у міжнародних органах: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [8, с. 24]. Європейська комісія та Європейський суд з прав людини мають надати можливість реалізації цієї гарантії.

Таким чином, існування ст. 253 КК України про відповідальність за проектування чи експлуатацію споруд без системи захисту довкілля впливає з норм міжнародного права, виправдана і з позицій міжнародного досвіду.

Список використаних джерел

1. Советское уголовное право. Часть Общая: учеб. пособие [Н. С. Алексеев, Н. А. Беляев, Н. П. Грабовская, С. А. Домахин, И. И. Карпец, Н. С. Лейкина и др.]. – Л. : ЛГУ, 1960, – 587 с.
2. Кригер Г. А., Кузнецова Н.Ф. Проблемы социальной обусловленности уголовного закона / Г. А. Кригер, Н. Ф. Кузнецова // Дальнейшее укрепление социалистической законности. – М., 1977. – С.113–122 .
3. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права / В. Д. Филимонов. – Томск : Том. ун-т, 1981. – 212 с.
4. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Николай Иосифович Коржанский. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
5. Злобин Г. А., Келина С. Г. Некоторые практические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права. – М., 1978. – С. 104–110.
6. Борисов В. И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательства Украины : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. И. Борисов. – Х., 1993. – 43 с.
7. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: [монографія] / Володимир Іванович Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.
8. Конституція України 1996 р. – К. : Право-інформ, 2011. – 48 с.

9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. : Закон України від 17 лип. 1997 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

10. Права человека: сб. междунар. договоров // ООН. Центр по правам человека. – Нью-Йорк: ООН, 1989. – 476 с.

ВАЖЛИВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТОСОВНО ЗАСОБІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 250 КК УКРАЇНИ

***Мельниченко Віктор Леонідович,**
здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Враховуючи те, що в диспозиції ст. 250 КК України йдеться про проведення вибухових робіт, то це означає, що вони мають відбуватися з використанням певних засобів. Під вибуховими роботами слід вважати роботи, які проводяться з використанням вибухових речовин [18, с. 772]. Необхідно з'ясувати, які саме засоби використовуються для проведення вибухових робіт. З цією метою звернемося до позиції авторів, які є в кримінальному праві, які стосуються предмету злочину, передбаченого ст. 250 КК України, де вони дають пояснення і визначення вибухових речовин та вибухових пристроїв. Виходячи з того, що предмети зовнішнього світу в одних складах злочинів можуть виконувати функцію предмета злочину, а інших бути знаряддями або засобами вчинення злочину то й скористаємося цим для з'ясування засобів вчинення злочину, передбачено ст. 250 КК України. Так, одні автори зазначають, що до вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини або їх сполуки, здатні вибухнути без доступу кисню [18, с. 803]; другі – визначають, що вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції з утворенням газоподібних продуктів та виділення тепла [19, с. 499]; треті – наполягають на тому, що вибухові речовини – це порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню [20, с. 813]; четверті відстоюють позицію, що вибуховими речовинами «... є сполуки чи суміші, здатні до швидкого самопоширюваного хімічного перетворення (вибуху) з утворенням газів і виділення значної кількості тепла. Вони є багаточисельні та мають чимало різновидів. Найбільш поширені з них –

порох, тротил, піроксилін, динаміт, аконіт, нітрогліцерин, піротехнічні засоби тощо» [21, с. 748].

Аналіз зазначених точок зору свідчить, що В. О. Навроцький та В. І. Антипов висловлюють ідентичні погляди стосовно визначення вибухових речовин. Різниця ж в їх переліку існує в переліку вибухових речовин у поглядах В.І. Антипова. Так, він до переліку таких, що вже є у визначенні, він додає так звані знаряддя вибуху, що містять в собі вибухові речовини. Це вогнепровідні та детонуючі шнури, капсули, детонатори та ін. [20, с. 813].

Разом з тим, як зазначає В. І. Антипов, не можуть розглядатися як вибухові речовини знаряддя вибуху, що не містять речовин, здатних до самостійного вибуху, тобто динамо-машини, елементи живлення тощо [20, с. 813]. Крім того, він зазначає, що в інструкціях і нормативних актах, що містять відповідні правила безпеки, часто використовується термін «вибухові речовини» і «засоби ініціювання вибуху» [20, с. 813; 22, с. 8].

На відміну від визначення вибухових речовин, запропонованих В. О. Навроцьким та В. І. Антиповим, через примірний перелік таких речовин В. П.Тихих, П. Г. Чупренко пропонують їх дефініцію, що є важливим для розуміння поняття «вибухові речовини» як засобу вчинення злочину (обов'язкової ознаки об'єктивної сторони), передбачено ст. 250 КК України.

З метою більш повного з'ясування засобів вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України, необхідно звернутися до нормативних актів, що охоплюють ці проблеми, та постанову Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ.

Ст. 1 Гірничого Закону України від 1 жовтня 1999 року; п. 13.1 наказу МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обміну, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї та вибухових матеріалів» від 21 серпня 1998 року № 622 до вибухонебезпечних матеріалів (речовин) відносяться хімічні сполуки або суміші речовин, здатні до вибуху (швидкого само поширюваного перетворення з виділенням великої кількості тепла та утворення газів) [23; 24]. П. 1.3 проекту Інструкції про поведінку з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України терміни вживає в такому значенні:

«Вибухові матеріали – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини.

Вибуховий пристрій – спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за

певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху.

Вибухові речовини – хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів.

Засоби ініціювання – вироби та пристрої, що є джерелом початкового імпульсу для здійснення вибуху» [25].

Ст. 1 Закону України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» № 5459-VI від 16.10.2012 вживає терміни в такому значенні:

«... вибухові матеріали – вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини;

вибухові речовини – хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів;

засоби ініціювання – вироби та пристрої, що є джерелом початкового імпульсу для здійснення вибуху...» [26].

П. 6 та 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2011 року № 3 вживає терміни в такому значенні:

«До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [27, с. 151].

Аналіз нормативно-правових актів та відповідної постанови Пленуму Верховного Суду України свідчить, що Гірничий Закон України від 1 жовтня 1999 року та Інструкція МВС України від 21 серпня 1998 року № 622 використовують терміни «вибухонебезпечні матеріали» та «вибухонебезпечні речовини» як синоніми.

Натомість проект Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України вживає поняття

«вибухові матеріали» як узагальнююче, що включає наступні складові: вибухові пристрої, вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини. Аналогічне вживання цих понять пропонується і в проекті Закону України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» № 2288-IV.

Слід звернути увагу на те, що п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду, який нами аналізується, дає примірний перелік вибухових речовин та визначення вибухових пристроїв.

З метою встановлення засобів вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України, необхідних для кваліфікації цього злочину, важливим також вважаємо наступне: 1) з'ясувати понятійний апарат, який використовується для з'ясування засобів вчинення цього злочину; 2) визначитися з вибуховими пристроями, засобами ініціювання вибухових речовин; виробами та пристроями, що містять вибухові речовини; 3) максимально перерахувати вибухові речовини та деякі поняття, які вживають для їх переліку; 4) запропонувати збірне, узагальнююче поняття, яке б об'єднувало зазначені складові цих засобів.

Перш за все, звернемося до тлумачення терміну «речовина». Новий тлумачний словник сучасної української мови трактує цей термін як «... те, з чого складається фізичне тіло...» [28, с. 568]. Натомість цей же словник вживає термін «матеріал» як «... речовина, предмет, сировина, що використовується з певною метою...» [28, с. 368]. Проте більш вдало роз'яснює термін «матеріал» Новий тлумачний словник української мови, зокрема, як «...те, з чого що-небудь виготовляють, виробляють, будують тощо; сировина, знадіб, знадібок...» [29, с. 154].

Аналіз цих двох термінів свідчить про те, що речовина – це лише те, з чого складається фізичне тіло, а матеріалом може бути сировина або предмет, з чого що-небудь виробляють чи будують. Тобто це різні за змістом і будовою складові матеріального світу.

Для з'ясування п. 1 запропонованого нами пошуку необхідно визначитися, що слід відносити до амоналів та амотолів. З цією метою звернемося до словників. Так, «Украинский Советский Энциклопедический Словарь...» термін «амонали» трактує як «... взрывчатые вещества, состоящие из смеси нитрата аммония, тринитротолуола, порошкообразного алюминия, угля и др. веществ; «аммотолы» – с горючими веществами, дизельным топливом, древесной мукой и др. – динамоны. Аммоналы почти целиком заменены аммонитами и др. взрывчатыми веществами» [30, с. 65]. Дещо подібне тлумачення терміну «амонали» наводить «Военный энциклопедический словарь». Це «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры нитросоединения (тротил и др.) и алюминий. Теплота взрыва

51 – 59 МДж/кг, водоустойчивые (сохраняют взрывные свойства после выдержки в воде). Применяются в шахтах, не опасных по газу и пыли, а также для подрыва ледовых полей и др. ...» [31, с 31].

Натомість «Большой толковый словарь иностранных слов» тлумачить термін «амонали» як «аммон (ий) + ал (алюминий)... хим. Взрывчатые смеси из группы аммиачно-селитренных; в их состав входят аммониевая селитра, алюминий, уголь, парафин, и др. добавки; применяется в горном и военном деле (см. аммониты) ... » [32, с. 95].

Термін «амоніти» означає: «... от гр. ammo (нит) + нитро) ... хим. Аммиачно-селитренные врывчатые смеси, в состав которых входят взрывчатые нитросоединения» [32, с. 95].

«Военный энциклопедический словарь» трактує термін «амоніти» як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры нитросоединения (тротил, гексоген и др.), иногда с добавками нитроэфиров. Теплота взрыва 3,4 – 3,5 Дж/кг. Малочувствительные к удару, трению и огню. Применяются при выполнении взрывных работ, в подземных выработках; в военное время могут использоваться для снаряжения боеприпасов...» [31, с. 31].

Слід акцентувати увагу на тому, що в довідниковій літературі поняття «амотолі» визначається як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры тротил (до 60%). Теплота взрыва наиболее распространенных аммотолов 80/20 (80% аммиачной селитры и 20% тротила) 4 МДж/кг. Применяется для снаряжения авиабомб, артиллерийских снарядов, а также для взрывных работ...» [30, с. 31].

У той же час термін «цинамони» трактується як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры, легко окисляющиеся горючие добавки (порошкообразный алюминий или ферросилиций, древесный уголь и т.п.). Широко применяется при проведении взрывных работ; в военное время могут использоваться для снаряжения боеприпасов ...» [30, с. 234].

В існуючих публікаціях під вибуховими пристроями розуміють: 1) саморобні чи виготовлені промисловим способом виробі одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створювати вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіо активного матеріалу, інших подібних речовин [27, с. 151; 18, с. 803; 19, с. 499];

Аналіз точок зору В. П. Тихого, В. О. Навроцького і п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України свідчить, що у них відсутні суперечності.

Виходячи з подальшого дослідження нам залишається максимально перерахувати вибухові речовини та інші складові, що можуть або використовуються при проведенні вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. До вибухових речовин відносяться: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин, піроксилін, амоніти, інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню, вибухові суміші нітрату амонію з твердим горючим паливом і вибуховими речовинами (з тринітротонулолом – амотоли, з порошком алюмінію – амонали, з горючими речовинами (дизельним паливом, деревинним борошном та ін.) – динамони), вибухові пристрої, засоби ініціювання вибуху.

Список використаних джерел

1. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Харьков: Вища школа, 1982. – 161 с.

2. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В. К. Матвійчук. – К. : «Азимут-Україна», 2005. – 464 с.

3. Специализированный курс криминалистики: Учебник. – К. : КВШ МВД СССР, 1987. – 378 с.

4. Советское уголовное право. Общая часть. – М., 1981. – 294 с.

5. Кригер Г. А. Объективная сторона преступления / Г. А. Кригер // Советское уголовное право. Общая часть. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 320 с.

6. Панов М. І. Об'єктивна сторона злочину / М. І. Панов // Кримінальне право України: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін та ін.]; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Киев – Харьков: Юрінком Інтер – Право, 2001.

7. Уголовное право Монгольской Народной Республики. Часть Общая. – М. : Юрид. лит., 1983. – 416 с.

8. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.

9. Бушуев Г. В. Способ совершения преступления и его влияние на общественную опасность содеянного: Лекция / Г. В. Бушуев. – Омск: Высшая школа милиции МВД СССР, 1998. – 24 с.

10. Дагель П. С. Неосторожность: уголовно-правовые и криминологические проблемы / П. С. Дагель. – М. : Юрид. лит., 1977. – 49 с.
11. Матышевский П. С. О преступлении / П. С. Матышевский // Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий. – К. : Политиздат Украины, 1987. – С. 60-62.
12. Макаров М. Г. Категория «цель» в марксистской философии / М. Г. Макаров. – Л. : Наука, 1977. – 130 с.
13. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М. : Государственное издание юридической литературы, 1960. – 244 с.
14. Толковый словарь русского языка. Под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 4. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1940. – 466 с.
15. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.
16. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М. : Рус. яз., 1999. Т. IV. – 779 с.
17. Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Энциклопедический словарь. – М. : Рус. яз., 1987. – 701 с.
18. Навроцький В. О. Злочини проти громадської безпеки / В. О. Навроцький // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 783-821.
19. Тихий В. П. Злочини проти громадської безпеки / В. П. Тихий // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 Т. / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Тютюгіна. – 5-е вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 461-523.
20. Антипов В. І. Коментар до ст.ст. 218-221¹ / В. І. Антипов // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / За редакцією В. Ф. Бойка, Я. Ю. Кондратьєва, С. С. Яценка. – К. : Юрінком, 1997. – С. 801-818.
21. Цупренко П. Г. Коментарий к ст.ст. 215-229¹ УК УССР / П. Г. Цупренко // Уголовный кодекс Украинской ССР: Науч.-практ. комент. / Н. Ф. Антонов, М. И. Бажанов, Ф. Г. Бурчак и др. – К. : Политиздат Украины, 1987. – С. 721-777.
22. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 25 березня 1993 р. № 154 // УБЦ. – 1993. – № 8. – С. 2-14.

23. Гірничий закон України від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 50. – ст. 433.

24. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 // Офіційний вісник України від 05.11.1998 р. – № 42. – стор. 107, код акту 6199/1998.

25. Інструкція про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах органів внутрішніх справ України. Проект // [Електронний ресурс]. Режим доступу: dndekc@mvsigov.ua

26. Про поведження з вибуховими матеріалами промислового призначення: Закон України від 23 грудня 2004 р. № 2288-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – ст. 138.

27. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973 – 2011 роки): станом на 26 вересня 2011 р. / Упоряд.: Ю. М. Грошевой, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2011. – С. 149-155.

28. Новий тлумачний словник сучасної Української мови / Уклад.: Радченко І. О., Орлова О. М. – К. : ПП Голякова В. М., 2006. – 768 с.

29. Новий тлумачний словник Української мови / Укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – У трьох томах. Т. 2. К-П. – К. : «Аконіт», 2004. – 928 с.

30. Украинский Советский Энциклопедический Словарь. В 3-х Т. / Редкол.: А. В. Кудрявцев (ответ. ред.) и др. – К. : Глав. ред. УСЭ. – 1988. – Т. 1. – 756 с.

31. Военный энциклопедический словарь / Пред. глав. ред. комиссии Н. В. Огарков. – М. : Воениздат, 1983. – 863 с.

32. Надень-Червинская М. А., Червинский П. П. Большой толковый словарь иностранных слов. Т. 1. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1995. – 320 с.

ПОНЯТТЯ ТА СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 397 КК УКРАЇНИ

Мороз Андрій Олександрович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Багатогранна та копітка робота зі створення нормативної бази адвокатської діяльності і організаційна розбудова української адвокатури проходила і відбувається в складних умовах протидії її формуванню як сильної професійної правозахисної організації. Протягом багатьох років Спілка адвокатів висувала пропозиції, підтримані адвокатами в усіх регіонах України, щодо подальшого вдосконалення законодавства про адвокатуру, спрямованого, зокрема, на посилення гарантій адвокатської діяльності, забезпечення доступності правової допомоги для населення, об'єднання адвокатів в єдину професійну організацію.

Слід звернути увагу на те, що спілка адвокатів також неодноразово висловлювала занепокоєння з приводу масової практики нехтування правоохоронними органами професійними правами адвокатів, порушення передбачених законом гарантій адвокатської діяльності, переслідування адвокатів, проведення несанкціонованих обшуків в адвокатських об'єднаннях, допитів адвокатів і безпідставного вилучення документів, що є предметом адвокатської таємниці, втручання в адвокатську діяльність. Проте, незважаючи на прямиий осуд подібних фактів, висловлений адвокатами, ця неприпустима практика втручання в діяльність захисника чи представника особи, продовжується, чим завдається невинна шкода громадянам, котрі звертаються за правовою допомогою: адже незахищеність самого адвоката чи представника особи повертається бідою і болем для багатьох людей, хто вірить в істину, справедливість правосуддя та сподівається на широкі правозахисні можливості адвоката (захисника) чи представника особи, що впливають із чинного законодавства, положень нових статей набувшого чинності з 01 вересня 2001 р. Кримінального кодексу України, зокрема, ст. 397 КК України.

Як ми вже зазначали, в юридичній літературі недостатньо розроблені питання, які стосуються особистої безпеки, безпеки професійної діяльності захисника чи представника особи, його змісту і ознак. В деяких наукових дослідженнях висвітлюються лише окремі питання в тій чи іншій мірі пов'язані з захистом осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві і в жодній праці ми не знаходимо понять, які б висвітлювали захист адвоката (захисника) чи представника особи, в тому числі, і в цивільних справах від втручання в їх діяльність.

Ст. 397 КК України має стати вагомою гарантією незалежності адвокатів, захисників чи представників особи, забезпеченням їх особистою безпеки, безпеки професійної діяльності та їх державного захисту від втручання в їх діяльність.

Потерпілими від цього злочину можуть бути: 1) адвокат (захисник); 2) представник особи.

Злочин, передбачений ст. 397 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці. Іншими словами, за ст. 397 КК України встановлено відповідальність за злочин з формальним складом, який визнається закінченим з моменту вчинення хоча б одного із зазначених діянь ч. 1 або ч. 2 цієї статті, незалежно від їх наслідків.

Правовою й філософськими науками генеза суспільної небезпечності злочину визначена досить глибоко. Водночас, питання суспільної небезпечності злочину передбаченого ст. 397 КК України, не досліджувалось. При цьому, потрібно усвідомлювати, що наявні існуючі існуючі фрагментаційні дослідження цього питання спираються на ті концепції, соціальної ролі й походження права, які поділяють ті чи інші автори. Не полемізуючи з точками зору існуючими з цього приводу в наш час відносно суспільної небезпечності злочину передбаченого ст. 397 КК України, оскільки це питання виходить за межі нашого дослідження, констатуємо лише доведену істину, що суспільна небезпечність в основі криміналізації діяння взагалі і такого діяння як втручання в діяльність захисника чи представника особи, зокрема. На неї впливають такі фактори: 1) високий ступінь суспільної небезпеки цього діяння; 2) відносна поширеність цих злочинів; 3) відповідність заборони втручання в діяльність захисника чи представника особи моральним підставам кримінального закону й запобігання таким діянням; 4) процесуальна доказовість цих діянь свідчить, що це явище регулюється кримінальним законодавством та може оцінюватися; 5) узгодженість зазначених кримінально-правових заборон з іншими галузями права і міжнародними конвенціями; 6) втручання в діяльність захисника чи представника особи, як злочин проти правосуддя, належить до тієї категорії злочинних посягань, соціальна небезпечність яких, як правило, не підтверджується офіційними статистичними даними, а спирається, в основному, на авторитетні експертні оцінки – це також посилює їх суспільну небезпечність. Латентність цих злочинів вважається однією з найвищих. В цьому є один з проявів суспільної

небезпечності злочинного втручання в діяльність захисника чи представника особи.

Головне свідчення суспільної небезпечності цих злочинів в їх шкідливості для відносин, які поставлені під охорону ст. 397 КК України.

МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ І ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ

***Мороз Вероніка Григорівна,**
здобувач кафедри кримінального права
та процесуального права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Місце вчинення злочину є обставиною, що впливає певним чином на характер і міру суспільної безпеки вчиненого діяння. Цим пояснюється роль даної ознаки в індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання, яка передбачає врахування характеру і міри суспільної безпеки завершеного злочину, пом'якшувальних і обтяжуючих відповідальність обставин [1, с. 10]

У наукових джерелах останнім часом затвердилася думка, що кримінальна відповідальність і покарання не тотожні. Кримінальна відповідальність не зводиться до покарання і можлива без застосування такого. Відповідно до чинного законодавства, така відповідальність реалізується в таких формах: а) засудження винного без призначення покарання; б) засудження винного з призначенням покарання, але без його реального виконання; в) засудження винного з призначенням покарання і його реальним виконанням.

Крім того, формою реалізації кримінальної відповідальності є звільнення особи від такої відповідальності за nereабілітуючими обставинами. Умови реалізації кримінальної відповідальності включають і оцінку місця вчинення злочину. Так, місце чинення злочину може бути чинником, що свідчить про те, що внаслідок зміни обстановки, вчинене діяння втратило характер суспільної безпеки або особа, що його вчинила перестала бути суспільно небезпечною. Прикладом відпадання суспільної небезпечності діяння внаслідок зміни обстановки є, зокрема незаконна порубка лісу в місці, що входить в зону затоплення, де будується гідроелектростанція. Зміною обстановки, що свідчить про те, що особа, що вчинила злочин, пов'язаний з використанням службових обов'язків, перестав бути суспільно небезпечним, коли така особа

звільнилася з місця роботи, тощо. Слід зазначити, що роль місця вчинення злочину в індивідуалізації кримінальної відповідальності виявляється у всіх без виключення формах її реалізації, хоч виділити, визначити її «індивідуальну вагу» в більшості випадків неможливо. Відбувається це навіть не тому, що «досі, по суті, немає загальної теорії призначення покарання і досить конкретних практичних рекомендацій як відносно розмірів кримінально-правових санкцій, так і відносно видів і розмірів покарання, які повинні призначатися у конкретних справах» [2, с.140], а тому, що роль місця вчинення злочину розосередилися в пом'якшувальних і обтяжуючих відповідальність обставинах і прямо в законі не виражена. У зв'язку з цим про місце вчинення злочину можна говорити лише як про компонент пом'якшувальних або обтяжуючих відповідальність обставин.

Так, серед передбачених законом пом'якшувальних і обтяжуючих обставин є немало таких, в яких найважливішою складовою частиною виступає місце вчинення злочину. З числа пом'якшувальних відповідальність обставин до них відносяться: «запобігання винною особою добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди» (п. 2 ст. 66 КК України); «вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин».

З числа обтяжуючих відповідальність обставин до них відносяться: «вчинення злочину з використанням умов воєнного часу або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій (п. 11 ст. 67 КК України)». Оскільки перелік пом'якшувальних відповідальність обставин відкритий, цілком можливі випадки самостійного значення місця вчинення злочину. Так, нанесення гр. Н., середньої тяжкості тілесного ушкодження гр. А. було визнане при наявності пом'якшувальних відповідальність обставинах виходячи з особливостей місця вчинення злочину. Гр. Н. наніс декілька ударів гр. А. за те, що той в нетверезому стані зайшов до нього у двір і вчинив цинічні дії в загородці, де розміщувався тандир (піч для виготовлення коржиків). [3]

Подібний підхід суду обґрунтований і має історичне коріння: такі місця, як житло, двір завжди зазнавали особливого карно-правового захисту. Так, у відповідності зі ст. 511 Кримінального Уложення 1903 р. винний в «умисному незалишенні чужих жилих будівлі або іншого приміщення, незважаючи на вимоги господаря або особи, що його заміняє, якщо винний увійшов в таку будівлю або приміщення таємно або самовільно» карався арештом на термін до трьох місяців або грошовим штрафом до 300 крб. [4, с. 692].

Подібні норми в наш час містяться в більшості західноєвропейських держав. Так, в §1 ст. 171 КК Польщі передбачена відповідальність

тих, «хто вторгається в чужий будинок, квартиру, приміщення або обгороджену земельну ділянку, пов'язаний з їх використанням або для місцеперебування, або хто в супереч вимозі правомочної особи не залишить таке місце...» [5, с. 62] Аналогічні норми містять ст. 170 КК Болгарії, §176 КК Угорщини, §132 КК Німеччини. У Законі про покарання Афганістану 1976 р. 10 глава другого розділу «Злочину джинаят і джинха проти громадян» називається «Проникнення в житло» і містить дві статті, що передбачають не кваліфікований і кваліфікований склади цього злочину. Перший складається в тому, що а) особа без згоди господаря або будь-яким іншим незаконним шляхом входить в житло або інше примикаюче до нього приміщення; б) особа застигнута у вказаних місцях; в) особа входить у вказані приміщення із згоди господаря, але всупереч його бажанню не виходить звідти [6, с. 48].

Розпорошеність місця вчинення злочину в інших об'єктивних характеристиках злочину, що використовуються законодавцем при конструюванні пом'якшуючих і обтяжуючих відповідальність обставинах, проте дозволяє, до певної стадії, прослідкувати її роль в індивідуалізації покарання. У вивчених нами кримінальних справах, місце вчинення злочину вплинуло на призначення покарання у 2 випадках (4,8%). З них як компонент пом'якшуючих відповідальність обставин у 6 випадках (54,5%), що обтяжують відповідальність обставин у 5 випадках (45,5%). Це знайшло відображення стосовно таких пом'якшуючих відповідальність обставин, як «запобігання винною особою шкідливим наслідкам вчиненого злочину» – (9,1%); вчинення злочину уперше, внаслідок випадкового збігу обставин, якщо цей злочин не являє собою великої суспільної небезпеки» – (27,2%); вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними діями потерпілого.

Вплив місця вчинення злочину на індивідуалізацію покарання, безпосередньо пов'язану з вибором його виду і розміру, за винятком виправних робіт без позбавлення волі і позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, прослідкувати важко.

Зв'язок місця вчинення злочину з проблемою індивідуалізації покарання неоднозначний. Про роль місця вчинення злочину, як чинника індивідуалізації покарання, можна говорити відносно таких видів покарання як виправні роботи без позбавлення волі і позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Мова йде про випадки вчинення злочину за місцем роботи, служби або в процесі заняття певними видами діяльності (полювання, рибальство, тощо). У цьому випадку реалізується одна з поставлених перед покаранням цілей – попередження вчинення нових злочинів з боку осудженого як

правило, суди не повинні призначати виправні роботи з відбуванням по місцю роботи особам, що вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними службових обов'язків, коли залишення винних осіб на колишній роботі може призвести до зниження виховного і попереджувального значення покарання. Подібну рекомендацію слід застосовувати до такого виду додаткового покарання як позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

З вивчених нами кримінальних справ позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю не дивлячись на зазначене нами вище не застосовувалося у 18% випадків.

Індивідуалізація – принцип призначення покарання, заснований на всебічному врахуванні обставин вчиненого злочину. У зв'язку з цим необхідно розглянути деякі питання призначення покарання при вчиненні злочину на території декількох держав. У разі вчинення різних злочинів покарання призначається за їх сукупністю. Тотожні злочини, повторне вчинення яких утворить кваліфіковані склади цих злочинів (ч. 2 ст. 185 КК України) судова практика також визнає сукупністю злочинів. Так, послідовне вчинення двох не кваліфікованих крадіжок чужого майна на території Таджикистану і України тягне відповідальність за ч. 1 ст. 89 КК Таджикистану і ч. 2 ст. 185 КК України. Якщо ж ці злочини вчинено в Україні, все вчинене охоплюється ч. 2 ст. 185 КК України. Така практика ґрунтується на чинному законодавстві – територіальному принципі дії кримінального закону: застосовуватися повинен закон місця вчинення злочину. Питання ж призначення покарання у цих випадках жодній з норм нині чинного законодавства не регулюються.

Список використаних джерел

1. Карпец. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. – М. : Госюриздат, 1961. – С
2. Горелик А. С. Взаимоотношение обстоятельств, влияющих на размер наказания // Вопросы уголовной ответственности и наказания. Мужвузовский сборник. – Красноярск : Изд-во Красноярского университета, 1986. – С. 140-141.
3. Архив народного суда Центрального района г. Душанбе. Дело № 1347 за 1986 г.
4. Уголовное Уложение 22 марта 1963 г. Издание Н. С. Таганцева. – С. 692.
5. Уголовный, уголовно-процессуальный и уголовно-исполнительный кодексы Польши. –С.62
6. Наумов А. В. Основы уголовного права и процесса Афганистана. – С. 48 потерпілого» – (9,1%); власне місце вчинення злочину (права Нізімова) – (9,1%).

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Нікітін Юрій Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент,

декан юридичного факультету,

завідувач кафедри кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Основою всеохоплюючого поняття «національна безпека» є гарантії реалізації та забезпечення безпеки людини, суспільства, держави. Об'єднуючим терміном є «безпека», яка уособлює стан суспільних відносин, при яких розвиваються здібності, реалізуються соціально значимі потреби й інтереси людини, забезпечуються матеріальні та духовні цінності суспільства, державний суверенітет і територіальна цілісність. Такий підхід актуалізує новий напрямок – кримінологія внутрішньої безпеки суспільства. Внутрішня безпека суспільства охоплює ті суспільні явища і процеси, які здійснюються всередині держави, на які націлені дестабілізуючі фактори, від кого б вони не виходили. Вона включає в себе: стан захищеності інтересів об'єктів (особи, суспільства, держави); запобігання криміногенним факторам при сталому розвитку об'єктів (динамічний стан); безпечний стан об'єктів (статичний стан); діяльність суб'єктів, спрямовану на протидію злочинності та забезпечення безпеки суспільства; запобігання антидемократичним діям влади, кризовим явищам в економіці, загостренню соціально-політичної напруги в суспільстві, корупції тощо; забезпечення першоснови життя (генний розвиток, соціологічний, культурологічний і природний стан). Внутрішня безпека суспільства є невід'ємною складовою національної безпеки, ґрунтується на соціальних, політичних, економічних, правових, культурно-ідеологічних, психологічних і інших чинниках, обумовлює необхідність впровадження дієвого механізму протидії злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки України.

Доктрина кримінології безпеки спрямована на забезпечення переваг запобіжних заходів над криміногенними чи кримінальними загрозами. Заходи протидії загрозам мають бути гуманні, духовні і відповідати нормам права. Кримінологія безпеки сприяє формуванню нової ідеології протидії злочинності, що полягає у переорієнтації правоохоронної системи з пошуку криміногенних загроз на основну задачу – забезпечення безпеки людини, суспільства від злочинних посягань. Особливість кримінології безпеки полягає у кримінологічній оцінці ситуації, розробці

майбутніх законопроектів та узгодженні всіх складових взаємодії інтересів усіх об'єктів безпеки.

Цілі забезпечення внутрішньої безпеки, це: а) демократизація суспільного розвитку, визначення національних інтересів з метою розробки пріоритетних напрямків внутрішньої політики; б) розробка нової моделі внутрішньодержавних стосунків, які спрямовані на безпеку людини, суспільства, держави та ґрунтуються на співпраці, координації, комунікації і превентивних заходах; в) забезпечення гуманітарного імперативу у внутрішній політиці, діяльності національних і міжнародних інститутів, направлено на захист прав і свобод людини, пріоритет соціально-економічних, екологічних та антикриміногенних аспектів безпеки; г) запобігання злочинності як в самій державі, так і сприяння міжнародному співробітництву в протидії міжнародним злочинним угрупованням, створення дієвої процедури відповідальності за правопорушення в галузі безпеки; д) підтримка спокою і рівноваги в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства.

Принципи забезпечення безпеки – це основоположні, керівні ідеї і засади забезпечення безпеки правовими методами. Вони складають цілісну систему, в якій вони взаємозалежні та взаємообумовлені. За сферою дії вони поділяються на загальноправові, міжгалузеві, галузеві і правових інститутів. До першої групи принципів належать принципи: історичності, дотримання прав і свобод, справедливості, рівності, гуманізму, законності, демократизму. До другої – гомеостазис, послідовність, біхевіоризм, організаційність. Зроблено висновок, що методи забезпечення внутрішньої безпеки суспільства – це способи упорядкованої і взаємопов'язаної діяльності суб'єктів безпеки, спрямованої на вирішення її завдань. Дієвими методами для досягнення зазначеної мети є: диспозитивний (переконання) та імперативний (примус).

Впровадження дієвого механізму протидії злочинності в системі забезпечення безпеки суспільства неможливе без виявлення комплексу сьгоднішніх факторів, що обумовлюють злочинність. Фактори виконують роль умов злочинів і наряду з причинами становлять казуальну (генетичну) детермінацію злочинності, тобто є її детермінантами [1].

Кримінологи доводять, що сучасна криза соціальної взаємодії обумовлена як моральним станом суспільства, так і правовою культурою, яка сьгодні проявляється у: а) зміні характеру відносин між людьми (службові, бізнесові); б) зміні соціальних ідеалів і цілей; в) переоцінці цінностей і формуванні нової ієрархії соціально-духовних потреб, смаків, уподобань, критеріїв і способу життя; г) особистісному акценті у всьому просторі суспільства; д) зростанні свободи слова; е) падінні рівня правової культури як фактора запобігання злочинності та стабі-

лізації внутрішньої безпеки. З урахуванням цього необхідно визначити чинники впливу на соціально-психологічну атмосферу в суспільстві та правову культуру громадян [2].

Високі кримінологічна складова безпеки у сфері інформаційних технологій полягає: у отриманні такої інформації в злочинних намірах; гуманістичному напрямку; інформаційно-психологічному впливі на людину, суспільство.

Існуючою закономірністю безпеки є її безпосередня залежність від сукупності ризиків та криміногенних загроз, які зумовлюють небезпеку. З огляду на це заходи спеціально-кримінологічної протидії злочинним проявам необхідно спрямовувати на запобігання злочинності в сфері економіки, банківській сфері, інвестиційному секторі; унеможливлення нелегальної економічної діяльності та переміщення товарів через митний кордон України; співпрацю центральних органів влади з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та громадянами у протидії злочинності та корупції; посилення соціального контролю за злочинністю та особами, звільненими з місць позбавлення волі; пропаганду в засобах масової інформації принципів права та правової культури [3; 4; 5; 6].

Концепція протидії злочинності – фундаментальний документ, який містить теоретичні засади протидії злочинності шляхом виявлення і усунення чи нейтралізації її детермінант. Концепція передбачає: а) узгодження напрямків протидії злочинності; б) комплекс теоретико-прикладних положень стосовно досягнення поставленої мети в конкретних історичних умовах розвитку суспільства; в) систему заходів спрямованих на загальносоціальну та спеціально-кримінологічну профілактику злочинів [7].

Кримінологічне забезпечення внутрішньої безпеки суспільства – це скоординована діяльність державних органів, громадських об'єднань і громадян з метою виявлення та усунення криміногенних факторів і загроз, що криміналізують суспільство, послабляють його внутрішню безпеку, а також перешкоджають нормальному соціально-економічному розвитку.

Сутністю механізму протидії злочинності у сфері забезпечення безпеки є весь комплекс взаємоузгоджених дій суб'єктів, спрямованих на досягнення бажаного рівня безпеки людини, суспільства і держави. Ефективність його обумовлена: а) інституціональною взаємодією (державних органів, громадських об'єднань і громадян); б) сферами впливу (економічна, політична, правова, інформаційна, соціально-психологічна, культурологічна тощо). Він виходить за межі діяльності лише тільки правоохоронних органів або в цілому органів виконавчої влади і

включає взаємодію Президента України, як гаранта Конституції та забезпечення внутрішньої безпеки суспільства, законодавчої та судової влад, РНБО, КМ України, МВС, СБУ, прокуратури, митних органів, МНС, Національного банку, Державної прикордонної служби, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і громадян [8].

Список використаних джерел

1. Голіна В. В. Запобігання злочинності в Україні. – Х. : Нац. Юрид. акад., 2007. – 107 с.
2. Нікітін Ю. В. Взаємоузгодження інтересів людини, суспільства, держави як основоположного чинника для забезпечення внутрішньої безпеки / Ю. В. Нікітін // Юридичний вісник. – 2008. – № 3. – С 10-14.
3. Нікітін Ю. В. Теоретико-правовий підхід до визначення загроз як детермінуючих чинників впливу на національну безпеку України / Ю. В. Нікітін // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 41. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2008. – № 41. – С 502-508.
4. Погорецький М. А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – К., 2007. – № 16. – С. 99-111.
5. Тамаев Р. Борьба с экстремизмом: необходимо международное сотрудничество // Законность. – 2007. – № 6. – С.57-61.
6. Чернявський С. С. Сучасні тенденції криміналізації фінансового сектору економіки України // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ – 2008. – № 1. – С. 99-101.
7. Нікітін Ю. В. Кримінологічно-концептуальна модель запобігання злочинності в сучасному українському суспільстві // Юрид. Україна. – 2008. – № 9. – С. 95-99.
8. Нікітін Ю. В. Узгодженість функціональних обов'язків суб'єктів – важлива складова системи внутрішньої безпеки суспільства та протидії злочинності / Ю. В. Нікітін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць / Головний редактор В. Л. Ортинський – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – Вип. 3. – С. 312-320.

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНИЙ СТ. 385 КК УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Ольховенко Олег Ігорович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбаченого ст. 385 КК України, повинно перш за все слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи, які піддаються оцінці за сторони кримінального закону.

Таким чином, маючи основні методологічні та теоретичні підходи щодо суб'єкта злочинів і, зокрема щодо злочину, передбаченого ст. 385 КК України, відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків, проведемо дослідження цього злочину. Відносно суб'єкта злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків в юридичній літературі висловлені різні погляди (ці питання автором розглядаються стосовно зазначених положень ст. 179 КК України 1960 р. і ст. 385 КК України 2001 р.): одні автори вважають, що такими може бути спеціальний суб'єкт, тільки свідок, експерт або перекладач [42, с. 554; 46, с. 470]; другі наполягають, що такими суб'єктами можуть бути особи, які у той чи інший спосіб були залучені в сферу здійснення правосуддя – свідок, експерт, перекладач, засуджений тощо [43, с. 573]; треті – впевнені, що суб'єктом цього злочину можуть бути фізична осудна особа з 16 років (свідок, експерт і перекладач, що досяг 16-ть років) [44, с. 783]; четверті доводять, що відповідальності за цей злочин підлягає свідок, експерт, перекладач як в кримінальній так і в цивільній справі (позивач, відповідач, треті особи відповідальності за ст.ст. 178, 179 КК України 1960 р.) не підлягають [45, с. 451; 47, с. 522]; п'яті – пропонують вважати суб'єктом даного злочину осіб, що викликані в якості свідка, призначені експертом чи залучені в якості перекладача (свідки, що не досягли шістнадцятирічного віку, за відмову від давання показань кримінальній відповідальності не підлягають) [48, с. 626].

Обвинувачені, підозрювані, потерпілі, спеціалісти, цивільні позивачі, цивільні відповідачі, а також сторони в цивільній справі відповідальності за ст. 179 КК України не підлягають [48, с. 626]; шості – наполягають, що суб'єкт цього злочину спеціальний – свідок, експерт

чи перекладач, які в установленому законом порядку попереджені про відповідальність за ухилення (відмову) від виконання покладених на них обов'язків (потерпілий, спеціаліст, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, цивільний позивач та відповідач за відмову від давання показань кримінальної відповідальності не несуть) [49, с. 880]. Крім того, як зазначають прихильники шостої точки зору, що у ч. 2 ст. 385 КК конкретизуються приписи ч.1 ст. 63 Конституції України, у яких встановлено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом – це п. 1 ч.1 ст. 3 КПК України, ст. 3 СК України (проте при застосуванні ч. 2 ст. 385 КК слід ураховувати таке: якщо особа добровільно заявляє про свій намір давати показання щодо себе, членів її сім'ї чи близьких родичів чи близьких родичів і ця заява оформлена в належному процесуальному порядку, то давання в подальшому завідомо неправдивих показань або відмова від їх давання може зумовити відповідальність за ст. 384 або ч.1 ст. 385 КК) [49, с. 880-881].

Аналіз зазначених вище точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 385 КК України 2001 р. (ст. 178 КК України 1960 р.), показує те, що вони взаємодоповнюють одна одну, але деякі з них є не досить переконливими. Так, Зокрема А. М. Бойко та Є. В. Фесенко, зазначають, що такими суб'єктом може бути лише свідок, експерт або перекладач. Проте вони не оговорюють, в яких випадках свідок, експерт або перекладач не можуть нести кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 385 КК України. Таким же недоліком страждає твердження Ю. А. Валер'яненко, оскільки той чи інший спосіб до здійснення правосуддя не завжди може стати підставою кримінальної відповідальності таких учасників процесу. Крім того, не зрозуміло в його судженні стосовно суб'єкта злочину, коли засуджений може бути суб'єктом цього злочину. Має певне неузгодження, з огляду на чинне законодавство, і позиція О. А. Чумакова стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України, оскільки не завжди свідок, експерт і перекладач можуть нести кримінальну відповідальність. Його твердження стосовно осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності за цією статтею, є необґрунтовано обтяженим. Такі ж прогалини стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 179 КК України 1960 р. стосуються переконання В. О. Навроцького та В. І. Тютюгіна стосовно ст. 386 р. в джерелі № 47. Адже, як ми вже зазначили, що не завжди свідок, експерт або перекладач може понести кримінальну відповідальність за ст. 385 КК України. Також, як судження В. О. Навроцького, так і В. І. Тютюгіна стосовно осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності за цей злочин, не має повноту переліку таких осіб.

Зазначена повна невідповідність чинному законодавству і КК України 1960 року характерна для думки Н. Ф. Антонова стосовно суб'єкта цього злочину, хоча перелік осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності ним виправдано збільшений.

У подальшому В. І. Тютюгін пропонує більш досконале визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України (це знайшло відображення в шостій групі поглядів).

Позитивним є те, що з поглядів на суб'єкт злочину, передбачений ст. 385 КК України, можна запозичити для визначення суб'єкта цього злочину наступні положення: 1) фізична осудна особа; 2) яка досягла до моменту вчинення злочину 16-річного віку; 3) свідок, експерт, перекладач як в цивільній так і в кримінальній справі; 4) викликані в якості свідка, призначені експертом; 5) спеціальний суб'єкт – свідок, експерт чи перекладач, які в установленому законом порядку попереджені про кримінальну відповідальність за ухилення (відмову) покладених на них обов'язків; 6) свідки, що не досягли шістнадцятирічного віку, підсудні обвинувачені, підозрювані, потерпілі, спеціалісти, цивільні позивачі, цивільні відповідачі, сторони в цивільній справі, за відмову від давання показань кримінальній відповідальності не підлягають за ст. 385 КК; 7) у ч. 2 конкретизуються приписи ч. 1 ст. 63 Конституції України, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом – це п. 1 ч.1 ст. 3 КПК України, ст. 3 СК; 8) якщо особа добровільно заявляє про свій намір давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів і ця заява оформлена в належному процесуальному порядку, вона буде нести кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 385 КК України.

Отже, за певним уточненням та запозиченням позитивного можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України. Ним слід вважати фізичну осудну особу, яка досягла 16-річного віку до моменту вчинення злочину і викликана в якості свідка, призначена експертом чи залучена в якості перекладача (спеціальний суб'єкт) у цивільній, кримінальній, господарській та адміністративній справі компетентним на це органом чи особою, та яка попереджена про кримінальну відповідальність – свідок за відмову від давання показань, експерт чи перекладач – за відмову від виконання покладених на них обов'язків без поважних причин у суді або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України та, не дивлячись на таке попередження, вчинила такі заборонені ст. 385 КК України діяння під час здійснення таких проваджень.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Орлов Юрій Валерійович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Розпочавши дослідження на тему особливості кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, потрібно звернути увагу на те, що даний вид кримінальної відповідальності було криміналізовано порівняно недавно, а саме 01.12.2005 року, після проведення президентських виборів 2004 року, де було допущено катастрофічну кількість порушень виборчого законодавства і законодавець, з метою посилення відповідальності за порушення деяких із видів порушення виборчого законодавства, а точніше кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму посилив кримінальну відповідальність статтею 158-2.

Поглиблюючи дослідження даної теми насамперед потрібно зазначити, що знищення виборчої документації або документів референдуму полягає в діях внаслідок яких такі документи перестають фізично існувати. При цьому такі документи втрачають властивість бути носієм зафіксованої на них інформації та не підлягають відновленню (приводяться у стан, який повністю і назавжди виключає використання за призначенням). Знищення може здійснюватися шляхом, наприклад, спалювання, подрібнювання, травлення кислотою, стирання тексту документа до стану неможливості його розпізнавання та відновлення, стирання інформації з магнітного, лазерного диску, заливання фарбою тощо. [2, с. 438-451]

Пошкодження виборчої документації або документів з референдуму передбачає таке заподіяння шкоди матеріальній основі виборчого документа або документа референдуму, коли їх використання за цільовим призначенням ускладнено або повністю неможливе. При цьому для відновлення можливості використання зафіксованої на пошкоджених документах інформації такі документи можуть бути реставровані. [3, с. 328]

Такі дії утворюють склад злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України, тоді, коли вони вчинюються поза строком зберігання у державних архівних установах та Центральній виборчій комісії України. [2, с. 438-451]

Відповідно до законодавства про архівні установи документи Національного архівного фонду є культурними цінностями, що постійно зберігаються на території України. Таким чином, виборчі документи та документи референдуму внесені до Національного архівного фонду, підлягають постійному зберіганню. Категорії виборчих документів або документів з референдуму, які підлягають внесенню до Національного архівного фонду, визначаються законом або на підставі експертизи їх цінності, проведеною комісією з фахівців архівної справи та діловодства, інших працівників. Принципи і критерії визначення цінності документів, порядок створення та діяльності експертних комісій затверджуються Кабінетом Міністрів України. Так, відповідно до закону підлягають внесенню до Національного архівного фонду, а, отже, і постійному зберіганню, протоколи про підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях та про підсумки голосування в межах територіальних виборчих округів на виборах народних депутатів України. [2, с. 438-451]

Якщо ж звернути увагу на історичний аспект, а саме ст. 128 КК України 1960 р., то можна зробити висновки, що історично знищення або пошкодження саме виборчої документації або документів референдуму ніяк не зазначалось та не каралось кримінальним законодавством. Так згідно КК РСФСР від 1922 року стаття 85 Підробка грошових знаків і державних процентних паперів, марок та інших знаків державної оплати, якщо вона вчинена за попередньою угодою кількох осіб і у вигляді промислу, карається – щодо всіх учасників і пособників вищою мірою покарання з пониженням, при пом'якшуючих обставин, покарання до позбавлення волі на строк не нижче трьох років з суворою ізоляцією і конфіскацією майна, а за відсутності попередньої угоди, а рівним чином відносно приховувачів – позбавленням волі на строк не менше двох років з суворою ізоляцією і конфіскацією частини майна. Підробка мандатів, посвідчень та інших представляють право або звільнення від повинності документів карається – позбавленням волі на строк не нижче одного року. [3, с. 328]

Якщо звернути увагу на КК СРСР від 1926 року, а саме на статтю 59-8 Підробка або збут у вигляді промислу підробленої металевої монети, державних казначейських квитків, квитків Державного банку Союзу РСР, державних цінних паперів, а одно підробка або збут у вигляді промислу підробленої іноземної валюти спричиняють вищу міру соціального захисту – розстріл з конфіскацією майна, з допущенням при пом'якшуючих обставин зниження до позбавлення волі на строк не нижче двох років, з конфіскацією всього або частини майна. Підробка у вигляді промислу чеків, документів на грошові вклади і вклади в цінні папери, а одно свідoctв за грошовими акредитивами, тягне за

собою позбавлення волі на строк не нижче двох років з конфіскацією всього або частини майна. Підробка або збут у вигляді промислу підроблених знаків поштової оплати, квитків залізничного та водного транспорту та інших проїзних і на провіз вантажу документів тягне за собою позбавлення волі на строк до трьох років. Згідно вказаної статті можемо зробити висновки. Також звернемо увагу на КК СРСР 1960 року також поверхньо в статті 128 неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів. [2, с. 438-451]

Видача членом виборчої комісії виборчого бюлетеня особі, яка не внесена до списку виборців, або видача виборцю виборчих бюлетенів (виборчого бюлетеня) замість інших виборців – карається позбавленням волі на строк до п'яти років. [3, с. 328]

Враховуючи зазначене хочемо звернути увагу що КК України був доповнений за рішенням ВРУ, статтею 158-2, не так давно, а саме з 01.12.2005 року, а тому практика її застосування є недосить широкою, що підтверджується за даними офіційного сайту реєстру судових рішень. Враховуючи відсутність судової практики за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму можна визначити, що на сьогоднішній відсутнє широке тлумачення статті, включаючи кваліфікуючі ознаки, а тому виходячи з диспозиції статті 158-2 КК України, кваліфікуючими ознаками даного складу злочину є: 1) знищення виборчої документації або документів за попередньою змовою групи осіб; 2) вчинення даного злочину членом виборчої комісії або іншою службовою особою з використання влади або службового становища. [2, с. 438-451]

Що стосується такої кваліфікуючої ознаки як незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму за попередньою змовою групи осіб хотілося б зазначити, що суб'єктом незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 158-2 КК України) є загальним. Вимоги до співучасників, передбачені ст. 26 КК України, є обов'язковими. Кожен із співвиконавців повинен мати всі ознаки суб'єкта: бути осудним і досягти віку кримінальної відповідальності. Тому якщо винний вдається до допомоги завідомо неосудного або малолітнього, то в цьому випадку поставлення за ознаку вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб виключається. У випадку, коли особа не була поінформована про те, що перешкоджає здійсненню виборчого права разом із малолітнім або неосудним, її дії слід кваліфікувати за правилами фактичної помилки як замах на перешкоджання здійсненню виборчого права групою осіб за попередньою змовою. [3, с. 328]

Список використаних джерел

1. Погорілко В. Ф. Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність: монографія / за заг. ред. Ю. С.Шемшушенка. – К. : Ін.-т держава і права НАН України. – 2000. – 247 с. : табл. К 620 П 43.

2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2006. – С. 438-451.

3. П. П. Андрушко Злочини проти виборчих прав громадян та їх прав брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: Монографія. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.

4. Погорілко В. Ф. Референдумне право України. – К., 2006. – 366 с.

5. Берднік Інна Криміналізація фальсифікації виборчих документів та документів референдумного Юридична Україна. – 2010. – № 11. – С. 126-131- (Кримінально-правові науки)

РЕЖИМ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО КАРАЛЬНИЙ І ВИХОВНИЙ ЗМІСТ

Павлов Володимир Григорович,

Варвїнський районний суд

Чернігівської області, суддя

Зміст покарання виражається в режимі, дотримання якого обов'язково у кримінально-виконавчих установах, а його правила закріплені в кримінально-виконавчому законодавстві. Режим несе у собі не тільки каральний зміст, а і виступає одним з основних заходів виправлення засуджених до позбавлення волі, і це положення пряме передбачено кримінально-виконавчим законом. Як вірно вважав Б. С. Утевський, в режимі сполучаються «задачі кари і задачі виховання» 1, с. 84-85 . Як бачимо, роль режиму виявляється в двох відносинах: виражаючи покарання, режим безпосередньо забезпечує каральний вплив самого покарання, а також, включаючи в собі правила повсякденного поведіння, виховує тим, що привчає до порядку, культурі побуту, правильним взаємозв'язкам у суспільстві. Ці сторони змісту режиму тісно взаємо-зв'язані.

Глибоке наукове і практичне пояснення режиму дав І. В. Шмаров, а саме: «Режим виражає сутність і зміст покарання, оскільки в ньому здійснюється кара, тобто сукупність застосованих до засудженого правообмежень. Одночасно режим встановлює правила поведінки всіх

суб'єктів і учасників правовідносин, їх права й обов'язки, що виникають із приводу виконання і відбування покарання» 2, с. 62 . С. В. Познишев пропонував поділяти режим на два види, тобто в широкому і вузькому розумінні. «Пенітенціарний режим, у широкому розумінні цього слова, – писав він, – обіймає всю систему заходів, за допомогою яких пенітенціарні установи прагнуть до досягнення своїх цілей. Сюди відносяться, по-перше, способи розміщення і підрозділу ув'язнених для цілей виправно-трудоного впливу на них, чи так називані «пенітенціарні системи», а по-друге, весь порядок життя, що встановлюється в пенітенціарних установах, і всі застосовувані заходи впливу на ув'язнених» 3, с. 114 . На наш погляд, вчений був правий, оскільки поняття режиму повинне бути однозначним, але види режиму дійсно є різні (нині – це рівні безпеки на яких різні умови утримання).

Норми режиму спрямовані на забезпечення реалізації «кримінальної, виховної, охоронної та профілактичної функцій» [4]. Як нам здається, такий розподіл режимних функцій варто визнати правильним. Основним елементом кари при виконанні кримінального покарання є ізоляція злочинця від родини, навколишнього середовища і колективу, у якому він знаходиться і переміщення його у кримінально-виконавчу установу, але при цьому йому належною мірою гарантуються права людини. Звичайно ж, режимні правила не повинні бути спрямовані на погіршення здоров'я засуджених. Каральні функції режиму також реалізуються шляхом встановлення різних правообмежень. Режим у кримінально-виконавчих установах забезпечується шляхом охорони засуджених зі здійсненням за ними нагляду, застосуванням до них заходів заохочення і стягнення, а у виняткових випадках – заходів безпеки. Таким чином, режим позбавлення волі повинний забезпечити ізоляцію різних категорій засуджених не тільки від суспільства, але і багатьох категорій засуджених один від одного.

Як нами зазначено, режим є одним з головних при застосуванні інших заходів впливу, у тому числі й виправлення засуджених. Будучи сам заходом виправлення і запобігання здійсненню нових злочинів, режим у примусовому порядку зобов'язує засуджених виконувати встановлені кримінально-виконавчим законом правила поведінки, регламентує життя в умовах позбавлення волі, тобто їхній розпорядок дня, праця, відпочинок, навчання, зв'язок із суспільством. «Виховні функції режиму здійснюються декількома способами, – пише І. В. Шмаров. – «По-перше, шляхом реалізації кари, оскільки примус виховує людину, привчає його до дисципліни, дотриманню правил відбування покарання. Комплекс правообмежених і правовстановлюючих мір, у яких виражається кара, формує дисципліну помірності чи гальмування. Таким чином,

режим примушує засудженого до суспільно корисного поводження, до правослухняння» 5, с. 133 .

Починаючи з 1991 р., у засобах масової інформації й у юридичній літературі пропагуються гуманістичні ідеї, у тому числі й у процесі відбування позбавлення волі. Все зводяться до того, що у кримінально-виконавчих установах умови життя не повинні відрізнятися від звичайних матеріально-побутових і культурно-естетичних умов, що існують на волі. А це значить, що повинні бути створені звичайні житлові умови по типі гуртожитку чи готелів, розрахованих для проживання 3-4 чоловік; звичайний цивільний одяг як натільна, так і верхня; збереження зачісок; вільний обіг готівки й інших цінних паперів, скасування обов'язкового розпорядку дня, тобто підйомів, відбоїв, шикуння на обід і роботу, обов'язкових відвідувань зайняти в школах і ПТУ. На перший погляд, такі пропозиції виправдані: засуджений, знаходячись у місцях позбавлення волі, буде жити в нормальних цивілізованих умовах, а тому після відбуття покарання процес адаптації його пройде менш болісно. Однак, що принесе подібна гуманізація при виконанні покарань у виді позбавлення волі з погляду превенції злочинів? Чим же буде покараний у такому випадку злочинець? Тільки позбавленням волі пересування, вибору праці і деяких інших свобод і прав громадян. Чи досить це для того, щоб сформувані в злочинця такі погляди і представлення, які будуть стримуючими факторами і не дозволяти йому вчинювати нові злочини? Досвід показує, що недостатньо. Нагадаємо про експеримент, проведений у виправно-трудовах таборах і колоніях у 1956–1959 рр. Тоді в місцях позбавлення волі були введені нові режимні правила відбування покарання, відповідно до яких засудженим, «передовикам праці», дозволялося проживати в окремих кімнатах за плату, носити одяг цивільного зразка, мати готівку, користатися комерційними їдальнями. Споруджувалися волейбольні і тенісні площадки, а також футбольні майданчики, засуджені виступали з концертами в цивільних колективах, їм дозволялося за плату запрошувати артистів філармонії і театрів; шефські підприємства організовували виступи своєї художньої самодіяльності. У таборах і колоніях раз на місяць проводилися батьківські дні, коли рідним і близької засуджених дозволялося знаходитися в житловій зоні протягом усього дня; посылки, передачі і передачі не обмежувалися, не обмежувалося і переписування; тривалість робочого дня було скорочено з 9 до 8 часів з наданням щорічної відпустки без виїзду з колонії в 10 календарних днів. Результатом такої гуманізації режиму з'явилося різке погіршення дисципліни: зросло число убивств, бійок із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, крадіжок, грабежів; збільшилося число злочинних угруповань; рецидив

після відбуття позбавлення волі виріз майже в 2 рази. Підняли свою «голову» так названі «зłodії в законі». Між різними зłodійськими угрупованнями з'явилася ворожнеча на ґрунті розподілу сфер впливу по збиранню коштів у «загальний казан». Після того як у сімдесятих роках елементи кари в позбавленні волі були посилені, у виправних установах різко покращилася трудова дисципліна, підвищилася продуктивність праці, скоротилося кількість злочинів.

Зрозуміло, що надмірне захоплення каральними елементами може привести до негативних наслідків і, у першу чергу, до моральної деградації засудженого, його озлобленню, жорстокості й невмотивованої агресії. Однак, ми переконані, що заходи карально-виправного впливу повинні бути збалансовані й науково обґрунтовані, що сприятиме поліпшенню виправного впливу. Невірно думати, що, варто лише підсилити каральну практику, посилити покарання, і злочинність піде на збиток. Практика виконання покарань незаперечно доводить, що жорсткість покарання автоматично не знижує злочинності.

Список використаних джерел

1. Утевский Б. С. Вопросы теории исправительно-трудового права и практика его применения / Б. С. Утевский // Сов. гос-во и право. – 1957. – № 12. – С. 84-88.

2. Шмаров И. В. Критерии и показатели эффективности наказания / И. В. Шмаров // Сов. гос. и право. – 1968. – № 6. – С. 61-65.

3. Познышев С. В. Основные вопросы учения о наказании / С. В. Познышев. – М. : Московский университет, 1904. – 408 с.

4. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: Монографія / Т. А. Денисова. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. – 340 с.

5. Шмаров И. В. Социологические проблемы исполнения уголовного наказания / И. В. Шмаров. – Рязань : ВШ, 1980. – 240 с.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

*Попченкова Ірина Миколаївна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Основними принципами кожної цивілізованої правової, соціально-орієнтованої держави є такі ключові поняття як забезпечення охорони життя та здоров'я людини, гарантування збереження її честі, гідності, недоторканності та безпеки, а також належних їй прав та свобод. Певним «осередком збереження» гуманності суспільства, його розвитку за всіх часів була сім'я. Проте, незважаючи на її соціальну цінність, на даний час все більше і більше злочинів вчиняються саме на фоні конфліктних ситуацій між членами сім'ї. За даними різних досліджень близько 70% жінок зазнають різноманітних форм сімейного насильства, до 35% неповнолітніх систематично застосовуються жорстокі форми покарання, більше третини усіх навмисних убивств і злочинів із нанесенням тяжких тілесних ушкоджень вчиняються в сім'ї. І дані статистики, на жаль, свідчать про позитивну динаміку насильницьких злочинів, що вчиняються на сімейно-побутовому ґрунті [1].

Таким, чином на сьогодні актуальною проблемою кримінального права є попередження злочинів у сфері сімейних відносин, а однією з ключових питань – запобігання насильства щодо неповнолітніх.

Питанням вирішення зазначених проблем займалися як зарубіжні так і вітчизняні юристи-кримінологи, соціологи та психологи, а результати цих досліджень знайшли своє відображення в різноманітних наукових працях, дисертаціях, монографіях та безпосередньо в законодавчих актах.

Міжнародне право щодо захисту прав людини тлумачить насильство у сім'ї як порушення прав людини й накладає на всі країни зобов'язання знайти ефективні правові засоби протидії насиллю. Тому питання протидії насильству в сім'ї є предметом численних міжнародних актів, ратифікованих багатьма країнами світу, в тому числі й нашою державою.

Серед низки нормативно-правових актів, прийнятих та ратифікованих Верховною Радою України протягом двох десятиліть можна зокрема виділити Конституцію як основний акт затвердження гарантованих прав та свобод, Конвенцію про права дитини, Закону України від 15.11.2001 № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї», Закону України від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства», низку інших законів, а також різноманітні стратегічні програми (наприклад: Програма захисту прав дітей та розвитку сімейних форм

виховання в місті Дніпродзержинську на 2011–2015 роки, Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 року) тощо.

Особливе місце в системі правового забезпечення попередження злочинності, реалізації гарантії охорони особистих прав людини займає Кримінальний кодекс України, який по суті і містить норми кримінальної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. Зокрема, мається на увазі такі основні групи злочинів, як: позбавлення життя та нанесення тяжких тілесних ушкоджень, тілесних ушкоджень середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень; побої та мордування; катування та інші злочини, які можна віднести до категорії насильства в сім'ї. Кримінальним кодексом України охороняється не лише фізичне здоров'я особи, але й морально-психічне. Звісно, Кримінальний кодекс України містить і спеціальні норми, якими передбачена кримінальна відповідальність за вчинення злочинів щодо неповнолітніх.

Проте, зважаючи на практичний досвід, можна стверджувати, що в Україні є досить високий показник латентних злочинів, пов'язаних з насильством у сімейній сфері. На це можуть вказувати як об'єктивні так і суб'єктивні причини. Так чи інакше, але зважаючи на те, що серед пріоритетних завдань нашої держави є охорона дитинства та запобігання насильства в сім'ї, Україна повинна виробити власні механізми регулювання цієї проблеми.

Так, О. В. Бойко у своїй роботі «Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища», вказав на чинники, які суттєво підвищують ризик учинення насильства в сім'ї: соціально-обумовленого характеру (фінансово-матеріальний стан сім'ї, соціально-економічна ситуація в державі), а також такі, що зумовлюють внутрішньосімейні зв'язки, насамперед, пов'язані з вихованням дітей [1].

Разом з тим, Л. В. Крижна у своїй дисертації на тему «Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин» виклала основні пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин [2]. Це, насамперед:

1. Реформування кримінального законодавства як бази для вдосконалення боротьби із злочинами в сфері сімейно-побутових відносин – автор вважає, що з урахуванням родового об'єкта – суспільних відносин, пов'язаних єдністю сімейно-побутових відносин, треба виділити в окремих розділ (окрему главу) КК України під відповідною назвою злочини, що посягають на інтереси сім'ї і молоді .

2. Розробка законопроектів, які підвищать правий захист осіб.

3. Вдосконалення заходів попередження злочинів у даній сфері.

Зважаючи на те, що впроваджені нині соціальні програми по запобіганню насильства в сім'ї достатнього успіху не мають, а спеціальні

заходи з попередження насильства в сім'ї мають певні прогалини в механізмі їх реалізації, на нашу думку, необхідно підвищити контроль за особами, які становлять потенційну небезпеку стосовно жертв сімейного насильства, і в свою чергу – встановити більш сувору відповідальність, ніж передбачено законом задля профілактики вчинення такими особами злочинів у майбутньому. Ще одним дієвим засобом попередження вчинення злочинів буде проведення в навчальних закладах програм по протидії насильства в сім'ї та недопущення вчинення злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Бойко Олександр Валерійович. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища: дисертація канд. соціол. наук: 22.00.03 / Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2003.
2. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. В. Крижна.–К., 2000. – С. 113.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО З'ЯСУВАННЯ СУБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЯЛЬНІСТЮ, ПОВ'ЯЗАНОЮ З НАДАННЯМ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Решнюк Анатолій Валерійович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Проблема суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 400 КК України, має певну теоретичну розробку в науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 8; 3, с. 58; 4, с. 1–318]. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення злочину певного віку, що виновно вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [5, с. 348]. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [6], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта – ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізична

осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [6]. Відсутність будь-якої з ознак загального, а для спеціального – ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених ст. 400 КК України. Така значущість суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 400 КК України, потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України.

Проблема осудності і неосудності особи, яка вчинила злочин, що є однією з основних у теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину, вирішувалися представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї із головних його ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позиції особистісних особливостей злочинця. Звичайно, вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, неможливо обґрунтувати і вирішити поза проблемою суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права [7, с. 115; 4, с. 17-18].

В історичному аспекті, як нам видається, становить інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР та його складової – Української РСР. На нашу думку, правильно вважає Ю. А. Красіков, що після жовтневого перевороту доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекутивши багато в чому класичний напрям [7, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину зі сторони юристів майже не приділялася. Це було пов'язане з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [4, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати завдання з переосмислення кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкт злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи волі в її матеріалістичному розумінні, а також таких ознак суб'єкта злочину, як вік, осудність і неосудність.

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з урахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину становить: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [8, с. 162].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений в законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми полягає в тому, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наставала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Досить низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність, згідно з чинним КК України, настає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно. Справа в тому, що за деякі злочини, не обумовлені в законі, кримінальна відповідальність може наставати з 18 років або з 25 років. Це положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. У зв'язку з цим виникає необхідність навести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [5, с. 204].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 400 КК України є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, у тому числі із екологічною злочинністю. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця» хоча й близькі, але не збігаються. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме – поняття «суб'єкт злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [4, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину»

ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [4, с. 23]. «Суб'єкт злочину» – це термін кримінально-правовий, який скоріше визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [4, с. 23]. Натомість «особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки [4, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Ми дотримуємося класифікації суб'єктів злочину, яку запропонували В. К. Матвійчук та І. О. Харь на поділ суб'єктів службова, неслужбова та приватна особи [9, с. 62-63; 10, с. 96-106].

На підставі викладеного можна зробити такий висновок, що зазначені вище загальнотеоретичні підходи до суб'єкта злочину є необхідними для дослідження суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 400 КК України суб'єкт складу злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Список використаних джерел

1. Абдуразаков С. А., Ахмедов Г. А. Суб'єкт преступлення по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С. А. Абдуразаков, Г. А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / Ред. кол. Г. А. Ахмедов и др. – Ташкент : Изд-во «Фан», 1970. – С. 137-147.

2. Боровых Л. В. Проблемы возраста в механизме уголовно-правового регулирования: Автореф. дис. на соискание научн. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология ; уголовно-исправительное право / Л. В. Боровых. – М., 1974. – 39 с.

3. Бородин С. В., Носков Н. А. К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С. В. Бородин, Н. А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. – М. : Юрид. лит., 1994. – С. 57-59.

4. Павлов В. Г. Суб'єкт преступлення / В. Г. Павлов. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.

5. Полный курс уголовного права ; В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля наук РФ А. И. Коробеева. Т. 1. : Преступление и наказание. – СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 1133 с.

6. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. № 25–26. – Ст. 131.

7. Красиков Ю. А. Доктрина русского уголовного права: источники и тенденции развития / Ю. А. Красиков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства : Тез. докл. конф., 27–28 января 1994 г. / Под ред. С. В. Бородина и др. – М., 1994. – С. 35-36.

8. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и её основание в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.

9. Матвейчук В. К. Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В. К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : Тези доповідей і повідомлень ; респ. наук. конф. – К. : АН України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 1992. – С. 62-63.

10. Харь І. О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: Монографія / І. О. Харь. – К. : Національна академія управління, 2011. – 192 с.

ПОНЯТТЯ СИСТЕМА ПОКАРАНЬ: ОПИСОВИЙ ТА КОНСТРУКТИВНИЙ ПІДХІД

Рябчинська Олена Павлівна,

к.ю.н., доцент,

завідувач кафедри кримінального права

Класичного приватного університету

Складнощі визначення загальнофілософського поняття системи безпосередньо позначаються і на формулюванні визначення системи кримінальних покарань. Якщо виходити з того, що сукупність іманентних властивостей явища формує зміст та обсяг його поняття, то при формулюванні поняття системи покарань за основу має бути обрана певна конструкція поняття системи, запропонована в межах загальної теорії систем. В такому визначенні мають відображуватись не тільки специфічні для загального поняття системи ознаки, але в більшій мірі розкриватись суттєві ознаки, що характеризують систему покарань як специфічне кримінально-правове явище.

Орієнтиром в процесі розроблення визначення поняття системи покарань може бути розуміння системи як сукупності елементів однієї правової природи, якість якої при заданих зовнішніх умовах з необхідністю та достатністю визначається її внутрішнім складом та структурою.

Формулювання поняття «система покарань» доцільно здійснювати зважаючи на конструктивний підхід, за якого актуалізується ціль існування або вивчення системи, що безпосередньо або опосередковано згадується в її визначенні. Тож визначення системи покарань має найповніше відображувати сутність явища, що вивчається, слугувати для найповнішого відтворення ознак об'єкту шляхом визначення множинності функціональних елементів і відносин між ними, що виділяється із середовища у відповідності з визначеною ціллю в межах певного часового проміжку. Очевидно, що різноманітність видів покарань, головним чином за їх каральним потенціалом, сприяє диференціації покарання на законодавчому рівні та визначає можливості побудови різноманітних кримінально-правових санкцій, а отже і індивідуалізації покарання, розширює рамки для суддівського розсуду при виборі оптимального та адекватного покарання у відповідності з принципами кримінального права.

Тяжіння до описового визначення поняття системи покарань з окремими включеннями конструктивних ознак призвело до домінування в кримінально-правовій доктрині підходів до ототожнення цілей формування системи покарань виключно з цілями окремих видів покарань, точніше цілями покарання як такого. Це розуміється як данність, а тому у більшості визначень поняття системи покарань не вказується на функціонально-цільове призначення останньої, що не дозволяє пов'язати залежність ефективності окремих видів покарань з ефективністю функціонування системи покарань у цілому.

Зокрема в багатьох визначеннях системи покарань вказується на сукупність взаємодіючих між собою окремих видів покарань та їх груп, водночас не розкривається прагматична мета такої взаємодії. Інколи учені акцентують на взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозамінюваності видів покарань і визначають систему як встановлений законом цілісний та вичерпний перелік видів покарань, суворо обов'язковий для суду, і розміщений в певній послідовності, залежно від їх функціонального призначення, а також характеру та порівняльної тяжкості. Наведене визначення сприймається науковцями схвально, його вважають достатньо повним та таким, що включає властивості, які розкривають систему покарань як явище, як специфічну систему.

Визнаючи прийнятність наведеного визначення системи покарань, дозволимо не погодитись із такою схвальною його оцінкою. При намаганні побудувати визначення системи покарань на загально філософському розумінні системи з урахуванням специфічних особливостей саме системи покарань залишається поза увагою різночитання у суто загально філософському розумінні системи. В подібних визначеннях не показано у чому полягає інструментальна спроможність системи покарань бути адекватним, достатнім та ефективним засобом вирішення певної проблеми.

Особливістю саме конструктивного визначення системи і є акцентування на її меті та значенні. В якості прикладів можна навести визначення системи покарань як сукупності передбачених кримінальним законом видів державного примусу, які знаходяться у відносинах взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозамінюваності, здатні забезпечити досягнення цілей кари (відновлення соціальної справедливості), загального та спеціального попередження, а також виправлення злочинця; призначаються судом за конкретні злочини, виходячи з принципів кримінального права. Попри низку спірних положень, це визначення в більшій мірі тяжіє до конструктивного, а не описового визначення поняття «система покарань». Намагання побудувати конструктивне визначення системи покарань простежується і в М. М. Імамова, який вважає, що «система покарань – це соціально зумовлена, формально визначена в переліку видів покарань багаторівнева та інтерактивна сукупність взаємодіючих між собою видів покарань та їх груп (підсистем), які мають загальні задачі та цілі, в якій кожен вид покарання займає певне місце» [1, с. 7]. Між тим питання функціональної спрямованості системи покарань вказівкою на те, що види покарань мають загальні задачі та цілі, не розкривається. Не думаємо, що і вказівка у визначенні системи покарань на те, що сукупність покарань, що її утворюють, є обов'язковою для суддів, відповідає на це питання. Розуміння системи покарань як соціально обумовленої, взаємопов'язаної та суворо обов'язкової для суддів сукупності видів покарань, встановленої кримінальним законом у вигляді цілісного та вичерпного переліку, розміщеного в певній ієрархічно заданій послідовності [2, с. 240] також не позбавлене вад. Особливе зауваження викликає вказівка на ієрархічно задану послідовність, на відміну від більш поширеної у визначеннях системи покарань вказівки на те, що види покарань розміщені у певній послідовності від менш суворого до більш суворого. В принципі, звернення до такої ознаки загальнофілософського розуміння системи як ієрархічності не викликала би жодних заперечень у тому разі, якби були належним чином відображені її сутність та значення, а саме те, що кожен компонент системи може розглядатись як система (підсистема) ширшої глобальної системи. Однак автор вкладає в цю ознаку зовсім інший зміст, визначаючи її як визначену законом «субординацію», значимість, тяжкість покарання з урахуванням характеру та ступені їх впливу на особу винного, обсяг кари та виду обмежень його прав і свобод. Включення в визначення зокрема таких ознак як цілісність переліку покарань та обов'язковість для суддів (без вказівки на обов'язковість цього переліку для законодавця) не в повній мірі розкривають зміст системи покарань як кримінально-правового явища.

Отже думаємо, що за основу визначення системи покарань як наукової (доктринальної) конструкції доцільно покласти конструктивне визначення системи, яке би відображувало в повній мірі сутність явища, що вивчаємо, слугувало для найповнішого відтворення ознак об'єкту шляхом визначення сукупності функціональних елементів і відносин між ними, що виділяється із середовища у відповідності з визначеною метою в межах певного часового проміжку.

Саме спільність цілей, поставлених перед кримінальним покаранням взагалі, отже і перед будь-яким видом покарання й усіма водночас, визнається ученими однією з головних системоутворюючих властивостей, яку вводить сам законодавець, та принципом побудови системи покарань (О. Г. Фролова, М. І. Хавронюк та ін.). На це слід зважати. Водночас ранжування покарань на види з визначенням широкого кола різноманітних правових обмежень, упорядкування структури системи покарань, унормування внутрішніх зв'язків між елементами всередині системи таким чином, щоби вони були сильнішими за зв'язки із будь-якими елементами зовнішньої системи, має показати (розкрити) механізм реалізації цілей кримінального покарання при вирішенні питань призначення покарання або заміни одного виду покарання на інший тощо. Різноманітність покарань, які диференційовані всередині системи та їх зв'язки зумовлюють не тільки її структуру, але певною мірою і подальше функціонування системи покарань, при якому кожен елемент системи посідає відповідне місце, розподіляючи таким чином навантаження усієї системи.

Те, що передбачена кримінальним законом і суворо диференційована за ступенем суворості сукупність взаємодіючих видів покарань та їх груп, об'єднана в систему спільністю поставлених законодавцем цілей, є зрозумілим, адже будь-який вид покарання співвідноситься з покаранням як родовим поняттям, як частина і ціле. Тож визначені законодавцем цілі покарання як родового поняття у повній мірі поширюються на цілі будь-якого виду покарання. Разом із цим це показує критерій об'єднання видів покарань та виділення їх підсистем в системі, однак не показує функціонально-цільового призначення самої системи. Думаємо, що наявність різних за характером та змістом видів кримінальних покарань, їх поділ за порядком призначення, за колом осіб до яких вони застосовуються або ж, навпаки, щодо яких їх застосування виключається, регламентація підстав та порядку їх призначення та відбування має сприяти максимально-можливій та доцільній диференціації кримінального покарання законодавцем та подальшій індивідуалізації покарання судом з метою ефективного та раціонального досягнення цілей покарання. Отже дієвість та особливості механізму

реалізації різних цілей покарання визначається потенціалом видів покарань, що входять у систему.

Розуміння необхідності поєднати у конструктивному визначенні властивості системи як загально-філософського поняття та покарання, як кримінально-правового явища, дозволило визначити систему покарань як – впорядковану за ступенем суворості сукупність взаємодіючих та взаємообумовлених видів покарань та їх груп (підсистем), передбачених в КК, що забезпечують диференціацію кримінального покарання на правотворчому рівні та індивідуалізацію покарання на правозастосовному рівні з метою створення належних і достатніх правових умов для досягнення мети кримінального покарання у відповідності з принципами кримінального права.

Список використаних джерел

1. Имамов М. М. Виды наказаний и принципы формирования их системы: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / М. М. Имамов. – Казань, 2004. – 19 с.

2. Энциклопедия уголовного права. Т. 8. Уголовная ответственность и наказание. – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2007. – 798 с.

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ ПРИХОВУВАННЯ АБО ПЕРЕКРУЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН АБО ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Савенкова Тетяна Гаріївна,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу,
ВНЗ «Національна академія управління»*

Питання, що стосуються предмета злочину, передбаченого ст. 238 КК України, не мають на сьогоднішній день достатнього наукового обґрунтування та висвітлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблемі предмета злочину присвячені роботи В. Я. Тація, М. Й. Коржанського, В. К. Матвійчука та ін. Проте до цього часу відсутні роботи, що стосуються предмета злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

Питання про предмет цього злочину має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки міра відповідальності особи

певним чином залежить від того, що буде визначено предметом такого злочинного діяння. Дотримуючись концепції, що предмет злочину перебуває за межею об'єкта [1, с. 178], оскільки він має певні властивості (ознаки), які відділяють його від об'єкта [2, с. 176-177], то варто погодитися з твердженням В. Я. Тація, що предмет злочину і предмет відносин не є тотожними [3, с. 27]. Ми схилиємось до думки, що для злочинів проти навколишнього природного середовища (у тому числі й для діяння, передбаченого ст. 238 КК України) можуть бути умови з приводу природних об'єктів, у нашому випадку відомості (інформація) [1, с. 179]. Оскільки в структурі суспільних відносин, які стосуються злочину, передбаченого ст. 238 КК України, предмет відносин пов'язаний з інформацією (відомостями) про екологічний, у тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних об'єктів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і який негативно впливає на здоров'я людей і тваринний світ та стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, то їх необхідно називати формальними. Тому з'ясування соціальних функцій предмета сприяє правильному визначенню змісту і обсягу тих суспільних відносин, які є об'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

Користуючись тим, що загальні теоретичні положення кримінального права щодо предмета злочину достатньо глибоко вивчені в науковій літературі з кримінального права [4, с. 79; 5, с. 9; 3, с.165] і беручи за основу те, що предметом злочину в кримінальному праві розуміють самостійний обов'язковий для всіх злочинів, але необхідний (обов'язковий) для предметних складів злочинів елемент складу злочину, яким можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи [6, с. 32], візьмемо їх за основу і зупинитися на їх дослідженні не будемо, а безпосередньо перейдемо до аналізу предмета досліджуваного складу злочину.

З означеною вище метою звернемося до існуючих поглядів на предмет злочину, передбаченого ст. 238 КК України. Так, С. Б. Гавриш під предметом цього злочину розуміє відомості про стан екологічної обстановки і відомості про стан захворюваності населення в районах із підвищеною екологічною небезпекою [7, с. 403]; О. О. Дудоров під предметом цього злочину вбачає відомості: про 1) екологічний, у тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і який негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і

тваринний світ; 2) стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою [8, с. 362]; В. К. Матвійчук наполягає, що предметом цього злочину є відомості про стан екологічної обстановки – інформація, що вказує на значне перевищення встановлених нормативів і незвичайного для даної місцевості ступеня радіативного та іншого забруднення землі, водних ресурсів, атмосферного повітря та продуктів харчування, що становить реальну загрозу для здоров'я людей і навколишнього природного середовища [1, с. 185].

Слід зазначити, що ці точки зору на предмет цього злочину не мають суперечностей, а лише взаємодоповнюють одна одну. Виходячи з їх аналізу, можна запропонувати наступне визначення предмета злочину, передбаченого ст. 238 КК України. Ним є необхідний для предметного складу злочину елемент (ознака) складу злочину, якими є відомості (інформація) про екологічний, у тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини та який негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, що мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність (ст. 238 КК України) пов'язує наявність складу цього злочину в діяннях винної особи.

Список використаних джерел

1. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В. К. Матвійчук. – К. : Азимут – Україна, 2005. – 464 с.

2. Сергеева Т. Л. Охрана природы по советскому уголовному законодательству / Т. Л. Сергеева // Правовые вопросы охраны природы в СССР / Отв. ред. Г. Н. Полянская. – М. : Госюриздат, 1963. – С. 168-227.

3. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України / В. Я. Тацій // Кримінальне право України: Навчальний посібник / В. Я. Тацій. – Харків: Українська юридична енциклопедія, 1994. – 80 с.

4. Гончар Т. А. Состав преступления / Т. А. Гончар // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. докт. юрид. наук, проф. Е. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2002. – С. 64-80.

5. Коржанский Н. И. Предмет преступления (понятие, виды и значения для квалификации): Учебное пособие / Н. И. Коржанский. – М. : Волгоград: НИИ и РИО Волгоградской следственной школы МВД СССР, 1976. – 56 с.

6. Вітко О. Ю. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину / О. Ю. Вітко // Юридична наука. – № 11. – 2013. – С. 27-34.

7. Гавриш С. Б. Злочини проти довкілля / С. Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 394-458.

8. Дудоров О. О. Злочини проти довкілля / О. О. Дудоров // Кримінальне право України (Особлива частина): підручник; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – [2-ге вид.]. – К. : «ВД «Декор», 2013. – С. 355-393.

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

*Статівка Анатолій Миколайович,
доктор юридичних наук,
професор кафедри земельного та аграрного права,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Формування і розвиток вітчизняної правової системи в нашій державі неможливе без функціонування правової держави та формування громадянського суспільства. Досягти цього можливо за умови розробки й застосування теоретично обґрунтованих правових механізмів. Тому юридична наука покликана зайнятися розробкою і впровадженням в усі сфери життєдіяльності суспільства відповідних, і, що головне, ефективних механізмів. Все це неминує впливає на ефективність правового регулювання динамічного розвитку суспільних відносин.

В цьому контексті важливого значення набуває роль аграрно-правової науки. Остання, як система знань, теоретичними засобами правового забезпечення впливає на розвиток суспільних відносин, які виникають в аграрному секторі, пов'язаних з проведенням аграрної реформи, посиленням державного регулювання сільського господарства, з формуванням багатокладної аграрної економіки, появою нових ринкового типу організаційно-правових форм ведення аграрного виробництва сільськогосподарськими товаровиробниками та пов'язаної з нею несільськогосподарською діяльністю суб'єктів аграрних відносин.

Предмет аграрно-правової науки, завдяки керівним ідеями, науковим концепціям і позиціям, включає спеціальні дослідження аграрних відносин, закономірності їх правового регулювання, виявлення специфічних правових способів впливу на зазначені відносини, визначення

суб'єктивних прав і обов'язків, межі аграрних відносин за участю певних суб'єктів тощо.

Специфіка аграрного виробництва формує аграрні відносини. Тому аграрно-правова наука досліджує ступінь впливу особливостей на створення механізму правового регулювання таких відносин.

Аграрно-правова наука досліджує чинне законодавство, з'ясовує джерела аграрного права, виявляє особливості, види, структуру, зв'язок, взаємозалежність і вплив таких джерел. Наукові дослідження здійснюються щодо ефективності застосування в практичній площині нормативно-правових актів аграрного законодавства, обґрунтування пропозицій по його удосконаленню.

Виходячи з загального вчення про норму права, реалізацію норм права і практичного застосування їх, теорія аграрного права досліджує правові норми (в своїй сукупності, які утворюють самостійну галузь права – аграрне право), визначає ефективність застосування. Тут правові норми, що входять до аграрного права, наука аграрного права досліджує пов'язану внутрішньою єдністю, цілісну органічну систему, наділену єдиним юридичним змістом, для якої характерна диференціація за правовими інститутами та ін. структурними ланками. Все це є складовою предмета аграрно-правової науки (Г. Ю. Бистров, М. І. Козирь).

Представники науки аграрного права академічних установ, вищих юридичних і аграрних навчальних закладів та ін. досліджують роль аграрного права в системі права України (В. І. Семчик), систему аграрного права як галузі права (М. М. Чабаненко), аграрні правовідносини (В. Ю. Уркевич), майнові відносини (В. М. Єрмоленко), екологічні чинники впливу на аграрне виробництво (В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, М. В. Краснова та ін.). Використання земель сільськогосподарського призначення (П. Ф. Кулинич, В. В. Носік, М. В. Шульга та ін.).

Варто зазначити, що на сьогодні представниками науки аграрного права здійснено комплексне дослідження по актуальним питанням виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в контексті вимог законодавства ЄС (А. Й. Богдан).

Вступ нашої держави до СОТ зумовив здійснення комплексного дослідження організаційно-правового забезпечення виробництва аграрної продукції в контексті вимог права СОТ (Л. І. Полюхович).

Проведення «недолугої» аграрної реформи, відчутно вплинула на соціально-трудова сфера села. Внаслідок чого, відбулося значне скорочення робочих місць, знищення рівня оплати праці селянина, втрата мотивації його до праці, занепад соціальної інфраструктури, міграція сільських жителів тощо. Тому перед аграрно-правовою наукою стоїть завдання правовими засобами пом'якшити, до мінімуму звести нега-

тивні наслідки такої реформи. В цьому контексті важливими є дослідження щодо диверсифікації сільських територій (І. М. Кульчій) та ін.

Сьогодення вимагає від аграрно-правової науки активніше проводити дослідження в напрямках фінансово-кредитного забезпечення суб'єктів аграрного виробництва. Розроблені і запропоновані пропозиції науковців дозволять зміцнити потенціал сільського господарства як важливого сегмента аграрної економіки нашої держави, бути активним гравцем України на міжнародному аграрному ринку.

Важливим завданням аграрно-правової науки є розробка науково-обґрунтованих рекомендацій по виробництву органічної (екологічно чистої) сільськогосподарської продукції. Доцільно при цьому враховувати досвід зарубіжних країн. З метою правового забезпечення виробництва такої продукції, запропонували заходи технічного, технологічного і організаційного характеру.

Потребує свого вирішення на теоретичному рівні комплекс питань щодо екологізації аграрного виробництва в контексті сталого розвитку сільського господарства, його виробничої і переробної галузей.

Корінні перетворення економічних аграрних відносин, вирішення питань соціального розвитку села є важливим аспектом сучасної аграрної політики держави. У зв'язку з цим, завданням аграрно-правової науки є розробка теоретично обґрунтованих рекомендацій по удосконаленню правового становища таких сільськогосподарських товаровиробників, як сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю, функціонування їх з позиції економічної і соціальної доцільності.

Дослідити питання щодо агрохолдингів, їхньої ролі у виробничому відтворенні, а також вирішенні соціальних проблем села. Існують і інші напрями досліджень в аграрно-правовій науці. Важливо, щоб представники аграрно-правової науки вищих навчальних закладів, академічних установ юридичного профілю, активно приймали участь в розробці відповідних законопроектів, а їх запрошували до такої роботи органи державної влади і місцевого самоврядування та ін., участь в складі робочих груп щодо підготовки експортних висновків до законопроектів (С. П. Кацубо).

Важливим завданням для юристів-аграрників є підготовка і видання науково-практичних коментарів до відповідних законів, навчальних і довідкових посібників, підручників та ін. з аграрного права.

Розвиток аграрно-правової науки в сучасних умовах не можливий без консолідованих зусиль наукової спільноти. Тому необхідно більш активно здійснювати співробітництво як між науковцями всередині, так і юристами-аграрниками ближнього і дальнього зарубіжжя. В цьому сенсі важливим є проведення тематичних міжнародних конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НАПАДІВ НА БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ ТА ІНКАСАТОРІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЙОГО В УКРАЇНІ

Сказко Юлія Андріївна,

здобувач кафедри кримінального права та процесу,

ВНЗ «Національна академія управління»

Протидії злочинності у розвинених країнах світу приділяється достатньо велика увага. Відзначається активна участь розвинених країн у міжнародному співробітництві, розробці національних та регіональних програм запобігання злочинам. Досвід країн Східної та Західної Європи демонструє позитивні напрацювання в цьому напрямку.

У контексті загального попередження злочинності в Україні проблема розбійних нападів на банківські установи є однією з найважливіших. Згідно зі статистикою МВС, в Україні пік пограбувань банків, пунктів обміну валют та інкасаторів спостерігався 2011 року (929 випадків, дев'ять таких інцидентів сталося з використанням вогнепальної зброї); у 2010 році – 801 випадок, 9 із застосуванням вогнепальної зброї; у 2012 році – 712 та 7 випадків відповідно. За першу половину 2013 року – 353 випадки [1].

Окрему проблему складає формування нормативної бази, яка б чітко регламентувала умови, що забезпечують безпеку банківських установ, а також відповідальність їх керівників за недотримання цих умов. Особлива увага повинна приділятися організаційним та технічним заходам, орієнтованим на підвищення результативності оперативної профілактики, а також на створення перешкод по користуванню викраденими грошима [2, с. 3].

До вирішення проблеми запобігання цим злочинам на рівні спеціально кримінологічному необхідно підходити комплексно, що вимагає взаємодії і спільних заходів з боку органів внутрішніх справ, ДСО і відповідних служб банківських установ [3, с. 84]. Вивчення міжнародного досвіду протидії злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів та адаптація законодавчих вимог до вимог країн ЄС в цій частині є для України надзвичайно важливою.

Попередженню розбійних нападів на банки насамперед має сприяти застосування загально-соціальних заходів, до яких слід відносити перетворення у сфері економіки, спрямовані на підвищення життєвого рівня та якості життя населення. Слід відмітити взаємозалежність ступеня економічного розвитку з рівнем політичної стабільності в державі.

Ступінь економічного розвитку, її підйом чи спад, є тим каталізатором який здійснює безпосередній вплив на стан безпеки [4, с. 111].

Необхідно усвідомити, що як соціально-політичні так і соціально-економічні фактори різноманітні, але якщо особа в соціально-політичних відносинах почуває себе не на рівні з іншими обмеженою, ошуканою, завжди треба очікувати певний протест в її поведінці, як крайнє вираження – прояв злочинності [4, с. 129].

Надзвичайно важливим аспектом зменшення ризиків протиправних дій проти банківських установ є удосконалення нормативно-правової бази з питань, які пов'язані з підвищенням рівня безпеки банківських операцій, найбільш важливими є два напрями:

- безпека проведення операцій з цінностями в установах банків;
- питання організації інкасації та перевезення цінностей.

На виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», який визначає зокрема необхідність внесення відповідних змін з питань забезпечення безпеки банків та банківського персоналу, доопрацюються нормативно-правові акти Національного банку України, зокрема, в сфері технічного стану та організації охорони приміщень банків України. (Положення про вимоги до технічного стану та організації охорони приміщень банків України (затверджене постановою Правління Національного банку України від 29 грудня 2007 року № 493 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України від 24 січня 2008 року за № 49/14740).

Норми цього документу мали на меті в першу чергу захистити життя касових працівників, а також запобігти втраті цінностей банків, шляхом конкретизації мінімальних вимог щодо обладнання робочих місць касирів сертифікованими огорожувальними конструкціями і системами відеоспостереження [5].

У 2013 році (Постанова НБУ № 195/ДСК «Про затвердження Правил з організації захисту приміщень банків України») НБУ застосував міжнародний досвід, як альтернативу затратній вимозі з дооснащення касових вузлів банків сертифікованими відгороджувальними конструкціями. Зокрема, відповідно світовій практиці використовувати відкриті робочі місця касирів, обладнані автоматичними сейфами із затримкою часу відкриття. [9]

Важливою вимогою формування належного правового регулювання питань безпеки банків є удосконалення правової бази з питань інкасації. Постійно приділяючи увагу питанням безпеки життя і здоров'я інкасаторів банків, підвищенню рівня захисту валютних цінностей під час проведення інкасації та перевезень, останні зміни до нормативно-правових актів з питань організації інкасації коштів та перевезення валютних

цінностей зокрема зобов'язують банки до 2015 року замінити весь парк неброньованого автотранспорту на броньований по 3 класу захисту. Крім того, автомобілі повинні облаштуватися системою стеження за рухомими об'єктами, визначено також перелік обладнання, яке має бути на броньованому автотранспорті. Передбачено також значне зменшення максимальних обсягів цінностей, які інкасуються і перевозяться як броньованим, так і неброньованим автомобільним транспортом [5].

Стосовно обмеження обсягів перевезень в європейських країнах, все вирішується угодою між компаніями та страхувальниками. В Іспанії та Бельгії, існують додаткові заборони, якщо обсяги перевезених цінностей перевищують визначені межі.

Майже у всіх країнах ЄС потрібна установка системи стеження, такої як GPS. У Бельгії, Франції, Італії, Люксембурзі та Нідерландах існує формальна регламентація щодо сигнального забарвлення машин [8].

У всіх країнах Європи перевезення здійснюються на броньованих автомобілях, і, до певної міри (з урахуванням встановлених обмежень щодо сум), з використанням інтелектуальних систем нейтралізації банкнот (IBNS).

Для країн ЄС з порівняно докладною юридичною базою істотне значення має прописування мінімальних стандартів бронювання спеціального транспорту. Спеціальний транспорт сертифікується визнаним органом, і, до прийняття в експлуатацію, перевіряється відповідальними інстанціями [8].

У чотирьох країнах (Бельгія, Франція, Італія та Люксембурзі) існує законодавча база використання системи нейтралізації банкнот. Юридичні положення описують технічні аспекти, зміст, рівень нейтралізації, кількість, які визначають використання такої системи. Такі системи часто є альтернативою або доповненням до використання броньованого спецтранспорту. Часто системи нейтралізації використовуються при пішому транспортуванні. Останнє дуже не типово для послуг з інкасації в Україні.

Правову базу використання систем нейтралізації в Україні удосконалили останніми змінами до Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 14 лютого 2007 року № 45, які введені в дію з 1 вересня 2013 року, та Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України, затверджених постановою Правління Національного банку України від 23.10.2013 № 422. Фізичні та юридичні особи не мають права приймати банкноти, забруднені спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, за всіма видами платежів та для

переказів. Банки зобов'язані вилучати банкноти, забруднені спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, під час приймання готівки від фізичних і юридичних осіб і в установленому порядку передавати їх для проведення розслідувань та відповідних досліджень до правоохоронних органів [6, 7].

Страхові компанії в країнах Європи прирівнюють електронні системи інкасації (використовуються вже близько 10 років) до вищого ступеня обладнання броньованих машин.

В індустрії інкасації, клієнт має ряд обов'язків щодо забезпечення безпеки перевезення цінностей. Щодо облаштування пунктів доставки, ряд країн ЄС не мають спеціальної законодавчої регламентації. Це не означає, що ніякі заходи не здійснюються. Деякі формальні процедури описані в страхових договорах або є прямим результатом переговорів з клієнтом і таким чином визначаються на прецедентній основі.

Програма соціального захисту має більш широку законодавчу основу (законодавство і суспільні договори) і акцентує увагу в основному на гарантуванні певного доходу в певний період часу. Іноді цей захист організується по лінії компанії. Соціальну допомогу здебільшого отримує лише постраждала особа. За винятком Греції, Ірландії, Італії, Люксембургу, Іспанії та Британії недотримання цих соціальних гарантій неминуче тягне покарання від попереджень до штрафів, втрати ліцензії і навіть тюремного ув'язнення.

Запобігання злочинам є найефективнішим засобом боротьби із злочинністю, оскільки, враховуючи специфіку злочину можливості підвищення рівня розкриття вже скоєних злочинів наразі є досить обмеженими. Надзвичайно важливим є завдання створення законодавчих засад стимулювання зацікавленості банківських установ у здійсненні витрат, які пов'язані з питаннями безпеки банківських операцій. Однак, при цьому державні органи, які формують правову базу мають бути послідовними та змінювати діючі вимоги або встановлювати нові вимоги, які вимагають додаткових витрат, обґрунтовано.

Список використаних джерел

1. «В Україні пік пограбування банків, пунктів обміну валют та інкасаторів спостерігався 2011 року» [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/84756>

2. Фахрїтдінов І. Ю. Попередження розбійних нападів на інкасаторів: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / І. Ю. Фахрїтдінов; Акад. економ. безпеки МВД РФ. – Москва, 2011.

3. Розбійні напади на фінансово-кредитні установи як небезпечні корисливо-насильницькі злочини / А. Н. Клочко, М. І. Логвиненко // Правовий вісник Української академії банківської справи. № 2 (7),

2012 : науково-практичний журнал / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНВ «УАБС НБУ», 2012. – С. 84-88.

4. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: Монографія. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2009. – 373 с.;

5. «Нацбанк погодився переглянути вимоги до фізичного захисту банків» [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/734091-natsbank-pogodivsvya-pereglyanuti-vimogi-do-fizichnogo-zahistu-bankiv.html>

6. Постанова Правління Національного банку України від 14 лютого 2007 р. № 45 «Про затвердження Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні».

7. Постанова Правління Національного банку України від 23 жовтня 2013 р. за № 423 «Про затвердження Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України».

8. Владимир Щербаков «Инкассация. А как у них?» [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://security-ua.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=3168:inkassatsiya-a-kak-u-nih?&Itemid=574&tmpl=component&print=1&lang=uk

9. Щодо врахування пропозицій щодо захисту приміщень банків та лібералізації вимог з інкасації» [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://kbs.org.ua/index.php?get=19&law_id=3384

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІДНОСИН, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ УМОВИ З ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ВІД ЇХ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ

Стрелков Валерій Олександрович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Соціальна обумовленість кримінально-правового захисту відносин, що забезпечують умови з охорони земель від їх забруднення або псування, є важливою складовою, яка свідчить про правову природу криміналізації діяння передбаченого ст. 239 КК України. Отже, одне із основних завдань кримінально-правової політики в цій сфері є

криміналізація забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи навколишнього природного середовища, чи тих самих діянь, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки. Від його конкретного рішення залежить визначення обсягу мір державного примусу у сфері боротьби з означеними суспільно небезпечними діяннями й залучення до цієї діяльності суб'єктів кримінальної юстиції.

Криміналізувати діяння – значить визначити в кримінальному законі (ст. 239 КК) діяння в якості суспільно небезпечного, винного та караного. У наукових джерелах криміналізація розглядається як загальне поняття, що включає процес і результат визнання певних видів діянь (у нашому випадку передбаченого ст. 239 КК) злочинними і караними [1, с. 82].

Виходячи із зазначеного вище слід оговорити, що соціальна обумовленість цих діянь визначається різними чинниками. Чинник (від лат. – *factor* : делающий, производящий), ..., причина, рушійна сила які в криміналізації аналізованих діянь діянь призначена підвищити наукову обґрунтованість захисту цих законів [2, с. 12], вдосконалення норми про кримінальну відповідальність за діяння, передбачені ст. 239 КК України.

Важливість аналізу та розробок загальних і спеціалізованих положень соціальної обумовленості закону, в тому числі і ст. 239 КК визначається переважною більшістю фахівців у галузі кримінального права. Проте ця проблема до нинішнього часу не отримала свого належного вирішення. Так, В. Д. Філімонов наполягає, що підставою з'явлення правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність, є небезпека заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам [3, с. 22-23]. М. Й. Коржанський вважав, що соціальна обумовленість кримінально-правової охорони певних відносин визначається, в основному, соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами і ефективністю правової охорони [4, с. 171]. Г. О. Злобін та С. Г. Кекіна визначають, що суспільна небезпечність не може бути єдиною підставою криміналізації і пропонують такі підстави криміналізації і криміналізаційні приводи: 1) під підставою криміналізації слід розуміти процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільств, розвиток яких визначає об'єктивну необхідність утворення чи усунення кримінально-правової норми; 2) під криміналізаційними приводами слід розуміти поодинокі події, що привертають увагу законодавця та порушують думку для схвалення дій законодавця [1, с. 82].

Не вдаючись до аналізу зазначених точок зору щодо соціальної обумовленості кримінально-правових заборон, погодимося з думкою В. І. Борисова та В. І. Осадчого, що перспективу для теорії кримінального права мають ті точки зору, які зв'язують вирішення цієї проблеми з встановленням чинників соціальної обумовленості таких заборон, передбачених ст. 239 КК України. Ними є:

– кримінологічний – визначає суспільну небезпеку посягання на охоронювані відносини, що визначаються ст. 239 КК, значна поширеність цих діянь;

– нормативний – відображає зумовленість захисту означених суспільних відносин нормами Конституції України та іншими законодавчими актами;

– соціально-психологічний – показує необхідність кримінально-правового захисту земель від забруднення або псування, як засобу стабілізації в охороні навколишнього природного середовища стосовно згаданого природного об'єкта;

– історичний – визначає тенденції розвитку та вдосконалення законодавства, що стосується аналізованої сфери;

– міжнародний – показує практику вирішення кримінально-правового захисту навколишнього природного середовища в частині відносин, що забезпечують умови з охорони земель від її забруднення або псування.

Список використаних джерел

1. Протченко Б. А. Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б. А. Протченко // Известия вузов. Правоведение. – Л., 1987. – С. 82-86.

2. Криміналістика : [Підручник для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України] / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовой, М. В. Салтовський, П. Ю. Тимошенко; за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1998. – 416 с.

3. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права / В. Д. Филимонов. – Томск : Том. ун-т, 1981. – 212 с.

4. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

5. Злобин Г. А., Келина С. Г. Некоторые вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права. – М., 1978. – С. 104-110.

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 200 КК УКРАЇНИ

Стрелков Леонід Олександрович,

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія правління»*

З метою чіткого розкриття таких аспектів, як призначення норми і передбаченої нею відповідальності за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення, необхідно визначити суспільну небезпеку цього злочину. В цьому контексті загальноприйнятим є те, що суспільна небезпечність – це головна, найбільш суттєва матеріальна ознака злочину, тобто його визначальна властивість.

Слід звернути увагу на те, що в наукових джерелах з'ясування суспільної небезпечності злочину проведено досить глибоко. Водночас питання суспільної небезпечності такого злочину, як незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення, не досліджувалось. При цьому потрібно усвідомлювати, що навіть існуючі фрагментарні дослідження цього питання спираються на концепції соціальної ролі й положення права, які поділяють ті чи інші автори [1, с. 31]. Не полемізуючи з точками зору, що існують з цього приводу в юридичних джерелах у нинішній час [1, с. 135-138] відносно суспільної небезпечності злочину, оскільки це питання виходить за межі нашого наукового пошуку, зазначимо, що суспільна небезпечність знаходиться в основі криміналізації діяння як взагалі, так і такого злочину, що передбачений ст. 200 КК України, зокрема. На неї впливають наступні фактори: 1) високий ступінь суспільної небезпечності злочину, передбаченого ст. 200 КК України; 2) відносна поширеність цих злочинів; 3) відповідність заборони незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення запобіганню вчинення таких дій; 4) процесуальна доказовість таких діянь, як підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток або їх використання чи збут, або вчинення таких дій повторно, або за попередньою змовою групою осіб, свідчить що це явище регулюється кримінальним законодавством і може ним оцінюватись; 5) узгодженість зазначених кримінально-правових норм з іншими галузями права

додатково підтверджує суспільну небезпечність діянь, що стосуються досліджуваної статті; 6) злочин незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення як господарський злочин належить до тієї категорії злочинних посягань, соціальна небезпечність яких, як правило, не підтверджується офіційними статистичними даними, а спирається в основному на авторитетні джерела – це також посилює їх суспільну небезпечність. Латентність цих злочинів вважається однією з найвищих. Якщо за статистичними звітами ці злочини становлять менше 1% від загальної кількості господарських злочинів, то фактично з врахуванням латентності їх кількість наближається до 3%. В цьому полягає один з проявів суспільної небезпечності незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення.

Головне свідчення суспільної небезпечності підробки документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток або їх використання чи збут, або вчинення таких дій повторно, або за попередньою змовою групою осіб – їх величезна шкідливість. Шкоду, яка завдається суспільним відносинам в означеній сфері, людині, а також суспільству і, у кінцевому підсумку, державі часто складно обчислити, водночас статистичні та експертні дані свідчать про те, що загальний вплив людини на зазначену сферу господарювання має істотне значення.

Список використаних джерел

1. Гришаев П. И. Объективная сторона преступления / П. И. Гришаев // Советское уголовное право : Часть общая : Учебное пособие – М. : ВЮЗИ, 1961. – 147 с.

НЕОБХІДНА СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Харь Інна Олексіївна,

*кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача
кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Проблема суб'єкта злочину отримала певну теоретичну розробку в джерелах з кримінального права [1, с. 137-147; 2, с. 23-28; 3, с. 1-153; 4, с. 1-15; 5, с. 1-318]. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до КК України, може настати кримінальна відповідальність [6]. Відсутність будь-якої з ознак, що відображені у цьому визначенні, виключає склад злочину і застосування до винної особи покарання.

Як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Одні автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [7, с. 52]; другі вважають, що суб'єктом злочину можуть бути будь-які особи [8, с. 7-10]; треті – наполягають, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [9, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [10, с. 160-168].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомоги правоохоронним органам у справі подолання злочинних проявів. Стан, що склався, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочинів. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта. Так, А. А. Піонтковський, В. А. Сташис, В. Я. Тацій, В. А. Широков, Г. Вольфман, Б. Леонтьєв та ін. при визначенні суб'єкта злочину використовують термін «приватна особа». Уявляється, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори намагаються надати [11, с. 70]. Перш, ніж зробити спробу пояснити нашу позицію про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміну «приватна особа» до цього часу не отримала розробки. Ним автори існуючих публікацій називають суб'єктів окремих злочинів, передбачених Особливою частиною КК України.

При цьому не дають пояснення, на відміну від службової особи, якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка положень стосовно приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення (хоча б на рівні індивідуалізації

кримінальної відповідальності та покарання), що ми й спробуємо в подальшому аргументувати, на чому акцентував увагу В. К. Матвійчук [11, с. 70]. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти. Згідно зі «Словарем русского языка» С. И. Ожегова, слово «...частный, -ое», означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [12, с. 717]. Близьке за значенням, хоча й вужче тлумачення терміну «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «...относящийся к части, об щему, исключение» [13, с. 583]. Дещо схоже розуміння терміну «приватний» дається у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев..., у сполуч. зі сл. Життя. Не пов'язані зі службою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... який не перебував на державній службі...Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [14, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Нам видається, що для цієї мети ще додатково необхідно скористатися тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це робить В. К. Матвійчук у своїх працях, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що дається в юридичній літературі. Порівнюючи вказані ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які належать як до службової особи, так і до неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», що дається у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи.

Найбільш прийнятним на наш погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [11, с. 70-71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В. К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинно мати таке наповнення: «Крім діяльності і функції суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще не обхідно в зазначеній діяльності врахування і відповідного статусу суб'єкта. Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно зі ст. 364 КК України, стосується здійснення «...постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням функцій представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого

самоврядування на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або службовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді; особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у випадку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь якої іншої особи, уповноважені також організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних суддів...» [6]. Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими процесами, виховними, організаційними або технологічними процесами тощо [14, с. 30-31]. Друга – охоплює нею обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним, або приватним майном, засобами виробництва та ін. [15, с. 62-63].

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Нам здається, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину. Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [11, с. 62-63-71]. Цю точку зору В. К. Матвійчука, необхідно ще доповнити ознакою статусу: «працівник немає статусу службової особи і повноважень державно-владних». У кожному конкретному випадку вчинення злочину, передбаченого конкретною статтею особливої частини КК правоохоронні органи та суд у своїй діяльності мають встановлювати як статус суб'єкта злочину, так і функції обов'язки такої особи з тією метою, щоб не

допустити ототожнення державно-владного статусу і функцій службової особи з відсутністю такого статусу в поєднанні з функціями виробничо-професійного характеру, а також зазначити і виявити відсутність вищезазначених функцій і статусу, коли мова йде про суб'єкт конкретного злочину, тобто коли цей злочин вчиняється приватною особою.

Як передбачалося вище, розглядаючи в динаміці дії службової і неслужбової особи, а також правові наслідки їх діянь, ми можемо приступити до аналізу ознак приватної особи як можливого суб'єкта конкретного злочину. Приватна особа, як показує вивчення нами кримінальних справ, вчиняла злочин у відриві з вищезазначеними функціями службової і неслужбової особи, тобто не в зв'язку з роботою, що виконувалась, або зі службовими повноваженнями чи професійними функціями, або зі службовим становищем, але дещо з уточненням, доповнивши цю думку таким змістом: «Така особа вчиняє злочин поза функціями та статусом службової та неслужбової осіб, діючи як приватна особа не в інтересах суспільної діяльності».

Слід погодитися з позицією В. К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відносяться до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично вірним буде, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі, досліджуваних суспільних відносин). Отже повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В. К. Матвійчука і положень формальної логіки, що при діянні певного поняття, а саме «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять – ділителів: – «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) ділимого поняття [11, с. 64]. Таким чином, можна дати визначення приватної особи як суб'єкта злочину – це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільної корисної діяльності.

Виходячи з означеного вище, не можна погодитися з С. Б. Гавришем щодо заперечення ним виділення такого суб'єкта злочину як приватна особа і ототожнення ним приватної особи і неслужбової, де він прямо зазначає, що «приватна особа і є неслужбовою» [16, с. 48], це навіть мало законодавче оформлення в ст. 155² КК України 1960 року. Тому зазначене має бути враховано і в чинному законодавстві, адже, наприклад, вчинення забруднення атмосферного повітря неслужбовою або службовою особами, що пов'язано з їх функціями і становищем, свідчить

про більшу суспільну небезпечність їх діяння, ніж того, яке вчинила приватна особа. Щодо положень, на яких наполягає С. Б. Гавриш, указуючи, що громадянин України чи особа без громадянства і іноземний громадянин не є приватними особами, а представляються як спеціальні суб'єкти [16, с. 48], то з ними не можна погодитися, оскільки вони стають спеціальними суб'єктами лише в конкретних передбачених законом випадках, як такі, а не взагалі.

Дещо іншою термінологією користуються при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ними використовується поняття «громадяни», поряд із службовими особами [9, с. 28]. Нам здається, що вірну позицію в цьому питанні займає В. К. Матвійчук, який зазначає що «використання терміну «громадяни» в поєднанні з службовими особами як складових суб'єкта злочину неправомірно» [15, с. 63]. Дійсно, що таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину приводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересіченню, перетину, а на мою думку, веде до повного відторгнення їх одного від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка – неповнота ділення. Що є на наш погляд істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають, як можливих суб'єктів злочину, осіб без громадянства, іноземних громадян, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує мою позицію щодо суб'єкта злочину.

Цікавий типовий підхід до визначення суб'єкта окремого злочину ми бачимо в А. Писарева [8, с. 10]. Для його позначення він використовує поняття «будь-які особи». Ми також, як і В. К. Матвійчук, вважаємо, що таке позначення суб'єкта надто загальне в порівнянні з перерахованими і не має достатнього ступеня конкретизації, яка необхідна для правоохоронних органів, тому що у вироку суду таке формулювання не допустиме. Дійсно, вирішуючи питання про кваліфікацію окремого злочину, орган дізнання, досудового слідства чи суд можуть надто широко розуміти можливий суб'єкт злочину, що приведе до порушення законності.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як вірно вказує С. Б. Гавриш, для екологічних злочинів дійсно не достатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [16, с. 484]. В дійсності це так, оскільки цей термін є певна абстракція, що позбавлена соціального змісту тобто реальності суб'єкта як такого. Крім того, не свідчить про повноту класифікації суб'єкта злочину.

Крім того, така класифікація суб'єктів на загальний і спеціальний не відповідає таким філософським категоріям загального, особливого

і окремого. Визначення загального суб'єкта як вужчого за спеціальний суб'єкт свідчить, що такий понятійний апарат є суперечливим. Адже, загальний суб'єкт має охоплювати усю сукупність ознак суб'єктів злочинів, передбачених КК України.

Отже, потрібна нова концепція класифікації суб'єктів у наступному вигляді: 1) загальний суб'єкт; 2) спеціальний (груповий) суб'єкт; 3) безпосередній суб'єкт злочину.

Список використаних джерел

1. Абдуразаков С. А., Ахмедов Г. А. Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С. А. Абдуразаков, Г. А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / Ред. кол. Г. А. Ахмедов и др. – Ташкент : Узд-во «Фан», 1970. – С. 137-147.

2. Ахмедов Г. А., Миренский Б. А. О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий. Личность преступника и субъект преступления / Г. А. Ахмедов, Б. А. Миренский // Общественные науки в Узбекистане, 1975. – № 10. – С. 23-28.

3. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата: Изд-во Алма-атинского ун-та, 1977. – 153 с.

4. Трахтеров В. С. Вменяемость по советскому уголовному праву: (конспект лекций) / В. С. Трахтеров. – Харьков: ХарЮИ, 1966. – 15 с.

5. Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

7. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР: Общая часть / А. А. Пионтковский. – М. : Изд-во Госиздат, 1925. – 470 с.

8. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. – 1982. – № 7. – С. 7-10.

9. Пакутин В. Ответственность за незаконную порубку леса / В. Пакутин // – Соц. законность. – 1978. – № 11. – С. 40-42.

10. Светлов А. Я. Субъективная сторона преступления / А. Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе : Часть общая. – К. : Наукова думка, 1995. – С 160-168.

11. Матвейчук В. К. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В. К. Матвейчук. – К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.

12. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19 изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.

13. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. / В. Даль. – М. : Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1956. – Т. 4. – 583 с.

14 Здравомыслов Б. В. Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б. В. Здравомыслов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 256 с.

15. Матвейчук В. К. Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В. К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: Тези доповідей і повідомлень; респ. наук. конф. – К. : АН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1992. – С. 62- 63.

16. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Інститут Законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.

МІСЦЕВІ ПРОГРАМИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ЯК ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Шеремет Олег Семенович,

кандидат юридичних наук, доцент

Чернігівська міська рада, м. Чернігів, Україна,

секретар Чернігівської міської ради

Питанням реформування суспільної діяльності із запобігання злочинності приділяється неабияка увага. На відміну від інших соціальних ідей і політичних орієнтацій, демократична правова держава при верховенстві правового закону, пріоритеті прав людини і громадянина, правоохоронній системі надає широкі повноваження щодо протидії і профілактики злочинності. Саме запобіжна функція повинна корегувати поведінку особи, відвернути її від негативної спрямованості та не допустити вчинення злочину. Прогнозування злочинності в світі на початок 3 тисячоліття, залишається невтішним. В цілому очікується зростання злочинності, особливо тяжких видів злочинів. Особа з нестійкою, протиправною поведінкою, як і колишній злочинець, повинна мати можливість жити і працювати, утримувати сім'ю і не стати тягарем для суспільства, якому вона вчинила і так багато шкоди. Але з такими багатогранними профілактичними функціями правоохоронці самотужки впоратися невзможі. Проблема розподілу влад – це завжди проблема розподілу базових функцій, повноважень, специфічних форм діяльності, особливих структур органів [1]. У цьому зв'язку, на наш погляд

доцільним є розкриття змісту завдань органів місцевого самоврядування, що передбачають запобігання злочинам, у тому числі сприяння і допомога правоохоронним органам з боку місцевої громади.

На виконання Указу Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 р. та затвердженої Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, органами міського самоврядування почали створюватись багаточисельні програми з профілактики злочинності. Треба вказати, що усі вони розраховані на припинення рівня насильницької, корисливої, вуличної злочинності тощо. Як відомо, державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства виходить, зокрема, з необхідності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, гарантії яких закріплені у фундаментальних міжнародних документах, насамперед Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідних протоколах до неї, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, інших міжнародних документах у цій сфері. Саме тому Стратегія виходить із розуміння громадянського суспільства та його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації. Підкреслюється, що держава і громадянське суспільство в рамках демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Без розвиненого громадянського суспільства, зокрема без створення належних умов для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні, держава не створить можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії участі, що у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку [2].

Керуючись пунктом 22 частини 1 статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та з метою забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, спрямування зусиль правоохоронних органів на протидію найбільш небезпечним посяганням на особу, її власність та громадський порядок, зміцнення законності та правопорядку і на виконання Указу Президента України, у м. Чернігові було створено міську Комплексну програму профілактики злочинності на період до 2015 р. Оновними частинами цієї програми передбачені широкомасштабні профілактичні заходи загальносоціального,

регіонального, місцевого та осередкового характеру. Прикладом можуть слугувати, зокрема, такі:

I. Організаційне забезпечення профілактики злочинності

1. Систематично аналізувати стан правопорядку на території міста, на підприємствах, в установах та організаціях. За результатами аналізу і з урахуванням факторів, що негативно впливають на стан правопорядку, розробляти комплексні плани заходів щодо запобігання злочинності та цільові плани відповідно до ситуації, що утворилась. Налагодити дієвий контакт міліції з громадськістю, депутатами міської ради.

2. Ужити заходи щодо забезпечення технічного зміцнення і оснащення засобами охоронно-пожежної сигналізації, упровадження доступних методів охорони, у т.ч. і сучасних, із застосуванням пунктів централізованої охорони і мобільного зв'язку стосовно об'єктів торгівлі і виробництва усіх форм власності.

3. Створити централізовані банки даних на осіб:

– які допускають немедичне вживання наркотиків;

– неповнолітніх, які скоюють злочини та правопорушення;

– дорослих, що втягують неповнолітніх в злочинну та протиправну діяльність;

– які займаються злочинною діяльністю у сфері торгівлі людьми;

– що займаються виготовленням та збутом алкогольних напоїв та наркотичних речовин.

4. Забезпечити заміну технічно застарілої апаратури на об'єктах, що охороняються, сучасною автоматизованою технікою.

5. У щорічних планах роботи з кадрами передбачати заходи профілактики корупції.

II. Запобігання злочинним посяганням на життя, здоров'я, честь і гідність особи, її майно від злочинних посягань

6. З метою забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина систематично вивчати та аналізувати стан роботи із заявами та скаргами, а при їх розгляді вживати вичерпних заходів для задоволення обґрунтованих звернень та реального поновлення, в межах визначених законодавством повноважень, порушених прав громадян. Інформувати через засоби масової інформації про результати роботи зі зверненнями громадян.

7. Для запобігання злочинним посяганням із застосуванням зброї та вибухових пристроїв проти особи і суспільства, зокрема, терористичним актам, здійснити комплекс організаційно-практичних заходів, спрямованих на виявлення каналів незаконного обігу і крадіжок вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин; посилити охорону об'єктів, де використовуються чи зберігаються зброя, боєприпаси, вибухові та отруйні предмети і речовини.

8. Запровадити постійну практику обліку житла, де проживають особи похилого віку, самотні особи, визнані недієздатними, психічно хворі, інші особи, які потребують опіки, та хворі на алкоголізм і наркоманію з метою запобігання фактам знуцання над ними, незаконного відчуження їхнього житла. Реалізувати заходи щодо соціальної підтримки малозабезпечених верств населення. Проводити обстеження матеріально-побутових умов самотніх, незапрацевдатних громадян, людей похилого віку, інвалідів.

9. Здійснити заходи щодо виявлення, обліку та легалізації спортивних клубів, секцій з єдиноборств усіх форм власності. З метою недопущення підготовки та тренування членів кримінальних угруповань організувати постійний дієвий контроль за функціонуванням таких клубів, секцій і контингентом, який у них тренується та працює. Удосконалити систему проведення фізкультурно-масової та спортивної роботи в місті, сприяти розвитку дитячо-юнацького спорту.

10. Пропагувати поширення у місті позитивного досвіду запровадження за рахунок коштів їх мешканців, консьержок і постів охорони під'їздів багатоповерхових житлових будинків, гуртожитків, встановлення у них домофонних систем та систем прямого зв'язку постів охорони з міліцією.

11. Розгорнути широку пропаганду серед населення щодо охорони об'єктів приватної власності із застосуванням можливостей централізованої охорони. Уживати заходи щодо упровадження маловитратних методів охорони.

12. Ураховувати національні особливості певних категорій громадян України, тобто, національних меншин та іноземних громадян, які законно перебувають в Україні, для проведення профілактичної роботи з ними в місцях їхнього компактного проживання.

13. З метою недопущення проникнення на споживчий ринок неякісних та небезпечних для здоров'я людини товарів проводити комплексні перевірки дотримання чинного законодавства щодо захисту прав споживачів приватними підприємствами, іншими суб'єктами господарювання, для чого звертати особливу увагу на наявність документів про якість та безпеку товарів.

14. Інформувати населення через засоби масової інформації, а також депутатів міської ради один раз на рік на сесіях міської ради, про результати перевірок на ринках, у торговельній мережі та у сфері послуг міста про кількість виявлених випадків виробництва та збуту алкогольних напоїв та наркотичних речовин, випадків торгівлі людьми.

III. Протидія організованій злочинності і корупції

15. Уживати дієвих заходів, спрямованих на викриття корупційних діянь в місцевих органах виконавчої влади та самоврядування з притягненням до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні.

16. З метою розроблення та здійснення ефективних заходів профілактики корупції, зокрема, щодо притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності за корупційні діяння, забезпечити виконання вимог чинного законодавства України щодо боротьби з корупцією.

Крім вказаних, програма має й інші розділи:

IV. Зменшення кримінального тиску на економічні відносини

V. Мінімізація злочинного впливу на неповнолітніх та молодіжне середовище

VI. Запобігання поширенню наркоманії, тютюну та алкоголізму

VII. Протидія рецидивній злочинності, запобігання поширенню бродяжництва

Програмою також передбачено матеріально-технічне і кадрове забезпечення профілактичної роботи. Зокрема, вказано про необхідність залучати до роботи з питань профілактики злочинності представників громадськості та навчальних закладів. Також міською радою передбачене відповідне фінансове забезпечення.

Список використаних джерел

1. Конституційне право України / За ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – С. 174-317.

2. Стратегія державної політики розвитку громадянського суспільства в Україні. Затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 р. // Електронний ресурс: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯННЯ ЗАВІДОМО НЕЗАКОННІ ЗАТРИМАННЯ, ПРИВІД, АРЕШТ АБО ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Шнирко О. С.

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Соціальна обумовленість кримінально-правової відповідальності за діяння, передбачене ст. 371 КК України має бути належним чином з'ясована. Від її належного вирішення залежить обсяг мір державного примусу в сфері боротьби із завідомо незаконним затриманням, приводом, арештом або триманням під вартою (тобто криміналізація цього діяння).

Криміналізувати діяння – значить визначити в кримінальному законі (ст. 371 КК України) діяння в якості суспільно небезпечного, винного та карного. У наукових джерелах криміналізація розглядається як загальне поняття, що включає процес і результат визнання певних видів діянь (у нашому випадку, передбачених ст. 371 КК України) злочинними і караними [1, с. 9-12].

Важливість аналізу та розробки загальних та спеціальних положень соціальної обумовленості закону, в тому числі і ст. 371 КК визначається переважною більшістю фахівців кримінального права. Проте ця проблема не отримала свого вирішення. Так, В. Д. Філімонов наполягає, що підставою з'явлення правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність, є небезпека заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам [2, с. 22-23]. М. Й. Коржанський вважав, що соціальна зумовленість кримінально-правової охорони певних відносин, визначається в основному соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами і ефективністю правової охорони [3, с. 171]. Г. О. Злобін та С. Г. Келіна визначають, що суспільна небезпека не може бути єдиною підставою криміналізації і визначають такі підстави криміналізації та криміналізаційні приводи: 1) під підставами криміналізації слід розуміти процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких визначає об'єктивну необхідність утворення чи усунення кримінально-правової норми; 2) криміналізаційними приводами слід розуміти поодинокі події, що привертають увагу законодавця та порушують громадську думку для схвалення дій законодавця [4, с. 106-107].

Ми схилиємося до позиції В. І. Борисова та В. І. Осадчого, які зв'язують соціальні обумовленості таких заборон (втому числі в нашому випадку) до таких, як:

- кримінологічний – визначає суспільну небезпеку посягання на охоронювані відносини, що визначаються ст. 371 КК, значна поширеність цих діянь;

- нормативний – відображає зумовленість захисту, означених суспільних відносин нормам Конституції та іншим законам;

- соціально-психологічний показує необхідність кримінально-правового захисту правосуддя, в досліджуваній частині, як засобу стабілізації у відправленні правосуддя;

- історичний – визначає тенденції розвитку та вдосконалення кримінального законодавства, що стосується аналізованої сфери;

- міжнародний – показує практику вирішення кримінально-правового захисту правосуддя, в частині аналізованих відносин [5, с. 8; 6, с. 57].

Беручи до уваги, що необхідність кримінально-правової охорони правовідносин, що виникають у зв'язку із застосуванням до особи заходів кримінально-процесуального примусу, пов'язаних з обмеженням її особистої свободи, на певному етапі розвитку суспільства була зумовлена тими значними перетвореннями, які відбулися в його соціально-політичному житті, слід з'ясувати, чи відповідає кримінально-правова заборона завідомо незаконних затримання, приводу, арешту та тримання під вартою принципам криміналізації діянь, тобто чи є об'єктивна потреба в подальшій кримінально-правовій охороні цих відносин на сучасному етапі [7, с. 26].

Як відомо, криміналізація являє собою віднесення того чи іншого суспільно небезпечного діяння до розряду злочинних з установами за нього кримінальної відповідальності [7, с. 26]. При цьому рушійною силою криміналізації завжди виступають процеси, що відбуваються в матеріальному та духовному житті суспільства, розвиток яких спричиняє об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей [7, с. 27]. Отже, відсутність такої необхідності або її невідповідність принципам криміналізації як основним ідеям, котрі є гарантією від можливих помилок при встановленні кримінально-правової заборони або свідчать про подальшу неефективність чи недоцільність застосування кримінального закону як головного засобу забезпечення потреб суспільства, залишає поза межами втручання кримінального права відповідні сфери суспільного життя або потребує декриміналізації тих діянь, що втратили свій злочинний характер [7, с. 27].

Розглядаючи кримінологічний чинник, зазначимо, що безпосередньою підставою кримінально-правової відповідальності за діяння, передбачені ст. 371 КК України є їх суспільна небезпека. Суспільна небезпека діянь, передбачених ст. 371 КК України, як показало опитування впливало: 1) на значний час утримання під вартою невинної особи – 50,3% опитуваних; 2) невинуватій особі виносився обвинувальний вирок – 30,7% опитаних осіб; 3) безпідставно притягували до кримінальної відповідальності особи, які закінчували життя самогубством – 10% опитаних осіб, підтвердили цей факт.

Вчиняючи зазначені злочини, особи завдають істотної шкоди відносинам, які охороняються кримінальним законом (ст. 371 КК України), забезпечують собою частку негативного досвіду їх діяльність містить у собі специфічну «ціннісну» орієнтацію, а тому слугує прецедентом для повторення в майбутньому як особою, що вчинила злочин, так і іншими особами. Тому при оцінці суспільної небезпеки цих посягань (ст. 371 КК України) на аналізовані суспільні відносини, важливого значення набувають погляди, установки, якими суб'єкт керується при

вчиненні указаних злочинів. Якщо не протидіяти цим поглядам і переконанням, вони можуть поширюватися далі, утворювати фундамент для законослужняних громадян в їх антигромадській діяльності і реально загрожувати аналізованим суспільним відносинам.

Важливе значення в соціальній зумовленості кримінально-правових заборон, передбачених ст. 371 КК України стосовно суб'єктів цих діянь має нормативний чинник. Його визначають норми Конституції України, прийняті Верховною Радою України 28 червня 1996 р. [8], Кримінальний Кодекс України, інші законодавчі та підзаконні акти, які стосуються досліджуваної сфери. Викладене, та аналіз чинного законодавства з аналізованої сфери свідчить, що закони та підзаконні нормативно-правові акти визначають нормативний чинник, який зумовлює необхідність окремої криміналізації відповідальності за завідомо неправдиве покавання (ст. 371 КК України).

На користь окремого кримінально-правового захисту аналізованих відносин від посягання передбаченого ст. 371 КК України вказує і соціально-психологічний чинник. Одні громадяни просто не бажають витримувати тяготи і незручності кримінального процесу, адже такі запобіжні заходи забирають багато часу, відривають від професійної діяльності, заважають нормальному життю осіб, тягнуть за собою певні матеріальні витрати, які компенсуються державою не відразу.

Історичний чинник обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ст. 371 КК України визначає тенденції розвитку кримінальної відповідальності за цей злочин. Зазначені тенденції розвитку кримінальної відповідальності достатньо повно висвітлені в юридичній літературі. Ці положення яскраво свідчать про соціальну обумовленість кримінально-правових заборон, які знайшли місце в ст. 371 КК України, які ще можуть мати перспективи вдосконалення при проведенні цього дисертаційного дослідження.

Слід звернути увагу на те, що вихід України на міжнародний рівень, потребує дотримання міжнародних стандартів і в аналізованій сфері, потребує і розгляду міжнародного чинника, який також, слугує соціальною обумовленістю досліджуваних заборон. Ми вже зазначали, що для забезпечення правової охорони відносин правосуддя, щодо аналізованих відносин, особливе значення має Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р., норми якої є нормами прямої дії (ст. 8), а також такі міжнародно-правові документи, як Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., розроблені на її основі та прийняті 16 грудня 1966 р. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (ратифіковані Украї-

ною 1973 р.), Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини (листопад 1950 р.), Декларація ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в листопаді 1985 р. «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Кожна країна світу, яка взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, в тому числі і з прав людини, повинна керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві.

Таким чином, існування ст. 371 КК України має певні чинники криміналізації.

Список використаних джерел

1. Яковлев А. М. Уголовная политика и совершенствование уголовного права в обществе // Уголовное право. Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. – К. : Наукова думка, 1985. –С. 8-18.
2. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права / В. Д. Филимонов – Томск : Томский ун-т, 1981. – 212 с.
3. Коржанский Н. И. Объект и предмет преступления / Н. И. Коржанский. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
4. Злобин Г. Н., Келина С. Г. Некоторые практические вопросы криминализаций общественно опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права. – Н., 1978. – С.104-110.
5. Борисов В.И. Основные проблемы безопасности производства в Уголовном законодательстве Украины: Автореф. дис. на соискателя ученой степени доктора юр. наук; спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Х., 1993. – 43 с.
6. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: [монографія] / В. І. Осадчий. – Н. : Атїна, 2004.-336 с.
7. Мельник Р. І. Кримінально-правова характеристика завідомо незаконних затримання, приводу, арешту та тримання під вартою (ст. 371 КК України): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Мельник Руслан Іванович. – Луганськ, 2008. – 221 с.
8. Конституція України від 28 червня 1996р. – К., 1996. -111с.

ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ – 2014

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Макет, комп'ютерна верстка
Т. І. Ковальова

Технічний редактор
Л. О. Стрелков

ВНЗ «Національна академія управління»
03151, Україна, м. Київ, вул. Вінницька, 10
Тел.: (044) 246-24-44
Факс: (044) 246-24-32
E-mail: office@nam.kiev.ua
Інтернет: www.nam.kiev.ua

Підписано до друку 29.05.2014 р.
Формат 60 84/16. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 18,83. Обл.-вид. арк. 19,06.
Наклад 200 прим. Зам 148.

Віддруковано в типографії
ТОВ «Наш формат»
02105, м. Київ, пр.-т. Миру, 7